

WEDERGEBOORTE OF SCHIJNGEBOORTE

Eerste druk: oktober 2012
Tweede druk: december 2012
Derde druk: februari 2013

© 2012 - Tekstservice Vermeulen
Verlengde Bredestraat 47, 4194 RV Meteren
Telefoon 0345 – 58 16 35

www.tekstservicevermeulen.nl

ISBN 978 90 78164 10 4

NUR 704

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of welke andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ds. A. Kort

Wedergeboorte of schijngeboorte

De bijbelse bloedtheologie
vergeleken met de
filosofische embryotheologie

Derde druk

TEKSTSERVICE VERMEULEN - METEREN

Inhoud

Verantwoording	9
-----------------------------	---

DEEL 1: DE THEOLOGIE EN HET GELOOF NAAR SCHRIFT EN BELIIDENIS

1. Onrust over de ware wedergeboorte	17
Zielsvragen 18	Goede en slechte filosofie 22
Probleemstelling 19	Van dwalen komt dwalen 24
Een ander fundament 21	Blijf bij de oude waarheid 25
Goede raad 22	
2. Wedergeboorte volgens de Schrift	27
Andere benamingen 27	GRONDTEKST
a. Een volgen van Jezus 28	Verklaring 32
b. Een verkrijgen van Gods genade 29	Palingenesia 32
c. Christus door de doop ingelijfd 30	Anakainosis 33
d. Een nieuwigheid des levens 30	Gennao anoothen 33
Misvattingen 31	Andere betekenissen 34
Geestesdoop 31	
3. Wedergeboorte volgens de kanttekeningen	35
Efeze 2 36	1 Petrus 1 39
Romeinen 6 37	
4. Wedergeboorte volgens de belijdenisgeschriften	40
a. De Heidelbergse Catechismus 40	c. De Dordtse Leerregels 44
b. De Nederlandse Geloofsbelijdenis 42	
5. Kernzaken uit de Schrift	47
a. De verzoening met God 47	d. Het enige Fundament 50
b. Het kruisevangelie 48	e. Het leven is Christus 51
c. Geen andere naam 49	

6. De bloedtheologie	52
a. Christus' bloed is noodzakelijk	52
b. Christus' bloed is bijzonder	53
c. Christus' bloed is levendmakend	53
d. Christus' bloed is verlossend	54
7. Drie juwelen in de wedergeboorte	56
Geloof	56
Hoop	57
Liefde	58

DEEL 2: DE SCHOLASTIEKE LEERSYSTEMEN

8. Dwalingen vanaf de Vroege Kerk tot de Nadere Reformatie	61
Pelagius en Augustinus	61
DE LEER VAN AUGUSTINUS	
Augustinus' rechtvaardigingsleer	62
Augustinus' genadeleer	62
Augustinus' heilsproces	63
De kern van Gods genade	64
Augustinus contra Comrie	64
Onlosmakelijk verbonden	65
DE LEER DER SCHOLASTIEK	
Evangelie tot een nieuwe wet	65
Thomas van Aquino (1225-1274)	66
LUTHER EN AUGUSTINUS	
De leer van Luther (1483-1546)	67
Luther en Augustinus	68
HET SYSTEMATISEREN VAN DE LEER	
Melanchthon (1497-1560)	68
Osiander (1498-1552)	70
Flacius (1520-1575)	71
VERSCHUIVING IN DE LEER	
Formula Concordiae	72
Beredenering van de leer	72
DE LEER VAN CALVIJN	
Vereniging met Christus	73
Niet chronologisch	73
SCHOTLAND EN ENGELAND	
De leer van de puriteinen	74
Scholastiek bij de puriteinen	75
DE LEER VANAF DE REFORMATIE TOT DE NADERE REFORMATIE (COMRIE)	
Augustinus, Calvijn en Luther	76
De leer van Arminius (1560-1609)	77
De leer van Dordt	77
Maccovius (1588-1644)	78
Latere ontwikkelingen in Nederland	79
9. Comrie en de embryofilosofie	81
Aristoteles	81
De ingestorte genade	84
Comrie en de scholastiek	85
Habitus en actus	85
Functioneren habitus en actus	87
Wijsbegeerte	87
Embryo	88
Welke Comrie?	89
Impressies uit Comries leer	90
Eigenschappen (eerste preek)	92
Eigenschappen (tweede preek)	95
Eigenschappen (zesde preek)	96
Comries beroep op Calvijn	98
Reacties op De Eigenschappen	100

10. De embryoleer treft de latere kerken	103
Dr. A. Kuyper (1837-1920)	103
Dr. H. Bavinck (1854-1921)	105
Hervormde Kerk	106
Ds. G.H. Kersten (1882-1948)	107
Introductie embryotheologie	107
Herdruk Eigenschappen	110
Voortgang embryoleer	111
Nog verder afgedwaald	111
De komst van Dr. Steenblok	114
De leer van Dr. Steenblok	114
Ds. L. Rijksen	116
Ds. A. Moerkerken	117
De theorie van de bloembollen	118
Predik het Woord	118
Ds. E. du Marchie van Voorthuysen	119
Getuigenis van een priester	120
Door en door Kuypertiaans	121
Verkeerd uitgangspunt	122
11. Gedachten over het embryo	124
Ontwikkelingsfase	124
Menselijk denken	125
De fantasie	125
Een ongevormde klomp	125
Pinksterlingen	126
Als een kind	127
Te grote nieuwsgierigheid	127
12. Verhouding wet en Evangelie	129
De derde weg	129
De leer der scholastiek weerlegd	130
In de leer bij Olevianus	131
In de leer bij Luther	132
Het einde der wet	133

DEEL 3: HEILSORDE EN HEILSPREDIKING

13. De 'heilsorde' bij de embryotheologie	137
Oud Geref. Gemeenten in Ned.	137
Gereformeerde Gemeenten	138
Geref. Gemeenten in Nederland	140
'Bekeringsschema'	142
a. Wedergeboren zonder Christus	142
b. Engere en ruimere zin	143
c. Heilsorde en standenleer	144
d. Zien is geen hebben	144
e. Bedekte schuld	145
f. Scheiding inlijving en openbaring	146
g. Toeleidende weg	148
h. Voorbereidende werk der wet	149
Heilsfeiten	149
Eerste en tweede voorbijgang?	150
Toe-eigenende genade	152
Rechtvaardigingen	152
Gedevalueerd	154

14. De heilsorde bij de bloedtheologie	155
Korte uitleg	156
Ellendekennis	157
Overtuigingen	157
Overtuigingen zijn de bekering niet (Mead)	158
De mate van de ellendekennis en de overbuiging	159
De droefheid naar God	159
De noodzaak van onze verlossing door Christus	160
Roeping	162
Christuskennis	162
De trekkende liefde en de rechtvaardiging des geloofs	162
Zondag 7 en 23	163
De wedergeboorte	165
Nadere weldaad?	166
Aparte beleving?	167
Aanneming tot kinderen	167
Ware vrede en rust	168
Het danklied	169
De heilige wandel	170
De ware vrijheid	171
Doop en verbond	173
Goede werken	173
Heiligmaking	174
Kernzaken in de Bijbel	175
 15. Heilsprediking	 178
Ds. L.G.C. Ledeboer (1808-1863)	178
Ds. Th. van der Groe (1705-1784)	180
Ds. J.P. Paauwe (1872-1956)	182
Ds. E. du Marchie van Voorthuysen (1901-1986)	183
Dr. H.F. Kohlbrugge (1803-1875)	185
Een les van Kohlbrugge	186
(Vervallen) kerken in de vorige eeuw	188
Staan of vallen	190
Critici	190
Alle kanten op	191
Leespreken	191
Ten slotte	192
 16. Het nachtgesprek met Nicodémus	 193
De farizeeër	193
De nacht	194
De vleiende tong	194
Levensbelangrijk	195
Wedergeboorte en Koninkrijk Gods	195
Misverstaan van de wedergeboorte	195
De sfeer van de wedergeboorte	196
De stilte en de wind	196
Strijd en vernedering	197
Onderscheid tussen wél en niet weten	197
Einde gesprek	198
De uitleg	198
Het voorbeeld van de wedergeboorte	198
De reikwijdte der genade	199
 Literatuurlijst	 201
 Persoonsnamenregister	 204

Verantwoording

Laten we beginnen met een waar gebeurd verhaal. Het was in een tijd van kerkelijke spanningen, moeilijkheden en verdeeldheden. Predikanten trokken het land door om zo veel mogelijk medestanders achter zich te krijgen; om de mensen te overtuigen van hun gelijk. En ook om de scheuringen te rechtvaardigen. Zo gaat het altijd in tijden van crisis. Een van de predikanten spande zich op zekere avond daartoe hevig in. Vurig in zijn preek, vurig in zijn bewegingen op de preekstoel, vurig in alles. Hij had, om het zo eens te zeggen, aan al de eisen voor een gedegen preek voldaan. Heel gedreven en alles was gepreekt zoals zijn kerk eiste dat het geleerd en onderwezen en gepreekt moest worden. De tekst was: *'Uw Woord is de waarheid.'* De mensen waren diep onder de indruk. Zo'n rede, zo'n preek, zo'n voordracht, en dat allemaal zo bijbels en bevindelijk, dit was het absolute summum van echtheid. Steeds klonk door de kerkzaal: op grond van Gods Woord, op grond van Gods Woord, op grond van Gods Woord. Wat kon een mens, een kerk nog meer wensen dan die echte, die zuivere waarheid. Na de dienst bleven groepjes kerkgangers bij de kerk staan, om vol ontzag de komst van de gevierde prediker af te wachten. Ook in de consistorie moest blijkbaar nog wat worden bijgepraat, want het duurde vrij lang voordat de consistoriedeur geopend werd. Op enige afstand van de mensen stond een oude man, die na de dienst nog niets gezegd had, te wachten op zijn enthousiaste kinderen. Iemand stapte naar hem toe en vroeg hem: 'En u, wat zegt u ervan? Heeft de dominee niet geweldig gepreekt?' De man zei: 'Ja, hij heeft geweldig gesproken, buitengewoon, echt heel indrukwekkend was hij, hij had alleen ... een verkeerde tekst.' Ze vroegen verbaasd: 'Een verkeerde tekst? Hij heeft het allemaal zo kostelijk en naar de Schrift verklaard.' De man zei: 'Toch had hij een verkeerde tekst, eigenlijk had hij helemaal geen tekst, want hij heeft gesproken over de woorden: mijn kerk heeft de waarheid. Die tekst staat niet in de Bijbel, dus al zijn gepreek zegt me niet zo veel, eigenlijk niets.'

Mijn kerk heeft de waarheid. Ik denk dat deze bewering hardnekkig is. Ook als er geen scheiding of scheuring is. U leest regelmatig in sommige kerkbladen: wij weten het, wij hebben het, wij kunnen het. En al leest u het niet zo met woorden, toch klinkt er een *wee u* in door als u er anders over denkt. Dat is een van de grote problemen van onze dagen. Mijn dominee heeft de waarheid, mijn ouderling kan het ook goed weten en Gods volk denkt ook zo. Maar de kans is groot dat het de waarheid *niet* is. Eén vraag doet hen vaak direct al verstommen: waar vindt u uw leer terug in de Bijbel, in de kanttekeningen, in de Belijdenis, bij de kerkvaders en de reformatoren? Men weet geen antwoord.

De afgelopen jaren heb ik steeds tot mijn grote schrik gemerkt, dat de kennis van de elementaire leerstukken in Nederland bijna geheel verdwenen is. In mijn predicates probeer ik zo duidelijk mogelijk te zijn, maar veel mensen weten echt niet meer waar ik het over heb, als ik over verzoening door voldoening preek. Het is erg om te schrijven, maar leden, ook kerkenraadsleden en zelfs predikanten in onze gezindte, weten over het algemeen niet meer wat de echte wedergeboorte is. Zelfkritiek is niet de sterkste kant van de bevindelijk gereformeerden. Al te gemakkelijk doen wij alsof wij de waarheid in pacht hebben. We hebben geweldige pretenties, prachtige namen, glorieuze stichtingen, maar het mag wel door merg en been gaan, dat wij zozeer beneden de maat blijven. Ik denk dat wij nog moeten leren een toontje lager te zingen.

Regelmatig krijg ik vragen over mijn waarschuwingen tegen de embryothologie. Maar ik kan niet in elke preek weer opnieuw uitleggen waarom ik daar zo sterk tegen gekant ben. Ook kerkbladen bieden onvoldoende ruimte om dit stuk duidelijk te behandelen. Daarom had ik het plan opgevat om dit in een boekwerkje te doen. Diezelfde tijd stelde ik dit onderwerp ook in een predicaat in Geldermalsen aan de orde. Naar aanleiding hiervan vroeg ook de uitgever J.M. Vermeulen te Meteren mij om de verschillen tussen de bloedtheologie en de embryothologie eens wat breder uit te werken en in een boek het licht te doen zien. Zijn vraag gaf de doorslag om mijn plan direct te realiseren. Ik schrijf dit boek dus niet namens de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland, maar op persoonlijke titel. Het is een eigen initiatief; de nood is mij opgelegd (1 Kor. 9:16).

Ik mag terugzien op een goede samenwerking met deze uitgever. Hij heeft mij het uitgeven van dit boek niet alleen mogelijk gemaakt, maar hij bezorgde mij ook vele goede wenken, vóór en onder dit schrijven. Hij was mij vaak al voor tijdens mijn werk en droeg zo materiaal aan als ik nog aan het schrijven was. Het samenstellen van dit boek en het corrigeren van dit

werk is ook grotendeels van zijn hand geschied. We zeggen hem hier hartelijk dank voor. Tevens bedank ik Ds. W.J. van den Brink te Ede voor het beschikbaar stellen van zijn scriptie: *Rondom de rechtvaardiging* en tevens voor het verifiëren van de conclusies die hieruit in dit boek zijn opgenomen. Hij heeft ons rijk geïnformeerd en daarmee een grote dienst bewezen.

Uitgangspunt voor dit boek is om de wedergeboorte zo veel mogelijk vanuit de Schrift, de kanttekeningen, de belijdenisgeschriften en de reformatoren te bespreken. De benadering van de Schrift wordt tegenwoordig vaak gedomineerd door eigen theologische fronten, leiders in en van kerkverbanden, zodat we niet meer in staat zijn om vrij en onbevangen naar de Schrift te luisteren. Onbijbelse theologische formuleringen leiden daarom een eigen leven en overwoekeren de Bijbel en het geloofsleven en verwoesten de kerken.

Hoogst zelden wordt een schisma weer hersteld. Leiders in een kerk willen hun theologieën, filosofieën en denkbeelden niet opgeven, omdat het een deel van hun identiteit is geworden. Ze verkondigen hun eigen mening als de meest zuivere, de meest gereformeerde, maar vaak kennen ze de gereformeerde theologie niet eens; ze praten anderen maar na en doen er ook geen onderzoek naar. De Bijbel en de oudvaders worden aan de uiteenlopende meningen van mensen dienstbaar gemaakt: ieder neemt maar wat van pas komt, de context doet er niet toe. Ze moeten gelijk hebben! Standpunten corrigeren zal gezichtsverlies betekenen en daar hebben de kerkleiders zich niet voor over. Is dit niet iets waarvoor we ons moeten schamen, voorgangers? Gaan we hier niet de roomse kant op of liever gezegd: het is puur rooms.

Moeiteloos zou ik vele tientallen artikelen kunnen opnoemen, vooral ook in kerkbladen, waarin over de wedergeboorte geschreven is. Deze zijn meestal uit de vorige eeuw, maar die zijn voor mij op dit punt niet relevant of zelfs grotendeels waardeloos.

Mijn uitgangspunt is de heilige Schrift. Op dit betrouwbare Woord van God wil ik steunen. Voor de verklaring daarvan wil ik de grondtalen raadplegen. Voor dit schrijven houd ik mij zo nodig bij het commentaar van Calvijn. Betere exegeet is er niet. U kunt het dan nog eens nalezen en zelf onderzoeken.

Lees indien u kunt ook de kerkvaders. Waarom de kerkvaders? Zij zijn na de Schrift de eerste bronnen van het Christelijk geloof. Ze stonden het dichtst bij de apostelen, de directe getuigen van Jezus Christus. Omdat men tegenwoordig de Schrift veelal gebruikt om eigen spitsvondigheden te bevestigen, is het goed dat we de kerkvaders nauwkeurig lezen. We zullen u enkele van hen noemen. Bij voorbeeld de welbekende Augustinus, de befaamde doopleerling van Ambrosius. Ambrosius was van 374 tot aan zijn dood in

397 bisschop in Milaan. Samen met Hieronymus in Bethlehem (347-420)¹, Augustinus in Hippo Regius (354-430) en Gregorius de Grote in Rome (540-604), hoort hij tot de vier belangrijkste kerkvaders van het westen. Lees van Ambrosius en Augustinus de preken, want die zijn van een rijk en kostbaar gehalte.² Doe het alstublieft. Voor velen hebben de woorden van de Schrift blijkbaar niet genoeg gewicht meer. Men wil Gods Woord niet meer onderzoeken. De kanttekeningen al helemaal niet meer. De Schrift wordt niet meer met de Schrift vergeleken, maar met allerlei schrijvers, van wie de laatsten, de latere kerkleiders, vaak beslissend zijn. Dat is een van de grote problemen van onze dagen. Velen hebben ingevoerd wat tijdens de dagen van de Reformatie totaal verworpen is, namelijk de Schrift lezen door de bril van hun eigen verduisterd verstand. Op deze wankele basis houdt men hun eigen kerk voor de enige ware kerk. Met de andere kerken heeft men niets op. Zo strijdt een ieder voor zijn eigen kerk, die ver van de waarheid is afgeweken. Ze tonen met sprekende daden: zo zijn wij, en zo doen wij het. Maar Kohlbrugge zei: 'Zo is God en zo doet Hij het.'

Dit boek is dus grotendeels gewijd aan het spreken van de Schrift, de kanttekeningen, de belijdenisgeschriften en de grote lichten der Reformatie. Daaraan zal ik refereren om te zien of we als zogenaamd bevindelijk gereformeerden een rechte gang maken. Een enkele keer, vooral ter illustratie, wat citaten van latere predikanten. Zo voorkomen we dat de tradities de bovenaan voeren. Zo voorkomen we ook allerlei onbijbelse onderscheidingen, die meer met denken en filosoferen dan met geloven te maken hebben. Wel zijn er enkele schrijvers van de puriteinen aangehaald, vooral om te bevestigen dat ook zij deze leer onderstreepten, maar we moeten hun zienswijze niet boven die van de reformatoren stellen. Ook willen we nog iets van de Nadere Reformatie zeggen omdat ook daar reeds de invloed van de scholastiek te merken is, waardoor er onzuiverheid in de leerstellingen optrad. Onder hen neemt Comrie een aparte plaats in. Diens leer wordt in enkele hoofdstukken behandeld, vooral ook omdat er nu verschillende kerken zijn, die de zogenaamde 'embryotheologie' hebben omarmd. Deze kerken zijn daarmee fundamenteel afgeweken van de leer der Reformatie.

De opzet van dit boek is heel eenvoudig. In deel 1 stel ik u de bloedtheologie voor, in deel 2 de scholastieke theologie en in deel 3 worden beide met elkaar

1 L. Praamsma, *De kerk van alle tijden*, I, p. 115-126.

2 I. Ambrosius, *Zingen met mijn geest en ook met mijn verstand*, p. 11, 12. De andere twee zijn dubieus. Dan kunt u beter Athanasius (295-373) nemen en Chrysostomus (354-407). L. Praamsma, *De kerk van alle tijden*, dl.I, p. 31, 55, 85, 163-169. W.C. van Unnik, *Bijbelse Encyclopedie*, dl I, p. 361.

vergeleken en lijnen getrokken naar het heden. Het is uiteraard geen totale behandeling van dit onderwerp. Het geeft alleen wat handvatten om weer begrip te krijgen voor de leer der reformatoren en daardoor hedendaagse dwalingen te onderkennen.

Het is mijn plicht en roeping om de embryotheologie zo duidelijk mogelijk te weerleggen. Met de hulp van Gods Geest en de waarheid van Gods Woord zal mij dit niet moeilijk vallen. Ik zal dus beslist niet om de feiten heen draaien. Trouwens, dat zou ik voor mijn God en Koning ook niet kunnen en willen verantwoorden. Het doet mij leed om te zien met hoeveel nadruk de embryotheologie in vele gemeenten is ingevoerd. We horen van jonge mensen hoe predikanten deze leer opdringen bij de catechisaties, de huwelijksgesprekken en het dooponderricht. Soms zeggen jongeren tegen mij: dit kan toch niet dominee, dit is toch niet de waarheid? Voorgangers schromen niet om te zeggen dat Calvijn ons zulke dingen leert. Daarbij worden zelfs termen gebruikt als 'de oude waarheid', 'de zuivere belijdenis' en wat al niet meer. Ik heb gemerkt dat deze leer tientallen jaren klakkeloos is aangehoord en overgenomen. Het is dus hoog tijd om te laten zien dat het 'de oude waarheid' *niet* is. Ik zal daarom in dit schrijven en mijn preken net zo duidelijk zijn, als degenen die de embryoleer hebben geïntroduceerd en gepredikt. Met nadruk stel ik dat mijn schrijven niet gericht is tegen predikanten persoonlijk, maar uitsluitend tegen hun leer.

We moeten zaken en personen dus geheel van elkaar scheiden. Zij hebben in hun werk ongetwijfeld goede dingen gezegd en geschreven, maar op dit punt verschillen ze duidelijk en fundamenteel van onze vaders. Dat betekent dus niet een vrede ten koste van alles, want we behoren voor Gods waarheid op en uit te komen en de dwalingen te bestrijden. Maar aan het kruikje mag de liefde niet ontbreken. De liefde sticht; we dienen elkaars behoud op het oog te hebben. God mocht dit boekwerk zegenen tot heil van onze onsterfelijke zielen.

Krimpen aan den IJssel, zomer 2012

Drs. A. Kort

Predikant van de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland

Bij de tweede druk

Het verblijdt mij zeer, dat ruim een maand na de verschijning van dit boek reeds een tweede druk nodig is. Dat kan erop wijzen dat ons volk weer gaat vragen naar de aloude, beproefde waarheid die naar Gods Woord is. Een wolkje als eens mans hand. De eerste tekenen zijn moedgevend, hoewel er ook moedbenemende reacties waarneembaar zijn. Men ziet immers dat vereerde predikanten niet altijd gelijk hebben en allerlei heilige huisjes omver gestoten worden. De Bijbel noemt dit laatste het afbreken van al de oude altaren waarop de afgoden geofferd worden, totdat er maar één overblijft, dat is het altaar des Heeren. Gods Woord zal niet ledig wederkeren, maar doen wat Hem behaaglijk is. Veel reacties, soms gepaard met ontroering en emotie, gaven blijk hoe dit boekwerk, dat met de hulp des Heeren tot stand kwam, gezegend werd. Wat een nood proeven we onder de mensen, die soms al jaren onder een verkeerde prediking verkeren. De Heere kwam hen nog tegemoet in dit boek. Als Zijn geringe dienaar heeft Hij mij als middel in Zijn hand tot dit doel gesteld. Hij toonde mij boven alle blijken van waardering en te midden van alle verguizing, Zijn lieve gunst. Dat is ons het meeste waard. Hij laat ons niet ongetroost. Deze druk gaat, behalve enkele aanvullingen en correcties, globaal ongewijzigd van de pers. De Heere zegene het voor u en voor mij.

Krimpen aan den IJssel, november 2012

A.K.

Bij de derde druk

We zijn erover verheugd dat binnen enkele maanden na de tweede druk reeds een derde druk nodig is. Ook deze blijft, behoudens enkele kleine correcties en aanvullingen, zo goed als ongewijzigd. Ik zie dat kerkelijk Nederland wakker geschud wordt. Men vergelijkt de hedendaagse preken met de goede oude schrijvers en ziet een groot verschil, waaruit men goede conclusies trekt. Anderen doen dat niet, die blijven vechten voor de leer van de veronderstelde wedergeboorte. Die verwerpen de bloedtheologie en laten daarmee zien hoever ze vervreemd zijn van de leer der heilige Schrift, de kanttekeningen en de belijdenisgeschriften. Toch ben ik niet zonder hoop dat nog velen uit de geestelijke slavernij van de embryoleer verlost worden en de leer van de rechtvaardiging van de goddeloze door het geloof in Christus met beide armen zullen omhelzen. God is en blijft nog altijd Dezelfde.

Krimpen aan den IJssel, februari 2013

A.K.

DEEL 1

DE THEOLOGIE EN HET GELOOF NAAR SCHRIFT EN BELIJDENIS

HOOFDSTUK 1

Onrust over de ware wedergeboorte

Het is bekend dat in ons kerkelijk leven een godsdienst waarneembaar is, waarin sprake is van een veronderstelde wedergeboorte en een verondersteld geloof. De embryotheologie. Het is in strijd met de waarheid zoals die door Gods geroepen knechten gepredikt en beleden moet worden. Het is de roeping van de dienaars Gods om dergelijke leringen ten stelligste af te wijzen en te weerleggen.

Onlangs las ik een stukje van Thomas Watson uit zijn boekje *De zaligspelingen*, dat mij geweldig aansprak. Hij schreef daar: ‘De dienaars van het Evangelie moeten niet alleen herders, maar ook strijders zijn: in de ene hand moeten ze het brood des levens houden, om de kudde Gods te voeden, en in de andere hand het zwaard des Geestes, om te strijden tegen dwalingen.’³ Het zou dan ook niet oprecht zijn als we voorbijgaan aan de dwalingen binnen onze eigen kring van ons kerkelijke leven. Het gaat hierbij om de dwaling van de embryotheologie, ook wel genoemd de veronderstelde wedergeboorte. Ze is in de loop der tijd een geijkte leer geworden. Ze sloop langzamerhand in en wordt daarom door slechts weinigen meer opgemerkt. Hier en daar hoor ik nog enig verweer hiertegen, terwijl voorheen onder de mensen die de echte hervormde leer aanhingen, nog een hevig verzet was waar te nemen. Het mocht helaas niet baten. In de afgescheiden kringen begon men allerlei onderscheidingen in het geloofsleven te maken en men ontwikkelde die tot een leersysteem dat fundamenteel verschilt van de bijbelse leer der hervormers. De grenzen vervaagden en de afwijking werd uiteindelijk breed geaccepteerd, zodat ongewild de waarheid tot leugen en de leugen tot waarheid werd gemaakt. Dit is zeer ernstig en daarom moet die leer worden tegengesproken, weerlegd en verworpen.

3 *Reformatorsch Dagblad*, 27 februari 2012.

Zielsvragen

Ik ontving een schrijven van een jongeman die mij vroeg: 'Hoe en wanneer kan ik weten of zeggen dat ik wederom geboren ben?' Naar aanleiding daarvan nam ik de pen ter hand om in wat bredere zin hier uitleg aan te geven. Ik merkte dat er in het leven van deze jongeman grote onrust ontstaan was. Trouwens, dat is bij meer jonge mensen het geval.

Van alle kanten en vanuit verschillende kerkgenootschappen ontmoet ik jonge mensen die tobben over het lot van hun onsterfelijke ziel. Ze zijn met de remonstrantse leer en met de leer van de (veronderstelde) wedergeboorte in hun kerk niet meer voldaan. Ze kunnen zo niet verder; ze krijgen het op een andere prediking gemunt. Een prediking die hen in het gemis zet en waarbij ze hun ellende gewaar worden. Ze bemerken het bedrog van hun hart; de leer die vreemd is aan de Schrift voldoet hen niet meer. Ze zijn onrustig over hun bestaan voor God en gevoelen dat ze uit en van zichzelf verloren zijn. Ze willen niets meer weten van een godsdienstig gevele, waarbij de mens op een voetstuk wordt gezet. Ze hebben een walging van zichzelf gekregen en zien met leedwezen hun zonden aan. Ze weten zich verdoemelijk voor God. Ze hebben in hun gebroken leven niets aan een leer die vreemd is aan het ware werk Gods. Ze gaan naar de rechte prediking zoeken, de leer van de reformatoren en andere theologen die wet en Evangelie zuiver prediken. Ze lopen in een grote geestelijke nood. De echte zielsvragen blijven onbeantwoord.

Misschien vraagt u: welke vragen? Ik bedoel: mijn ziel, doorziet gij uw lot, hoe verschijnt gij rechtvaardig voor God? Of: hoe word ik ooit tot God bekeerd? Of: hoe word ik met God verzoend? Of: is er nog een weg om de (wel)verdiende straf te ontgaan? De predikers van vrije genade lijken te ontbreken. Het wordt nog wel genoemd hier en daar, maar de zaken worden maar weinig meer verklaard. Bijna overal lijkt men zijn levenshuis op zandgrond te willen bouwen. Men wil u laten rusten op een verondersteld geloof en u laten steunen op een veronderstelde wedergeboorte. Mensen raken er helemaal van in verwarring.

Die verwarring komt ook door recensenten die boeken van godzalige schrijvers als Erskine, Boston, Mead en anderen zo goed als kritiekloos aanbevelen, maar zelf een geheel andere prediking, een embryoprediking voorstaan. De lezers weten niet meer waar ze aan toe zijn. Ze willen weten wat het enige fundament is.

We hebben er een groot verlangen in om u het enige Fundament aan te wijzen. Dat is: Jezus Christus en Dien gekruisigd. We hopen in het vervolg van dit boek u de verlossing in Zijn bloed te verklaren.

Probleemstelling

U vraagt misschien: wat is dan het grote verschil in de prediking? Wat is de reeds genoemde embryotheologie? Ik zal dat hieronder in twee schema's kort weergeven, zodat u de volgende hoofdstukken goed kunt volgen. U doet er goed aan om het eerste schema, van de bloedtheologie, te onthouden en het nimmer te vergeten. Het tweede schema, van de embryotheologie, hebt u nodig om allerlei dwalingen te onderkennen.

a. De bijbelse (puriteinse) leer van de bloedtheologie

We volgen hierin de volgorde zoals Thomas Watson ons die aangeeft in zijn geloofsleer.⁴ De daarin voorkomende feiten zijn logisch onderscheiden, en het een gaat in orde aan het ander vooraf, maar ze zijn chronologisch onafscheidelijk.⁵ Watson behandelt de volgende zaken als toepassing op de verlossing door het bloed van Christus:

- A - GELOOF (WAARDOOR IEMAND WEDERGEBOREN WORDT)
- B - INWENDIGE ROEPING
- C - RECHTVAARDIGMAKING (BEWUSTE INLIJVING IN CHRISTUS)
- D - AANNEMING TOT KINDEREN
- E - HEILIGMAKING
- F - VERZEKERING
- G - VREDE
- H - BLIJDSCHAP
- I - OPWAS IN GENADE
- J - VOLHARDING

De puriteinen noemen de roeping het eerste stadium van de reddende genade in het hart.⁶ De meeste mensen binnen de grenzen van de kerk

4 De reformatoren kennen niet zozeer een dergelijk schema, hoewel ze wel ordelijk werken. Denk maar aan de *Institutie* van Calvijn. Calvijn kent een heilsorde, maar die is bij hem geen systeem. Het is bij hem een theologische orde, geen systematische. Zijn theologie is geen chronologische, maar een zakelijke onderscheiding van de zaken die Gods Woord ons leert. Calvijn werkt vanuit de centraliteit van het geloof. Het geloofsbegrip is beslissend voor de vormgeving van de heilsorde. Hij denkt vanuit de eenheid van wedergeboorte, geloof en bekering. Schriftgeloof en heilszekerheid zijn bij hem één. Wedergeboorte is synoniem aan levensvernieuwing, bekering en heiliging. Calvijn behandelt eerst het geloof, dan wedergeboorte, bekering en heiliging (*Institutie* 3.3). Ik plaats dit niet in een schema, omdat ik dit uit zijn leer opmaak en die leer in het vervolg van dit boek aan de orde stel. Daarom heb ik gekozen voor het schema van de puritein Thomas Watson. Zie ook Th. Watson, *De hoofdsom van de geloofsleer*, p. 9, 10.

5 Zie ook Owen, *Works* V, p. 133. Van der Groe is dezelfde mening toegedaan. Bekering is bij hem een totaal begrip en omvat de ontdekking van zonde, vereniging met Christus, en vrede met God. Hij beroept zich op de reformatoren. Vergelijk Calvijns *Institutie* III, p. 226 en Owens *Works*, III, p. 330.

6 J. Owen, *The Greater Catechism* (1645); *Works* I, p. 486.

worden uitwendig (outwardly) geroepen, terwijl de uitverkorenen inwendig (inwardly) worden geroepen.⁷ John Owen noemt de wedergeboorte het fundament van alle dadelijke ervaring van genade.⁸ De roeping is het effect van de eeuwige verkiezing⁹ en de wedergeboorte is het gevolg van het besluit van de verkiezing¹⁰. De wedergeboorte, die in de bewuste geloofsvereniging plaatsvindt (dus anders dan bij Comrie), is ook de fontein van de heiligmaking.¹¹ Het geloof is een vrucht van de effectieve roeping¹² en de instrumentele oorzaak van de rechtvaardiging.^{13,14}

b. De leer van de embryotheologie (Comrie, Kuiper, Kersten, Steenblok e.a.)

Uit onderzoek van de geschriften van Comrie en zijn navolgers kunnen we de volgende conclusie trekken:

- A - WEDERGEBOORTE OF LEVENDMAKING (ALLES VALT HIER SAMEN INEEN; DE BETROKKEN MENS WEET ER ECHTER NOG NIET VAN. HET IS EEN ONBEWUSTE INLIJVING EN WEDERGEBOORTE VOOR EN DOOR HET GELOOF IN CHRISTUS, EN OOK NOG EENS EEN ONBEWUSTE RECHTVAARDIGMAKING. WIE DAT HEEFT, DIE IS AL GERED)
- B - KENNIS DER ELLENDE
- C - SCHIJNVERLOSSING (ZIEN IS NOG GEEN HEBBEN)

7 J. Owen, *Works* I, p. 486.

8 J. Owen, *Works* III, p. 188-206.

9 Terminus a quo, J. Owen, *Works* I, p. 486.

10 Terminus ad quem, J. Owen, *Works* VI, p. 585.

11 J. Owen, *Works* III, p. 299.

12 J. Owen, *Works* I, p. 486.

13 J. Owen, *Works* X, p. 449 en V, p. 108-112.

14 Misschien is het goed om in verband met ons onderwerp nog op te merken, dat het zaligmakend geloof niet kan worden gescheiden van het evangelisch berouw (*Works* IV, 442). Owen maakte onderscheid tussen wettisch berouw (legal repentance), dat een zekere reformatie van het leven kan veroorzaken zonder dat de wedergeboorte volgt, en een evangelisch berouw (evangelical repentance), dat uit het geloof voortvloeit. Dit is typerend voor de meeste puriteinen, zie ook E.F. Kevan, *The Grace of Law*, p. 83. Dit berouw wordt door Gods Geest bewerkt door de prediking van de wet. Ze is onmisbaar, want ze veroetmoedigt en vernedert de mens voor God. Wanneer het geloof zijn intrede doet, verandert tegelijkertijd het karakter van het berouw (*Works* I, p. 476. II, p. 95. V, p. 149, 420, VII, p. 519, VIII, p. 613). Berouw is geen voorwaarde of verdienste voor de rechtvaardiging. Het is een onderdeel van het geloof in Christus. In de heiliging dient ze tot purificatie van zonden (*Works* III, p. 438). Eveneens vergezelt de aanneming tot kinderen de roeping, nadat de gelovige gereinigd, gewassen en gerechtvaardigd is door het bloed en offer van Christus (*Works* II, p. 173, 197, 207). Wat de verzekering van het geloof betreft, realiseerde Owen zich dat hij van de andere puriteinen verschilde. Verzegeling was voor hem geen speciale daad van de Heilige Geest, maar alleen een bijzonder effect van Zijn gemeenschap met ons. Bij Owen is de orde des heils dan achtereenvolgens: de effectieve roeping (effectual calling), de wedergeboorte ((regeneration) door het geloof), berouw (repentance), rechtvaardiging (justification), aanneming tot kinderen (adoption), heiliging (sanctification) (*Works* VI, p. 597-598. vgl. Calvijn, *Institutie* III, p. 3, 20).

D - ONZEKERHEID

E - VERLOSSING (BIJ EEN ENKELING, MAAR DIE WELDAAD IS NIET NODIG)

F - TWIJFEL, ONZEKERHEID, STRIJD EN AANVECHTING

G - HEERLIJKMAKING (WAARSCHIJNLIJK).¹⁵

U ziet de feiten, u ziet een groot verschil met het vorige schema. Maar dit is de werkelijkheid. Terwijl in het eerste schema (de bijbelse gereformeerde theologie) de *zonden* zijn levend gemaakt door Gods heilige wet, is in het embryoschema de *zondaar* al levend gemaakt, wedergeboren en onbewust gerechtvaardigd; hij is al gered en de zaligheid kan hem niet meer ontgaan. Comrie noemt het *embryo* ‘het eerste stamcel van het geloof’. In zijn visie neemt hij onbewust en ongewild afstand van de bijbelse leerprincipes. Onbedoeld leerde hij in zijn embryofilosofie een schijn geloof onder de naam van wedergeboorte. Deze veronderstelde wedergeboorte en dit ingebeeld geloof is volgens deze methode de basis van het geestelijke leven. Waar onze gereformeerde vaders het opgeknapt leven vanuit een verbroken werkverbond ongenoegzaam achtten, daar is in de embryoleer al aan het (onbewuste) geloof, een onbewuste wedergeboorte en een ingebeeld heiligmaking begonnen. Daar is de overtuigde zondaar (op droggronden) alreeds levend gemaakt door een valse geestelijke inlijving in de tweede Adam, als een *embryo* dus, zonder met bewustheid te zijn afgesneden van zijn oude wortel in de eerste Adam (Rom. 7:1-3). U ziet dat hier sprake is van een groot, een zeer groot verschil met de leer der Schrift en de uitleg van onze rechtzinnige vaders. Sommigen of meerderen zullen dat tegenspreken en ontkennen, maar dat ligt voor hun rekening. We zullen de kerken die de embryoleer hebben aangenomen, in het vervolg gemakshalve aanduiden als ‘embryokerken’.

Een ander fundament

De grondgedachten verschillen principieel met het zuivere Woord van God. In mijn 37-jarige gang door het kerkelijke leven heb ik goed ervaren, welk onheil de leer van het embryo in onze gereformeerde kringen heeft gesticht. Die is als een zuurdeeg geworden, dat het hele deeg doorzuurt. Men heeft een fundament gelegd dat het niet houdt voor de eeuwigheid. Men ontkent Christus niet als enig Fundament, maar men legt er tegelijk een fundament naast, waarbij men meent dat het goed is met mensen die niet wedergeboren zijn, maar daar toch voor gehouden worden. Naast de tweewegenleer van Christus predikt men daar een derde weg. Men construeert die met behulp van de wijsbegeerte. Dit gebeurt zo subtiel, dat het toch op de leer van de twee wegen lijkt.

¹⁵ Deze weergave is gebaseerd op de praktijk. Het schema drukt uit hoe de leer van de embryo-kerken functioneert.

Het gaat om een inlijving in Christus die Gods Woord niet kent. Ze vindt, volgens die leer, onbewust bij zondaren plaats. Het gebeurt buiten de echte geloofs- en liefdesvereniging, zoals Christus ons in Johannes 15:4 en 10 leert. Dit is iets waar de Heere en Koning van Zijn Kerk ons nu juist zo voor waarschuwt. Het is een onvruchtbare rank, die afgehouden en in het vuur geworpen wordt (Joh. 15:6). Het heeft ook niets te maken met wat Calvijn ons leert in zijn *Institutie*, als hij van de overplanting in Christus spreekt. Deze geschiedt alleen door het geloof, met medeweten van de zondaar, die in Hem overgaat als hij van al het andere afgesneden wordt. Zo krijgt hij deel aan Christus en al Zijn weldaden (let op: niet andersom). De embryo-kerken leren: eerst de weldaden van Christus en dan Christus. Dit vindt u in niet één van onze belijdenisgeschriften. Volgens deze belijdenissen krijgen we door het zaligmakende geloof deel en gemeenschap aan Christus (unio mystica). En deze gemeenschap is ook met de Vader. Door Christus gaan we tot God de Vader.

Goede raad

Geliefde lezer of lezeres, neem dit toch ter harte. Als u naar mij niet wilt luisteren, hoor dan naar de kerkvader Augustinus:

Ik bezweer u bij onze Heere, bij Zijn kruis, bij Zijn bloed, bij Zijn liefde, bij Zijn nederigheid en bij Zijn verhevenheid - ik bid en smEEK u om ook echt iets met mijn woorden te doen. Denk niet dat hier een toneelstuk opgevoerd wordt! De barmhartigheid van Hem, voor Wiens aangezicht ik zo sta te trillen, weet dat ik mij door de plicht van de liefde laat leiden om u dit alles te zeggen. Ik word gedreven door vrees, in het besef dat ik over u allen verantwoording schuldig ben aan niemand minder dan de Heere.¹⁶

Goede en slechte filosofie

We moeten ons niet ophouden met de embryotheologie. Dat is verkeerde filosofie. Die komt van de heiden Aristoteles. Paulus veroordeelt een dergelijke beweging in Kolossenzen 2:8, waar hij schrijft: 'Ziet toe dat niemand u als een roof vervoere door de filosofie en ijdele verleiding, naar de overlevering der mensen, naar de eerste beginselen der wereld, en niet naar Christus.' Lees eens wat de kanttekening hier zegt bij het woord 'filosofie': 'Hierdoor wordt de rechte filosofie niet verstaan, die een gave Gods is, en zelfs een instrument of middel is, dienstig om Gods Woord beter te verstaan en te verklaren; maar de sofisterij of bedrieglijke schijnwijsheid van enige heidense filosofen, gelijk de volgende woorden ijdele verleiding verklaren,

¹⁶ A. Augustinus, *Als korrels tussen het kaf*, p. 291.

en gelijk Paulus hiervan spreekt Rom. 1:21, 22, welke filosofen in deze hun schijnwijsheid enige dingen van God en van den weg tot het opperste goed hadden voorgesteld, die deze leraars met het Evangelie wilden vermengen, gelijk ook de scholastieke leraars in het pausdom doen, waardoor de eenvoudigheid en oprechtheid van de zaligmakende leer des Evangelies merklijk is verduisterd en vervalst.¹⁷

We zien dus dat onze godvruchtige vaders niet helemaal tegen het beoefenen van filosofie zijn. De bestudering van dit vak behoort tot de opleiding van de theologiestudent. De filosofie ressorteert onder de systematische theologie. Met de kennis die de studenten hier opdoen, zijn zij weerbaar tegen de verkeerde meningen en leringen der mensen. Met name de godsdienstfilosofie behoort tot het studieprogramma van de theologische faculteit. Men gebruikt dan de methode van dit wijsgerige denken tot haar hulp, om bijvoorbeeld de inhoud van het geloof of het verschijnsel van het geloven beter te verklaren. Dat dit niet zonder gevaar is, blijkt in de voorbeelden van theologen die in het filosofisch denken verstrikt raakten. Behoorlijk veel studenten verloren hier zelfs hun verstand. Anderen werden ongodsdienstig (bijvoorbeeld Nietzsche). Velen kwamen op een zij- of dwaalspoor en maar weinigen hebben er een goed gebruik van kunnen maken. De reden hiervan is dat de mens een gevallen mens is. Zonder de hulp van Gods Geest kan men deze studie niet aan.

Het voorbeeld van het gebruik van filosofie in de geloofstukken die wij nu behandelen, is de embryotheologie. Deze manier van theologie beoefenen is voortgekomen uit de scholastiek. Ze vindt haar wijze van doen uit de rede van de heidense intellectuelen met hun wijsgerige methode. Het is een foutief inzicht, dat nare gevolgen draagt in ons kerkelijk leven. Het heeft alles te maken met een rechtvaardigingsleer die de Bijbel niet kent. Men is in de waan dat men *vóór* in plaats van *dóór* het geloof en daarom van eeuwigheid gerechtvaardigd is. Dit is geen waarheid. Onze rechtvaardiging ligt in de eeuwigheid *gereed* en wordt in de weg van geloof en bekering *geschonken* aan de uitverkorenen. Niet een rechtvaardige, maar een goddeloze wordt gerechtvaardigd en dat geschiedt door het bloed van Christus. De bloedtheologie is Gods waarheid.

17 Bij deze filosofen oogt Paulus vooral op de Epicuristen en de Stoïcijnen (Hand. 17:18). De Griekse filosoof Epicurus (342/1-271/0) leerde dat welzijn het doel is van het menselijk handelen. In negatieve zin wordt dat doel omschreven als afwezigheid van pijn, in positieve zin als onverstoortbaarheid. De stoïsche filosofen ontleenden hun naam aan de stoa. Hun wijsgerige school was genoemd naar de met muurschilderingen versierde zuilengalerij (stoa poikilè) aan de noordzijde van de markt in Athene. De stichter van deze school, Zeno, verzamelde daar zijn leerlingen. De school had tijdens de Romeinse keizertijd veel aanhang en kenmerkte zich door nadruk op de menselijk rede en het vrij zijn van hartstochten. Zie A. Augustinus, *Leven in Hoop*, p. 121, 122.

Van dwalen komt dwalen

Ook hier wordt weer bewaard dat de dwaling nooit alleen is. Van dwalen komt dwalen. Men is zonder het te beseffen steeds verder van God en Zijn Woord afgedwaald. Het ene hangt aan het andere vast. De leer van het ongeboren kind kreeg bij de embryokerken een eigen invulling. Het komt zelden of nooit tot een echte geboorte. Veelal sterft deze vrucht in de moederschoot of het wordt een misdracht. De mensen die echter door de Heilige Geest gebaard worden, zijn de nieuw geboren kinderkens van 1 Petrus 2. Deze kinderen der genade zijn waarlijk Gods kinderen en geen bastaarden. Ik zeg u met smart, dat de leer van het embryo helaas de leer is die in de afgescheiden kerken gangbaar geworden is. Men leert daar een onheuse en een veronderstelde wedergeboorte in plaats van de verzoening met God. Het gaat hierbij om iets wat men niet bewust is; om iets wat niet werkelijk aanwezig is. Hun visie berust op de waarschijnlijkheid. Men vermoedt in dit geval dat men wedergeboren is. Men houdt het ervoor, ook al zijn daarvoor geen bewijzen. Daarom noemen we dit een *veronderstelde* wedergeboorte. De Bijbel leert ons zo'n wedergeboorte niet. Het is slechts een *schijngeboorte*. Vandaar al die *schijnbekeringsen*. De avondmaalstafels zijn vol met mensen die niet echt wedergeboren zijn. Hemelschreiend. Het zijn mensen zonder het bruiloftskleed. Men weet bijkans niet meer wat verzoend zijn met God is. Overall sticht men verwarring met verkeerde begrippen over Gods Woord. Erger nog, dit wordt vele mensen fataal. Zelfs daar waar God gewerkt heeft, worden de zielen op het verkeerde been gezet en komen ze in het duister en in de banden. Daarom zeg ik steeds weer: keer terug naar Gods Woord, dat veelal zuiver door onze oudvaders gepredikt werd. De Heere had hen met veel licht bedeed. Hij zegende hun prediking. Alleen daarom al moet men de oudvaders meer lezen. Dat is helaas niet het geval.

Leraars als de Erskines en Boston worden verdacht gemaakt. Men verving de zuivere leer door een onbijbelse embryotheologie. De leraars van deze theologie bedachten een eigen leerstelsel. We weten dat Dr. C. Steenblok zelfs beweerde dat er 'een remonstrantse draad' door de theologie van de Erskines loopt. Dat is allerm minst de waarheid. Hun prediking en uitleg van de Schrift is zo nauw aan Gods Woord gebonden, dat niemand ertoe in staat is hen te weerspreken. U moet hun werken maar eens lezen. Alles wat ze zeggen en leren wordt met citaten uit de Schrift onderbouwd. Het is net als bij Mozes en de profeten, die in hun boodschap tot het volk zeiden: 'alzo zegt de HEERE.' Ook de Heere Jezus ging zo te werk als Hij zei: 'er staat geschreven.' Het volk was hiervoor niet ontvankelijk en de predikers werden als verkondigers van een nieuwe leer beschouwd (Mark. 1:27; zie ook Hand. 17:19). Dit spreken van die mensen houdt een dwalen in en toont een blindheid voor hun eigen afwijken. Daarom is het jammer dat men

heden ten dage het veel beter denkt te weten dan onze godzalige theologen. Let er wel op dat veel zogenaamd bevindelijk gereformeerden in feite alleen maar domweg strijden voor Kuypers beginselen. Ik overdrijf niet; u komt het in dit boekwerk nog wel tegen. Wat zijn we diep weggezonden in onze kringen.

Blijf bij de oude waarheid

Blijf dus bij de oude, beproefde waarheid. Die waarheid alleen is mij dierbaar. Toen ik mijn eerste Bijbel kreeg, begreep ik er niets van. Het was voor mij een boek dat met zeven zegelen gesloten was. Toen ik de eerste preek hoorde, begreep ik die in het geheel niet. Mijn hart was hiervoor gesloten, het was vol van ongerechtigheid. Kort daarop werd mijn oog hiervoor geopend en mijn hart erdoor verbrijzeld. God sprak tot mijn ziel en er was wel veel verborgen, maar in hetgeen God mij leerde, was niets voor mij onduidelijk meer. Ik las niet anders dan mijn eigen oordeel. De Bijbel ging er niet voor dicht. God leerde mij, als een gans verloren zondaar, wat genade inhield. Hij redde mijn ziel, verlost mij van alle kwaad en trad met mij in een onuitsprekelijke liefdesgemeenschap. Daarom kan ik al dat andere wat hiervan verschilt, niet overnemen, geliefde vrienden. Daarom ben ik zo bijzonder gekant tegen de embryotheologie. Daarom wil ik u opwekken om het bij het oude te houden. 'Zet de oude palen niet terug, die uw vaders gemaakt hebben' (Spr. 22:28). Het lezen van de godzalige vaders heeft mij nimmer verdrotten. Ze zijn mij hartelijk lief en daarom onderzoek ik die gedurig.

John Bunyans *Christenreis* was na de Bijbel het eerste boek dat ik in handen kreeg. Het was mij tot inwendig vermaak en levendig onderwijs. Mijn vader gaf mij van Andrew Gray *De Roos van Saron* en *De overste Leidsman*. Ik was ontdaan van de liefde en de waarheid Gods, die ik erin las. Ik kocht al zijn geschriften en werd erdoor onderwezen en verkwikt. Het vierde boek was het fundamentele werk van Hugo Binning *De ettelijke gronden der Christelijke religie*. Dat is de waarheid die God ons leert. Als u ze lezen wilt, lees ze dan helemaal en leg die lezingen van het moderne christendom maar aan de kant. Houd het met de Heere, Zijn Zoon, Zijn Woord, Zijn dienst, Zijn knechten.

Als dienaar van God voel ik me verplicht en geroepen u voor alle afwijkingen te waarschuwen. Daarbij gaat mij de jeugd ook zeer aan het hart. Zij vormen voor de toekomst een nieuw geslacht. Ze staan bloot aan de verleiding des satans, die niet alleen rondgaat als een briesende leeuw, maar ook verschijnt als een engel des lichts. Het bericht dat de jeugd wereldwijd weer naar de oude paden vraagt, heeft mij dan ook zeer verblijd. De leer der Reformatie staat weer volop in hun belangstelling. God mocht het zegenen.

Het is God alleen, Die ons voor alle bedrog kan bewaren. Gelukkig zie ik dat hier en daar steeds meer de ogen voor die afwijkingen opengaan. Onderzoek het, want het gaat de belangen van uw ziel aan. De met haast komende eeuwigheid is ermee gemoeid. God verlichte daarvoor uw verstand en zij uw ziel genadig.

HOOFDSTUK 2

Wedergeboorte volgens de Schrift

We zullen de wedergeboorte wat nader bezien vanuit Gods Woord. Dit is onze voornaamste bron. Alleen Gods Woord is onfeilbaar. We zullen tevens naar Augustinus luisteren en enkele kanttekeningen lezen. Eveneens hopen we vanuit verschillende bijbelteksten een doorgaande lijn te ontdekken. En ten slotte zullen we de grondtekst raadplegen.

We hebben er al zo veel van gehoord: wedergeboorte. Wederom geboren worden. We kunnen die weldaad niet missen om getroost te leven en zalig te sterven. U denkt bij wedergeboorte wellicht direct aan de geschiedenis van Nicodémus, maar dat nachtgesprek komt in het slothoofdstuk van dit boek, in de vorm van een meditatie, uitgebreid ter sprake. Laten we eerst zien waar dit woord wedergeboorte nog meer voorkomt in de heilige Schrift.

De term wedergeboorte komt slechts enkele malen in de Bijbel voor, o.a. in Matthéüs 19:28 en in Titus 3:5. Het is het groundbegrip van een leer die de hele Bijbel doortrekt.

Andere benamingen

Er worden in de Bijbel verschillende namen voor eenzelfde zaak door elkaar gebruikt. Als we deze zaken van elkaar gaan scheiden en verzelfstandigen, ontstaat er zeker verwarring en dwaling. Men gaat dan de zaak verabsoluteren en van de wezenlijke bedoeling scheiden. Hier moet elk van Gods knechten voor waken.

Andere benamingen voor de ware wedergeboorte zijn: levendmaking, geloof en bekering. Voorts kunnen we in het Woord Gods horen spreken over een besneden hart (Deut. 30:6), een vlezen hart (Ezech. 11:19; 36:26), een nieuw schepsel (2 Kor. 5:17), een nieuwe mens (Ef. 4:24), een nieuw leven (Rom. 6:4), enz.

Deze woorden zien op de verzoening en het herstel van de zondige mens. Daarom kan men bij wedergeboorte aan de hele bekering denken. Een andere keer hebben we het over de rechtvaardiging. Calvijn kan daarom met een gerust hart over de vernieuwing of heiligmaking spreken, wanneer hij het over de wedergeboorte heeft.

a. Een volgen van Jezus

We lezen hiervan in Matthéüs 19:28, waar de Heere Jezus spreekt tot Petrus en Zijn andere discipelen: 'Voorwaar Ik zeg u, dat gij, die Mij gevolgd zijt, in de wedergeboorte wanneer de Zoon des mensen zal gezeten zijn op den troon Zijner heerlijkheid, dat gij ook zult zitten op twaalf tronen, oordelende de twaalf geslachten Israëls.' Tegen Filippus zei Hij: 'Volg Mij'. Deze roeping in dit machtwoord van Jezus kan niet weerstaan worden en zo volgen al Zijn gunstelingen Hem in de wedergeboorte. God roept de zondaar uit de duisternis tot Zijn wonderbaar licht en tot de wedergeboorte. De zondige mens ontwaakt uit zijn doodsstaat en komt tot Jezus. Hij neemt zijn kruis op en volgt Hem. De verborgen werking van God de Heilige Geest doet de zondaar de stem van Jezus horen en schenkt hem geloof, waardoor Hij de zondaar wederbaart. Dit is de wedergeboorte in de ware zin des woords. Het is een nieuwe schepping. Dit volgen duidt op een volgen in Zijn vernedering en ook in Zijn verhoging. Het is een deelhebben aan de gehele Christus en aan al Zijn werk. Hij heeft in tegenstelling tot de rijke jongeling voor Hem alles verlaten en in Hem alles verkregen. De Heere sprak de rijke jongeling ernstig aan, maar die hoorde Hem niet en volgde Hem niet. Met alles wat hij had, was hij nog nameloos arm en niet wedergeboren. Nu zouden ze hem voor een wedergeborene hebben gehouden en hem predikant hebben gemaakt. Men zou gezegd hebben: wat een beste man; zie hoe ernstig en gehoorzaam hij Gods Woord volgt. Maar hij was niet beter dan de farizeeën; hij volgde Mozes en niet Christus (Joh. 9:28, 29). Ze houden hem voor een kind van God, maar hij is het niet.

Het is wel nuttig om hier eens naar Augustinus te luisteren, die zegt:

Wat voor hem gold, geldt ook voor ons. Het Evangelie is de mond van Christus. Christus mag dan wel in de hemel zetelen, maar dat weerhoudt Hem er niet van om op aarde te blijven spreken. Doe niet alsof u doof bent, Hij roept! Doe niet alsof u dood bent, Hij dondert! Als u de moeilijkste voorschriften niet wilt onderhouden, onderhoud dan in ieder geval de minder moeilijke. Valt de last van de moeilijkste u te zwaar? Neem dan in ieder geval de last van de minder moeilijke op u. Hoe komt het eigenlijk dat u zo lui bent en geen van beiden op u wilt nemen? Waarom stribbelt u zo tegen? De moeilijkste voorschriften zijn natuurlijk: verkoop alles wat u bezit, geef het aan de armen en

volg Mij (Matth. 19:17). En de minder moeilijke voorschriften zijn: u zult niet doden, geen echtbreuk plegen, niemand aanzetten om vals te getuigen, niet stelen, wel uw vader en moeder eren, en wel uw naaste beminnen als uzelf. Dat is wat u doen moet.¹⁸

Let dus goed op. Er is hier geen sprake van een wedergeboorte buiten Christus. Dus de wedergeboorte bestaat niet in wat overtuigingen, droefheid en bekommelingen of ander soort gevoelswerk. Ook de algemene werkingen van de Heilige Geest kunnen hier niet voor gerekend worden, maar het is een deel hebben aan Jezus door het geloof in de Naam des Zoons van God.

b. Een verkrijgen van Gods genade

In de tweede plaats zien we dat de apostel Paulus schrijft in Titus 3:5: ‘Heeft Hij ons zalig gemaakt, niet uit de werken der rechtvaardigheid die wij gedaan hadden, maar naar Zijn barmhartigheid, door het bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes.’

Als we hier de *kanttekening* op naslaan, dan lezen we: ‘Dat is, door de wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes, die als een waterbad is, waardoor de vuiligheden onzer zonden gewassen en gereinigd worden, Ezech. 36:25, 26, 27, waarvan het waterbad van den doop een teken en zegel is. Zie dergelijke wijze van spreken in Rom. 4:11.’

Uit dit gedeelte blijkt duidelijk dat we niets vermogen buiten de barmhartigheid van God. Door de Vader worden we wedergeboren tot een levende hoop, door de opstanding van Jezus Christus uit de doden (1 Petr. 1:3). Zolang we niet herboren zijn, blijven we onder de toorn van God, vanwege onze zonden en onze overtreding tegen God. Alleen God brengt ons uit louter genade en goedheid weer terecht. Hij roept ons tot de gemeenschap van Zijn Zoon Jezus Christus. Let er goed op, dat, wanneer wij zonder geloof voor God staan, Hij ons rechtvaardig behandelt. Al doen we er alles aan om onze ondeugd te versieren, God kunnen we niet bedriegen. Nimmer zullen we voor God met al die aanstellerij rechtvaardig zijn. We zijn pas zalig als we Christus door het geloof zijn ingelijfd. Dit geschiedt dadelijk als we geloven. Niet bij trappen, maar tegelijk. Niet onbewust, maar wezenlijk en werkelijk behoudt het geloof ons. Het heeft het oog op het Voorwerp Christus. We weten in Wie we geloven of anders is er geen sprake van een waar en zaligmakend geloof. En door het geloof in de Zoon van God gaan we over van de dood in het leven. Het is een geestelijke opstanding uit de dood der zonden en misdaden. Op die manier zijn we dus tot het Leven (Christus) gekomen en leven we uit God in Christus. Zo zijn we pas levend gemaakt. Daarvóór zijn we nog onder de wet en niet onder de genade.

18 A. Augustinus, *Van aangezicht tot aangezicht*, p. 473, 474.

c. Een Christus door de doop ingelijfd worden

Daar het God behaagd heeft Zijn Zoon in ons te openbaren, wil Hij ook dat deze zaligheid verzegeld wordt. Dit doet Hij voor een deel ook in *de doop*, want deze is verordend tot de bevestiging van het geloof. De doop is een ingang in de gemeente van Christus. Het is een teken dat we in het lichaam van Christus zijn ingelijfd. Op deze wijze heeft de Heere Zijn genade in ons willen openbaren. De doop is dan een teken en pand van Gods barmhartigheid jegens ons. God geeft hierin geen ijdele figuren in de sacramenten, maar vervult ons vanbinnen door Zijn kracht, wat Hij door het uiterlijke teken bewijst. Hierdoor wordt de *doop* in de ware zin het *bad der wedergeboorte* genoemd (Ef. 5:26). Om de kracht van de sacramenten te verstaan, moeten we de waarheid van het teken niet scheiden. Het teken van de doop bewijst ons door het werk van de Heilige Geest een grote dienst. Ze is ons nuttig tot lering en is een teken dat onze zielen versterkt. De Heere gaat zelfs zover, dat Hij door middel van de doop de zaligheid in Christus de ongelovigen aanbiedt. Doordat zij geen geloof hebben, zijn ze niet herboren en doet de doop hun geen nut. Ze worden niet gewassen in het bloed van Jezus Christus, Gods Zoon. Voor God houdt de doop zijn kracht en betekenis, maar zij verwerpen die door hun ongelooft. Zij verkrijgen geen genade van God. Voor de gelovige is deze doop echter te allen tijde nuttig en krachtig. Zij ontvangen niet alleen het teken, maar ook de waarheid en de vrucht van deze wassing ten eeuwigen leven. We mogen daarom de doop op geen enkele wijze verkleinen en minachten. Het is een vreselijke misvatting om de wedergeboorte buiten de ware inlijving van Christus te stellen. Het geeft een valse hoop op de toekomstige eeuwigheid als we niet door het bloed en de Geest van Christus gedoopt worden. Er is geen grond voor om de mensen te laten denken dat ze Gods kinderen zijn, als ze niet door het bloed van de gekruisigde Christus gewassen zijn.

d. Een nieuwigheid des levens

In de weg van heiligmaking komt de wedergeboorte tot ontplooiing en voltooiing. Wanneer bij de dood de oude mens geheel is afgestorven, komt onze ziel tot de volmaaktheid. Dat belooft de Heere in Zijn dierbaar Woord aan de gelovigen. Ze behouden het geloof hierin en steunen op de verdiensten van Christus, Die Zijn kostbaar bloed voor hen stortte. Als ze de loop door dit leven eindigen, zullen ze de kroon des levens ontvangen en in lange witgewassen klederen eeuwig wandelen voor de troon Gods en het Lam. Door de kracht van God de Heilige Geest vindt in ons leven de vernieuwing plaats, opdat wij zouden weten dat we door Hem gewassen en gereinigd zijn. Kijk hiervoor nog even naar Titus 3:5, waar we lezen: 'Heeft Hij ons zalig gemaakt, niet uit de werken der rechtvaardigheid die wij gedaan

hadden, maar naar Zijn barmhartigheid, door het bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes.’ Deze woorden lopen parallel met Ezechiël 36:25, waar geschreven staat: ‘Dan zal Ik rein water op u sprengen en gij zult rein worden.’ Dat reine water is een afbeelding van de Heilige Geest, de Geest Gods.

Augustinus zegt ons dat het de Bijbel niet vreemd is om in overdrachtelijke zin in beelden te leren. Op die manier kun je ook de zogeheten metafoor, dat wil zeggen: de overdracht van zijn eigenlijke betekenis naar een oneigenlijke betekenis, gebruiken zonder deze te verdraaien.¹⁹

Paulus’ woorden komen geheel overeen met die van de profeet Ezechiël en zeggen in feite hetzelfde. De apostel maakt in deze tekst ook een toespeling op de heilige doop. Het moet ons duidelijk zijn dat het God de Heilige Geest is, Die ons wederbaart en ons tot een nieuw schepsel maakt. Maar omdat de gaven der genade onzienlijk en verborgen zijn, wordt ons daarvan een zichtbaar teken getoond in de doop. Uit deze verklaring zien we dat wedergeboorte de *vernieuwing* door de Heilige Geest inhoudt, en dat maakt de embryoverklaring tot een hersenschim.

Misvattingen

Men moet dus niet menen dat de Heilige Geest in het uiterlijke bad van de doop de wedergeboorte en de vernieuwing werkt. Ben je gedoopt, dan is het goed met je. We houden ons voor (verondersteld) wedergeboren. U hoort het wel: echt Kuyper met zijn Gereformeerde Kerken. De gelovigen zijn gered door middel van de doop. Het wordt hun dogmatiek, die leert dat ze nu in beginsel gered zijn. De doop is dan de oorzaak (*causa medians*) van hun onverliesbare zaligheid. Dit is een vreselijke leer. Deze mensen brengen scheiding aan in het gedoopt worden (dit is voor hen de wedergeboorte) en de vergeving der zonden (die trouwens ook verondersteld wordt). Comrie doet dit ook in zijn filosofisch wedergeboortebegrip. Hij scheidde de wedergeboorte van de vergeving der zonden en maakte die los van de dood en de opstanding (de doop) van Jezus. Hij voelde wel dat dit onmogelijk was en bedacht daarom een onbewuste inlijving. Helaas zijn velen hem hierin nagevolgd. Door een dergelijke scheiding devalueren zij het schriftuurlijke begrip van gedoopt worden in het badwater van de wedergeboorte.

Geestesdoop

In 1 Petrus 3:21 wordt het juiste begrip van deze zaak aan het licht gebracht. Die tekst luidt: ‘Waarvan het tegenbeeld, de doop, ons nu ook behoudt, niet die een aflegging is van de vuiligheid des lichaams, maar die een vraag is

¹⁹ A. Augustinus, *Liegen en leugens*, p. 135.

ener goede consciëntie tot God, door de opstanding van Jezus Christus.’ De kanttekening bij *goede consciëntie* zegt: ‘Dat is, die door het bloed en den Geest van Jezus Christus is gereinigd. Hierdoor wordt verstaan de vrijmoedige toegang en aanspraak der gelovigen in hun vertrouwen en in hun gebeden tot God, als tot hun Vader; welke een onafscheidelijke vrucht is van de vergeving onzer zonden en van onze vernieuwing of *wedergeboorte*.’ God heeft de gelovigen gered; Hij maakte ze zalig door de doop, die geestelijk gezien als geestelijke weldaad behoudenis brengt. Niet de waterdoop, die er een zichtbare afbeelding van is, maar de daardoor aangeduide verzegelde geestesdoop behoudt (Joh. 3:5).

GRONDTEKST

Verklaring

Van groot belang is ten slotte wat de grondtekst ervan zegt. Het begrip wedergeboorte komt op enkele plaatsen en onder verschillende benamingen in de Schrift voor.

- a. Het woord *wedergeboorte* komt in de Griekse grondtekst als zelfstandig naamwoord twee keer voor: in Matthéüs 19:28 en in Titus 3:5. Het is dan de vertaling van het Griekse begrip *palingenesia*.
- b. *Heeft doen wedergeboren worden* en *wedergeboren* komen voor als vertalingen van het Griekse werkwoord *anagennaō*. Het wordt gebruikt in 1 Petrus 1:3 en 1 Petrus 1:23.
- c. *Wederom geboren worden* wordt gebruikt in Johannes 3 in het nachtsprek met Nicodémus (voor de Griekse woorden *gennaō anoothen*).

Palingenesia (aanvang levensvernieuwing)

Het gaat hier om een geboorte, die een *nieuw begin* maakt aan ons leven. Het is als het ware de weg van voren af opnieuw beginnen. Dit begin ziet op een zalig gemaakt zijn door Christus, Die de zondaar van zijn zonden verlost door Zijn bloed. Door het geloof zijn we Hem ingelijfd. Dat is het begin. Zo gaan we uit de dood over in het leven. Van een soort embryoleven is geen sprake.

Dit begin van ons leven is onze rechtvaardiging door het geloof in Christus. Onze geloofsrechtvaardiging is dus ook onze wedergeboorte.

Dit woord geeft in principe de *aanvang* van de wedergeboorte weer: zij heeft het gehele nieuwe leven in zich. Hier kan het beeld van de knop en de bloem worden gebruikt. De bloem lag reeds in de knop verborgen.²⁰ Het nieuwe

20 C. Bouma, *De brieven van den apostel Paulus aan Timótheüs en Titus*, XI, p. 441.

leven spruit uit, waar de mens wedergeboren is. De wedergeborene heeft het nieuwe leven van God gekregen en leeft het nieuwe leven door de Heilige Geest, de Levensvernieuwer. Niet hij, de zondaar, maar Christus, de Zonde-loze, leeft in de gelovige en het leven dat de gelovige nu leeft, leeft hij door het geloof des Zoons van God, volgens het getuigenis van Paulus (Gal. 2:20). Misschien hebben de taalkundigen uit bepaalde werkwoordsvormen een veronderstelde wedergeboorte willen leren. Daar is geen enkele aanleiding om hun leer (die van embryotheorie) te verdedigen. Men vergeet dat de apostel en onze rechtzinnige verklaarders de leer van de wedergeboorte in direct verband hebben gebracht met de leer van de heilige doop. De betekenis van die leer hebben we reeds aangetoond in de tekstverklaring van Titus 3:5. Rond dit tekstwoord, in de perikoop en context, zien we dat het bij de wedergeboorte om een bevrijding van zonde en nauw daaraan verbonden om de inwendige heiliging gaat.²¹

Anakainosis (voortgaande levensvernieuwing)

Deze wedergeboorte is, van een andere zijde gezien, een *levensvernieuwing* (anakainosis, (Rom. 12:2)). Het is een nieuw worden als ooit tevoren (denk aan onze paradijselijke staat), met glans overtoegen, van nieuwe frisheid en schoonheid, zodat deze mens een nieuwe schepping (kaino ktisis) is geworden (2 Kor. 5:17; Openb. 21:5). De levensvernieuwing (palingenesia) openbaart zich in haar werking en vrucht, in haar heerlijkheid. Die heiliging verklaart dat de wedergeboorte waar is. Het doet ons denken aan het woord van de Heere Jezus, dat ons zegt dat de boom aan zijn vrucht gekend wordt. Deze boom wortelt in de genade van God. De gelovige heeft het leven niet uit zichzelf, maar ontvangt dit uit Christus, de Levensbron. De sappen van de Wijnstok Christus doortrekken de rank van de gelovige. Die ontvangt leven, kracht en liefde en is daardoor vruchtbaar in Hem door de liefde Gods en het geloof in Christus, waardoor ze wedergeboren en gerechtvaardigd is.

Gennao anoothen

Letten we nog even op Johannes 3:3 en 7, waar de Griekse woorden *gennao anoothen* staan. Het basiswerkwoord is *gennao*, dat *genereren*, *verwekken* of *geboren worden* kan betekenen, afhankelijk van het tekstverband waarin het voorkomt. In het Grieks is het groundbegrip voor onze nieuwe geboorte nauw verwant met *ginomai*, dat *worden* betekent.²² Nicodémus vatte het op als letterlijk *opnieuw (wederom) geboren worden*, maar de Heere bedoelt daar

21 In de Griekse mysteriënreligies was het woord *palingenesia* erg bekend, wat misschien de reden was dat men dit woord in het Nieuwe Testament en in de oudchristelijke kerk niet of weinig gebruikte.

22 D. Harting, *Grieks-Nederduitsch woordenboek*, p. 93, 95.

geboren worden uit water en geest, feitelijk: Gods Geest. Het is dan een stijlfiguur; het gaat om een geestelijke zaak en de Heere gebruikte daarvoor een bekend begrip uit het dagelijkse leven. Hij verwees naar het nieuwe verbond, dat Hij met het huis van Juda en het huis van Israël zal sluiten (Jer. 31:31-34; Ezech. 11:16-20). Dat verbond wordt gekenmerkt door het geven van Zijn Geest in hun binnenste; zij worden dan (*op*)nieuw geboren.²³ Die Geest komt dan *van boven* (Grieks: *anothen*: van *opwaarts*, van *tot bovenaan toe*). Het duidt de plaats aan vanwaar de Heilige Geest komt, namelijk van God. Vandaar de woorden die de Heere gebruikte bij Nicodémus in Zijn spreken over de wedergeboorte. Het valt op dat Gods Woord het verband legt tussen Christus en onze rechtvaardiging en verzoening, en tussen de Heilige Geest en onze wedergeboorte en vernieuwing.²⁴

Andere betekenissen

Bij de profeten had deze term te maken met de komst van de Messías. In de eerste eeuw kwam de term wedergeboorte voor in de meest uiteenlopende betekenissen. Bij de pythagorici was het een zielsverhuizing, bij de stoïci stond het voor de seizoencyclus of de ondergang van deze wereld door het vuur, waaruit een nieuwe en harmonisch geordende wereld ontstaat, bij Flavius Josefus voor het nationale herstel van zijn volk.²⁵ Ook bij mysteriëngodsdiensten heeft het begrip wedergeboorte een bepaalde religieuze kleur, bijvoorbeeld de reïncarnatie bij de Boeddhisten. Laten we ervoor waken dat we in dit opzicht de heidenen niet gelijk worden; laten we het bijbelse begrip van de wedergeboorte vasthouden.

Conclusie: In de Bijbel is wedergeboorte altijd onlosmakelijk verbonden aan de vergeving van zonden. We lezen niets van een embryo, niets van een onbewuste wedergeboorte, niets van wedergeboorte in engere zin of ruimere zin. Het is een dadelijke en bewuste overgang of inlijving door het geloof in Christus. Blijf dus bijbels spreken.

²³ D. Harting, *ibid.*, p. 50.

²⁴ C. Bouma, *De brieven van den apostel Paulus aan Timótheus en Titus*, XI, p. 441.

²⁵ A. van den Born e.a., *Bijbels Woordenboek*, p. 1540.

HOOFDSTUK 3

Wedergeboorte volgens de kanttekeningen

Ook de kanttekeningen spreken van de wedergeboorte. Zij zijn geschreven door de verlichte bijbelvertalers en geaprobeerde (goedgekeurd) door de kerk. Ze worden helaas maar weinig meer gelezen. Daardoor missen we een gedegen verklaring. Ik richt me in dit korte hoofdstuk vooral op de kanttekeningen van Efeze 2, Romeinen 6 en 1 Petrus 1. Daarin wordt gesproken over drie trappen van de wedergeboorte. Dit moet u eens goed in u opnemen!

Laten we dus bij het lezen en onderzoeken van Gods Woord ook de kanttekeningen lezen. Daar bedoel ik de Statenvertaling mee, de aloude beproefde waarheid, die zo velen al tot een eeuwige zegen is geweest.²⁶ Wat mensen denken, menen, geloven of waarschijnlijk achten, doet er in het geheel niet toe.²⁷ Nee, we houden ons aan Gods Woord en aan de kanttekeningen. We moeten heel goed oppassen: niet de bevinding is de norm, maar Gods Woord. Trouwens, wie garandeert dat die bevinding of ervaring de juiste is?

26 Het is jammer dat ik dit moet schrijven, want eerder was dit vanzelfsprekend, maar nu zijn er zo veel bedrogbijbels, waar veel vanaf en aan toe gedaan is. De ergste is die, welke onder het mom van Statenvertaling vele huizen is binnengekomen. De mens heeft niet meer door dat hij bedrogen wordt. Bij nieuwe vertalingen kun je nog opletten, maar bij die zogenaamde herziening trap je in de val die de duivel voor de gereformeerde gezindte heeft uitgezet. In het loslaten van de Statenvertaling verschuilt zich het beeld van een land dat God loslaat. Door aanpassing en assimilatie gaan met deze nieuwe vertalingen onze godsdienst en kerken in deze moderne maatschappij ten onder.

27 Aan de andere kant hebben ze in de kerk ook zo hun eigen opvattingen. Ze zeggen tegenwoordig bijvoorbeeld: vrouw in het ambt, bestuur of op de lidmatenvergadering, dat is toch zo erg niet. De uitspraken van de Bijbel hierover moet je anders zien. Die gelden voor die cultuur en die tijd. We leven nu in een heel andere tijd en we doen anders. Dat is achterhaald. Je moet het anders opvatten.

Efeze 2

De brief van de apostel Paulus aan Efeze is heel belangrijk in onze studie over de wedergeboorte. Efeze 2 wordt vaak - bijna altijd - verkeerd toegepast. We hebben wel eens gehoord, dat iemand in een preek iets uit het geestelijke leven probeerde te vertellen. Hij zei toen: 'Maar daar begint het niet mee, nee, het begint natuurlijk met Efeze 2:1: En u heeft Hij mede levend gemaakt, daar gij dood waart door de misdaden en de zonden.' Men plaatst de levendmaking waar God de zondaar begint te overtuigen. We zullen zien wat Gods Woord en de kanttekeningen ervan zeggen.

Het eerste vers luidt:

En u heeft Hij mede levend gemaakt, daar gij dood waart door de misdaden en de zonden.

De kanttekening zegt bij het woord *levend gemaakt*:

Dat is, uit den dood der zonde verlost, door onze rechtvaardigmaking en wedergeboorte, gelijk terstond hierna verklaard wordt.

En als vervolg hierop Efeze 2:5:

Ook toen wij dood waren door de misdaden, heeft ons levend gemaakt met Christus (uit genade zijt gij zalig geworden).

De kanttekening bij de Naam *Christus* zegt:

Want als Christus, Die om onzer zonden wil gestorven was, is opgewekt, zo heeft Hij metterdaad betoond dat Hij de schuld onzer zonde en het lichaam onzer zonden had tenietgedaan; hetwelk Hij eerst voor ons, en daarna ook in ons heeft volbracht uit kracht Zijns doods en Zijner opstanding, Rom. 4:25; 6:6, 7, 8, als Hij ons het geloof heeft geschonken, door het geloof heeft gerechtvaardigd, en door Zijn Geest heeft vernieuwd en geheiligd. Zie 1 Kor. 1:30.

Wat gebeurt er dus als ons het nieuwe leven wordt geschonken? Wat zeggen Gods Woord en onze reformatorische vaders ervan? Dit: door onze rechtvaardigmaking en wedergeboorte worden we uit de dood der zonden verlost. Let u ook op de volgorde. We worden dus niet Christus ingeplant zonder Hem te kennen. We worden Christus ingelijfd en nemen terstond al Zijn weldaden aan.

Om die weldaden uit te leggen, verwijst de kanttekening naar 1 Korinthe 1:30. We lezen daar dat Christus Jezus 'ons geworden is wijsheid van God, en rechtvaardigheid en heiligmaking en verlossing'. Al deze zaken zijn vruchten van het geloof. Een ieder die waarachtig gelooft, bezit deze zaken. Hier wordt geen scheiding gemaakt tussen het bezit van het leven en de bewuste kennis van Christus.

Romeinen 6

We gaan er nu op letten wat Paulus in Romeinen 6: 3 en 4 zegt over de wedergeboorte. In vers 2 zegt hij dat de gelovigen aan de zonden gestorven zijn, en het is onmogelijk dat ze daarin nog zullen leven. In de verzen 3 en 4 geeft hij de grond der waarheid aan, door ons aan de doop en zijn betekenis te herinneren. Hij had er in Rome nog niet eerder van gesproken, want hij veronderstelde dat de gelovigen aldaar er wel van wisten. Hij handelt over de doop als zodanig. Het gaat hierbij niet alleen over de waterdoop, maar vooral ook over de volle, wezenlijke doop. Het ging daar over de geestelijke realiteit van de doop, met de waterdoop als teken en zegel (Rom. 4:11). Dit had weer alles te maken met het ontvangen van de doop. Dit geschiedde door onderdompeling van de dopeling in het water, waarbij hij even onder water bleef, om daarna weer uit het water op te rijzen. Dat zijn drie stadia of trappen. Hebt u wel eens van *trappen* van de wedergeboorte gehoord? Laten we eens zien.

a. De eerste trap

In Romeinen 6:3 schrijft Paulus:

Of weet gij niet dat zovelen als wij in Christus Jezus gedoopt zijn, wij in Zijn dood gedoopt zijn?

De kanttekening luidt bij *in Zijn dood gedoopt*:

Dat is, door den doop verzekerd worden, dat wij gemeenschap hebben aan Zijn dood, waardoor niet alleen onze zonden voor God verzoend zijn, maar ook de Heilige Geest is verworven, door Wiens werking de verdorvenheid die in ons is, haar leven of heersende kracht is benomen, hetwelk is **de eerste trap** onzer wedergeboorte, Tit. 3:5, 6.

U leest het goed: onze zonden zijn voor God verzoend en de Heilige Geest is voor ons verworven. Voor alle duidelijkheid zien we ook dat de doop in verband met de dood van de Zaligmaker gebracht wordt. De doop in Christus Jezus is een doop in Zijn dood. De onderdompeling in het water stelt de ondergang in Zijn dood voor. Christus ging in de dood om de zondesschuld van de Zijnen te betalen. Hij wilde de zondemacht teniet doen. Door de doop zijn ze met Hem verbonden, dus zijn zij ook van de zonde losgemaakt. Dit geldt niet alleen van de schuld, maar ook van de macht der zonde. Het denken hieraan dient tot troost van de gelovigen en tot versterking van hun geloof.

De conclusie hiervan stelt de apostel voor in vers 4, namelijk in de tweede trap van onze nieuwe geboorte.

b. De tweede trap

We lezen nu het eerste gedeelte van het volgende vers:

Wij zijn dan met Hem begraven door den doop in den dood (...)

De kanttekening bij *met Hem begraven* luidt:

Dit is **de tweede trap** onzer wedergeboorte, die ons door den doop wordt verzegeld, namelijk de toeneming en volharding in de doding der zonde in ons, gelijk de begrafenis een volharding was van den dood van Christus, vers 6.

Wat aan Christus geschiedde, voltrekt zich ook aan de gelovigen. De apostel wil de gedachten van het waarlijk gestorven zijn sterker uitdrukken. Het betekent een voor altijd weg zijn van de zonde met haar schuld. Het is een los gekomen zijn van de verdorvenheid.²⁸ Bij de doop sloot zich het water boven de dopeling toe. Hij werd in het water begraven, waardoor dit met Christus begraven zijn werkelijkheid werd. Het gaat om een volledige vrijmaking van de zonde voor eeuwig, door verbinding en lotgemeenschap met de Heere Christus. Deze komt tot stand door de wezenlijke doop, die betekend en verzegeld wordt met de waterdoop.

Als deze onderdompeling voor de vereniging met Christus in Zijn dood en begrafenis geldt, dan betreft het ook Zijn leven. Dat zien we ook in het volgende stadium van de wedergeboorte. De kanttekenaren noemen dit de derde trap.

c. De derde trap

De derde trap ontdekken we in het tweede deel van dit vers:

Opdat gelijkerwijs Christus uit de doden opgewekt is tot de heerlijkheid des Vaders, alzo ook wij in nieuwigheid des levens wandelen zouden.

In de kanttekening staat bij *in nieuwigheid des levens wandelen*:

Dit is **de derde trap** onzer wedergeboorte, die wij door de kracht der opstanding van Christus ontvangen, en ons door den doop wordt betekend en verzegeld; namelijk dat wij kracht ontvangen hebben om voortaan in nieuwigheid des levens, dat is, in heiligheid en reinheid te wandelen, Ef. 5:26, 27.

Nogmaals: we zien ook hier weer dat de wedergeboorte aan Christus verbonden is. We sterven met Hem en staan met Hem op. Ondertussen zijn onze zonden begraven en in Zijn graf achtergelaten. Ook de Vader wordt hierin betrokken. Hij betoonde in deze opwekking van Christus uit de dood Zich als Zijn Vader. Als de Vader Zich dan gunstrijk toonde jegens Hem, doet Hij dit ook aan de gelovigen, voor wie Christus de dood in ging. Het wordt hun nu gegeven om in nieuwigheid des levens te wandelen. Dat is een zich met lust bewegen in een nieuw levenselement. Het is een geheel ander soort van leven dan vroeger. Het volgt de christelijke levensprincipes van

²⁸ S. Greijdanus, *De brief van den apostel Paulus aan de gemeente te Rome*, VI, p. 295.

Gods Woord. Het oude leven der zonde werd teniet gedaan, opdat men door Christus' kracht in een nieuw leven zou uitblinken. Het is een leven van toewijding aan de Heere, gereinigd en vrij van zonde. Deze waarheid wordt in al de brieven van de apostelen gepredikt.

1 Petrus 1

We gaan dit hoofdstuk afsluiten met een woord van de apostel Petrus, waarin sprake is van de wedergeboorte. Let u weer goed op de kanttekening die eraan verbonden is. Petrus liet in de benoeming van de geadresseerden al uitkomen, met wat rijkdom de Heere Zich over hen ontfermd had. Zij mochten het heil in Christus uit genade deelachtig worden. Na de zegen-groet gaat Petrus nog opzettelijker en uitvoeriger aanwijzen welk een barmhartigheid en wat een grote voorrechten zij van de Heere ontvingen. Hij wil dat ze dit recht beseffen. Hij wil dat ze weten, dat zij aan Hem alle dankbaarheid en afhankelijkheid verplicht zijn. Tevens maakt hij hun duidelijk hoe goddeloos het doen en zeggen der dwaalleraars is, en hij waarschuwt hen ervoor dat ze die beslist niet moeten volgen.

1 Petrus 1:3 luidt:

Geloofd zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, Die naar Zijn grote barmhartigheid ons heeft wedergeboren tot een levende hoop, door de opstanding van Jezus Christus uit de doden.

De kanttekening bij het woord *wedergeboren* luidt:

Dat is, door Zijn Geest vernieuwd, of van de verdorvenheid onzer eerste geboorte en van de heerschappij der inwonende zonde verlost.

U ziet dat deze verklaring geheel overeenstemt met wat we in Efeze 2 en Romeinen 6 hebben aangetoond.

Conclusie: Ook de kanttekeningen zwijgen over een onbewuste wedergeboorte. Zij geven aan dat rechtvaardigmaking en wedergeboorte nauw en onlosmakelijk aan elkaar zijn verbonden. Niets maar dan ook niets wijst ons op het embryo van de leergodsdiens die niet uit God is. Verlaat die leer of u komt om!

HOOFDSTUK 4

Wedergeboorte volgens de belijdenisgeschriften

De belijdenisgeschriften - ook wel genoemd: de Drie Formulieren van Enigheid - zijn ontstaan in moeilijke tijden, waarin de kerk tot belijden werd geroepen. De kerk heeft ze aanvaard als een normatieve verwoording van het Evangelie. De kerk heeft haar identiteit gemarkeerd met deze geschriften en dat om trouw te blijven aan de zuivere uitleg van het Evangelie. Het is vooral in onze tijd van veel verwarring en verleiding nodig om helder te zien waar het opaan komt.

De bedoelde belijdenisgeschriften zijn:

- de Heidelbergse Catechismus (1563);
- de Nederlandse Geloofsbelijdenis (1561);
- de Dordtse Leerregels (1619).

a. De Heidelbergse Catechismus

We beginnen met dit dierbare geschrift, waaruit elke zondag wordt gepreikt. Laten we niet zomaar een verklaring nemen, maar die van een van de opstellers, namelijk Zacharias Ursinus. Zijn medeopsteller was Caspar Olevianus. Ursinus kan als samensteller van dit belijdenisjuweel het beste weten wat de bedoeling van het woord wedergeboorte is. Daar komt nog iets bij. In de uitgave van 1657 staan twee approbaties, namelijk van de Leidse en de Utrechtse theologische faculteit. Beide approbaties zijn ondertekend door de beste godgeleerden uit die tijd.

Wat zegt de Catechismus over wedergeboorte? Het woord komt slechts eenmaal voor, en wel in het antwoord op vraag 8 van Zondag 3.

Maar zijn wij alzo verdorven, dat wij ganselijk onbekwaam zijn tot enig goed en geneigd tot alle kwaad?

Antw.: Ja wij, tenzij dan dat wij door den Geest Gods *wedergeboren* worden.

Ursinus geeft hiervan in zijn *Schatboek* een duidelijke verklaring. Hij onderscheidt in deze Zondag vier staten waarin de mens moet worden beschouwd: vóór de val, na de val, als *wedergeboren*, en in zijn verheerlijkte staat waarin hij na dit leven gesteld zal worden. Het gaat hier natuurlijk om de derde staat: als wedergeboren. Ursinus legt uit:

Dankzij de bijzondere genade van de Heilige Geest wordt door het Woord van God 's mensen natuur vernieuwd, zodat in zijn verstand een nieuw licht en kennis van God ontstoken wordt. Daardoor zijn er in het hart nieuwe werkingen en in de wil nieuwe genegenheden, die met Gods Wet overeenkomen, welke krachtadig door de Heilige Geest bewogen worden om te handelen naar deze kennis en geneigheid.

En zo krijgt de wedergeboren mens nieuwe krachten, om te willen hetgeen Gode behaagt, en begint hij God in alles te gehoorzamen, zoals geschreven staat in Deut. 30:6: 'En de Heere uw God zal uw hart besnijden.' En in Ezech. 36:26: 'En Ik zal u een nieuw hart geven, en zal een nieuwen geest geven in het binnenste van u.' En in 2 Kor. 3:17: 'En waar de Geest des Heeren is, aldaar is vrijheid.' En in 1 Joh. 3:9: 'Een iegelijk die uit God geboren is, die doet de zonde niet.'

En zoals die wil enerzijds ten goede strekt, zo is het ook dat zulks wel ten kwade werkt. Want:

1. De vernieuwing van het verstand en van de wil wordt in dit leven niet volmaakt, maar er blijven, zelfs in de allerheiligsten, nog steeds vele overblijfselen der zonde. En dit is er de reden van, dat de werken die zij doen, onvolmaakt en met zonden besmet zijn. Rom. 7:18: 'Want ik weet dat in mij, dat is in mijn vlees, geen goed woont.' (vgl. Dordtse Leerregels, V, art. 1 en 2).

2. De wedergeborenen worden niet steeds door de Heilige Geest geregeerd, maar God verlaat ze soms wel eens, om hen te beproeven of te vernederen. Evenwel zo, dat zij weder tot boetvaardigheid geroepen worden en niet kunnen verloren gaan. Ps. 51:3: 'Neem Uw Heiligen Geest niet van mij.' Jes. 63:17: 'Heere, waarom doet Gij ons van Uw wegen dwalen?' (vgl. Dordtse Leerregels, V, art. 5-7).

Kortom, na de aanvang der wedergeboorte is de mens in staat om het goede te kunnen verkiezen.

Dat hij tot *het goede* bekwaam is, blijkt uit het feit dat het verstand en de wil, die door de Heilige Geest verlicht en geheiligd zijn, omgebogen worden tot beoefening van een nieuwe gehoorzaamheid.

Tot *het kwade*, omdat de allerheiligsten in dit leven de wedergeboorte niet volkomen deelachtig worden, maar nog vele zwakheden en

gebreken in zich hebben vanwege de aanklevende erfzonde, en daarom zijn de goede werken die zij doen, niet volkomen goed.²⁹

U ziet dat de wedergeboorte niet wordt losgemaakt van de rest van het geestelijke leven. Het is een eenheid, een leven met Christus, dat zich uitstrekt tot het sterven toe. Dat is de wedergeboorte. Dát zegt de Belijdenis!

b. De Nederlandse Geloofsbelijdenis

Guido de Brès (1522-1567) gaf een helder en levend getuigenis der waarheid. Hij heeft het met zijn leven moeten bekopen. Wij hebben echter deze waarheid, met onze zogenaamde rechtzinnigheid, grotendeels weer prijsgegeven. We hebben de dierbare zaken van deze Geloofsbelijdenis weer ingeruild voor een beetje klatergoud en mensengunst. We hebben het licht van na de donkere tijd van de Middeleeuwen (500-1500), weer gehuld in een nieuwe, haast stikdonkere duisternis.

De mensen van de Reformatie lieten de scholastiek (middeleeuwse filosofie) geheel achter zich, maar door de achterdeur kwam die weer binnen. Dit is de duisternis van onze dagen en onze gereformeerde gezindte vindt het goed, en bevindt zich er wel bij. De dominees vinden het ook goed, want die strijden voor hun goede positie en laten zich als goden verheerlijken. Niet Christus, maar zij zitten op de troon. Het is uitermate droevig, want alleen Gods Naam moet eeuwig eer ontvangen.³⁰

Nee, de mannen van de Reformatie waren van een heel ander kaliber. Goed en bloed stonden zij af om de eer des groten Konings. Ze zochten het welzijn van zondaarszielen. Laten we nu eens zien wat Guido de Brès zegt.

In *artikel 22* spreekt hij over ‘onze rechtvaardigmaking door het geloof in Jezus Christus’. Het begint als volgt:

Wij geloven, dat, om ware kennis dezer grote verborgenheid te bekomen (het zalig maken van hun zonden, A.K.), de Heilige Geest in onze harten ontsteekt een oprecht geloof, hetwelk Jezus Christus met al Zijn verdiensten omhelst, Hem eigen maakt, en niets anders meer buiten Hem zoekt (...)

In *artikel 23* gaat het over ‘waarin onze rechtvaardigmaking bestaat’. Dat artikel begint zo:

Wij geloven dat onze gelukzaligheid gelegen is in de vergeving onzer zonden om Jezus Christus’ wil, en dat daarin onze rechtvaardigheid voor God begrepen is (...)

29 Z. Ursinus, *Het Schatboek der verklaringen van de Heidelbergse Catechismus*, I, p. 85-86.

30 Leraars let op: Andrew Gray zei in een van zijn predicaties, dat de grootste afgoden voor een predikant de toejuichingen der mensen zijn.

In *artikel 24* spreekt hij aansluitend over ‘*de heiligmaking en de goede werken*’:
Wij geloven dat dit waarachtig geloof, in den mens gewrocht zijnde door het gehoor van het Woord Gods en de werking des Heiligen Geestes, hem *wederbaart* en maakt tot een nieuwen mens, en doet hem leven in een nieuw leven, en maakt hem vrij van de slavernij der zonde (...)

U ziet dat het artikel waarin de wedergeboorte voor het eerst genoemd wordt, na de artikelen over de rechtvaardigmaking komt. Let ook eens op de volgorde waarin deze Belijdenis de geloofsstukken behandelt: des mensen diepe val, Gods verkiezende liefde, de verlossing door Christus, de rechtvaardigmaking door het geloof in Christus, de heiligmaking.

Als u een goede verklaring over deze zaken wenst, lees dan *Sions Roem en Sterkte* van Arnoldus Rotterdam. Daarin komt uit dat Christus onze zaligheid verdiend heeft en ook aan de Zijnen toepast. Deze zaligheid wordt ons eigendom door de werking van de Heilige Geest, omdat Hij het geloof in onze harten werkt. Hierdoor krijgen we deel aan Christus en worden wij gerechtvaardigd. Dit is de ziel van het christendom en de springader van alle ware troost. Wie hierin dwaalt, die dwaalt tot zijn eigen verderf. De duivel legt zich er gedurig op toe om de waarheid van dit leerstuk te ontkennen, te verdraaien of te verduisteren. Lukt dit hem niet, dan probeert hij te bereiken dat we het onbeoefend terzijde leggen.³¹

Wat zegt deze predikant over de wedergeboorte? Dit: *het geloof is de springader van onze wedergeboorte*. Het geloof dat de mens wederbaart, maakt ons bekwaam om voor God te leven in allerlei goede werken. Ze oefent gemeenschap met God. Ze zou stikken in de baarmoeder waarin Comrie en zijn navolgers het levende kind leggen. Nee, de wedergeboorte is het doel en het einde van Christus' lijden en sterven (Tit. 2:14).

Dit artikel leert ons dan ook de wedergeboorte en goede werken als vrucht van onze rechtvaardigmaking. Het betreft de uitverkorenen, die gekocht zijn met het bloed van Christus. De wedergeboorte is een weldaad van het genadeverbond.³²

Er is geen middenstaat tussen het onherboren en herboren zijn. Er is ook geen middenweg. Het is binnen of buiten de enge poort. Het is of een goede of een kwade boom. Het zijn wijze of dwaze maagden, enz., enz. Dat zegt dit belijdenisgeschrift, dat is de zuivere leer.

31 A. Rotterdam, *Sions Roem en Sterkte*, p. 91.

32 A. Rotterdam, *ibid.*, p. 121-124.

c. De Dordtse Leerregels

Nu ons derde belijdenisgeschrift. De Dordtse Leerregels zijn opgesteld op de synode van Dordrecht. Ze zijn een weerlegging van de Vijf artikelen *van* de Remonstranten. Daarom worden de Leerregels ook wel de Vijf artikelen *tegen* de Remonstranten genoemd.

We lezen het derde en vierde hoofdstuk van de Dordtse Leerregels, artikel 12:

En dit is die wedergeboorte, die vernieuwing, nieuwe schepping, opwekking van de doden en levendmaking, waarvan zo heerlijk in de Schrift gesproken wordt, dewelke God zonder ons in ons werkt.

En deze wordt in ons niet teweeggebracht door middel van de uiterlijke prediking alleen, noch door aanrading,

of zulke manier van werking, dat, wanneer nu God Zijn werk volbracht heeft, het alsdan nog in de macht des mensen zou staan wedergeboren te worden of niet wedergeboren te worden, bekeerd te worden of niet bekeerd te worden.

Maar het is een gans bovennatuurlijke, een zeer krachtige, en tegelijk zeer zoete, wonderlijke, verborgen, en onuitsprekelijke werking, dewelke, naar het getuigenis der Schrift (die van den Auteur van deze werking is ingegeven),

in haar kracht niet minder noch geringer is dan de schepping of de opwekking der doden;

alzo dat al diegenen, in wier harten God op deze wonderbaarlijke wijze werkt, zekerlijk, onfeilbaar en krachtiglijk wedergeboren worden en daadwerkelijk geloven.

En alsdan wordt de wil, zijnde nu vernieuwd, niet alleen van God gedreven en bewogen,

maar, van God bewogen zijnde, werkt hij ook zelf.

Waarom ook terecht gezegd wordt dat de mens, door de genade die hij ontvangen heeft, gelooft en zich bekeert.

We lezen dat al degenen in wier harten God op deze wonderbaarlijke wijze werkt, *zekerlijk, onfeilbaar en krachtiglijk wedergeboren worden en daadwerkelijk geloven*. Kan het duidelijker? Krachtig wedergeboren en metterdaad of daadwerkelijk geloven. We lezen niet dat het gepredikte Woord inwerkt op het geloofsvermogen, zodat de zondaar zijn zonde gaat gevoelen en van stap tot stap in Christus gaat geloven. Ook lezen we nergens bij onze Dordtse vaders dat het van een ingestort geloof tot een daadwerkelijk geloven komt.

Direct erna lezen we in artikel 13:

De wijze van deze werking (de wederbarende werking van Gods Geest, A.K.) kunnen de gelovigen in dit leven niet volkomenlijk begrijpen; ondertussen stellen zij zich daarin gerust, dat zij weten en gevoelen, dat zij door deze genade Gods met het hart geloven, en hun Zaligmaker liefhebben.

Dordt keert zich duidelijk af van de leer der remonstranten en toont aan dat de wortel van het nieuwe leven uit God is en niet in de mens ligt. Het is uit de kracht van God dat de zondaar uit de dood opgewekt wordt en tot het nieuwe leven in Christus komt. Dit is net als in de schepping, een nieuwe schepping. Ze volgt de lijn der Schrift, zoals we reeds hebben aangetoond. Het gaat over de totale bekering. De bekering is een werk van God en niet van de mensen. Zij doen hier niets aan toe of af. In ons hart legt God een krachtig werk aan de dag, dat invloed uitoefent op al de vermogens der ziel. De mens komt onder Gods leiding en bestuur tot de genade, die in Christus Jezus is. Op deze wijze werkt God de bekering uit. De wedergeboorte is dan iets nieuws, wat God *zonder ons, in ons* werkt. Toch geschiedt dit werk Gods niet tegen onze wil in. De wil wordt naar God toe overgebogen, door de kracht van Gods vernieuwende Geest. Gods Geest ontmenst de mens niet.³³ Hij geeft hem geloof, waardoor hij wedergeboren wordt. Hij bewerkt en bereidt een mens daartoe. De mens is het voorwerp van Zijn wederbarende kracht. Is hem eenmaal het zaligmakende geloof geschonken, dan gaat het licht in de duisternis voor hem op. Dat nieuwe leven uit God is niet te begrijpen noch te verklaren. Evenals men uit de duisternis het licht niet kan verklaren en uit de dood het leven niet.

Laat de dogmatieken van de predikanten uit de vorige eeuw met een gerust hart dicht. Die boeken bevatten wel wat goede dingen, maar op cruciale punten zijn ze fundamenteel fout. Neem andere, betere boeken om uzelf en anderen te onderwijzen. De boeken van goede oude schrijvers als Augustinus, Luther, Calvijn, Ursinus, Kohlbrugge, Thomas Watson, Stephen Charnock en anderen zijn geest en leven.

Nu rest ons nog iets te zeggen over art. 4 in hoofdstuk 3 en 4 van de Dordtse Leerregels. Daar verwerpen onze vaders de dwaling van hen die zeggen dat de onwedergeboren mens niet geheel dood is in de zonde, of ontbloot van alle krachten tot het geestelijk goed, maar dat hij nog kan hongeren en dorsten naar de gerechtigheid en het leven, en offeren een offerande van een

33 T. Bos, *De Dordtsche leerregels*, p. 164.

verslagen en gebroken geest, die Gode aangenaam is. Onze vaders zeggen terecht dat deze dingen strijden tegen de klare getuigenissen der Schrift: gij waart dood door de misdaden en de zonden (Ef. 2:1, 5). En: al het gedichtsel der gedachten zijns harten is te allen dage alleenlijk boos (Gen. 6:5; 8:5). Hongeren en dorsten naar de verlossing uit de ellende, en naar het leven, en Gode een offerande van een gebroken geest opofferen, geldt van de wedergeborenen, en van degenen die zalig genaamd worden (Ps. 51:19 en Matth. 5:6). Onze vaders bevestigen met dit artikel onze doodstaat. Ze gaan er niet van uit dat de mens eraan begint om God te zoeken. We moeten niet denken dat ons verlangen, onze tranen en bekommernissen iets toedoen aan onze zaligheid. Doch zonder tranen kan het ook niet; die behoren tot het eerste deel van onze bekering. Deze zijn meest wettisch en komen voort uit angst en vrees. Bij de overbuiging der ziel en het aanschouwen van de gekruisigde Christus wordt het anders: dan is er sprake van een evangelisch berouw. Bij het berouw van een verloren staan voor God, vindt men nu ook droefenis (Ps. 116:3). De tranen komen uit de ogen van hen, die in het geloof op Christus zien: hun Verzoener bij God. Naar Hem deed de Heilige Geest een oprecht verlangen geboren worden. Toch was dit verlangen Christus Zelf en de nieuwe geboorte nog niet. Dat gebeurt bij een daadwerkelijke overgang van de dood in het leven; als ze met Christus gekruisigd en met Christus zijn opgestaan. Ze weten dit zo goed, omdat de Heilige Geest dit leert, Die hun ook het geloof in Christus schenkt. Bij het zien van Hem wenen ze zich leeg van blijdschap, liefde en verwondering. Deze tranen zijn alleen bij de wedergeborenen te vinden. Die worden overstelpt door de liefde en de genaderijke goedheid van God. Laten we er ten slotte op letten, dat ook de tranen van de evangelische blijdschap en ook van de evangelische boetvaardigheid, in het tweede deel van de bekering, geen beweegreden zijn voor Gods barmhartigheid. Gods genade is vrij en steunt alleen maar op de bloedverdiensten en voorspraak van de Middelaar.

Conclusie: Onze belijdenisgeschriften spreken net als Paulus dat de nieuwe mens, naar Gods beeld geschapen in rechtvaardigheid en heiligheid, de vrucht is van het geloof. De bekering, de wedergeboorte, is bij hen een vernieuwing, een hernieuwing, naar hoe het vroeger in de staat der rechtheid was. De hernieuwde mens is een nieuwe mens die tegenover de oude mens gesteld wordt. Deze mens werd uit God herboren, uit een staat van vijandschap, vloek en onbekeertheid. Dit noemt de Bijbel de wedergeboorte. De nieuwe mens aandoen is een weer terugkomen in de oorspronkelijke staat. Deze uitleg heeft niets met de embryoleer te maken.³⁴

34 T. Bos, *ibid.*, p. 18.

HOOFDSTUK 5

Kernzaken uit de Schrift

We kunnen nu de vraag wel stellen of wij bij het exegetiseren uitsluitend bij de tekst of perikoop moeten blijven. Nee, er zijn ook aspecten tussen de teksten onderling. Daarbij wordt gezocht naar andere passages, die te maken hebben met de inhoud van de te exegetiseren tekst. Laten we eens zien wat Gods Woord er nog meer van zegt.

a. De verzoening met God

We willen u erop wijzen, dat het bij de volgende tekstwoorden om een hoofdwaarheid gaat. Het zijn de woorden uit 2 Korinthe 5:19: *‘Want God was in Christus de wereld met Zichzelf verzoenende, hun zonden hun niet toerekenende, en heeft het woord der verzoening in ons gelegd.’* Het gaat om de kern en het wezen van het Evangelie. Een mens van nature is onverzoend met God. God is ons tegen en wij zijn tegen God. Vandaar dat we met God verzoend moeten worden.

Aan de andere kant zien we dat God alle bereidheid kent om weer met ons verzoend te worden. Dit kan alleen door een offer. En dit Offer is Christus. God eist van Hem het bloed dat tot verzoening dient. Hij draagt hun straf en zij gaan vrijuit. Waarom? zult u zich afvragen. Wel, er moest recht worden gedaan; er moest betaald worden voor de schuld die de mens bij God gemaakt heeft. Is hieraan voldaan? Is God met Zichzelf verzoend? Dat kan alleen door Christus.

Weet u wat hierin het grote wonder is? God is in Christus en Christus is in God. Dat betekent: wie de Zoon heeft, die heeft ook de Vader. Degene die door het geloof deel heeft aan de Zoon, heeft ook deel aan de Vader. Hij die deel heeft aan de Vader, heeft ook deel aan Christus als Borg en Verzoener. Christus verzoent de Vader met de zondaar door Zijn bloed, en Christus verzoent de zondaar met de Vader, ook door Zijn bloedoffer en in de weg van bekering.

Hier alweer: geen embryo- maar bloedtheologie. Het eerste is een vondst waarmee de mens langs de cherubim de toegang tot de levensboom zoekt. Die mens zal echter in het dodelijke zwaard van Gods gerechtigheid vallen. Maar in het bloed van Jezus toort God nimmer. Hij is met hen tevreden. In deze verzoening (let op) is de mens *wedergeboren*. Nooit eerder. Waarom zou anders de verzoening nog nodig zijn? Deze wedergeboorte is de zondaar uit genade geschonken. Nu zijn we pas een nieuw schepsel. Het oude is voorbij en zie, het is alles nieuw geworden (2 Kor. 5:17). We dragen nu het beeld van de dierbare Jezus, Die we waarlijk als onze Verlosser leren kennen. Hij is ons de *Immánuël*, God met ons. God kwam ons zo in Christus nabij. Nu is God voor ons. God is door de Heilige Geest ook in ons. En wat een wonder, Hij blijft in ons en wij in Hem. De liefde heeft overwonnen. Wat moeten we nu prediken? De embryoleer? Nee, de verzoening met God. Hij heeft het *woord der verzoening* in ons gelegd.

b. Het kruisevangelie

We lezen in 1 Korinthe 2:2: *‘Want ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u dan Jezus Christus, en Dien gekruisigd.’* De apostel is door God geleerd en onderwezen. Hij is wars van al de wetenschap die niet overeenstemt met de leer der godzaligheid. Wat niet van God is, moet door ons niet aangenomen worden.

In zijn eertijds was hij vervuld van de leer en de traditie der mensen. Getrouw hield hij de vaderlijke inzettingen. Wat hij vroeger geleerd had, waren ijdele begrippen over de waarheid. Later werd alles geheel anders. Hij verkondigt nu het getuigenis van God. Er is niets kostelijker dan Gods genade in Christus Jezus. Hij roemt in het kruis van Christus. Hij versiert zijn boodschap van het Evangelie niet met woorden van welsprekendheid. Hij heeft niets op met het menselijke denken, dat zich van de methode van de menselijke wijsheid en wetenschap bedient om een weg naar de hemel te zoeken. De getuigenis van God is hem meerder dan die van de mensen. Hij verkondigt het Evangelie van vrije genade. Christus, en Dien gekruisigd, is hem alles. Het zou een schande voor hem zijn om de gekruisigde God, van Wie onze zaligheid moet komen, niet te prediken.

Dat betekent niet dat hij voorbijgaat aan de andere stukken en leringen van Gods Woord. Nee, integendeel, hij verkondigt de volle raad Gods. Om het kruis van Christus draait alles. Er is niets vruchtbaarder om te prediken dan de boodschap van het kruis van Jezus. Wee de predikant, als hij dit Evangelie des kruises niet predikt. Wee ons, indien we aan dit kruis geërgerd worden. We kunnen en mogen niet om het kruis van Jezus Christus heen. We hebben pas iets van de Goddelijke wijsheid, als we kennis en deel hebben aan Christus en Zijn kruisverdiensten. Paulus wil op geen andere grondslag

staan. Aan zo'n wijsheid geeft hij lof. De prediking van dit kruis is hem dierbaar. Vandaar dat wij ook niets op moeten hebben met de leer van de onbewuste wedergeboorte. Het bloed van Jezus, gestort aan het kruis, moet verkondigd worden. Dat alleen kan ons van alle zonden reinigen. Deze weg heeft God in Zijn oneindige wijsheid uitgedacht.

c. Geen andere naam

We lezen in Handelingen 4:12: *'En de zaligheid is in geen ander; want er is ook onder den hemel geen andere naam, die onder de mensen gegeven is, door welken wij moeten zalig worden.'* De apostel Petrus laat hier duidelijk blijken, dat de zaligheid alleen in Christus Jezus, de Zoon van God, te vinden is. Met mensen, van wat staat of statuus ook, moeten we omkomen. God neemt ons nimmer aan, als we Hem buiten Zijn geliefde Zoon om zoeken. Velen dwepen met namen, zoals men ook wel met Comrie doet, maar het zal hun niets toebrengen. Christus is het alleen, Die ons tot God kan wederbrengen. Van Hem moeten we leren van God, en van God moeten we leren van Christus. Zijn Naam staat voor Christus en Christus is God. Welk schepsel moet ons hulp bieden in de dag der benauwdheid? Bid uw verlossing alleen van Christus af; er is geen andere naam. De Heere nodigt ons uit om door Christus tot Hem te komen. Hij biedt ons Zijn Zoon tot onze zaligheid aan. In Hem is Hij tot ons van de hemel afgedaald, opdat wij van onder de hemel tot Hem opgenomen worden. Zijn vleeswording is daarvoor een zeker pand en Zijn Naam staat ervoor garant. Door Zijn dood heeft Hij ons tot in eeuwigheid verzoend. Door deze verzoening zijn we tot Zijn kinderen aangenomen.

In deze verzen handelt de apostel over de openbaring van deze zaligheid. Deze is in Christus. We hoeven daartoe niet naar de hemel op te klimmen: ze is onder de hemel. Ze is in Jezus, door Wie God nabij kwam. Op deze wijze is God niet alleen onder ons, maar ook in ons. Dat laatste geschiedt door het geloof, dat uit de Heilige Geest is. Word niet langer gekweld door mensen die zeggen: hier is de Christus of daar is de Christus. Let niet op mensen die met schoon klinkende namen komen, en u tegelijk van deze dierbare Borg en Middelaar aftrekken. Het is Jezus niet. Velen ontkennen Jezus niet als Naam, maar aan Hemzelf zijn ze onbekend. Velen praten over de weg, maar ze wandelen op bijwegen. Ze kennen Hem niet en ze vertrouwen Hem nauwelijks het minste deel van hun redding toe. Ze staan op hun eigen wijsheid en hebben het meeste met zichzelf op. Het gaat om hun naam en om hun eer. Het spreken over Jezus is niet meer dan een blote beschouwing. Nee, voor de ware gelovige is er geen embryo, maar een volle Christus tot de zaligheid.

d. Het enige Fundament

Paulus schreef in 1 Korinthe 3:11: *‘Want niemand kan een ander fundament leggen dan hetgeen gelegd is, hetwelk is Jezus Christus.’* Paulus was een geroepen dienstknecht van Christus. Als een wijs bouwmeester ging hij te werk. Hij legt in zijn leer een goed Fundament voor de gemeente Gods. Zij moeten niets ondernemen wat in strijd is met Gods Woord. Gods gebouw rust op een goed Fundament. Dat Fundament is Jezus Christus en Dien gekruisigd. Dit Fundament ligt verzonken in het lamsbloed van de Zoon Gods. Het ware zaligmakende geloof vindt in Hem zijn steun en behoud. Men kan van deze leer van Paulus niet afwijken, zonder Christus te verlaten. De gemeente moet op Hem alleen gebouwd worden. Dit was voor Paulus de hoofdzaak. Paulus, die de gemeente trouw gediend heeft, kon van hen niets meer eisen dan dat zij aan deze leer vasthielden. De dienaars van Gods Woord wacht geen andere taak. Doen zij het anders, dan kunnen zij geen dienaars van Christus zijn. Die van deze zuivere leer afwijken, zijn de verwoesters van de gemeente en de vervolgers van Gods Kerk. Paulus wil dat de aankomende leraars een rechte prediking brengen, want alleen zo bouwen ze de gemeente in het allerheiligst geloof. Wat is voor de gelovigen verderfelijker, dan hen te beroeren met een nieuwe wijze van leren? Deze leraars doen hun voeten wankelen van de enige Rotssteen Jezus Christus. De gemeente moet op haar hoede zijn, omdat velen de Naam van Christus gebruiken, maar toch niet van Zijn dienaars zijn. Ze hebben naast de waarheid Gods nog een andere waarheid en naast dit Fundament nog een ander fundament gelegd. Ze erkennen Hem wel als Verlosser, maar ondertussen zoeken zij hun rechtvaardigheid, heiligmaking en zaligheid ook elders. Zo wordt Christus van Zijn fundament ontdaan en legt men er een ander voor in de plaats. Christus is niet meer het enige Fundament en de enige Naam voor ons. Men heeft er iets bij bedacht. Ze zetten de hoorders van hun prediking op een andere grondslag. Het is in het begin haast niet te merken. O, het komt er zo dicht bij! Paulus waarschuwt ons hier ernstig voor, want als Christus voor ons niet het enige Fundament is, kunnen we niet behouden worden. Hij is de Fontein van alle goed. Onze rechtvaardiging, verlossing, wedergeboorte, heiligmaking, genoegdoening, reiniging, ons leven en onze heerlijkheid zijn alleen in Hem gevonden. Zo moet er gepredikt worden; hier moet niet toe- of afgedaan worden. Buiten Hem kent de gelovige geen rust, noch volmaking. In Christus zijn al de schatten der wijsheid en der wetenschap verborgen. Wie Christus kent, kent ook de hemelse leer en is in Hem volmaakt. Gods leraars dienen het Woord net zo zuiver uit te dragen als Paulus gepredikt heeft. Vergelijk uw prediking eens met die van Paulus, leraars! Is ze gelijk aan die van Paulus, dan schittert Christus als Grond-, Hoek-, Sluit- en Siersteen.

e. Het leven is Christus

De apostel Paulus schreef in Filippenzen 1:21: *‘Want het leven is mij Christus, en het sterven is mij gewin.’* Het kan niet wezen, lezer, dat we het leven buiten Christus hebben. Al dat geredeneer over een leven vóór Christus en buiten Christus en Zijn rechtvaardigheid, is in de beste zin een ophouder op de weg naar Sion dat boven is en in de slechtste zin zelfbedrog op onze levensreis naar de eeuwigheid. Laat iemand mij zeggen dat hij het gevonden heeft buiten Hem, Die ons vindt. Zullen we door Hem gevonden zijn en Hem niet kennen? Dat is onmogelijk. We weten in Wie we geloofd hebben. Een geloof zonder de bewuste kennis is geen geloof. Het is een kunstgreep en een theorie, die mensen leren om te geloven met een geloof dat niet weet dat het gelooft. Laat varen dat misleidende geloof, dat mensen laat geloven dat ze gelovigen zijn zonder te weten dat ze geloven in Christus. Wat moeten we met een leer die zegt dat mensen behouden zijn, terwijl ze dat niet bevestigend weten? Waarom willen ze dat we geloven, dat we nog eens mogen geloven, dat we geloven? Kom er maar eens uit met dat wangedrocht van de filosofie. Ik vraag u om het raadsel van deze premissen (vooronderstellingen) op te lossen. Houd het maar bij Paulus, lezers, die vanuit het eenvoudige geloof zegt dat hem het leven Christus is en het sterven gewin. Hiermee wordt u niet bedrogen.

Paulus zegt in feite dat het niet uitmaakt of hij leeft of sterft; hij is gelukkig omdat hij Christus heeft en Christus hem heeft. Zijn woorden zijn als volgt: het is mij om het even, te leven of te sterven, ik ben van Christus; ben ik van Christus, dan is het sterven voor mij gelukkig. Hij zegt als het ware: het is mij gemakkelijker om te zeggen dat mijn sterven leven is, dan te geloven dat ik gelukkig zou kunnen leven buiten Christus. Waar hoor je deze taal? Niet bij de aanhangers van de veronderstelde wedergeboorte, wel bij Gods ware wedergeboren kinderen. Dat zijn zij, die Christus werkelijk ingelijfd zijn. Christus leeft en blijft in hen en zij leven en blijven in Christus.

Conclusie: Ook in deze verbanden komen we het embryo niet tegen in de Schrift. We moeten geen ander Evangelie voorstaan dan dat van het kruis van Jezus Christus. Laat dat misleidende geloof varen, dat mensen laat geloven dat ze gelovigen zijn zonder te weten dat ze geloven in Christus. Wat moeten we met een leer die zegt dat mensen behouden zijn, terwijl ze dat niet bevestigend weten? Verwerpen!

HOOFDSTUK 6

De bloedtheologie

De ware Kerk heeft een bloedtheologie. Het zoenoffer van Christus is genoegzaam tot de zaligheid van Zijn volk, en God Zelf is erin voldaan. Hij behoeft niets meer en niets minder. We moeten op dit bloed en op niets anders zien, willen we zalig worden. Dit is een onveranderlijke en vaststaande waarheid van God.

a. Christus' bloed is noodzakelijk

Dit bloed is *noodzakelijk* om onze misdaden en zonden weg te nemen. Het bloed van het eerste verbond wijst ons naar Christus, het Lam Gods, Dat de zonden der wereld wegneemt. Dat werd ook duidelijk in het Oude Testament bij het volk Israël. Bij hun uittocht uit Egypte slachtten zij, op het bevel des Heeren, een lam. Met het bloed ervan markeerden zij hun deuren, als garantie voor het behoud van hun leven. Vanaf de dag dat de Joden voor het eerst in figuurlijke zin het Pascha vierden, slachtten en aten zij het lam. Vijftig dagen ná die dag ontvingen ze de wet, geschreven door de vinger Gods (een benaming voor de Heilige Geest). Precies zo werd na het lijden en de verrijzenis van de Heere, het ware Pasen, na de vijftigste dag de Heilige Geest aan de leerlingen gezonden. Maar toen gebeurde dat niet meer op stenen tafels als symbool van hun harde hart.³⁵

Van dit bloed sprak de Heiland bij de instelling van het Heilig Avondmaal. Toen zij aan tafel zaten en Hij het brood genomen en het gezegend, gebroken en gedeeld had, legde Hij het de discipelen uit. Hij gaf hun het brood en zeide: 'Neemt, eet, dat is Mijn lichaam. En Hij nam den drinkbeker en gedankt hebbende, gaf hun dien, zeggende: Drinkt allen daaruit. Want dat is Mijn bloed, het bloed des Nieuwen Testaments, hetwelk voor velen vergoten wordt, tot vergeving der zonden. En Ik zeg u, dat Ik van nu aan niet zal drinken van deze vrucht des wijnstoks, tot op dien dag wanneer Ik

35 A. Augustinus, *Goed onderwijs*, p. 175.

met u dezelve nieuw zal drinken in het Koninkrijk Mijns Vaders' (Matth. 26:26-29).

b. Christus' bloed is bijzonder

Er schuilt een vreemde kracht in het woord 'bloed'. We deinzen terug als we bloed zien. Alleen al het spreken over het bloed ontzet ons. We maken er ons een voorstelling bij, die ons doet huiveren. Soms komen die beelden herhaaldelijk terug. We kunnen er niet los van komen. Het zien van bloed is aandoenlijk. Een gevoelig hart kan geen dier zien bloeden. Wellicht zijn er mensen die flauwvallen. Het gezicht op bloed is afgrijselijk. We wenden onze ogen af als er een dier geslacht wordt. De geur van het warme bloed doet menigeen kokhalzen. Toch wijst dit bloed van dieren in de oudtestamentische eredienst op Christus. In deze zin had het bloed een bijzondere kracht en trekking op het toekomstige bloed, dat Christus aan het kruis heeft uitgestort. De gelovige vindt er zijn leven in. Eén en Dezelfde is hier Slachtdier en Priester. Priester omdat Hij onze Verzoener is, want wij bezitten Hem als Voorspreker bij de Vader. Slachtdier omdat Hij ons door Zijn bloed heeft vrijgekocht (Hebr. 9:12-14).

Hoe is dit bij mensen? Als men hun bloed ziet, zijn de gevoelens van afkeer nog sterker dan bij het bloed van dieren. We mogen het bloed van mensen niet vergieten. Moord is een vreselijke misdaad, die door God vergolden wordt. Wie bloed vergiet, diens bloed zal vergoten worden.

Er zit een vreemde kracht in het bloed. Het bloed is ons leven. De ziel zit in het bloed. Het vergieten van dit bloed is een teken des doods. Men maakt zich schuldig als men het vergiet. Maar het bloed van Jezus trekt ons aan en bevrijdt van schuld. Het bloed en het kruis zijn als een magneet voor de zondaren: Adamieten worden erdoor behouden. De Vader trekt ze naar de gekruisigde Zoon Gods. De Zoon trekt ze stervende tot Zich. Elke ware christen komt door het geloof tot het kruis en het bloed des Zoons. Als Zijn bloed wegvloeit en Hij sterft, vloeit het bloed er bij ons in, en beginnen we te leven. Zijn wonden werden als fonteinen voor het leven van onze ziel.

c. Christus' bloed is levendmakend

We gaan van het ene naar het andere over wat deze waarheid betreft. Ik zal er niet veel meer van zeggen, want hier is geen einde. De Oneindige heeft een oneindigheid in Zichzelf. Augustinus sluit hierbij zo treffend aan als hij over de koperen slang handelt. Hij legt uit:

‘Waar staan die bijtende slangen voor? Voor de zonden van het sterfelijke vlees. Waar staat die opgerichte slang voor? Voor de dood van de Heere aan het kruis. Omdat de dood immers door een slang ontstaan is, is de dood ook door de afbeelding van een slang voorgesteld. De

beet van die slang bracht de dood, de dood van de Heere brengt leven. Men vestigt zijn blik op de slang om te bereiken dat de slang machteloos wordt. Wat wil dat zeggen? Men vestigt zijn blik op de slang om te bereiken dat de dood machteloos wordt. Maar op wiens dood vestigt men dan zijn blik? Op de dood van het Leven, als je tenminste kunt spreken van de dood van het Leven. Ja, omdat je dat kunt zeggen, is het te meer een wonderlijke uitspraak. Of mag soms niet worden gezegd wat er moest gebeuren? Zou ik aarzelen om onder woorden te brengen wat de Heere voor mij heeft willen doen? Is Christus dan niet het Leven? En toch hangt Hij aan het kruis. Is Christus soms niet het Leven? En toch is Hij gestorven. Maar in de dood van Christus is de dood gestorven, omdat het Leven door te sterven de dood heeft omgebracht: de volheid van het Leven heeft de dood opgeslokt, de dood is verslonden in het lichaam van Christus. Zo zullen ook wij het bij de opstanding zeggen wanneer we eindelijk in triomf zingen: “Dood, waar is uw overwinning? Dood, waar is uw engel?”³⁶

Hier kunt u weer duidelijk zien hoe de zondaar van de dood tot het leven overgaat. Alle andere gedachten hierover zijn verzinsels. Men zoekt vele vonden, maar niet het ware. Het is een valse hoop waaraan men zich vasthoudt.

d. Christus' bloed is verlossend

In de Efezebrief getuigt Paulus: ‘In Welken wij hebben de verlossing door Zijn bloed, namelijk de vergeving der misdaden, naar den rijkdom Zijner genade’ (Ef. 1:7). Hij toont hier duidelijk aan dat we alleen door Christus met God verzoend worden. Christus verzoende de Vader door Zijn dood. We moeten onze harten tot het bloed wenden, als wij God door genade zoeken. Bloed en vergeving horen bij elkaar als het om onze verlossing gaat. De verlossing is een niet-toerekenen van onze zonden omwille van de verdiensten van Christus, en een toerekenen van Zijn gerechtigheid, die door het geloof wordt ontvangen en toegeëigend. Zo worden we uit loutere genade niet alleen van de zonden, maar ook van de banden des duivels en des doods verlost. De embryogedachten zijn verdichtselen van het mensenverstand en vallen onder de beuzelarij van de godsdienst; wij handhaven de bloedtheologie. De verlossing en de vergeving door Zijn bloed zijn onafscheidelijk. Als God ons de zonden vergeeft, verlost Hij ons van de schuld en de eeuwige dood. Dit is onze vrijheid en roem tegen de dood en onze beschuldigers, om Christus' wil, Die Zijn bloed voor ons stortte. In de offerande des doods zijn alle mogelijke zonden verzoend. Deze verzoening betreft al de gelovigen, in

³⁶ A. Augustinus, *Geef mij te drinken*, p. 266, 267.

welke tijd of waar dan ook ter wereld (1 Joh. 2:1, 2). Dit bloed is de enige prijs der verzoening.

Het zien van dit bloed van Jezus Christus, Gods Zoon, doet ons ook de afschuwelijkheid van onze zonden zien. Als we aan onze zondeschuld denken, moeten we hier het betaalmiddel zien. Welk een prijs voor deze schande, die wij op onze hals gehaald hebben. Welk een offer voor onze zonden wordt hier neergelegd. Toen Christus dit altaar beklom, mocht Izak, de Kerk, eraf. Christus werd veroordeeld, opdat veroordeelden worden vrijgesproken. Christus werd gebonden, opdat zij worden losgemaakt. Christus verlaten, opdat zij nimmermeer verlaten worden. Christus gevangen, opdat zij verlost worden. Ontzettend is het dat zulk een Liefdeoffer voor onze haat voor God gezet werd. We zinken weg van diepe verwondering, omdat Hij voor schuldenaars Zijn bloed uitbloedde. We wenen ons leeg bij het aanschouwen hiervan.

Conclusie: Dit is bloedtheologie; dit is pas Evangelie. Embryotheologie is niets. Embryotheologie is afkomstig van heidense filosofie. En die filosofie is een menselijke wetenschap en niet de wetenschap uit God. Leraars, laat die verkeerde filosofie varen en beoefen de bijbelse theologie. Denkt u niet aan de zielen die zondag aan zondag onder een prediking zitten waarin de bazuin een onzeker geluid geeft? Drukt die verantwoordelijkheid u niet, als u afwijkt van Schrift en Belijdenis? Als u afwijkt van de bloedtheologie?

HOOFDSTUK 7

Drie juwelen in de wedergeboorte

Drie juwelen: geloof, hoop en liefde. Wat zegt de kanttekening van 1 Korinthe 13:13 van die juwelen? Lees hoe duidelijk en krachtig daar wordt uitgelegd hoe noodzakelijk die edele gaven voor ons zijn. En dat in twee pakkende zinnen: ‘Wij hebben nodig dat al deze drie deugden in ons zijn en blijven. Want zonder geloof kunnen wij niet gerechtvaardigd worden en is het onmogelijk Gode te behagen; zonder hoop kan het geloof niet staande blijven; en door de liefde moet het geloof werkzaam zijn.’

Geloof

We zien nu hoe de apostel Johannes spreekt met betrekking tot het ware geloof. Hij schrijft in 1 Johannes 5:1: *‘Een iegelijk die gelooft dat Jezus is de Christus, die is uit God geboren; en een iegelijk die liefheeft Dengene Die geboren heeft, die heeft ook lief dengene die uit Hem geboren is.’* De apostel is aan het einde van zijn brief gekomen. Hij scherpt de hoofdzaak van zijn schrijven nog eens duidelijk aan, door te zeggen dat alleen zij die uit God geboren zijn, de ware gelovigen zijn. Zij geloven in Jezus Christus, de Zoon van God. Christus is het middelpunt van onze zaligheid. De liefde voor Hem en het geloof in Hem zijn onafscheidelijk en onmisbaar in onze nieuwe geboorte. Door het geloof worden we Hem Zelf en in Hem het eeuwige leven deelachtig. Het geloof in Christus is de vrucht en het kenmerk van onze nieuwe geboorte. Het gaat hier om een geloven dat stand houdt. Al het andere kan geen waar geloof zijn en daarom ook geen nieuwe geboorte. Het gaat hier om een geloof dat zich aan Hem overgeeft en op Hem rust. Er is een gelovige erkenning en aanvaarding van wat God openbaarde. Uit dit geloven is de wedergeboorte kenbaar. In dit geloof der wedergeborenen is een wereldoverwinnende kracht geopenbaard (vs. 5). De wedergeboorte staat volgens dit tekstvers in directe betrekking tot het geloof, tot de liefde (1 Joh. 4:16) en tot het doen der rechtvaardigheid (1 Joh. 2:29). De Vader is

Degene Die verwekt. De apostel drukt zich hier in algemene woorden uit, maar hij heeft toch speciaal God als de Verwekker van het nieuwe leven op het oog. Degene die wedergeboren is, heeft ook zijn wedergeboren broeder lief, en wie God liefheeft, die heeft ook Zijn eniggeboren Zoon lief.

Hoop

De apostel Petrus is wel genoemd de apostel der hoop. Hij schreef in 1 Petrus 1:3: *‘Geloofd zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, Die naar Zijn grote barmhartigheid ons heeft wedergeboren tot een levende hoop, door de opstanding van Jezus Christus uit de doden.’* De apostel wil met grote nadruk te kennen geven, dat het God is Die Zich over de zondaar ontfermt. Onze wedergeboorte moet alleen aan Hem worden toegeschreven. God wil dat we duidelijk inzien dat Zijn handelen omtrent de gelovigen, pure genade is. Hij stelt in deze tekst voor ogen dat wij krachtens onze natuur in onze dood en diepe ellende neerliggen. Hij wilde ons opnieuw verwekken, herbaren (Grieks: enangennan). De Heere geeft ons dit woord ‘wedergeboren’ en het betekent dat de verwekte of tot leven gebrachte mens, tevoren in die hoedanigheid niet bestond. God heeft de wedergeborene door Zijn herschepende almacht tot een nieuw aanzien en een nieuw leven gebracht. Alle voorafgaande werking van ’s mensen kant is volstrekt uitgesloten. Ook nu weer blijkt dat de wedergeboorte onlosmakelijk aan de dood en de opstanding van Jezus verbonden is. Petrus laat doorschemeren, dat hij en de andere discipelen verpletterend verslagen waren door des Heeren kruisdood. Maar toen zij de stelligste zekerheid kregen van Zijn opstanding, werden zij in hun gewaarwording vanuit de dood overgezet in het leven. Uit een toestand van vertwijfeling en wanhoop kwamen ze tot een levend, krachtig hopen. Zo gaat het bij al de gelovigen. De wortel en het beginsel van hun leven ligt bij des Heeren opstanding. Zijn kruisdood is de betaling en wegneming van hun zonde, schuld, en de dood van hun dood. Zijn opstanding is de bron van leven. Het opstaan van Christus uit de dood in het leven, is het beginsel van hun nieuwe leven en hopen. De grondtekst zegt ons, dat dit hopen een resultaat is van die wedergeboorte. Tevoren was er geen hoop, maar nu wel, en dat door de opstanding van Jezus Christus, Die daardoor het nieuwe leven schonk. Om dit hopen was het de apostel te doen. De hoop leeft en ontwikkelt krachtige daden. Door hun nieuwe geboorte is het leven der gelovigen één levend hopen geworden. Het bezet heel hun denken en doen, of althans dit behoort zo te zijn. Dit doen wordt bepaald door wat God aan hen deed. Hij wekte hen op, of maakte hen levend uit de dood, door de opstanding van Jezus. Uit bestudering van de grondtekst moet het duidelijk zijn, dat de opstanding van Jezus Christus de grond en het middel van onze nieuwe geboorte is. Onze hergeboorte, waarin we het nieuwe leven kregen, is onafscheidelijk

verbonden aan de opstanding van Christus uit de doden. Zo was het voor de apostelen en de christelijke gemeente en zo moet het voor ons zijn.

Liefde

We zien nu hoe de *liefde* in de wedergeboorte voorkomt. De apostel schrijft in 1 Johannes 4:7: *'Geliefden, laat ons elkander liefhebben, want de liefde is uit God; een iegelijk die liefheeft, is uit God geboren en kent God.'* Als we op de volgorde letten waardoor een mens wedergeboren wordt, zien we dat de gelovigen de Geest van God ontvangen hebben. Deze Geest brengt hen tot de erkenning en tot de belijdenis van Jezus Christus als de Zoon van God, geopenbaard in het vlees. Ook wordt in dit schriftgedeelte getuigd van Gods liefde, in de verlossing, die door de verzoening tot stand gebracht is. Het kan niet zijn dat iemand wedergeboren is en niet van zijn of haar zonden verlost is. Het kan ook niet zijn dat iemand door Jezus Christus verlost is en het zelf niet weet. Ook kan de zondaar zijn Redder niet liefhebben, zonder Hem te kennen in Zijn liefde en genade. De ware liefde is gegrond in het verlossingswerk van Christus. Het is Gods liefde waarom we wedergeboren zijn en tot Zijn liefhebbers behoren. Geen wonder dat de Heere door middel van Zijn knecht tot liefde vermaant. Uit Hem, de Bron van liefde, vloeit die liefde en zo maant Hij tot wederliefde. Zo komen de gelovigen alleen tot een liefdesleven en levensgemeenschap met God. Calvijn merkt over het slot van deze tekst, waar de apostel over de wedergeboorte spreekt, twee dingen op. In de eerste plaats toont hij dat dit de ware kennis is, die ons wederbaart en herschept, zodat wij nieuwe schepselen zijn. In de tweede plaats schrijft hij, dat het onmogelijk is dat deze kennis van Zijn liefde ons niet met God gelijkvormig maakt. Calvijn zegt: *'Laat dan dat zotte versiersel van het ongereformeerde geloof heenlopen, want die het geloof van de liefde scheidt, die doet evenals wilde hij de hitte van de zon wegnemen.'*³⁷ Duidelijker kan het niet. Het is dus onmogelijk om van een wedergeboorte zonder geloofs- en liefdeskennis te spreken.

Conclusie: Uit dit alles kunt u zien dat in Gods Woord het geloof de centrale plaats heeft. In onze dagen is dat de wedergeboorte geworden. Er wordt nu alom geleerd dat wedergeboorte als eerste weldaad plaatsvindt, geheel onbewust nog wel, nota bene zonder dadelijk geloof en zonder dat de zondaar ervan weet. Vroeger was het: geloof, geloof, geloof in de Heere Jezus en gij zult zalig worden. Nu denkt men zalig te kunnen worden met een onbewuste wedergeboorte. Het is dus uiterst belangrijk om die valse wedergeboorte, die embryofilosofie, eens diepgaand te onderzoeken. Dat hopen we hierna te doen, in het tweede deel van dit boek.

³⁷ J. Calvijn, *Zendbrief Johannes*, p. 194, 195.

DEEL 2

DE SCHOLASTIEKE LEERSYSTEMEN

HOOFDSTUK 8

Dwalingen vanaf de Vroege Kerk tot de Nadere Reformatie

We geven nu een schets van de Vroege Kerk en van de kerk in de Middeleeuwen, waarin we aantonen dat de embryotheologie op oude dwalingen berust. Haar wortels liggen bij Plato en Aristoteles (heidense filosofen). Hun ideeën werden verwerkt in de scholastiek, die na Augustinus opkwam. We zullen ook de verschuivingen laten zien, die direct na de Reformatie ontstonden. Men begon te systematiseren. Het verstand ging zich met het geloof bemoeien en over het geloof heersen. Het is misschien een moeilijk hoofdstuk, maar u moet het echt lezen, helemaal lezen, om de embryo-leer des te beter te kunnen doorgronden.

Pelagius en Augustinus

Pelagius was een monnik van Ierse afkomst. Hij werkte sinds het jaar 384 in Rome en ergerde zich geweldig aan Augustinus' prediking van zonde en genade. Pelagius ging tijdens de verovering van Rome in 410, door Alaric en zijn Visigoten, met zijn radicale vriend Caelestius naar Carthago, om vervolgens door te reizen naar Palestina. Caelestius bleef in Afrika om de opvattingen van Pelagius te verbreiden.³⁸

Augustinus beschouwde het geloof als een genadegave van God, maar Pelagius hield het geloof voor mensenwerk. Hij legde de volle nadruk op de vrije wil van de mens, die met behulp van de wet en het voorbeeld van Jezus, in staat zou zijn om een bijdrage te leveren tot zijn zaligheid. Hij haatte de belijdenis van onmacht, zoals Augustinus geschreven had in zijn *Confessiones*: 'Geef wat Gij beveelt, en beveel dan wat Gij wilt' (Da quod iubet et iube quod vis).³⁹

38 K.S. Frank, *Grundzüge der Geschichte der Alten Kirche*, p. 111.

39 O.J. de Jong, *Geschiedenis der Kerk*, p. 73.

Pelagius ontkende de erfzonde (peccatum originale) en ook bestond er voor hem geen innerlijk werkende genade (gratia interna). Hij beweerde: door het woord van vergiffenis wordt een mens door God rechtvaardig verklaard; dat God zijn zonde niet toerekent, hoort bij de doop; geloof is dan slechts het beamen van de vrijspraak. De mens kan door zijn vrije wil (liberum arbitrium), die door de zondeval niet is verloren, goede werken doen.⁴⁰ Tegen deze achtergrond ontwikkelde Augustinus zijn rechtvaardigingsleer.

DE LEER VAN AUGUSTINUS

Augustinus' rechtvaardigingsleer

Augustinus was dus verwickeld in de kerkelijke strijd van zijn dagen. Belangrijkste punt was de leer van vrije genade. Tegen Pelagius' optimistische visie op de mens, stelde Augustinus in *De Natura et Gratia* (412) dat de gerechtigheid (rechtvaardig zijn voor God) niet stamt uit de werken der wet (ex lege), maar uit het geloof (ex fide). Bij Augustinus betekent dat een juridisch verlost worden van Gods rechtvaardige toorn. Dat wil zeggen: vergeving en vrijspraak en een werkelijk rechtvaardig worden (iustificari et redimi ab ira Dei iustissima). Gods vrijspraak maakt liefde mogelijk. Die liefde wordt door de Heilige Geest uitgestort in de harten, en dat is gerechtigheid. De liefde stamt uit het geloof, dat niet buiten de wil om gaat. Dit zijn gaven van God Zelf, die nodig zijn in de eenwording met God, het hoogste Goed (unio mystica). Door de Heilige Geest keert de mens de hoogmoed de rug toe en geeft hij zichzelf gelovig aan God over om van Hem gezaligd te worden. In dat geloof is een smeken om de genade, een vertrouwen (fiducia) in de overwinning van de liefde Gods op de eigenliefde. Door pure, onwederstandelijke (irresistibilis) genade roept de barmhartige God de zondaar, die Hij bekeert en het geloof schenkt. Door Jezus Christus de Middelaar Gods en der mensen wekt Hij de doden op, dat wil zeggen: Hij brengt ze tot het volmaakte leven en de gerechtigheid. 'Augustinus ziet het heil van een mens als een regeneratie, een herschepping van Godswege.'⁴¹

Augustinus' genadeleer

Augustinus verkondigde het genadige ingrijpen van God. Hij kende daarbij een uitwendige genade - de sacramenten der kerk - en een inwendige

40 J. van Amersfoort, *Syllabus van het college Geschiedenis van de Vroege Kerk*, Utrecht cursus 1988/89, blok C, p. 12.

41 G. de Ru, *De rechtvaardiging bij Augustinus*, p. 24-27.

genade. Zonder het laatste is het eerste vruchteloos. Hij onderscheidde in de werking van de Goddelijke genade verschillende momenten. Voorop staat de overtuiging van zonde en schuld in het hart van de mens. Daartoe gaf God Zijn wet, die niemand kan vervullen. Men moet in God geloven om te erkennen, dat de wet de uitdrukking is van Zijn heilige wil en dus ook onze plicht. Zo worden we bekend met God. We gaan nu geloven wat we niet wilden geloven. Dat begin van het geloof is echter niet voldoende om Gods heil te verkrijgen. Het is nodig dat de wanhopige, door de wet in het nauw gedreven mens, gaat geloven in de beloften van het Evangelie en gaat bidden om hulp van God. God is altijd de Eerste en roept (vocatio) de mens door genade. Die roeping verwekt het geloof en de nieuwe wil. Het geloof leert hopen op wat het nog mist. God geeft de mens de smaak der gerechtigheid en een vertrouwen op Zijn hulp, die gegrond zijn in de vleeswording, het lijden en de opstanding van Jezus Christus. God neigt het hart zonder dwang (coactio) tot het geloven. De Heilige Geest verlicht de menselijke geest, geneest en versterkt de wil; anderzijds gelooft de mens door een daad van zijn eigen wil. God neemt het initiatief en maakt het geloof mogelijk. De mens gelooft.⁴²

Augustinus' heilsproces

Augustinus heeft vanuit Romeinen 5:5 zijn leer ontwikkeld van de *inspiratio novi amoris*, dat is de leer van *inspiratie van de nieuwe of hoogste liefde*. We zullen hiervan weer lezen in het volgende hoofdstuk, als we over Aristoteles schrijven. Inspiratio was voor hem een kernwoord. De uitgestorte liefde van God komt door de Heilige Geest in de harten der uitverkorenen. Dit nieuwe leven is werkzaam door de liefde en geeft stof tot Zijn roem. God wordt in Zijn eigen werk verheerlijkt. Hij schenkt hun genade door Jezus Christus. Bij Augustinus was de liefde de centrale kracht in het proces van de rechtvaardigmaking. De stadia van het heilsproces kunnen we bij hem (in de lijn van Paulus in Romeinen 8) als volgt samenvatten:

1. voorbeschikking;
2. roeping;
3. geloof (mishagen van onszelf, vluchten tot de genade);
4. rechtvaardigmaking:
 - a. vergeving der zonden in het sacrament van de doop;
 - b. verandering, omzetting, herschepping, genezing van de wil, levensvernieuwing, instorting van de liefde Gods in onze harten door de Heilige Geest, schenken van de gerechtigheid Gods als impuls tot het nieuwe leven;

42 G. de Ru, *ibid.*, p. 34.

- c. doen van de werken der gerechtigheid, heiligmaking en rechtvaardigmaking, toenemen van dag tot dag der heiligmaking, incidenteel een weten hoever wij nog van de volmaaktheid verwijderd zijn, vergezeld van geloof en hoop op de volmaakte gerechtigheid vanwege de in dit leven nu eenmaal onvermijdelijke onvolmaaktheid, daarom aangevuld door de vergeving der zonden;
5. voleinding (vervulling van geloof en hoop, volheid der liefde).⁴³

De kern van Gods genade

De kern van de discussie met de pelagianen ligt in het al dan niet belijden van de rechtvaardigende genade. De rechtvaardigende genade is een mediacinale genade. Ze vindt haar grond in het bloed van Christus, in Zijn kruis en opstanding. De gelovige ontvangt in de doop vergeving van zonden, op grond van Christus' werk. Hij is nu geen slaaf der zonde meer, maar een nieuwe mens, die Christus toebehoort, rechtvaardig en heilig. De oude mens is echter niet plotseling verdwenen. De gelovige heeft zijn leven lang met die oude verdorven natuur te strijden. Dus blijft er in het leven van de heiligmaking de voortdurende strijd tegen de zonde.

Bij Augustinus is de rechtvaardiging een eenmalige en afgesloten handeling en tevens een nimmer voltooid proces. De gelovige heeft heel zijn leven met de overblijfselen der zonden te strijden. Hij komt door de gave van de volharding (*donum perseverantiae*) steeds dichterbij de toestand dat hij niet meer kan zondigen (*non posse peccare*). Aan het eind der wereld, bij de wederkomst van Christus, wordt dit voor de gelovige de volle werkelijkheid.⁴⁴

Augustinus contra Comrie

De genade, die de wil omvormt en de natuur herstelt, is geen rustende hebbelijkheid of habitus (let op wat Comrie deed met zijn filosofische habitusconstructie), waarvan de wil zich naar goeddunken bedient, maar zij is

⁴³ Zo is volgens Romeinen 5:1-5 het geloof de poort tot de rechtvaardiging en begeleidt dat het proces van de rechtvaardigmaking als hoop op de uiteindelijke voltooiing; de liefde (tot God) is echter de centrale kracht in dit proces. De werkwoordsvorm 'is uitgestort' is in het systeem van de middeleeuwse scholastiek geworden tot een zelfstandig naamwoord, de bekende 'infusio gratiae', de 'instorting der genade', waarbij het persoonlijk karakter van de genade als de toewending Gods tot de zondaar vervaagt achter de genade als een onpersoonlijke kracht die de mens vernieuwt.

Ernstiger is nog dat Romeinen 5:5 functioneert als schriftplaats bij Trente in een decreet handelend over de rechtvaardiging, waarbij van deze rechtvaardiging wordt gezegd hoe zij niet alleen vergeving der zonden is, maar ook heiligmaking en vernieuwing van de innerlijke mens, also dat hij van een onrechtvaardige tot een rechtvaardige wordt (zie A.F.N. Lekkerkerker, *Commentaar op de Romeinenbrief*, p. 214-216).

⁴⁴ G. de Ru, *ibid.*, p. 33, 36, 60.

een daadwerkelijke en krachtdadige genade (*gratia actualis et efficax*). Deze genade beheerst de wil en brengt die tot zijn daden. De geestelijke kracht van Christus breekt als overwinnende genade (*gratia victrix*) alle weerstand in de mens en leidt hem tot zijn doel. Augustinus bedoelde met krachtdadige genade (*gratia efficax*) geen begrenzing in de natuur van de mens (*prae-determinatio physica*). Een sterk gevoel van onuitsprekelijke lieflijkheid en geestelijk genot buigt en bepaalt de wil. De lust voor de aardse zaken wordt overwonnen (*victrix delectatio*).⁴⁵

Onlosmakelijk verbonden

Augustinus laat de rechtvaardiging niet opgaan in de heiliging. Hij ziet de vergeving steeds als vrijsprekend oordeel Gods en het niet-toerekenen van de zonde. Als hij spreekt over rechtvaardiging (*iustificatio*) als vernieuwing (*renovatie*) en heiliging (*sanctificatio*), gaat het hem om het gehele proces van de genadegave Gods. In dit verband zijn de zaliging (*salus*) en rechtvaardiging van de zondaar ten nauwste aan elkaar verbonden. Deze beide weldaden zijn samen betrokken op Christus. De uit het geloof (*ex fide*) gerechtvaardigde mens gaat rechtvaardig handelen, als direct gevolg van de toerekening van Christus' gerechtigheid. Het geloof betekent bij de kerkvader, naast het voor waar houden van de Schrift en naast het kinderlijke vertrouwen op God, het geloof in het volbrachte werk van de Middelaar. Het geloof in Hem betekent het nieuwe leven uit Gods genade. Het juridisch aspect ontbreekt zeker niet, al blijft het wat op de achtergrond, omdat er op dit punt geen controverse was met de pelagianen. Hetzelfde geldt voor wat men in de tijd van de Reformatie het toerekenende (*imputatieve*) karakter zou noemen. De toerekening is effectief, reëel. De toerekening en de heiligheid (*imputatio* en *sanctitas*) zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden. Zij worden door de Geest gewerkt en in het geloof begrepen. Er is grote verwantschap tussen Paulus en Augustinus, wanneer het gaat over de rechtvaardiging van de zondaar (*iustificatio impii*). Augustinus citeert doorlopend centrale teksten uit de paulinische brieven.⁴⁶

DE LEER DER SCHOLASTIEK

Evangelie tot een nieuwe wet

Clemens, Ignatius, Tertullianus, Ambrosius, Augustinus en anderen getuigden in hun geschriften en liturgische gebeden treffend van de genade

45 G. de Ru, *ibid.*, p. 34-38.

46 G. de Ru, *ibid.*, p. 55, 52-64.

Gods en de onverdiende vergeving der zonden. Toch was er een stroming in die tijd, die het Evangelie tot een nieuwe wet maakte. Deze nieuwe vorm van wetticisme drong hoe langer hoe meer de kerk binnen. Men ging het christelijk leven zien als een volbrengen van Gods geboden; geloof en werken gingen de weg banen naar de hemel.⁴⁷

Boetedoeningen en goede werken kregen onder invloed van Tertullianus een voldoende en verdienend karakter. Dit leidde na een lange ontwikkeling tot het sacrament der boete, dat naast de doop een tweede redmiddel werd. Door de doop ontving men vergeving van verleden zonden; in de boete verkreeg men vergeving van schuld en ook uitroeiing van zondesmet door ingestorte genade (*infusio gratiae*).

Deze beide weldaden zijn onverbrekkelijk aan elkaar verbonden, al zijn ze niet hetzelfde: de eerste weldaad is rechtvaardigmaking, de laatste is heiligmaking en vernieuwing.

De ingestorte genade geschiedt volgens de Franciscaanse theoloog en filosoof Johannes Duns Scotus (1266-1308) niet door haar eigen natuur, maar krachtens Goddelijke beschikking. Let op: hier gaat Comrie later in de fout.

Thomas van Aquino (1225-1274)

Nu volgt een Italiaanse filosoof en theoloog, die eveneens tot de scholastici wordt gerekend: Thomas van Aquino, een invloedrijk systematisch denker op theologisch en wijsgerig gebied. Volgens hem geneest (sonat) of rechtvaardigt de hebbelijke genade (*gratia habitualis*) de ziel en kan er geen kwijtschelding van schuld (*remissio culpae*) bestaan zonder de aanwezigheid van reeds ingestorte genade. Het is spijtig, maar de filosoof Comrie volgt deze ernstige dwaling. Bij Thomas van Aquino wordt de weldaad van de vergeving ondergeschikt aan die van de heiligmaking. Een gevolg hiervan is de verzwakking van zonden en schuld.⁴⁸

Rome belandde door de aflaatpraktijken bij het semi-pelagianisme, dat op de synode van Arausio (Orange) in 529 was afgewezen. Met de aflaat als vergeving van zonden, had het begrip rechtvaardiging weinig meer met schuldvergeving te maken.⁴⁹ Die synode onderstreepte de visie van Augustinus op de vrije wil en de genade. De mens is onbekwaam tot enig goed en kan zich tot de genade van God niet voorbereiden.

⁴⁷ J. Buchanan, *The doctrine of justification*.

⁴⁸ H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek*, IV, p. 194.

⁴⁹ O.J. de Jong, *ibid.*, p. 144.

LUTHER EN AUGUSTINUS

De leer van Luther (1483-1546)

Luther heeft bij de rechtvaardiging (*iustificatio*) gedacht aan een geestelijke ommekeer en vervolgens aan een geregeld voortgeleid worden op de weg der rechtvaardiging. Daarbij gaat het om Gods barmhartigheid, niet om een nieuwe habitus van de mens (was Comrie maar op dit goede spoor gebleven).

Rechtvaardigverklaren is tegelijk een herscheppende daad, een rechtvaardigmaken, tot leven wekken, het leven vernieuwen. God schenkt Zichzelf door genade aan een zondaar die vol berouw naar Hem zoekt. Genade is dan gerechtigheid die God door het geloof schenkt. Christus maakt daarvoor plaats in het hart van de van God afgevallen zondaar. Geloof is geen vrije daad van de mens, maar het gevolg van het binnentreden van Christus. Het geloof is, zoals bij Augustinus, geen verdienste (*merita*), maar een gave van God.

God wil zeer beslist dat de zondaar ook heilig wordt: steeds meer rechtvaardig wordt. In dit proces (van genezing) kende de hervormer de *imputatie*, de toerekening der gerechtigheid, als een daad (*actus*) van God. Deze gerechtigheid aan een berouwvol zondaar geschonken, is de gerechtigheid die Christus door de Heilige Geest in de gelovige werkt en dus niet de gerechtigheid die Hij in Zichzelf verwierf en bezit.

Rechtvaardigen betekent bij Luther dus enerzijds een bewerkte rechtvaardigheid (*iustum efficere*) en anderzijds een rechtvaardigverklaren (*iustum reputare*). Rechtvaardig-zijn en rechtvaardig-worden zijn met elkaar verenigd. De hoop maakt bij Luther een wezenlijk bestanddeel uit van het geloof. Christus, Die de gelovige rechtvaardig maakt, schenkt hem door het geloof tegelijk de hoop en de zekerheid van het heil, dat alleen uit God is. Waarachtig geloof is ondenkbaar zonder liefde, die God de Heilige Geest in het hart werkt.

Luther zag de goede werken als een vrucht van het geloof. Na 1517, nadat hij zijn 95 stellingen had bekendgemaakt in de strijd tegen de aflaathandel, verkondigde hij een nog vastere basis voor de vergeving der zonde. Nu werd ook de objectieve gerechtigheid van Christus, Zijn verzoeningswerk, als directe grond der vergeving voorgesteld.⁵⁰

Samenvattend: Rechtvaardigverklaren en rechtvaardigmaken zijn beide in de rechtvaardiging een voortgaand proces. Het gaat daarin om een oordeel uit vrije genade, om toerekening van de gerechtigheid van Christus en om genezing, vernieuwing, herschepping van de mens. De rechtvaardiging

50 G. de Ru, *ibid.*, p. 83-89.

(iustificatio) omvat zowel de rechtvaardigverklaring als de heiliging. De zondenvergeving en de vernieuwing (de forensische en de effectieve zijde van de rechtvaardiging) kunnen evenmin van elkaar gescheiden worden als de Persoon en het werk van Christus.⁵¹ Voor Luther blijven de christenen in dit leven tegelijk rechtvaardig en tegelijk zondaar (simul iustus simul peccator).

Luther en Augustinus

Augustinus en Luther hebben dezelfde opvatting van de wet. De wet heeft bij hen geen enkele verdienstelijkheid der goede werken als heilsmiddel. Beide theologen denken hetzelfde over de gebondenheid van de menselijke wil: de wil is onbekwaam tot het goede. Voor hen geldt dat God in Zijn oordeel de zondaar vrijspreekt om Christus' wil. Dit vindt zijn grond in de toerekening van de gerechtigheid van Christus (imputatio aliena iustitiae). Voor hen zijn rechtvaardiging en wedergeboorte (iustificatio en regeneratio) gelijk. (Let op: dit staat weer haaks op de gevoelens van de embryotheologie).

Bij beide theologen is er ook weinig verschil ten aanzien van de gerechtigheid tussen ín Christus en dóór Christus (propter Christum en per Christum) en tussen Christus ín ons en Christus vóór ons (Christus in nobis en Christus pro nobis). Rechtvaardiging is onlosmakelijk verbonden aan de heiligmaking en is een proces van genezing.

Ook het religieus-zedelijk leven van de mens en de innerlijke noodzaak van goede werken vormen bij hen een eenheid. Beide theologen spreken het verlangen uit naar de gemeenschap met Christus door de Heilige Geest (unio mystica). Voor beiden wordt de volmaaktheid op aarde nooit gevonden en is steeds vergeving van zonden en dagelijkse bekering nodig.

Een belangrijk standpunt in beider theologie is het dualisme van het leven in twee werelden (de aeon des vleses en de aeon des Geestes). Dit is geheel in overeenstemming met de brieven van de apostel Paulus. Tot zover de parallellen van Luther en Augustinus. U merkt wel dat Luther de werken van Augustinus sinds 1509 grondig had bestudeerd.

HET SYSTEMATISEREN VAN DE LEER

Melanchthon (1497-1560)

Melanchthon was de rechterhand van Maarten Luther en daarmee een belangrijk geestelijke. Hij hield in zijn leer over de rechtvaardiging vast aan de gerechtelijke (forensische) vorm. De rechtvaardiging was voor hem

⁵¹ G. de Ru, *ibid.*, p. 89.

de kwijtschelding van zonden en de toerekening van de gerechtigheid van Christus (*remissio peccatorum* en *imputatio Christi*). Het tweede deel van de verlossing was bij hem de heiligmaking en vernieuwing.

Melanchthon zag het Evangelie als de belofte van de (zondaren) weldoende Christus (*promissio beneficii Christi*). Hij bezag de verzoening in Anselmianse trant.⁵² Bij Anselmus gaan denkkracht en vroomheid, die tot mystieke beleving neigt, samen op. Diens wijsgerig-theologische zienswijze sluit aan bij de gedachtereeksen van Augustinus, Plato en Aristoteles.⁵³ Zijn hoofdwerk, *Cur deus homo*, is een vrucht van jarenlang denkwerk. Dit geschrift is een meesterwerk en behelst de leer van de voldoening (satisfactie). Hij gaat uit van het geloof (*fides*), maar wil met behulp van het verstand (*ratio*) andersdenkenden overtuigen van de geloofswaarheden van de Schrift.⁵⁴

Melanchthons verzoeningsleer ging volgens het scholastieke schema. Bij hem voltrok zich een scheiding tussen rechtvaardigverklaring en rechtvaardigmaking. Wat in Luthers theologisch denken met elkaar verbonden was, ging hij meer en meer tot een systeem maken.⁵⁵

Melanchthon scheidde dus rechtvaardigmaking en heiligmaking of vernieuwing vaneen. 'Wat jij met al je retorische en filosofische capaciteiten mist, is geloof', schreef de rechtlijnige Luther hem in een berucht geworden brief uit Coburg. Daarin kwam het grootste verschil tussen de twee tot uitdrukking: Luther gaf de zaak van de Reformatie vol vertrouwen aan Gods genade over en de fijnzinnige, genuanceerde Melanchthon probeerde daar zelf met zijn verstand invloed op uit te oefenen. Op een wijsgerige manier wilde hij een oplossing creëren, die de verschillende opvattingen tegemoet kwam in de discussie over de rechtvaardigmaking, in verhouding met de heiligmaking. Zijn opinie vond uiteindelijk zijn neerslag in de *Formula Concordiae* van 1580.⁵⁶

52 J.N. Bakhuizen van den Brink e.a., *ibid.*, III, p. 89-90; G. de Ru, *ibid.*, p. 90.

53 Hij leverde, in neoplatonische trant, het kosmologische bewijs van God en van de Drie-eenheid. J.N. Bakhuizen van den Brink e.a., *ibid.*, p. 90.

54 Tegelijk wil hij op deze manier de gelovigen bij hun zoeken naar inzicht in Gods Woord de hand reiken. In de klassieke vorm van de dialoog betoogt hij, met de terzijdestelling van de geloofswaarheden der Schrift en de traditie, uitsluitend langs de weg van redeneren, de noodzaak van de menswording van God en van de voldoening. Door zijn sterke nadruk op de voldoening, gaf hij geen ruimte meer voor Gods rechtvaardig oordeel. Het intellect heerste over de eenvoud en de levende kracht van Gods Woord (J.N. Bakhuizen van den Brink e.a., II p. 90, 91). Melanchthon helde naar de verzoeningsleer van Anselmus over. De toegerekende gerechtigheid kreeg bij hem een sterker accent dan bij Luther. Ondanks zijn grote kwaliteiten als theoloog en zijn verdiensten voor de Reformatie, bracht hij een vervlakking en rationalisering teweeg.

55 G. de Ru, *ibid.*, p. 92.

56 G. de Ru, *ibid.*, p. 81.

Osiander (1498-1552)

Andreas Osiander, de reformator van Neurenberg, voerde te Koningsbergen zijn grote strijd over de rechtvaardigingsleer.⁵⁷ Hij ontkende dat God de zondaar vrijspreekt uit genade. Hij vond het te goedkoop, dat God ons om Christus' wil de rechtvaardigheid toerekent. Volgens hem bestaat de rechtvaardiging in een werkelijke verandering in de mens. Deze wordt bewerkt door de in hem wonende Christus.⁵⁸ Hij stelde zich dus op tegen het juridisch aspect in de leer van de rechtvaardigmaking van de andere hervormers (Luther en Melanchthon) en leerde een soort geestesvereniging met Christus als teken van ware vroomheid. Deze vereniging was volgens hem een mystieke vereniging met de Goddelijke natuur van Christus. Ook legde hij de volle nadruk op de Godheid van Christus; Diens menselijke natuur zou slechts instrumentele betekenis hebben.⁵⁹ Volgens zijn tegenstanders helde hij over naar het katholicisme en werd hij als een verachter van Christus' zoendood gezien.

Let op: deze theoloog legde een fundering van de rechtvaardiging in de heiligmaking.⁶⁰ Hij leerde hierdoor een dubbele toerekening. Hij scheidde de zaken in verschillende stadia en voegde het één weer met het ander samen.

Op die wijze ging ook Comrie in zijn habitusgedachte te werk. Hij scheidde de wedergeboorte van de rechtvaardigmaking en voegde die later weer aan de wedergeboorte toe. Maar dit was incompleet en daarom moest de rechtvaardigmaking herhaald worden. In de wedergeboorte werd men al gerechtvaardigd door de toegerekende gerechtigheid van Christus, maar dat was onbewust en op een verborgen (mystieke) wijze gebeurd. Volgens Comrie gebeurt dit op een later tijdstip nog eens bewust. Dus er is sprake van een dubbele rechtvaardiging. Dan zou niet een zondaar, een goddeloze, maar een rechtvaardige gerechtvaardigd worden. Dit komt overeen met Rome en haar scholastiek uit de vroege middeleeuwen; ook de roomse theologen kennen een dubbele rechtvaardiging.

O, wat zijn we toch diep weggezonden. We lijken wel met blindheid geslagen. Enkele mensen wijzen ons nog op deze dwaalleer, maar bijna niemand schijnt er meer naar te luisteren. Laten we toch van die dwaze inbeeldingen afzien en terugkeren naar de aloude en beproefde waarheid. Onderzoek

57 Hij stelde de bewerkte rechtvaardigheid (*iustum efficere*) voorop. Te Augsburg (1530) had hij al getracht Melanchthon te overtuigen dat de gerechtigheid van Christus objectief de werkelijke toestand (*iustitio essentialis*) van de gelovige werd. Dat was echter geen voorwaarde voor de rechtvaardiging.

58 L. Praamsma, *ibid.*, II, p. 213.

59 D. Nauta, *Christelijke encyclopedie*, V, p. 337.

60 G. de Ru, *ibid.*, p. 145.

de dingen eens op hun rechte gehalte. Raadpleeg Calvijn eens! Wat deed Calvijn met deze leer?

Calvijn heeft al die vreemde en scholastieke opvattingen fel bestreden. Hij wilde met zijn leer over de inplanting door het geloof in Christus, de ware Wijnstok, niet met Osiander vergeleken worden. Hij leerde geen dubbele rechtvaardiging. In zijn verklaring op Johannes 15 toont hij dat deze inplanting niets te maken heeft met een deelhebben aan de Goddelijke natuur, noch een bewoning (inhabitatio) van de Goddelijke genade in de mens.

Comrie stemt dus met zijn 'habitus' niet overeen met Calvijn. Die verwerpt dergelijke constructies, maar heeft wel oog voor de onbegrijpelijke, mysterieuze geestelijke verbondenheid, de geloofsverbondenheid met Christus. Deze verbondenheid omvat de hele mens, waardoor deze deel heeft aan het leven met de Heere, gelijk de rank het leven ontvangt uit de wijnstok. De wijze waarop de mens met Christus verbonden wordt, is door de verborgen kracht des Geestes.⁶¹ Calvijn toont ons tegen Osiander dat hij een éénzijn met Christus wel aanvaardt, maar hij bestrijdt dat we met Hem vermengd worden.⁶²

Flacius (1520-1575)

Mattias Flacius (Vlaciç) was een toegewijd volgeling van Luther. Hij was afkomstig uit Istrië, het huidige Kroatië. Hij was als humanistisch student naar Wittenberg gekomen en had daar een zware geestelijke crisis doorgemaakt, waaruit hij werd bevrijd door Luthers leer van de rechtvaardiging. Hij richtte een eigen Duitse protestantse beweging op, die fel gekant was tegen het katholieke gezag. Hij werkte in Antwerpen mee aan het opstellen van een Antwerps-lutherse confessie. Hij legde de volle nadruk op het rechtvaardigspreken en schaarde zich, tegenover Osiander, achter de juridische rechtvaardigingsleer van Melanchthon. De rechtvaardiging was nu de erkenning van een zuiver forensisch (gerechtelijk) rechtvaardigingsoordeel voor het hemelse gericht, waarmee de heiliging niet meer zedelijk en organisch verbonden was.⁶³ Flacius onderscheidde dus evenals Melanchthon de rechtvaardiging (iustificatio) van de vernieuwing (renovatio).⁶⁴ Weldra ging men van deze onderscheiding een scheiding maken, zoals we in dit boekwerk nog veelvuldig zullen aantonen.

61 J. Calvijn, *Institutie* III, p. 11, 5.

62 J. Calvijn, *Institutie* III, p. 11, 16.

63 G. de Ru, *ibid.*, p. 89.

64 J.N. Bakhuizen van den Brink e.a., *Handboek der kerkgeschiedenis*, III, p. 92.

VERSCHUIVING IN DE LEER

Formula Concordiae

In 1580 werd te Dresden het *Formula Concordiae* (formulier van eenheid) opgesteld om te proberen de interne tegenstelling onder de lutheranen te overbruggen. Deze bundel, die philippisten (aanhangers van Melanchton) en gnesio-lutheranen tot elkaar moest brengen, greep niet terug op Luthers rechtvaardigingsleer, maar nam Melanchthons heilstheorie in grote trekken over. Melanchton had geprobeerd om het geloof als een leerstellig systeem te construeren, maar diens navolgers gingen zo ver, dat zij oordeelden dat de rechtvaardiging een vrijspreken en rechtvaardigverklaren van de zondaar is, zonder dat er sprake is van de heiliging.

Volgens Luther is er eerst een vrijsprekend oordeel voor Gods gericht, waarin men dadelijk gerechtvaardigd wordt en tegelijk is er de heiligmaking; in de rechtvaardiging is het element van vernieuwing.⁶⁵ Er is dus verschil tussen Luther en Melanchton. Luther heeft het klassieke verzoeningsmotief, naast het Latijns-anselmiaanse, volledig gehandhaafd. De vergeving is bij hem het begin van de verlossing. Christus heeft bij hem de grote tirannen overwonnen: wet, zonde, duivel en dood. Hij doet ons in Zijn overwinning delen. Let op: rechtvaardiging, verzoening en verlossing worden door Luther onlosmakelijk gezien als het werk van Christus: Hij heeft de strijd tegen de duivel tot een zegevierend einde gebracht. Luther ging dus niet in de eerste plaats uit van de toegerekende (imputatieve) gerechtigheid in het leven van de gelovige, maar van een voortdurende bekering en rechtvaardigmaking en heiligmaking. Melanchton echter scheidde de vergeving, als een zuivere gerechtelijke acte, van de vrijspraak door Christus (propter Christum). En Comrie? Die doet dat ook en hij keert deze zaken ook nog eens om. En de navolgers van Comrie? Ach, helaas, de waarheid is ver zoek in onze dagen.

Beredenering van de leer

De orthodoxie wilde dus, ondanks de aanvallen van rooms-katholieke of pelagiaanse zijde, vasthouden aan de rechtvaardiging als genadige daad Gods, toerekening van de 'vreemde gerechtigheid' (aliena iustitia) en vergeving der zonden, sola fide (alleen geloof) om Christus' wil. Maar ook de orthodoxie ging meer beredeneren en sloot meer en meer aan bij de middeleeuwse verzoeningsleer. Men maakte de rechtvaardiging los van de heiliging, wat strijdig is met de paulinische theologie.⁶⁶

⁶⁵ Volgens Hollatius, een Luthers theoloog uit Wulkow (1648-1713), bespeurt de zondaar hier in zichzelf geen onmiddellijke werking van. Daarom hoeft er volgens hem ook niet direct een innerlijke verandering of vernieuwing in het leven van die mens plaats te vinden. Hierin wekt Hollatius principieel af van wat Luther had geleerd (G. de Ru, *ibid.*, p. 89-90).

⁶⁶ G. de Ru, *ibid.*, p. 92-93.

DE LEER VAN CALVIJN

Vereniging met Christus

Calvijns theologie is vooral geconcentreerd op de vereniging van de zondaar met Christus. Door het ware geloof worden wij Hem ingeplant. Daarin is de meest fundamentele veronderstelling de gemeenschap (unio) met Christus. Zonder de inplanting (insertio) is er geen rechtvaardiging en heiligmaking (iustificatio en sanctificatio) mogelijk. Voor hem betekent inplanting (insertio) niet een deelnemen aan de Goddelijke natuur (participatio divinae naturae), ook geen inwoning (inhabitatio) van de Goddelijke genade (contra de leer van Comrie), maar de geloofsverbondenheid met Christus. Het initiatief tot de inplanting gaat uit van Christus, Die de uitverkorenen krachtadig (efficaciter) aan Zich bindt door het geloof. Het geloof is dan een gave Gods en een instrument van het heil. Calvijn noemt als vrucht van het geloof twee weldaden: rechtvaardiging en heiliging.⁶⁷

Wie in het geloof de toegerekende (imputatieve) gerechtigheid aangrijpt, is rechtvaardig (iusti) voor God. De zondaar ontvangt de kwijtschelding, de vergeving der zonden (absolutio peccatorum) door geloofsverbondenheid met Christus, bekleed met Zijn gerechtigheid; die is hetzelfde als de verzoening (reconciliatio) en de aanneming (adoptio). Het oordeel (damnatio) vanwege Gods toorn over de mens met zijn radicaal bedorven natuur, wordt door de rechtvaardiging weggenomen. Tegelijk is de heiliging noodzakelijk, die Calvijn graag regeneratio (let op = wedergeboorte) noemt, want de Heilige Geest is de Geest der heiligmaking. Geloof is geloof in Christus, Die geworden is tot gerechtigheid en heiligmaking. De heiligmaking is een geloofszaak. Geloof en heiligmaking gaan altijd samen. Voor Calvijn is heiligmaking een eis. Het heilig zijn, dient tot eer van Gods Naam en is het doel van de verkiezing en van de roeping. Naar de maatstaf der wet blijft de gelovige zondig en is er geen sprake van vordering op het pad der heiliging. Anderszins wordt in Christus ware heiligheid mogelijk door geloofsverbondenheid. De mens wordt wedergeboren tot een nieuwe mens. De oude mens wordt afgelegd. Waar Christus Zijn kracht uitstort, is er voor de zonde geen plaats meer. Hij woont door het geloof in de gelovige en zuivert die door Zijn Geest van de zonden.⁶⁸

Niet chronologisch

Ter verduidelijking: Calvijn onderscheidt duidelijk rechtvaardiging en heiliging (iustificatio en sanctificatio). Van een chronologische volgorde

67 G. de Ru, *ibid.*, p. 112-148.

68 G. de Ru, *ibid.*, p. 122-131.

is nauwelijks sprake. Beide weldaden zijn verbonden door een eeuwige en ondeelbare band. Deze weldaden (*bona Christi*) zijn alleen mogelijk door de inplanting (*insertio*) in Christus. Daardoor krijgt de gelovige deel aan de genade en de verlossing in Christus. Zonder geloof is er voor de uitverkorenen geen inplanting in Christus en gemeenschap met Christus. Door de vereniging (*unio*) met Christus ontvangt de mens de tweevoudige genade van Christus, namelijk de verzoening met God door de gerechtigheid van een Ander (*iustia aliena*) namelijk die van Christus, en de heiliging door de Geest. Rechtvaardiging (*iustificatio*) is vanaf het eerste moment volkomen, maar heiliging (*sanctificatio*) onvolkomen. Heiliging is een proces dat bestaat uit doding (*mortificatio*) en levendmaking (*vivificatio*) met Christus. De mens wordt door het geloof gerechtvaardigd, wedergeboren en geheiligd. Heiligheid is de band tussen God en de mens.⁶⁹ We behoren de tekenen van heiligheid te dragen. We moeten heilig zijn tot Gods eer. Heiligmaking is het doel van de verkiezing en roeping (Ef. 1:4). Het geloof aan de praedestinatie (voorbesteding) drijft tot activiteit.⁷⁰ Ook de roeping heeft een doel: Christus is gekomen om de zondaren te roepen tot bekering (1 Thess. 4:7). De wedergeboorte heeft effect op het leven van de vrijgesprokene. Primaire (eerste) factor in dat proces van wedergeboorte is direct al de boetvaardigheid (*poenitentia* (Grieks: *metanoia*)), wat op de continuïteit wijst.⁷¹

SCHOTLAND EN ENGELAND

De leer van de puriteinen

We verwoorden de leer der puriteinen met die van dr. John Owen, ook wel 'de Calvijn van Engeland' genoemd. Owen leerde evenals Calvijn de heiligmaking als een eis. Het heiligzijn dient tot eer van Gods Naam en is het doel van de verkiezing en van de roeping. Naar de maatstaf der wet blijft de gelovige zondig en is er geen sprake van vordering op het pad der heiliging. Anderszins wordt in Christus ware heiligheid mogelijk door geloofsverbondenheid. De mens wordt wedergeboren tot een nieuwe mens. De oude mens wordt afgelegd. Waar Christus Zijn kracht uitstort, is er voor de zonde geen plaats meer. Hij woont door het geloof in de gelovige, die Hij door Zijn Geest van alle zonden zuivert. Rechtvaardiging en heiliging zijn ook bij Owen dus weldaden door een eeuwige en ondeelbare band verbonden. Beide weldaden zijn alleen mogelijk door de inplanting in Christus.

⁶⁹ J. Calvijn, *Institutie*, III, p. 6, 2.

⁷⁰ G. de Ru, *ibid.*, p. 127.

⁷¹ G. de Ru, *ibid.*, p. 121-148.

De gelovige krijgt hierdoor deel aan de genade en verlossing in Christus. Zonder geloof kan niemand Gode behagen. Inplanting en gemeenschap met Christus vallen samen. Alleen de uitverkorenen zijn werkelijk door het geloof in Christus, en in Hem ontvangen zij ook de andere weldaden van God. Door de vereniging met Christus is er voor hen de verzoening met God (door de gerechtigheid van een Ander) en de heiliging door de Geest. Rechtvaardiging is vanaf het eerste moment volkomen, maar heiligmaking onvolkomen en een voortgaand proces. Ze blijven zondaar, ook al zijn ze gerechtvaardigd.

Inplanting in Christus betekent tegelijk wedergeboorte en heiliging. De heiliging is een proces dat bestaat uit doding en levendmaking met Christus als onderwerp. De mens wordt door het geloof gerechtvaardigd, wedergeboren en geheiligd. Niet een rechtvaardige, maar een zondaar wordt door Christus gezaligd. Niet een wedergeborene, maar een goddeloze wordt gerechtvaardigd. De verkiezing neemt geen overheersende plaats in, maar is tot troost en zekerheid van de gelovige beschreven. God roept de Zijnen uit de duisternis tot Zijn wonderbaar licht. Zij worden zalig in de Zoon van Zijn eeuwige liefde. Het ware geloof heeft deel aan de gemeenschap met Hem. Zo zijn zij een nieuw schepsel. De wedergeboorte is daarom werkelijk en heeft effect op het leven van Gods Kerk. De gelovigen staan in de vrijheid, waarmee de Heere ze vrijgemaakt heeft. Dit leidt niet tot zorgeloosheid, maar tot navolging van Christus. In het proces van wedergeboorte is een voortgaande boetvaardigheid, wat wijst op voortdurend beleven van hun zondigheid. De meest gevorderden zijn degenen, die zichzelf het meest hebben leren mishagen. Dezen haasten zich tot God en verlangen naar Hem.

Scholastiek bij de puriteinen

We weten dat enkele puriteinen zich kritiekloos bij een bepaalde traditie aansloten. Ze konden zich tijdens hun theologische opleiding bepaalde scholastieke uitdrukkingen eigen maken. Zo waren er onder hen, die meer rationeel dan klassiek over geloofservaringen spraken. Terwijl de ene predikant totaal geen middeleeuwse scholastiek beoefende, deed een ander dat wel. Ook onder de puriteinen deden zich dus de invloeden van de scholastiek voor, die door diverse godzalige leraars ook wel bestreden zijn. Het past niet in het kader van dit boek om deze tendensen uitvoerig na te speuren. Dit wil ik wel zeggen: de puriteinen kenden en beoefenden een diep geestelijk en godzalg leven. Als we bij hen, die ons om deze redenen zeer lief zijn, iets vinden dat neigt naar de dingen die we in dit boek weerleggen, dan was dit bij hen vooral geen dogma (leerstelling). Ik ben in de 37 jaar dat ik hun geschriften lees, nog nooit de embryotheologie (volgens het systeem van Comrie) tegengekomen.

DE LEER VANAF DE REFORMATIE TOT DE NADERE REFORMATIE (COMRIE)

Augustinus, Calvijn en Luther

Augustinus, Calvijn en Luther stemmen in de leer van de rechtvaardiging geheel overeen. Bij Augustinus komt het proces van de wedergeboorte in de buurt van de genezing (sanatio). Het tegelijk rechtvaardig en tegelijk zondaar zijn, is geheel in overeenstemming met Luther.

Calvijn heeft in zijn leer van de rechtvaardiging van de zondaar (iustificatio impii) de noodzakelijke afgrenzingen gemaakt van Rome. Ook Osianders wezenlijke gerechtigheid wijst hij met kracht af. Als Calvijn Osianders leer weerlegt, zegt hij: 'Maer men moet onthouden 't geen ick alreede geseyd hebbe, dat de ghenade der rechtveerdighmakingh van de weder-geboorte niet en wordt afgescheyden, al hoewel het gaven zijn die onderscheyden moeten worden.'⁷²

Augustinus, Luther en Calvijn zien de heiligmaking uitsluitend als het werk van de Heilige Geest. Zij maken geen scheiding tussen rechtvaardiging en heiliging, als van twee verschillende momenten of stadia. In de rooms-katholieke genadeleer kwam er steeds duidelijker de tendens om de Heilige Geest als een gave te zien, die de mens wordt ingestort (gratia infusa). De Heilige Geest werd geleidelijk aan meer opgevat als een van God uitstromende kracht, die aan de mens bepaalde eigenschappen en aanklevende kwaliteiten verleende. Calvijn heeft zich daartegen verzet en hij leerde met nadruk dat de Heilige Geest een Goddelijk Persoon is, de Heiligmaker (Sanctificator). De genade is bij hem geen kwaliteit die wordt ingegoten, maar een genadige gezindheid van God jegens de mens. Wel heeft Calvijn, evenals Luther, onbevreesd gesproken over de Geest, als een Genadegave die wordt ingestort. (Let op: dit heeft Comrie niet begrepen en hij beroept zich daarom ten onrechte op Calvijn en ook op John Owen, als hij zijn embryoleer ontwikkelt; ik heb dit in het volgende hoofdstuk uitgelegd op pag. 98-100). De Heilige Geest is daarbij altijd het onderwerp en Hij stort ook de liefde (charitas) uit. In de liefde, die het voornaamste stuk der wet is, ligt de zekerheid der rechtvaardiging. De rechtvaardiging is het middel tot het doel, namelijk de heiliging, die wordt gewerkt door de Heilige Geest. Afgezien van accentverschillen, is er grote overeenstemming tussen de beide reformatoren en Augustinus. Het is dan ook vanzelfsprekend dat Calvijn tegenover het Concilie van Trente, het standpunt van Augustinus krachtig heeft verdedigd.⁷³

⁷² J. Calvijn, *Institutie* III, hoofdstuk 11, 11, p. 419.

⁷³ G. de Ru, *ibid.*, p. 148.

De leer van Arminius (1560-1609)

Arminius leerde een rechtvaardiging die fundamenteel afwijkt van de reformatorische. Hij was sinds 1603 hoogleraar in Leiden en raakte in conflict met zijn Leidse collega Franciscus Gomarus. Zijn afwijkende gevoelens kwamen openbaar, toen beiden moesten verschijnen voor de Hoge Raad van de Staten van Holland. Gomarus gaf in 1610 een verklaring van Arminius' onrechtzinnigheid, samengevat in drie punten.

a. Arminius stelde dat het geloof een genadige achting van God is, waarmee wij gerechtvaardigd zijn. Gomarus zei: 'Nee, niet het geloof zelf rechtvaardigt ons, maar het is slechts een instrument waarmee wij Christus als onze rechtvaardigheid omhelzen.'

b. Arminius vond dat de gerechtigheid van Christus ons niet kan worden toegerekend tot rechtvaardigheid. Hij probeerde dit duidelijk te maken in het derde punt.

c. Hij leerde dat de gehoorzaamheid van Christus de verwervende en de verdienende oorzaak van onze rechtvaardiging is en dat God ons geloof daarom genadig voor rechtvaardigheid rekent. Wanneer er sprake is van werkelijke toerekening, zou ons geloof niet meer nodig zijn. Volgens hem wordt ons geloof als rechtvaardigende daad bij de rechtvaardiging betrokken. Het geloof als daad van gehoorzaamheid heeft grote inbreng bij God. Wel schiet het geloof in hoge mate tekort en is het als daad uiterst gebrekkig, maar God ziet het aan voor een volkomen gerechtigheid. Wat aan de gerechtigheid van de mens ontbreekt, heeft Christus aangebracht. Daarmee is God verzoend en zo krijgt Hij gelegenheid om de zondaar te rechtvaardigen. Arminius keerde hierdoor terug tot de rooms-katholieke rechtvaardigingsleer.⁷⁴

De leer van Dordt

Gomarus bleef met de 'preciezen' of 'kerkelijken' strikt gebonden aan de belijdenis dat het geloof een gave van Gods vrije genade is aan de uitverkorenen; dat Jezus Christus onze gerechtigheid is; dat het geloof een instrument is dat ons met Hem in de gemeenschap van al Zijn goederen houdt.⁷⁵

74 C. Graafland, *Van Calvijn tot Barth*, p. 121-126. Ook zijn er overeenkomsten met de leer van Osiander, door Calvijn zo fel bestreden. Arminius' volgelingen, de remonstranten, beschouwden het geloof zelfs als de meest directe grond van de rechtvaardiging voor God en zij hebben het steeds hechter verbonden aan de goede werken. Zij gingen het geloof als een deugd van gehoorzaamheid zien, op grond waarvan God de mens rechtvaardigt.

75 J.N. Bakhuizen van den Brink e.a., *ibid.*, III, p. 276-277.

Tegenover hem stonden de ‘rekkelijken’ of ‘politieken’, de volgelingen van Arminius, de remonstranten. Onze Dordtse vaders verwierpen hun dwalingen.⁷⁶

Maccovius (1588-1644)

We keren van onze reis door Europa terug naar Nederland. Ook daar waren grote verschuivingen opgetreden. Voortrekker daarbij was Johannes Maccovius (afgeleid van Makowsky), buitengewoon hoogleraar in Franeker. Deze Maccovius, een zwager van Rembrandt, was een flamboyante (stijlvolle) Poolse edelman. Uit de beschrijving van zijn leven weten we dat deze Jan Makowsky, door zijn wijze van collegegeven, erg populair was onder de studenten. Hij was een gevierd redetwister, maar geen beoefenaar van de vreze Gods en ook geen vriend van de praktijk der godzaligheid. Hij ontsierde zijn levenswandel door dronkenschap, losbandigheid en zedeloosheid. Hij hield er een vrolijk christendom op na. Hij verloor zich in scholastieke spitsvondigheden en was voortdurend in conflict met zijn collega's Lubbertus en Amesius.

Daarbij kwam ook zijn onbehoorlijke levenswandel ter sprake. Juist deze wereldse Maccovius was gewoon om over de meest verborgen zaken van Gods Koninkrijk en over de uiterste consequenties van het supralapsarisme te disputeren. Hij vond een brede, scholastieke studie voor een theoloog vereist en achtte Luther en Calvijn te eenvoudig en te bijbels in hun uitspraken. Met de wapens van filosofie en scholastiek kan men tegenstanders beter de mond stoppen, redeneerde hij. Hij zocht naar de argumentatie die aan de logica ontleend is (*consequentia remota*). Gods Woord is volgens hem niet alleen alles wat in de heilige Schrift geschreven is, maar ook alles wat door een goede gevolgtrekking (*per bonam consequentiam*) uit de Schrift voortvloeit en er evenzeer aanspraak op mag maken Gods Woord te zijn. Wat als een logische conclusie uit de Schrift volgt, moet als

76 Contra Arminius verwerpen onze Dordtse vaders in het 5e hoofdstuk in artikel 3 de dwalingen dergenen die leren:

Dat de ware gelovigen en wedergeborenen niet alleen van het rechtvaardigmakend geloof, insgelijks, van de genade en zaligheid ganselijk en tot den einde toe kunnen uitvallen, maar ook dikwijls metterdaad daarvan uitvallen en in der eeuwigheid verloren gaan. Want deze mening maakt de genade, rechtvaardigmaking, wedergeboorte, en voortdurende bewaring van Christus krachteloos; tegen de uitdrukkelijke woorden van den apostel Paulus: Dat Christus voor ons gestorven is, als wij nog zondaars waren. Veel meer dan, zijnde nu gerechtvaardigd door Zijn bloed, zullen wij door Hem behouden worden van den toorn (Rom. 5:8, 9). En tegen den apostel Johannes: ‘Een iegelijk die uit God geboren is, die doet de zonde niet; want Zijn zaad blijft in hem; en hij kan niet zondigen, want hij is uit God geboren’ (1 Joh. 3:9). En ook tegen de woorden van Jezus Christus: ‘Ik geef Mijn schapen het eeuwige leven; en zij zullen niet verloren gaan in der eeuwigheid, en niemand zal dezelve uit Mijn hand rukken. Mijn Vader, Die ze Mij gegeven heeft, is meerder dan allen, en niemand kan ze rukken uit de hand Mijns Vaders’ (Joh. 10:28, 29).

een gedeelte der Schrift worden geëerd. Hij was de grondlegger van de leer van de veronderstelde of dormante wedergeboorte (*regeneratio supposita*). Daarnaast maakte hij ook onderscheid tussen een dadelijke en lijdelijke rechtvaardigmaking. Hij leerde eveneens dat iemand die overtuigd is van zonden, al is wedergeboren. Zijn leer heeft een grote verduistering gegeven van het onderscheid tussen wet en Evangelie.

Latere ontwikkelingen in Nederland

In Maccovius' spoor volgden zelfs theologen als Gomarus en Voetius, zij het met eigen accenten.⁷⁷ Ook Trigland, een vooraanstaand prediker in de kerk van zijn dagen, medeopsteller van de Dordtse Leerregels, werd door hem beïnvloed. Daarom zijn er misschien ook een aantal (embryo)theologen die een vleugje van de leer over de 'habitus' in die Leerregels constateren, als er gesteld wordt dat God 'in de wil nieuwe hoedanigheden instort' (III/IV, art. 11).⁷⁸

Zelf ben ik een geheel andere mening toegedaan. Het in- of uitstorten van de genade van God is een gewone uitspraak, die zowel van onze vaders (hierboven vermeld onder kopje *Augustinus, Calvijn en Luther*), als van de heilige Schrift gebezigd wordt. Bijvoorbeeld: van de uitstorting van de Heilige Geest (Hand. 2:17, 18) of van de liefde Gods (Rom. 5:5). Hier gaat het erom, dat de Heilige Geest het geloof in ons *werkt* en *versterkt*. Daar komt de mens niet aan te pas. Wij doen niet mee in het werk der zaligheid, want dat is een eenzijdig godswerk. De mannen van de Synode te Dordt staan hier pal voor de waarheid in hun strijd tegen de remonstranten. Het geloof komt niet *om of door* ons in het hart, maar het geloof komt vanwege de Heilige Geest *zonder ons* toedoen *in ons* hart. Wat wij doen is alleen maar tegenwerken.

Dit geldt ook van de zienswijze en leer van Maccovius. Hij komt met zijn visie op de wedergeboorte dicht bij de roomse leer van de ingestorte genade (*gratia infusa*). Jarenlang bleef Maccovius' *Collegia theologica* een der meest gebruikte theologische handboeken. A. Kuyper jr. achtte hem de baanbreker der gereformeerde scholastiek in Nederland. Zij die het scholastieke denken positief benaderen, vinden dit geen probleem. Een goed gebruik van de scholastiek kan volgens hen verhelderend zijn voor het geloofsleven. Zij bepleiten dan ook een rehabiliteren (in eer herstellen) van Maccovius. Na

77 Voetius gebruikt het woord 'hebbelijkheid' anders dan Comrie en in diens navolging de Gereformeerde Gemeenten. Bij Comrie is de 'hebbelijkheid' min of meer gelijk aan wat Voetius 'dispositie' noemde, maar Voetius noemt 'hebbelijkheid' het door oefening gevormde en gegroeide geloof dat tot de rechtvaardigende geloofsdaad kan komen (P.L. Rouwendal, *Dr. C. Steenblok*, p. 103).

78 J. Trigland, *De Ware Religie*, p. 34, 35. Zie ook *Ref. Dagblad*, 19 nov. 1998.

onderzoek hebben zij aangetoond dat zij bij Maccovius meer aan rechtzinnigheid waarnemen dan tot nu toe werd gedacht. Hij steekt met zijn leeropvattingen ten aanzien van het onderwerp dat we nu behandelen, zelfs met kop en schouders boven Comrie uit. Dat wil heel wat zeggen.

Dit is dan ook de reden dat we in dit schrijven aan iets toegekomen zijn wat mij bijzonder smart: de leer van Comrie staat in elk geval in verband met de leerwijze van Maccovius en diens navolgers. Comrie wordt door nieuwe onderzoekers zelfs als minder rechtzinnig gemarkeerd dan Maccovius. Helaas, helaas, helaas, Comrie volgde in dit opzicht de verkeerde leraars (scholastici). Hierbij komt nog dat Comrie blijkbaar totaal geen idee had van het goddeloze leven van deze man, want hij schreef in zijn *Brief over de rechtvaardigmaking des zondaars* dat Maccovius in Franeker was benoemd 'vanwege zijn zonderlinge begaafdheid, godvruchtigheid en vermogen om de tegensprekers, daar het toen niet aan ontbrak, den mond te stoppen'. Op de Dordtse Synode was Maccovius weliswaar vrijgesproken van vijftig bezwaarpunten, maar hij had wel een ernstige vermaning meegekregen om wat eenvoudiger in de leer te blijven en zijn scholastische leerwijze te besnoeien. Comrie concludeerde echter uit deze synode-uitspraak dat Maccovius' leer van de rechtvaardigmaking rechtzinnig was verklaard. Daarmee wilde hij zeggen dat door middel van deze uitspraak, de Dordtse vaders ook zijn leer, die nauw bij Maccovius' leer aansloot, hadden goedgekeurd. Maar die conclusie was ongegrond, want Comrie kon niet weten wat de inhoud was van die vijftig punten. Die zijn later, in 1831, gepubliceerd en pas toen bleek dat geen ervan betrekking had op de rechtvaardigmaking. U ziet het: we zijn bij Comrie aangekomen; we zullen in het volgende hoofdstuk bij hem stilstaan.⁷⁹

Conclusie: De gereformeerde theologen grepen naar dezelfde wapens als hun tegenstanders en gingen zo steeds verder op het pad der filosofie. Weg van de eenvoud van Gods Woord. Het hele arsenaal van de logica en de filosofische en metafysische begrippen werd in de strijd geworpen. De beste disputant was de beste theoloog. Ach, helaas! Zou het niet beter zijn om de andere leraars zoals Shepard, Owen, Erskine, Van der Groe en anderen, die predikten naar Schrift en Belijdenis, wier leer en leven één was, te volgen? Hun uitspraken zijn toch zeer verre te verkiezen boven de scholastiek en redeneerkunde van de filosofen. Daarom: volg hun onverantwoorde filosofie niet na!

⁷⁹ *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*, II, p. 311-313. Toelichting over de visie van Dr. Comrie en Van der Groe door J.A. de Ruiter.

HOOFDSTUK 9

Comrie en de embryofilosofie

Predikanten die de zogenaamde embryotheologie prediken, schuilen weg achter Comrie. Een bekwaam en godzalig theoloog, dat zeker. Comrie was ook doctor in de filosofie, maar hij sloeg met die wijsbegeerte een geheel verkeerde weg in om uit de impasse van een discussie over de rechtvaardiging te komen. Zijn leer lijkt erg op de zuivere waarheid, maar wijkt daar sterk van af.

De oude dwalingen van Rome (Thomas van Aquino met zijn scholastieke uitspraken, gebaseerd op Aristoteles) worden als een zijden mantel om de waarheid gehangen. Het is opmerkelijk dat in bepaalde kerken steeds en bijna uitsluitend wordt teruggegrepen op Comrie, hoewel die in zijn tijd, de tijd van de Nadere Reformatie, toch een buitenbeentje was, iemand met afwijkende denkbeelden en leersystemen. Hij is in die kerken evenwel de huistheoloog geworden en zijn leer hun huisstijl, terwijl men veel beter en veiliger de reformatoren en andere oude godgeleerden als uitgangspunt kan nemen. Zie het ook in kerkbladen: Comrie zegt, Comrie leert, Comrie vindt. Men doet net of er geen andere naam onder de hemel is gegeven dan Comrie, door welke we moeten onderwezen worden. Alleen zijn preken zijn heilzaam. Met het benadrukken van de leer van Comrie heeft men zichzelf welbewust in een uitzonderingspositie gemanoeuvreed. Comrie was een ster van Gods liefdewerk aan de hemel van Gods Kerk, maar toch zijn we als dienaars Gods verplicht een aantal van zijn opvattingen te weerleggen (2 Tim. 4:2). Alles natuurlijk maar heel kort, want anders zou het een aparte studie worden.

Aristoteles

Eerst willen we iets zeggen over Aristoteles, want de vraag rijst onwillekeurig op, wie en wat Aristoteles toch voor een man was. Hij was een Griekse wijs-

geer, die leefde van 384 tot 322 voor Christus.⁸⁰ Hij legde de nadruk op de wetenschappelijk te verifiëren werkelijkheid, terwijl een man als Plato in heel de zinnelijke wereld de vertolking zag van bovenaardse ideeën.⁸¹ Aristoteles' denken had in de Middeleeuwen een grote invloed op de kerk, en ook later nog, zoals blijkt in deze verhandeling. De universiteiten begonnen in hun theologische denksystemen de methode van Aristoteles over te nemen. Deze methode wordt scholastiek genoemd; die naam betekent dat men op schoolse wijze te werk gaat. Men trachtte de door de kerk bewaarde waarheid op ordelijke wijze te omschrijven, te definiëren en te analyseren. Let op waar Comrie mee bezig geweest is.

De scholastiek nam haar uitgangspunten in de traditie, die zowel de Bijbel (toen de Vulgata) als de werken van de kerkvaders en de voormalige Griekse en Latijnse filosofen erkende. Ze wilde hiermee de toenemende en grote problemen oplossen betreffende de verhouding tussen *kennen* en *geloven*,

80 Op 17-jarige leeftijd ging hij naar Athene en werd hij als leerling opgenomen in de academie van de filosoof Plato. Als eerste in de oudheid, en daarmee ook in de geschiedenis van de wijsbegeerte, heeft hij de beoefening van de filosofie op een wetenschappelijk niveau gebracht. Zijn werk wordt gekenmerkt door een uitgesproken analytische denkwijze en een enorme belangstelling voor de waarneembare werkelijkheid. Hij was van mening dat men geen filosofie kan bedrijven alvorens een grondige scholing te hebben gehad in logica en methodologie. Deze vakken maken volgens hem dan ook geen deel uit van de filosofie, maar ze gaan eraan vooraf als een soort voorbereiding. De tegenwoordig gebruikelijke scheiding tussen vakwetenschappen en filosofie maakte Aristoteles nog niet. In een aantal werken bewoog hij zich dan ook veeleer op vakwetenschappelijk terrein dan op dat van de filosofie. Aristoteles is zonder overdrijving een veelzijdig geleerde te noemen. Zijn grote weetgierigheid dreef hem ertoe zich te bewegen op vrijwel alle gebieden van de toenmalige wetenschap. Hierbij richtte hij zich tegen iedere opvatting of theorie die de waarneembare werkelijkheid geweld aandeed. Een theorie die strijdig is met bekende feiten behoorde volgens Aristoteles te worden verworpen. Aangezien aan zijn benadering het experimentele aspect ontbrak, speelde het zuiver theoretisch verwerken van het materiaal in de logische analyse een zeer belangrijke rol.

Aristoteles' opvattingen vormen geen gesloten systeem, opgetrokken op één of meer grondstellingen. Verschillende gebieden van weten, vroegen volgens hem om verschillende methoden. Maar dat wil niet zeggen dat zijn werk uiteenvalt in onderdelen die geen enkele samenhang vertonen. Integendeel, een fundamentele eenheid van gedachte is onmiskenbaar aanwezig (*Grote Spectrum encyclopedie*, II, p. 19).

Athene bleef het voornaamste centrum van wijsgerige activiteit. Daar was de door Plato gestichte Academie gevestigd en het Lyceum, de school van Aristoteles. Daar vestigden zich ook de belangrijkste nieuwe wijsgerige scholen van de hellenistische tijd.

Filosofie omvatte meer dan wat men daar tegenwoordig onder verstaat: zij hield een breed spectrum van menselijke kennis in. Vooral de school van Aristoteles heeft, althans in haar beginstadium, op allerlei gebied wetenschappelijke gegevens verzameld en geordend. Na verloop van tijd concentreerde de belangstelling zich in deze kring vooral op retorica en ethiek. De Academie heeft aanvankelijk verder gefilosofeerd in de geest van de oude Plato en kwam in de derde en tweede eeuw voor Christus tot een radicale scepsis. De terugkeer tot het platonisch erfdeel in de eerste eeuw voor Christus ging gepaard met een eclectische instelling, waardoor ook peripatetisch en stoïsch gedachtegoed werd geïncorporeerd (G.J.D. Aalders H. Wzn., *Bijbels Handboek* 2b, p. 98, 100)

81 L. Praamsma, *ibid.*, I, p. 93.

rede en *openbaring*: moest hier van een tegenstelling (antithese) worden gesproken of kon er een samenvoeging (synthese) worden bereikt?

Thomas van Aquino, de grootmeester van de scholastiek, was de man van de synthese.⁸² Alles moest tot op het bot toe worden onderzocht. Van daaruit bouwde men het denksysteem op. Zo beheerst de leer der veronderstelde wedergeboorte bijna ieders gedachte.⁸³ Men ging steeds verder in dit filosofisch denken. Men stelde ook de verhouding tussen *natuur* en *genade*, *menselijk vernuft* en de *wijsheid Gods* aan de orde. Aristoteles was er goed voor. Deze bekende Griekse filosoof scheen in de zuiverheid van waarneming, in helderheid van logica, in doorzichtigheid van systematiek door niemand overtroffen te kunnen worden. De geleerden begrepen niet hoe het mogelijk was dat een heiden zo verlicht kon zijn. Als zodanig prees men hem ook in het kerkelijk leven.⁸⁴

Aristoteles' denken over de ziel kan als volgt worden weergegeven. Ieder mens heeft een denkende ziel, daarboven is de 'denkgeest'. De ziel van de mens wordt tot denken gewekt door de denkgeest; dit is een voortdurend proces. De kennis van de bovennatuurlijke denkgeest wordt verworven door ondervindelijke waarneming. Welnu, zie Comrie: de ziel kan al werkingen hebben, maar moet nog tot nadere ontdekkingen komen.⁸⁵

Luther doorzag aan de universiteit al de dwaalgedachten van Aristoteles. Hij schreef aan een vriend: 'Mijn theologie - ze is die van St. Augustinus - gaat voort en heeft de overhand aan de universiteit. God heeft het gedaan. Aristoteles gaat naar beneden en misschien zal hij voortgaan tot aan de hel. Het verbaast mij dat zo weinigen voorlezingen wensen over de Sententiën van Petrus Lombardus. Niemand wil een college bijwonen, tenzij de leraar mijn theologie onderwijst - welke de theologie van de Bijbel, van Augustinus en van alle ware theologen der Kerk is.'⁸⁶

Luther heeft die denkschema's verfoeid en Aristoteles naar de hel verwezen.⁸⁷ Als een anti-intellectueel ging hij tegen Aristoteles tekeer.⁸⁸ Er bestaat een soort spotprent uit de tijd van de Reformatie (houtsnede), waarin we Aristoteles zien voorgesteld als voorman van de Rooms-Katholieke Kerk. Daarbij wordt uitgebeeld dat Christus naar het licht der waarheid voert, en dat Aristoteles de roomse kerk naar de afgrond leidt, waar Plato al in gevallen is.⁸⁹

82 L. Praamsma, *ibid.*, IV, p. 414, 415.

83 L. Praamsma, *ibid.*, II, p. 295.

84 L. Praamsma, *ibid.*, I, p. 303.

85 J.M. Spier, *Van Thales tot Sartre*, p. 46.

86 L. Praamsma, *ibid.*, II, p. 23.

87 L. Praamsma, *ibid.*, II, p. 124.

88 L. Praamsma, *ibid.*, IV, p. 75.

89 K. Sprey, *Bijbelse Encyclopedie*, I, p. 317.

Lezers, ik kan hier niet uit mijn gedachten bannen hoe gevaarlijk Comrie in zijn theologie van de veronderstelde wedergeboorte bezig is geweest. Helaas is dit de bittere vrucht als een mens met zijn verstand te werk gaat. Daar-tegenover kunnen we weten dat Calvijn, eveneens een theoloog met een groot intellect, wars van scholastiek, de theoloog van de Heilige Geest genoemd is.⁹⁰

De ingestorte genade

U moet weten dat men in de periode tussen Augustinus en de Middeleeuwen heeft geworsteld over de verhouding van de genade met de vrije wil. Het begrip verdienste (meritum) werd meer en meer beklemtoond ten koste van de soevereiniteit der genade. In de 13e eeuw lieten de grote theologen Augustinus' leer van de rechtvaardiging plaatsmaken voor de kunstmatig gevormde heilstheorie van Aristoteles. De geleerden gingen met Aristoteles aan het werk. Zijn schriftelijke nalatenschap werd hoe langer hoe meer toegankelijk gemaakt en daarmee beïnvloedden zij de leer der rechtvaardiging. Twee aristotelische kernzaken verdienen hierbij de aandacht.

a. De eerste is de leer van de *habitus*. Hierin handelt Aristoteles over de zedelijke capaciteiten, die de mens als een tweede natuur kan beschouwen. Wanneer we dit overbrengen op de leer van de rechtvaardiging, zien we bij gevolgtrekking dat de gelovige over *tweeërlei* habitus beschikt. Hij beschikt eerst over de *natuurlijke* habitus en daarnaast valt hem door instorting van de Goddelijke genade een *bovennatuurlijke* habitus ten deel, waardoor een geheel andere situatie ontstaat. De gelovige wordt dan op een soort bovennatuurlijke basis gesteld, waaruit hij goede werken kan doen die een verdienstelijk karakter dragen. Zonder die bovennatuurlijke *habitus* is dat onmogelijk. Dus dit kan pas als God de gelovige door de instorting van de hebbelijke genade (infusio gratiae habitualis) op een bovennatuurlijk fundament heeft gezet.

b. De tweede kernzaak is dat dit alles werkt volgens een schema, dat Aristoteles *informatio* noemt. Dit schema moet duidelijk maken, hoe de bovennatuurlijke (supranaturele) *habitus* de mens wordt ingegoten. Het gaat erom dat God (de eigenlijke *forma*) de ziel dan voor Zich opeist. Op deze manier wil Hij Zich plaats bereiden in het leven van de gelovige. In die ziel zijn echter allerlei zaken aanwezig, die de intrede van de genade in de weg staan. Die moeten dus eerst worden weggenomen. Als dat gebeurd is, dan pas wordt de Goddelijke genade binnengeleid en dan pas kan God in de ziel komen wonen en is die mens bij God aangenaam geworden.

Ik ga dit niet verder uitleggen, maar als u de filosofische embryoleer van Comrie doorhebt en dit stukje nog eens naleest, zult u, ondanks het verschil

⁹⁰ L. Praamsma, *ibid.*, II, p. 124.

in woordgebruik, bij Comrie een blauwdruk vinden van deze middeleeuwse scholastieke leer. Ik waarschuw u ernstig: houd u zich er niet mee op. Dit is de *habitus-leer* van de scholastieke theologen. Zij hebben Augustinus' leer van *inspiratio* vervangen door Aristoteles' leer van *habitus*. We zien Aristoteles' leer ook uitdrukkelijk naar voren komen bij Thomas van Aquino. Deze man droeg de academische bijnaam *Doctor Angelicus*, wat zoveel betekent als *engelachtige leraar*.

Bij Augustinus richt Gods genade, de van God geïnspireerde liefde (*charitas*), zich tot de wil. Volgens de scholastici richt bij de habitusleer de *informatio* der genade zich niet op de wil, maar op iets dat achter de wil en de krachten der ziel verborgen ligt. Het gaat uiteindelijk om de *omvorming* van de mens. Hij wordt in dit proces in een goede verhouding met God gebracht.⁹¹

Comrie en de scholastiek

Alexander Comrie (1706-1774) wordt wel de meest scholastieke gereformeerde theoloog van de Nadere Reformatie genoemd. Hij was gevoelig voor het speculatieve denken van de gereformeerde scholastiek. Dat is goed te begrijpen, want hij had zijn studie afgerond met een doctoraat in de filosofie. Zijn dissertatie droeg als titel *De Moralitatis Fundamento et Natura Virtutis* - over de grondslag van de moraal en de natuur van de deugd. De titel geeft ons de indruk dat Comrie zich vooral heeft verdiept in wijsgerig-antropologische vragen en zich daarmee op een behoorlijke afstand bewoog van het centrum van de theologie.

Hij legde absoluut de nadruk op de vrije genade voor verloren zondaren en het eeuwigheidskarakter van het genadeverbond. Dit maakte hem één met de gereformeerde theologie. Anderzijds zien we dat Comrie ook filosofisch bezig was. Hij probeerde te omschrijven alles wat er in het meest verborgene van het mensenhart plaatsvindt.

Habitus en actus

Nu gaan we de zojuist genoemde habitusfilosofie van Aristoteles vergelijken met de leer van Comrie. We zullen nu iets over de *habitus/actus* citeren uit Comries *Verzameling van Leerredenen*. Comrie zegt dan dat de ratio van het wezen van het geloof (de ratio formalis fidei) hierin gelegen is:

dat het een *ingestorte hebbelijkheid* is, die wij ontvangen uit kracht en door middel van onze waarachtige inlijving in Christus, en dat dienvolgens het in zijn eerste *conceptus formalis* van een lijdelijke natuur is, met opzicht tot de gave der Goddelijke genade, die God Zijn uitverkorenen in en op Zijn tijd mededeelt ...

91 M. van Rhijn, *Studiën over Luther's rechtvaardigingsleer*, p. 74-76.

Nochtans dit geloof, dat in zijn *ratio formalis* een lijdelijke hebbelijkheid met opzicht op de gave der Goddelijke genade is, en die maar ontvangt, moet in zijn *actus formalis* begrepen worden hierin te bestaan, dat het de gave der Goddelijke genade ontvangen hebbende, dezelve omhelst, aanneemt, die appropriërende en zich in het bijzonder zo toepassende, dat het dadelijk bezit gaat nemen van alles, dat God in de belofte des Evangelies schenkt, voor zich in het bijzonder dat dadelijk aanvaardende, hetwelk de Schrift noemt *aannemen*, en dat in de *actus formalis* des geloofs omtrent de gave der Goddelijke genade, die het lijdelijk ontvangen had.⁹²

Hebbelijkheid en actus komen uiteraard ook ter sprake in Comries verhandeling van Zondag 7:

De hebbelijkheid (=habitus, A.K.) uit Christus tot de uitverkorenen voortvloeiende, en in hunne harten ingeplant zijnde in en door de mededeeling van het geestelijk leven en van de nieuwe natuur, is alleen het middel, door 't welke Christus den ingang in de harten der uitverkorenen voor zich maakt, om hierdoor in hunne zielen in te komen en daarin te wonen; en ook het middel, door 't welk Hij alle de geestelijke en hemelsche zegeningen mededeelt, ja het middel, waardoor, Hij deze zegeningen mededeelende, de ziele wedergeboren wordt, dat is, Gods maaksel wordt gemaakt, geschapen in Christus Jezus tot goede werken. Want hierdoor is het, dat Christus, in het harte een' ingang gemaakt hebbende door het instorten van deze hebbelijkheid of genade des geloofs, Hij ook in het harte inkomt en daar zoo in woont, dat wij in de liefde gegrond en geworteld worden, en dus hoe langer hoe meer met God eene gelijkvormigheid verkrijgen.

En dan de actus:

De werkzaamheden (=actus, A.K.) uit dit beginsel voortvloeiende, zijn overeenkomstig met die gedeeltens des Goddelijken Woords, waarmede en waardoor het God den H. Geest behaagt, op dit vermogen te werken.

Werkt Gods Geest door de *wet* op dit ingewrochte geloof, dan wordt de mensch, die dit geloof oefent, van zijne zonden en ellende op eene zaligmakende wijze zoo overtuigd, dat hij waarlijk zich zoo kennende, zijne ellende betreurt, zijne zonden belijdt en zich voor God schaamt. Werkt Gods Geest door het *Evangelie* op het ingewrochte geloof, Jezus in het Evangelie openbarende aan de ziele, dan werkt dat geloof

92 A. Comrie, *Verzameling van Leerredenen*, p. 226-227, A.A. Bart, *ibid.*, p. 161.

omtrent den Middelaar, zoo als Hij ontdekt wordt, van verre of nabij, in begeeren, verlangen, hongeren, dorsten, vlugten enz., zoo Hij van verre gezien wordt; maar zoo Hij van nabij aan de ziele geopenbaard wordt in het Woord van 't Evangelie, dan in aannemen, omhelzen, vertrouwen en verlating van zichzelf op Hem met volle gerustheid en verzekering.⁹³

Functioneren habitus en actus

Het is ons nu duidelijk dat dit systematisch denken van Comrie draait om *habitus* en *actus*. Dit is zijn grondstructuur. *Habitus* staat voor 'geloof' en *actus* staat voor 'geloven'. Comrie leert dat de ziel eerst met Christus verenigd moet worden, voordat er sprake kan zijn van geestelijk leven. Eerst is er het geloofsvermogen en pas dan zijn er de geloofsdaden. Dus de wedergeboorte en het instorten van geloofsvermogen vallen samen. O, wat erg toch, u houdt het bijna niet voor mogelijk. De ziel is levend gemaakt, wedergeboren, de habituele genade is geschonken, zonder dat er een daadwerkelijke geloofsvereniging met Christus plaatsvond. Wat een zielsbedrog. Hoe heeft Comrie in deze strik van satan gevangen kunnen worden! Verder kan men volgens Comrie weten dat de *habitus* (de hebbelijkheid van het geloof) er is, door de *actus* (de daad van het geloof). Die *actus* is voor hem van essentieel belang; daarmee bedoelt hij de omhelzing van de aangeboden Christus. Helaas hebben zijn navolgers dit niet vastgehouden, maar uit elkaar getrokken. Vergelijkt u Comries filosoferen over *habitus* en *actus* nog eens met de leerstellingen van Aristoteles, hierboven genoemd onder het kopje *De ingestorte genade*. Wat een overeenkomsten met die heidense filosoof.⁹⁴

Wijsbegeerte

De taal van Comrie, de taal der scholastieken, de taal der sofisten (wijsgeren in de lijn van de antieke filosofie) en de taal van Aristoteles komen niet overeen met de taal der heilige Schrift. De filosofen en de sofisten zijn niet bezet met de Geest van God, maar met de geest van de wereld (1 Kor. 1 en 2).

93 A. Comrie, *Stellige en praktikale verklaring van den Heidelbergschen Katechismus*, p. 389-390.

94 Matthew Henry waarschuwt voor zo'n leer met de volgende woorden: 'Laat de dorstigen komen tot Mij, zei de Heere Jezus. Laat hij niet naar de ceremoniële wet gaan, die kan zijn geweten geen rust aanbrengen, die kan het niet reinigen. Wie zich wendt tot de ceremoniële wet kan daardoor niet geheiligd worden. Laat hij zich ook niet wenden tot de heidense filosofie, die misleidt de mensen alleen maar. Die brengt de mensen in een oerwoud, waar ze verdwalen. Laat de dorstige tot Christus gaan, Zijn leer aannemen, zich aan Hem onderwerpen en in Hem geloven. Laat hem gaan tot Hem, Die de Bron van levend water is. Hij schreef dit naar aanleiding van de woorden: Zo iemand dorst, die kome tot Mij en drinke (Joh. 7:37) M. Henry, *Bijbels dagboek*, p. 217.

Zij zijn volgens Calvijn de verkondigers van de leer der duivelen.⁹⁵ De twijfelachtigheid bij de gelovigen, die zij leren, vond navolging in de roomse kerk. Als u nog eens het schema naleest in het begin van dit boek, herkent u het meteen. Ze wordt ook door de embryotheologanten geleerd. U moet volgens hen voortdurend twijfelen over de zaak van Gods genade. Is zij er wel of is zij er niet ... Twijfelachtigheid is het kenmerk van uw (waarschijnlijk) wedergeboren leven. U vindt geen grond in Gods onveranderlijke en standvastige waarheid, maar zoekt deze in uw gevoel, gemoed, inzicht en oordeel. Vanuit het proefondervindelijke kennen, krijgt u kennis van het bovennatuurlijke. Van Gods belofte mag u beperkt of selectief gebruik maken, maar ook het geloof daarin berust op alle mogelijke onzekerheid. Het pleiten op Gods beloften is helemaal uit den boze. Wat ze wel toelaten is, dat u steunt op een zedige en vermoedelijke mening, die vaak van de door u verafgode voorganger ingegeven wordt. O, wat een overeenkomsten zijn er tussen de godzalige en godvruchtige Comrie en die heidense filosoof. Totaal afwijkend van de leer der Reformatie. Met elkaar proberen ze het geloof der heiligen en de leer der volharding in het geloof, teniet te maken met hun twijfel aan de genade Gods. Bij Comrie is deze leertrant in beperkte zin aanwezig, maar bij zijn navolgers heeft die zich diep in hun denken, leven en prediken genesteld. Gezien de materie zal het niet makkelijk voor hen zijn om weer in het rechte spoor te komen. Spijtig genoeg probeerde Comrie met behulp van de wijsbegeerte te onderzoeken wat God door Zijn Geest in het bovennatuurlijke gebeuren van de wedergeboorte laat plaatsvinden. Het valt op dat het juist Comrie is geweest, die in de lijn van Zanchius en Voetius met grote nadruk de instorting van het geloofsvermogen heeft geleerd en daarmee zelfs meende een uitweg te banen uit de steeds meer knellende geloofsproblematiek, die in de latere periode van de Nadere Reformatie was ontstaan.

Embryo

Comrie was genoeg wijsgerig geschoold om zich bewust te zijn van het nut dat de filosofie oplevert om bepaalde theologische begrippen te verwoorden of te verhelderen. Hij maakte er tamelijk vrijmoedig gebruik van. Dat komt ook naar voren in de reeds genoemde wedergeboorte, waarop hij met klem de nadruk legt. Hij omschrijft deze als een daad van de Drie-enige God. Hij zegt hiervan:

maar allerbyzonderste van den H. Geest, waarin het uitverkoorne vat, de uitverkoorne mensche de eerste stamselen van het nieuw Schepsel ingelegt wordt: zodat hy als een Embryo in 's Moeders lighaam leeft, en alle deelen van een mensch wezentlyk heeft; schoon het noch niet

95 J. Calvijn, *Zendbrieven van Paulus, Romeinen en I-II Korinthe*, commentaar, p. 50.

tot die volmaaktheit gekomen is, waartoe het naderhandt zal gebragt worden.

Comrie meende hierbij te kunnen aansluiten bij het bijbelse spreken over de vernieuwing van de mens als *een Nieuwe Scheppinge* en over *een Nieuwen Menschen des Harten*. Trouwens, Petrus spreekt toch ook over nieuw-geboeren? Maar uit Comries uitwerking hiervan blijkt dat hij zich toch meer op Aristoteles heeft georiënteerd, althans een synthese (samenvoeging) zocht tussen hem en Paulus.

Comrie heeft dus volop gebruikgemaakt van het scholastieke denken. Vooral zijn vrees voor de leer der remonstranten bracht hem ertoe om het scholastieke denken van oorzaak en gevolg meer centraal te stellen. In dit kader ontvouwde hij een bovenzinnelijk (metafysisch) gekleurd Godsbeeld, waarin de eeuwigheid van God een allesoverheersende aandacht krijgt, verbonden met de eenvoudigheid van God, waardoor nog sterker kon worden beklemtoond, dat alles wat God is en doet even eeuwig is als God Zelf.

Comrie stelde zijn denkbeelden in zijn stichtelijke werken breedvoerig aan de orde. Hij vond het nodig dat de gemeente er kennis van zou nemen en ze zich zou toe-eigenen, als vormgeving van de rechtzinnige waarheid. Hij is ongetwijfeld bezig geweest vanuit een ernstige motivatie. Stellig had hij ten doel om de gemeente apologetisch toe te rusten tegenover het opkomend ongeloof. Toch wordt het bedenkelijk als we ons afvragen of de gemeente hiermee werkelijk gediend was. De voordelen ervan moeten niet worden vergeten, maar de negatieve gevolgen overheersen toch duidelijk.⁹⁶

Welke Comrie?

Hierbij komt automatisch de vraag naar boven: over welke Comrie hebben we het eigenlijk? U vindt dat misschien een rare vraag, maar dat is het niet. Ik vraag dat omdat hij geen vaste koers heeft gevaren, maar een ontwikkeling heeft doorgemaakt. Hij heeft zijn afkomst uit Schotland nooit verloochend en voortdurend zijn verbondenheid met personen (Erskine, Boston e.a.) en geschriften (Westminster Confessie) laten zien. Hij was dus goed op de hoogte van de puriteinse visie op het voorbereidende werk. Maar hij heeft dat bijbelse standpunt verlaten en is het voorbereidende werk onder het genadewerk gaan rekenen. De ene keer citeert hij met instemming Bostons *Viervoudige Staat*, waarin wordt beschreven dat de zondaar pas na de twaalfde bijlslag uit zijn verloren staat wordt afgesneden en in Christus het nieuwe leven ontvangt.⁹⁷ Ook in *Het ABC des geloofs* leert hij dat er een over-

96 C. Graafland, *Theologica Reformata*, 1 juni 1987.

97 W.J. van den Brink, *Rondom de rechtvaardiging*, p. 18.

tuiging aan de wedergeboorte en aan het geloof in Christus voorafgaat.⁹⁸ In zijn boek *De Eigenschappen* schrijft hij juist dat de overtuigingen het gevolg zijn van het geloof en een vrucht van de vereniging met Christus.⁹⁹ In zijn *Catechismus* verklaart hij dat er aan de wedergeboorte geen *voorbereidingen* voorafgaan.¹⁰⁰ Later stelt hij dat hij, in plaats van over *voorbereidingen* te willen spreken, dit liever *voorafgaande dingen* wil noemen.¹⁰¹ Sommige overtuigingen ziet hij als vrucht van de levendmaking en een andere keer beschrijft hij diezelfde vruchten als behorend bij de algemene overtuigingen.¹⁰² Ook in het gebruik van de woorden *habitus*, *actus* en *embryo* is hij niet consequent.¹⁰³

Impressies uit Comries leer

Eerst een paar aanvullende opmerkingen, om een zuiver beeld van zijn theologie te krijgen. Ik moet zeggen dat het geen gemakkelijke taak is om hem te volgen. Om zijn leer zuiver te houden, gaat hij als intellect in zijn denkwijze van het één naar het ander over. Met behulp van de wijsbegeerte komt hij, zo het schijnt, er uiteindelijk aardig uit, maar helaas, het kan de toets van Gods Woord niet meer verdragen. Comrie komt in zijn geloofsbeschouwing tot zijn constructie van *habitus - actus* via de volgende vooronderstellingen (premissen). Hij leert:

- a. De mens is dood door de zonden en de misdaden (Ef. 2:1). De mens die onherboren is, is vleeselijk en het bedenken (het diepste innerlijk van de mens) des vleses is vijandschap tegen God (Rom. 8:7).
- b. Pas wanneer de mens in Christus is, is hij een nieuwe mens, ontvangt hij leven, wordt hij levendgemaakt. Deze levendmaking is de wedergeboorte.
- c. Wanneer hij levendgemaakt wordt, is hij dood en kan hij dus niet zelf werkzaam zijn in die levendmaking (vgl. *Catechismusverklaring*, pag. 25).
- d. Toch is deze inlijving in Christus *dóór* het geloof.

Conclusie: Het geloof, waardoor wij Christus ingelijfd worden, kan niet werkzaam zijn als daad, maar is het *lijdelijk*, als instrument. Deze inlijving is een blijvende genade, dus moet ook dat beginsel van geloof blijvend zijn - dit is de hebbelijkheid van het geloof. Deze constructie had hij ook nodig voor zijn rechtvaardigingsleer.¹⁰⁴

98 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 18.

99 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 19.

100 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 20.

101 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 21.

102 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 22.

103 A.A. Bart, *Waar staan de Gereformeerde Gemeenten?* p. 156-158.

104 W. Pieters, *Het geloof bij Comrie*, Scriptie, p. 20.

In zijn rechtvaardigingsleer maakt hij de onderscheiding tussen de dadelijke en de lijdelijke rechtvaardiging:

- a. De *dadelijke* en werkelijke rechtvaardiging vindt plaats in de eeuwigheid. Hij fundeert deze rechtvaardiging in de raad des vredes, dat is het verbond, dat God in de Persoon des Vaders aanging met Zijn Zoon, als Borg. Hij noemt dit de rechtvaardiging van eeuwigheid. Deze vindt plaats *vóór* alle inwendige verandering van de mens, dus ook *vóór* het geloof.
- b. Daarop volgt de *lijdelijke* rechtvaardiging. Deze geschiedt in de tijd en wordt geopenbaard in de opwekking van Christus uit de dood. De gerechtigheid van de Zaligmaker, die Hij als Borg verwierf, wordt aan elke uitverkorene geschonken op Zijn tijd. Dit geschiedt door de Heilige Geest en deze volgt op het geloof. Dit is voor Comrie geen tweede rechtvaardiging, maar een *daadwerkelijke* schenking van hetgeen God van eeuwigheid af aan de zondaar toegerekend had.¹⁰⁵

Vanuit deze rechtvaardigingsleer wordt ons duidelijk hoe Comrie over de vereniging van de uitverkorene met Christus denkt. Dit klopt niet helemaal, omdat Comrie aan de ene kant deze vereniging met Christus laat voltrekken zonder het geloof, het geloof ten gevolge hebbende, terwijl hij aan de andere kant het geloof *wél* noemt als een medium tussen Christus en de ziel.

Vanuit Comries rechtvaardigingsleer blijkt nu, dat het hier toch gaat om dezelfde zaak. De vereniging met Christus *dóór* het geloof, is een openbaring in de tijd van wat van eeuwigheid reeds aanwezig was, *vóór* het geloof, in het verbond tussen de Vader en de Zoon. Nu dit voor ons duidelijk gaat worden, komt meteen ook naar voren waar wij de oorsprong van deze constructie moeten zoeken.

Comrie spreekt van een vereniging met Christus en een dientengevolge rechtvaardigzijn van de uitverkorene in het oordeel van God, dat er van eeuwigheid is. Dit eeuwig oordeel Gods realiseert zich tot concrete werkelijkheid in de tijd. Hier hebben wij de *platonische* oorsprong van deze gedachtegang. Het verging de doctor philosophiae (Comrie) net als vele anderen die wijsbegeerte studeerden, het is hem naar het hoofd gestegen. Deze gedachtegang van Plato, dit *platonisme*, blijkt ook uit zijn christologie, waarin hij de eeuwige *Man Christus* Zich in de tijd met de persoon van de Zoon laat verenigen. Ook blijkt die uit zijn leer der uitverkiezing, die nauw verband houdt met zijn christologie. Trouwens, wij kunnen nu zo zachtjesaan wel weten, dat ook Comries beschouwingen over de *habitus* en *actus fidei* vanuit het wijsgerig denken zijn geconstrueerd.¹⁰⁶

105 A. Comrie, *Brief over de Rechtvaardigmaking des zondaars*, p. 72, 86.

106 C. Graafland, *De zekerheid van het geloof*, p. 233, 234.

Comrie beriep zich voortdurend op Calvijn, op de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Dordtse Leerregels, de Heidelbergse Catechismus en de Westminster Catechismus en andere geschriften, maar zijn doel om hiermee tot de Reformatie terug te keren, kan als mislukt worden beschouwd. De grondconstructie van zijn denken verhinderde hem om deze bronnen in hun eigenlijke betekenis te verstaan. Zijn concept heeft meegewerkt aan een nog diepere inwerking van een substantieel (een wezenlijk verzelfstandigd) genadebegrip, dat later in Kuypers theologie een nog veel bedenkelijker uitwerking kreeg. Bovendien werkt zijn nadruk op de *habitus* tegenover de *actus fidei* een dode lijdelijkheid in de hand. De aansporing om in het geloof op te wassen en toe te nemen in de kennis en de genade van onze Heere Jezus Christus, verliest haar kracht, want de minste daad die uit het *ingewrochte* geloof voortvloeit, verschilt in aard en natuur niet van de grootste.¹⁰⁷

Eigenschappen (eerste preek)

Bekend is Comries boek *Verhandeling van eenige Eigenschappen des Zaligmakenden Geloofs*. We zullen er slechts een paar dingen uitlichten. Vooral de eerste twee preken staan in de Gereformeerde Gemeenten in de belangstelling. Het gaat dan om *de vereniging met Christus*, wanneer vindt die plaats?

U kunt zien dat de inzet geheel anders is dan de heilige Schrift ons leert. Comrie begint met de onbewuste inlijving, wedergeboorte en rechtvaardiging. Hij had daarvoor zijn redenen, zoals we hebben uitgelegd. Dus let op de grondslag als u het volgende leest.

Het tweede waarop u moet letten is zijn filosofische redeneertrant. Hij doet dit op de wijze, zoals meerdere scholastieke leraars deden, waarop Aristoteles zijn *Continuum* beschrijft. Dat wil zeggen, hij deelt de ervaringen der ziel op in *delen der delen*.¹⁰⁸ Ja, tot in de kleinste details zoekt hij haast op een psychologische wijze de zielservaringen te analyseren en te systematiseren.

Ook wil ik u erop wijzen dat het heel gevaarlijk is om een deel van een preek te gebruiken voor een schrijven als dit, want veelal worden dan de zaken uit het verband gerukt. Men laat de auteur iets zeggen wat hij nooit bedoeld heeft. Dit willen we beslist niet. Met nadruk willen we nu twee dingen laten zien. De ene kant is dat de ervaringen die hij beschrijft, onze zielen kunnen aanmoedigen of zelfs enige vertroosting kunnen verschaffen. De andere kant is dat men op dit vlak de grootst mogelijke vergissing kan gaan maken, omdat iemand ergens voor wordt gehouden wat hij niet is: een wederge-

107 C. Graafland, *ibid.*, p. 234.

108 W. van 't Spijker, *De Nadere Reformatie*, p. 77.

boren kind van God. Comrie verhaalt het volgende van de vereniging met Christus, dat we verkort weergeven:

De ziel, als de Geest komt om haar met Christus te vereenigen, is als de doodsbeenderen, die aan Ezechiël getoond werden, of als het machteloze kindje op de vlakke des velds, in zijn bloed liggende te wentelen (...)

Iemand zal mogelijk vragen, welke zijn toch de daden des geloofs, waardoor de ziel zich met Christus vereenigt?

- a. De ziel begint nu haar vereeniging en verbond met alle de lusten en begeerlijkheden van wat soort, aard, naam of hoedanigheid die mochten zijn, te verbreken, en die den dienst op te zeggen (...)
- b. De ziel begint met indruk haar afgescheiden staat te zien en met de allerbitterste droefheid te betreuren voor God in het verborgene (...)
- c. De ziel leert van dag tot dag de noodzakelijkheid van deze vereeniging met den Borg hoe langer hoe meer, dewijl ze ziet, dat Gode niets kan behagen, dat buiten deze vereeniging geschiedt (...)
- d. De Heere door Zijn Heiligen Geest laat eenige stralen van Zijn Goddelijk licht in de ziel instralen, waardoor de weg der verlossing door een Borg ontdekt wordt en de Borg zelf in de heerlijkheid en beminnenswaardigheid van Zijn persoon, en in de volmaaktheid en algenoegzaamheid van Zijn verdiensten gezien wordt (...)
- e. Dewijl de ziel, schoon van liefde tot den Borg brandende, uit gezicht van Zijn beminnelijkheid en noodzakelijkheid, dikwerf met veel vreeze bekommerd is, of zij, daar zij zoo onwaardig bij haar zelve is, de vrijheid durft nemen om Hem aan te nemen, zoo wordt het aanbod van genade met veel indruk op het hart gebracht, waardoor ze bespeurt, dat de noodiging aan haar gedaan wordt, en dat het Gods gebod is, dat zij, hoe ellendig zij is, in den Borg niet alleen mag, maar ook moet gelooven (...)
- f. Is aan te merken, dat de ziel, in alle de genoemde daden en werkzaamheden, zich met den persoon des Borgs zelve vereenigt, want niets, noch hemel, noch aarde, noch belofte, noch blijdschap zou haar hart helpen. O, zij moet dadelijk en wezenlijk in den Borg zelve overgaan, en Hij moet de hare zijn en zij de Zijne (...)

Wat is hier mis met deze eigenschappen? Hier is niets mis mee! Hier is Comrie de godzalige theoloog; de filosoof is voor een deel buiten werking. Maar nu komt het, want wat beweert de filosofóof Comrie? Dat de door hem beschreven mens onder de *genade* is, terwijl Gods Woord, bijvoorbeeld bij Paulus in de Galatenbrief, zegt dat de zondaar nog onder de *wet* is. Dit is een fundamen-

teel verschil met de leer der Schrift, de kerkvaders en de reformatoren. Wat doen ze nu tegenwoordig? Men zegt: hier is de ziel van dood levend-gemaakt, van doof horend en van blind ziende. Ze komen in tegenstelling tot wat Comrie hier leert, nooit tot Christus, maar toch zijn ze levend-gemaakt, wedergeboren en rechtvaardig. Comrie heeft dit nooit bedoeld, maar als filosoof heeft hij dit wél in de hand gewerkt.¹⁰⁹

De vraag is: Wat voor een wedergeboorte leert Comrie? Is die wel volgens de Schrift? Hij leert een *levendmaking* waar de Bijbel van *ontwaking* spreekt (Ef. 5:14). De Bijbel kent de overtuiging van zonden door de Heilige Geest, als de mens nog onder de wet is, en de Bijbel kent een levendmaking, door diezelfde Geest, in Christus, Die God uit de dood heeft opgewekt. Is daarom Comries beschrijving van de wedergeboorte wel gelijk aan wat andere leraars verkondigen?

Het droevige gevolg van deze leer is zichtbaar in onze geesteloze tijd. Men preekt een geestelijk leven zonder het ware leven, dat in Christus Jezus is. Wat moet ik dan weten? Dat God mij leert wat ik niet weet. Wat leert God mij dan? Hij leert mij dat alles wat in de Bijbel staat waar en goed is.

Het geloof in Hem maakt ons zalig. Christus moet centraal staan. Lees ook Joh. 15:1-17. Als u Hem kent, bent u wedergeboren. Daarom, zoek Hem om wedergeboren te zijn. Meer niet. U vraagt: hoe? Ik zal het u uitleggen, maar dit zeg ik u alvast: als u Hem hebt, dan bent u levend; hebt u Hem niet, dan bent u dood. Dat is geen theorie, maar theologie. Dat is geen filosofie, maar bijbelse theologie. Niet de embryoleer, maar de bloedpraktijk is wat Gods Woord ons leert. Zonder bloedstorting is er geen vergeving. Deze kennis is bevindelijk en dit maakt uw hele godsdienst waardevol. Het bloed van Jezus Christus, Gods Zoon, reinigt van alle zonden.

Nu weer goed opletten. Ik zeg u: let op! U bent wedergeboren als u weet van de redding van een gans verloren zondaar door Christus. Hoe kunt u dat weten? Wel, als u groeit en bloeit in Christus.

Heb nog even geduld: ik heb nog veel meer te zeggen. Maar dit zeg ik u alvast, dit moet u weten: u bent pas wedergeboren als u in Christus bent, heel bewust in Christus. Dit moet u weten, want velen leren anders. En anders leren, is een leren niet naar Gods Woord. En wat niet naar Gods Woord is, moet u niet aannemen. En als een engel het zegt? Ook dan moet u het niet aannemen. Als het een engel is, moet u dubbel voorzichtig zijn, want de duivel toont zich heel vaak als een engel des lichts.

¹⁰⁹ Ik begrijp nu dat de Heere mij nooit op Comrie heeft gewezen, ofschoon ik een aantal boeken van hem had aangeschaft. In deze studie merk ik weer de stuiting in het lezen van zijn geschriften, hoewel hij ook wel kostelijke dingen beschrijft. De theologie die erachter zit, is niet geheel betrouwbaar.

Hoe kunt u dit dan weten? Wel, ik zeg u: het moet naar Gods Woord zijn. Niet naar de Geest? Ja, ook naar de Geest, maar Gods Geest leert ons Gods Woord. Daarom zeg ik u: het moet naar Gods Woord zijn, want hebt u Gods Woord, dan is het naar de Geest. Bent u wedergeboren, dan bent u Christus ingeplant door het ware zaligmakende geloof. Dan gaat u bloeien en geuren naar de liefde van Christus. Bloeit en geurt u naar Christus, dan weet u het: ik ben wedergeboren.

Ware gelovigen wortelen in Christus de Levensvorst en zij zijn Hem ingeplant. Niet zij zijn het zaad, de bloembol of wat dan ook, maar het Woord, dat in hun harten wordt gezaaid, is het zaad. Als het vrucht draagt, is er geloof en bekering, en anders is er geen geloof en ook geen bekering. Zo niet, dan ligt u nog opgesloten in de baarmoeder des doods, als in een diepe afgrond. Hiervan staat: de aarde was woest en ledig. Zij die wedergeboren zijn, staan in het hof der Kerk. Christus is het Tarwegraan, dat na dat sterven vrucht draagt en alzo is het ook met Zijn volk, dat met Hem sterft en leeft. Dan bent u wedergeboren. Stierf u niet met Hem, dan leeft u ook niet met Hem. Leeft u met Hem, dan was u ook met Hem gestorven. Is dit waar? Dan bent u een nieuw schepsel.

Nee, we moeten niet met heidense filosofie van Aristoteles Gods Woord verklaren. Nogmaals, die is door Paulus veroordeeld (Kol. 2:8). Dat geldt ook van de embryotheologie, want die is niet naar Gods Woord. De embryotheologie is onzin. Niet de embryotheologie, maar de bloedtheologie is Gods waarheid. Men is zonder het te beseffen steeds verder van God en Zijn Woord afgedwaald. O, Heere, breng ze terug, die dwalenden, breng ze terug tot U en Uw waarheid.

Eigenschappen (tweede preek)

Nu iets over de tweede preek uit dit boek, met als thema *Het geloof een genade, waardoor de ziel gerechtvaardigd wordt*.

Comrie geeft een uitvoerige beschrijving van dit leerstuk en schrijft in de toepassing:

Als een ieder deze dingen nagaat, en zijn ziel bij de Goddelijke waarheden nederlegt, zoo zal hij kunnen opmaken of hij deze weldaad deelachtig geworden is of niet.

Wat zegt nu uw consciëntie op deze stukken? Zegt zij, dat gij deze dingen nooit ondervonden hebt, o, wat is uw toestand dan beklaglijk, zoo gij zoo leeft en sterft.

- a. Gij zult voor den Rechter van den ganschen aardbodem gebracht worden, en dan roepen tot de bergen en heuvelen, dat ze u bedekken zouden, doch het zal u niet helpen (...)

Zo gaat Comrie nog verder met in vier volgende punten het verschrikkelijke te tonen voor iemand die niet gerechtvaardigd is.

We zien hier dat Comrie nog goed in de gaten heeft, dat men met al dat consciëntie- en gevoelswerk (de zogenaamde wedergeboorte, levendmaking en rechtvaardigmaking onder de wet) voor God niet bestaan kan. Eigenlijk spreekt de godzalige theoloog Comrie zichzelf als filosoof nu tegen. Zoals hij al vaak deed, werpt hij zijn eigen stellingen en beweringen ondersteboven. Hij wist nog wat ze nu niet meer schijnen te weten. Tegenwoordig kunnen ze het in de embryokerken met de veronderstelde wedergeboorte doen. Men behoort al gauw bij het volk van God. Men is ernstig, stort een traan of men heeft roerselen. Waar Comrie het ware leven er niet voor kan houden, hebben die mensen het al in bezit. Zij worden nu zelf in dit schrijven van Comrie zeer ernstig gewaarschuwd voor de droggronden waarop ze staan.

Eigenschappen (zesde preek)

In de zesde preek leert Comrie dat het geloof *een genade is, die de wereld overwint*. Hij ontleent deze woorden aan 1 Johannes 5:4: ‘Want al wat uit God geboren is, overwint de wereld; en dit is de overwinning die de wereld overwint, namelijk ons geloof.’ Hier krijgen we de wedergeboorte in *nauwere* zin en straks ook in ruimere zin. Hij schrijft:

Uw christen-aandacht dient te weten, dat het woord geboorte uit God of wedergeboorte, tweeledig genomen wordt: in een nauweren en een ruimeren zin. In een nauweren zin betekent het, dat almachtige, krachtdadige en onwederstandelijke werk Gods, waardoor de uitverkoren zondaar van dood levendig gemaakt wordt. In dezen nauweren zin leren onze godvruchtige godgeleerden, dat alle voorbereidend werk als een oorzaak moet buiten gesloten worden, en dat de wedergeboorte in dit opzicht vóór het geloof moet gesteld worden als de wortel en het beginsel, uit hetwelk het ware geloof voortspruit. Want is het geloof een levende daad en werkzaamheid van de ziel, zoo veronderstelt zulks in de orde van de natuur, leven, om zulks te kunnen oefenen.

Helaas voert Comrie hier iets in, wat Gods Woord nooit heeft gezegd. Hij spreekt over wedergeboorte in nauwere zin. Hij bedoelt hier met levendmaking totaal iets anders dan Gods Woord ons leert. De levendmaking is nu niet meer de rechtvaardiging van de goddeloze door het geloof in Christus, maar een (onheuse) wedergeboorte die hieraan voorafgaat. Comrie weet dit wel, en past daarom een kunstgreep toe, waarbij hij het onbewust in Christus zijn, door middel van het geloof (als medium) laat plaatsvinden. De mens weet dit echter nog niet, want het is een verborgen werk van God de Heilige Geest. Comrie verdraait daarmee de heilige Schrift en komt helaas

op het spoor van een veronderstelde wedergeboorte. Deze gedachten gaan heel zijn verklaring beheersen. Ze heeft een verkeerde grondslag gekregen. Zijn verklaring komt niet meer op uit Gods Woord, maar heerst over Gods Woord. Zijn volgelingen maken het nog erger dan dat het al was, want zij weten niet meer wat Comrie wist. Het is jammer, maar Comrie verviel in de dwaling dat de wedergeboorte *vóór* het geloof in plaats van *door* of *uit* het geloof plaatsvindt, zoals Gods Woord het ons leert in Romeinen 1:17: 'Want de rechtvaardigheid Gods wordt in hetzelfde geopenbaard uit geloof tot geloof; gelijk geschreven is: Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven.'

Nu dus de wedergeboorte in *ruimere* zin:

Maar het woord betekent in een ruimeren zin niet alleen de levendmaking van den zondaar, maar ook het herstellen van Gods beeld in hem en de volmaking van het werk Gods in de ziel; in welk opzicht het in zich sluit geloof, bekering en alle andere genaden des Heiligen Geestes, die uit deze bron voortvloeien. Uw aandacht kan tot staving hiervan de godvruchtige verklaring van den grooten Calvijn lezen over Joh. 1:13, den godzaligen Voetius in zijn godgeleerde disputen, Tom. 2, pag. 457 en Witsius in zijn *Irenic.*, kap. 5, 6. Ons oogmerk is niet hun woorden uit te schrijven, dewijl hun werken aan liefhebbers van ware godsvrucht bekend zijn. Doch wij zullen het woord in dezen ruimeren zin nemen en uw christen-aandacht aantonen, waarom deze verandering een wedergeboorte of geboorte uit God genoemd wordt. Wij zullen dan deze zaak wat uitgebreider verklaren, dewijl deze, gelijk Calvijn zegt op de aangehaalde plaats, de bron is, waaruit het geloof voortvloeit; en opdat elk zichzelf mag onderzoeken en ook leren anderen voorzichtig te behandelen, dewijl, ofschoon de ziel in een punt des tijds levend gemaakt wordt, nochtans de volmaking al trapsgewijze geschiedt, het een zich dan, en het andere daarna zich openbarende.

Comrie haalt, met zijn diepzinnigheden, alles door elkaar. Hij laat Calvijn iets zeggen en leren wat hij nooit gezegd en geleerd heeft. Wat Calvijn wél geleerd heeft, verstaat hij niet. Ik hoop die misinterpretatie direct hierna aan het licht te brengen.

Comrie beroept zich wel op de godvruchtige godgeleerden, maar dat waren min of meer scholastieke leraars, en niet degenen die zuiver schriftuurlijk over dit onderwerp hebben gehandeld, zoals de reformatoren. Comrie week van hen af, hoewel hij met alle wapens voor hen wilde strijden. Maar hij wierp zijn geleerdheid van de filosofie in de strijd. En ... hij viel. Let op, hij viel niet van God af, maar vallen deed hij wel, en dit heeft grote gevolgen

gehad voor hen die zich thans zuiver gereformeerd noemen, maar dat niet meer zijn.

De zaken die bij de reformatoren grotendeels onder het *voorbereidende* werk van God verklaard worden, komen bij Comrie in een ander licht te staan, in het licht der filosofie. Door dit wijsgerige denken wordt geloof overtuiging genoemd en overtuiging geloof. Als de Heere de zondaar onder het Evangelie lokt en nodigt, maakt Comrie er de vindenstijd van, waarin de zondaar onbewust is wedergeboren. De door God gevondennen moeten volgens Comrie nog gelokt worden naar een bewuste vereniging met Christus, want ze kennen Hem nog niet. Gelukkig is het maar theorie van zijn wijsgerige denken, want anders waren de ware gelovigen slecht af. Het is trouwens geen wonder dat de ware gelovigen met zijn leer in het donker komen, want zo wordt hun ontnomen wat God hun reeds geschonken had, terwijl de nabijkomenden, de zogenaamde bekommerden, heel liefelijk gevleid en met niets opgebouwd worden.¹¹⁰

Comries beroep op Calvijn

Comrie meende dus dat het schema van *habitus fidei* en *actus fidei* op Calvijn is toe te passen. Dat hebben er wel meer gedacht. Men beweert dat Calvijn het geloof niet laat opgaan in de *actus*, maar toch ook een zekere *habitus fidei* erkent, ook al noemt hij dit woord niet.¹¹¹

Wat bedoelt Calvijn dan? Moeten we die *habitus fidei* dan terugvinden in zijn leer over het ingewikkeld geloof¹¹², waar de koninklijke hoveling en de Samaritanen, zijns inziens, zulk een geloof hadden? Hun geloof echter had Christus tot een Voorwerp van behoud. Dat was een geloof waarbij het aan vertrouwen in Hem niet ontbrak.¹¹³ Van Zachéüs spreekt Calvijn bij diens plotselinge bekering duidelijk over een nog niet geboren geloof, maar een voorbereiding ertoe.¹¹⁴ We doen Calvijn met deze veronderstelling geen enkel recht en het kan dus ook niet verhelderend zijn om bij deze uitspraak de term *habitus fidei* in te voeren.

Wat is het dan wel? Calvijn heeft van het zaad en de wortel van het geloof

110 Zijn volgelingen gingen hierin nog verder. Ze maakten er waarheden van die in hun kerkverband een eigen leven gingen leiden. Voorts gingen ze elkaar over hun verschil van inzicht ook nog eens bestrijden en verketteren. Dat liep soms zo heftig op, dat deskundigen op dit gebied met hun hoofden schudden. Kerkscheuring ontstond erdoor, terwijl geen der partijen het bij het juiste einde had. Ze zagen helaas niet in, hoe ze zich voor kerk en wereld belachelijk maakten.

111 Ik dacht dit zelf ook toen ik zijn verklaring op Joh. 1:13 las, maar bij de overdenking van zijn uitleg kwam ik er algauw achter dat hij in zijn commentaar over deze tekst niet op het spoor van de roomse scholastiek zit.

112 J. Calvijn, *Institutie*, III, p. 99.

113 J. Calvijn, *Het evangelie van Johannes*, p. 198, 199.

114 J. Calvijn, *De Evangeliën van Matthéüs, Markus en Lukas*, dl. III, p. 162.

gesproken, het *semen, radix fidei*. Hij verzekerde daarbij, dat de wortel van het geloof nooit uit een vroom hart kan worden uitgeroeid; hij blijft er veeleer aan vastgehecht, hoezeer geschokt hij is en her- en derwaarts hij ook schijnt te neigen.¹¹⁵ Het licht van het geloof kan nooit zo worden uitgedoofd, of het blijft onder de as verborgen. Want zoals het Woord Gods een onverderfelijk zaad is, moet ook de vrucht onverderfelijk zijn, want hij is daaraan gelijk. De spruit van dit onvergankelijke zaad kan nooit verdorren of geheel vergaan. Het is jammer dat Comrie, verblind door zijn wijsgerige streven, dit niet heeft begrepen, waardoor hij een levensgevaarlijke koers is gaan varen.

Uit het voorgaande blijkt duidelijk, dat Calvijn zich hier niet beweegt in het scholastieke schema van habitus en actus fidei. Hij spreekt hier over de aanvallen die het geloof heeft te verduren. En het geloof is ook inderdaad tegen deze aanvallen bestand. Niet vanwege zijn eigen kwaliteit of habitus, maar omdat het zich wapent en versterkt met het Woord van God; omdat het zich nooit het vertrouwen op Zijn barmhartigheid laat ontnemen; omdat deze gedachte de overhand houdt dat de gelovigen God in hun nabijheid hebben en dat Hij zorgt voor hun redding. Met andere woorden: de continuïteit van het geloof is te danken aan de continuïteit van zijn voorwerp, de onwankelbare vastheid van het Woord, de standvastige genade en trouw van God.¹¹⁶ In die zin kan de wortel van het geloof niet worden uitgeroeid, omdat het geloof wortelt in God Zelf. Daarom vergaat het zaad van het geloof niet: omdat het zaad van het Woord onverderfelijk is.¹¹⁷ Wat biedt Calvijn hiermee een ware troost voor Gods Kerk op aarde. Hij hanteert heel andere leerstellingen dan de comrianen. In hun scholastieke leerwijze is alles onzeker en waarschijnlijk. Hun opvattingen zijn gelijk aan de dwaze bouwer (Matth. 7:26, 27). Calvijn beoefende geen filosofie, maar bijbelse theologie. Zijn theologische methode is het nauwkeurig ordenen van de uitspraken van de heilige Schrift. Het *Apostolicum* is het framework van zijn laatste *Institutie* geworden. De Bijbel heeft hij christologisch getoetst. Theologie is bij hem een verklaring van de verhouding van God tot de mens. Vanuit het gezichtspunt van de gemeenschap van de gelovige met Christus, wordt duidelijk dat Calvijn daarbij de nadruk legt op het zijn in Christus. Deze eenheid met Christus is niet het begin van een ontwikkeling die automatisch zich voortzet en voltooit, maar is van het begin tot het einde werk van de Heilige Geest, Die in de uitverkorenen het geloof scheidt en onderhoudt van ogenblik tot ogenblik.¹¹⁸

De geleerden die de leer van Calvijn onderzochten en goed kennen, hebben

115 J. Calvijn, *Institutie*, III, p. 2, 21.

116 J. Calvijn, *Algemene Zendsbrieven I-II Petrus, Com., 1 Petr. 1:5*, p. 19.

117 J. Calvijn, *Institutie*, III, p. 24, 6.

118 J. Calvijn, *De Evangelien, Com., Matth. 20:21*, p. 145.

ons daartegenover gewezen op het feit dat Calvijn toch ook een geloof bij kinderen mogelijk acht. Juist hier spreekt hij van een zaad van de toekomstige bekering en het toekomstig geloof, dat door de verborgen werking van de Geest reeds in de kinderen besloten ligt. Men zou hier dus de voorstelling van de *habitus fidei* uit kunnen halen, ook al noemt Calvijn deze uitdrukking niet. Dit is echter niet juist. Calvijn spreekt hier van een zaad, dat later zal uitgroeien tot een volwassen vrucht, zodat er van het zaad zelf niets meer overblijft. Maar in de scholastieke onderscheiding tussen *habitus* en *actus fidei*, is de *habitus fidei* niet zozeer bedoeld als een pril stadium in het geloof, maar als een continue basis, van waaruit de *actus fidei* opkomt. De *habitus fidei* is als het ware een blijvende substantie in de ziel. Dat geldt niet van het *semen*, zoals Calvijn het hier bedoelt.

We concluderen dus dat Calvijn wel de continuïteit van het geloof gekend heeft, maar daarbij niet uitging van de onderscheiding tussen *habitus* en *actus fidei*, maar van de vastheid van het voorwerp, waarop het geloof zich richt.¹¹⁹

Reacties op ‘De Eigenschappen’

Een duidelijk getuigenis werd geuit door de rector van de Theologische School der Gereformeerde Gemeenten, ds. A. Moerkerken, op 27 maart 2012, bij de presentatie van de herdruk van Comries boek *Eigenschappen des geloofs*: ‘Wie Comries uitleg van Zondag 7 nooit gelezen heeft, kan de prediking van de Gereformeerde Gemeenten niet goed begrijpen.’ De rector citeerde ook een uitspraak van Ds. A. Vergunst: ‘Als je straks een goede preek wilt houden, moet je de *Eigenschappen* lezen. Daaruit leer je preken.’^{120, 121}

Het *Reformatorsch Dagblad* berichtte over deze gebeurtenis: ‘De rector van de Theologische School zei dat het bij Comrie “glashelder” is dat het begin van het geestelijke leven ligt bij de inlijving in Christus. “Dat blijkt uit de eerste twee preken van de *Eigenschappen*, die handelen over “Het geloof is een genade, die de ziel zo nauw mogelijk met Christus verenigt” en “Het geloof is een genade, waardoor de ziel gerechtvaardigd wordt”. Dat is niet hetzelfde als het aannemen van en de persoonskennis van de Middelaar.

119 C. Graafland, *De zekerheid van het geloof*, p. 42-45.

120 *Reformatorsch Dagblad*, 28 maart 2012.

121 Drs. A. Vergunst, *Neem de wacht des HEEREN waar*, p. 72. ‘Wanneer naar het theologisch eigene van de Gereformeerde Gemeenten een onderzoek gedaan wordt, kunnen we niet beter doen dan naar met name A. Comrie te verwijzen, die door zijn geschriften een geweldige invloed heeft uitgeoefend en nog uitoefent. Hij legde bijzondere nadruk op de inplanting door het geloof in Christus. Deze inplanting in of vereniging met Christus is de alle ware geestelijke werkzaamheden voorafgaande daad Gods, die in de inwendige, onwederstandelijke roeping van de uitverkorenen plaatsgrijpt.’

Wat wij wel de toeleidende weg noemen, geeft Comrie een plaats in het geestelijk leven, niet vóór het geestelijk leven.¹²² Tot zover het verslag.

Allereerst trof mij de uitspraak van de rector, die zegt dat we de leer van zijn gemeenten pas goed kunnen begrijpen als we Comries uitleg van Zondag 7 hebben gelezen. Nu, als die ene enkele verhandeling van een scholastiek predikant de basis van onze kennis moet vormen, is het droevig gesteld. Ze kunnen zich wel heel bezorgd afvragen hoeveel kerkgangers deze moeilijk toegankelijke preek van meer dan honderd pagina's goed hebben gelezen en begrepen en onthouden. Dat is geen geringe opgave. Ik zou zeggen: houd u het maar bij het *Schatboek* van Ursinus, bij meer dergelijke goede geschriften, dan ziet u gelijk dat die basis maar flinterdun is. Tevens kunt u dan lezen hoe fout Comrie zit met zijn filosofische verklaring van de heilsorde.

Het volgende dat mijn hart deed trillen van verontwaardiging, is de bewering dat men haast geen goede preek kan houden, of men moet de *Eigenschappen* van Comrie hebben gelezen. Dat is een smaad tegen Christus, de Leraar van Gods Kerk, en de Heilige Geest, de Leermeester van Gods volk, Die met Zijn zalving leert wat Comrie op dit punt niet leert.

Ten slotte: u ziet hier ook een toelichting op de leer van Comrie. Men bevestigt de leer der Reformatie, door te zeggen dat de ziel door het geloof zo nauw mogelijk met Christus verenigd en gerechtvaardigd wordt. Maar vervolgens zegt men dat dit niet hetzelfde is als het aannemen van en de persoonskennis van Christus. U ziet het, deze verklaring is - we hebben het u breedvoerig aangetoond - onschriftuurlijk. Gods Woord en de goede godgeleerden en reformatoren spreken over 'ontwaking' en 'overtuigingen' en ze plaatsen die vóór (en dus buiten) het zaligmakende geloof. Buiten het zaligmakende geloof is er geen geestelijk leven. Dat leven is in Christus alleen. Door het geloof worden we Hem en de hele zaligheid deelachtig. Bij de embryoleer plaatst men de 'toeleidende weg' in het geestelijke leven, terwijl de zondaar

122 Ook *De Saambinder* besteedde die tijd bijzondere aandacht aan de verschijning van *De Eigenschappen*. Hoofdredacteur ds. G.J. van Aalst onderstreepte de voorkeur van ds. Kersten voor dit boek en meldde: 'Daarom ben ik ook bijzonder blij dit belangwekkende boek van Comrie onder uw aandacht te kunnen brengen.' Twee predikanten hadden als adviseurs hun werk gedaan. Een van hen had een uitvoerige kerkhistorische inleiding geschreven en zou die uitwerken in een vervolgsérie in *De Saambinder*. De hoofdredacteur had er duidelijk zin in: 'Wanneer het nu gaat om de noodzakelijke kennis van de Middelaar en vooral - niet te vergeten! - hoe voor Hem nu plaats gemaakt wordt, dan kunt u hier terecht. Ik wilde dat ik u dat kon laten "proeven", en u er maar de smaak van kreeg.' Hij vond dat er veel moeite was besteed aan de toegankelijkheid en leesbaarheid, dat de prijs niet hoog was, en sprak de hoop uit dat de mensen het gingen lezen; het boek was geschikt als geschenk bij verjaardagen of belijdenisdoen. Elke zondag een paar bladzijden lezen, te beginnen op pagina 44, zou al mooi zijn. 'Zullen we eens proberen om onze jonge mensen aan het lezen te krijgen? Om ze te proberen zó iets te laten lezen?' *De Saambinder*, 5 april 2012.

nog onder de wet is. Wat een misvatting: men heeft de inlijving losgemaakt van de persoonskennis van Christus. Men vermengt wet en Evangelie. Dit is heel verwarrend. Laten we het houden bij de oude beproefde waarheid van God. De christelijke kerk dient op aarde altijd met het reformeren bezig te zijn.¹²³

Conclusie: Het doet ons verdriet dat het kerkvolk uit de gereformeerde gezindte geïndoctrineerd wordt door leraars die de embryoleer voorstaan. We hopen daarom dat God een nieuwe reformatie op gang brengt en dat Hij daardoor bewerkt dat velen door Christus verlost en behouden worden. De feiten zijn moedbenemend, maar Hij kan mannen als Luther en Calvijn verwekken. Onderzoek hun geschriften. Laat de dogmatieken van de embryotheologanten maar voor wat ze zijn. Voor zielenonderwijs moet u de geschriften van onze vaderen gebruiken. Zij waren zo rijkelijk met de zalving van de Heilige Geest bedeed. Daardoor hadden de godzalige kerkvaders, reformatoren en veel van de puriteinse leraars vrucht op hun werk. Ga terug tot de bronnen en u vindt weer het merg van het Evangelie. Mocht u er maar winst uit opdoen voor uw onsterfelijke ziel voor de komende eeuwigheid.

123 Bij het sluiten van de copy voor dit boek, viel mij in *De Saambinder* van 9 augustus 2012 een artikel op, met als thema: Relatie wedergeboorte en geloof. Daarin lezen we: 'In het algemeen kan men zeggen dat de Reformatoren en de oudste Gereformeerden vooral werkten met het ruimere wedergeboortebegrip en dat de gereformeerde theologen die na de Synode van Dordrecht aan het woord zijn, het engere begrip nader hebben uitgewerkt. (...) De latere Gereformeerden, die de naam "wedergeboorte" meer en meer beginnen te reserveren voor de eerste principiële verandering des harten, behandelen de daarop volgende voortgaande vernieuwing van de mens in de regel onder de titel van bekering en heiligmaking.' Let op: hier zegt een eigen predikant dus dat men bewust is afgeweken van de leer der Reformatie. Alsof het de mensen geoorloofd is zomaar even de leer van Gods Woord en de weg der zaligheid te veranderen. O, wat erg toch, als een kerk of prediker daaraan heeft meegewerkt en nóg meewerkt.

HOOFDSTUK 10

De embryoleer treft de latere kerken

De embryoleer van Comrie bleef niet onopgemerkt. Er is een zekere lijn te zien van Comrie naar dr. A. Kuiper, dr. H. Bavinck, Ds. G.H. Kersten en Dr. C. Steenblok. Hun kerken lieten de zuiver gereformeerde leer van Bijbel en Reformatie links liggen en omarmden de afwijkende leer van Comrie. Een dwaling invoeren kost niet veel moeite, maar de echo ervan is eindeloos. Lees maar hoe de embryofilosofie, de habitus en de actus een plaats kregen. Terwijl de uitvinder van die leer, Aristoteles, al langer dan tweeduizend jaar geleden gestorven is, is zijn heidense filosofie nog steeds springlevend.

Calvijn, Comrie en Kersten: voor sommige mensen vormen zij een zuiver gereformeerd driemanschap. Calvijn is dan de grote man van de Reformatie, Comrie een ster uit de Nadere Reformatie en Kersten een vooraanstaand prediker van de 'bevindelijke reformatie'. Comrie zou zich hebben laten leiden door Calvijn, en Kersten door Comrie. De werkelijkheid is anders. Dat Comrie ver bij Calvijn vandaan staat, is al duidelijk gebleken. Daarmee verschijnt een ander driemanschap aan de horizon: Comrie, Kuiper en Kersten: mannen van de veronderstelde of de onbewuste wedergeboorte. Kersten bestreed Kuiper, maar zowel Kersten als Kuiper omhelsden Comrie.

We zullen ons in dit hoofdstuk beperken tot enkele docenten en tot de predikanten die een dogmatiek hebben geschreven. Predikanten die dus richtinggevend waren voor hun kerkgenootschap.

Dr. A. Kuiper (1837-1920)

Dr. Abraham Kuiper was een leerling van prof. J.H. Scholten, de grondlegger van de moderne theologie in Nederland. Na zijn bekering wendde

hij zich radicaal af van het modernisme. Wel bleef er bij hem een hunkering naar een verbinding van calvinisme met de moderne cultuur. Hij wilde een modern cultuurmens zijn. Centraal staat in deze gedachtegang het begrip der wedergeboorte of *palingenesie*. Dit betekende voor Kuiper dat de stuwkracht niet primair uit een leer, maar uit het leven voortkomt, een onderscheiding welke de Groningers (een bepaalde richting in het hervormd kerkelijk leven) in hun theologie ook maakten, die Kuiper echter met de Nadere Reformatie verbond en die ten slotte tot bepaalde tendensen in de Dordtse *Canones* terugging.

De wedergeboorte is de wijze waarop de predestinatie zich in de mens verwerkelijkt; het zaad der wedergeboorte wordt op grond van Gods verkiezing in de mens gelegd. Het is hier dus niet zo dat het nieuwe leven uit het geloof voortkomt, maar veeleer het geloof uit het nieuwe leven. De wedergeboorte is een *zijnsverandering*, als een ingestorte nieuwe kwaliteit, een *invloeiën van het Goddelijke leven in het hart*. Ook in het Godsrijk komt het leven eerst en volgt het bewustzijn. Nu is het onze roeping, het Goddelijk leven, zo het ons werd ingestort, al meer in ons menselijk bewustzijn te doen ingaan. God heeft het vermogen om te geloven, als een zaad der wedergeboorte, in ons gelegd. Uit dit zaad kiemt te zijner tijd de stengel des geloofs, die uitbot in de bekering en vrucht draagt in geloofsdaden.

Op deze leer der wedergeboorte is geheel Kuipers streven gebouwd om tegenover de moderne cultuur een andere, christelijke, calvinistische cultuur te stellen. Tegenover het humanisme van de onwedergeborene wordt een humanisme van de wedergeborene gesteld, dat met dat van de eerste een edele wedijver aangaat.¹²⁴ Kuiper zegt in zijn leertrant over Zondag 7:

Als God de Heere aan een goddeloze, bij wedergeboorte, het geloofsvermogen inplant, dan geeft God hem niet ruwe vormloze kracht, waar hij nu maar van maken moet wat hem goeddunkt; neen, maar dan heeft dat geloof terstond zijn vasten vorm, zodat het, straks uitkomende, uit moet komen naar zijn aard. Ent op een wilden wingerdstam een stek van een edelen wijnstok, dan is er nog geen rank en nog geen uitbotting en nog geen blad en nog geen tros. Maar toch, dat alles is wel terdege reeds in de schijnbaar vormloze stek, en zal er, zoo ge slechts geduld hebt, in vasten vorm, naar zijn aard uit voortkomen. En zo is nu ook in het geloofsvermogen, dat God de Heere bij de inlijving in Christus inplant, alles besloten en begrepen en in de kiem

124 A. J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795*, p. 192.

aanwezig. Er komt niets meer bij door 's menschen daad. God doet alles, gelijk Hij alles schonk ...'¹²⁵

Dwalingen komen nooit direct met grote afwijkingen, maar wanneer de eerste stap is gezet, gaat de rest vanzelf geheel om.

Dr. H. Bavinck (1854-1921)

Kuypers opvolger, dr. H. Bavinck, was de enige die in de Gereformeerde Kerken theologisch tegen Kuyper opgewassen was. Ja, hij kon zelfs als zijn meerdere gelden. Een denker, die zijn leven lang heeft geworsteld om de waarheid.¹²⁶ Hij was Kuypers medestander en volgde hem in grote lijnen na. Toch waren er ook accentverschillen, die in de loop der jaren sterker werden. Hij had kritiek op Kuypers visie op sommige leerstukken. Dit gold in een bepaalde zin ook van de wedergeboorte. Wel deelde hij met Kuyper diens voorkeur voor de leer der Nadere Reformatie, volgens welke de wedergeboorte bestaat uit de instorting van een nieuw levensbeginsel, dat als zodanig aan het geloof voorafgaat. Zij is volgens hen de werking van de Geest, Die het vermogen om te geloven schenkt; daarna komt het geloof tot stand onder het horen van het Woord.¹²⁷

Ook hij maakte dus de wedergeboorte los van het daadwerkelijke geloven en van de bewuste overgang in Christus. Zo lezen we in zijn dogmatiek:

Er is onderscheid tussen eigendom en bezit. Gelijk een kind, zelfs vóór zijn geboorte reeds, recht heeft op al de goederen zijns vaders, maar eerst op veel latere leeftijd in het bezit daarvan komt, zoo hebben ook allen, die later geloven zullen, lang vóór hun geloof een eigendomsrecht in Christus op alle weldaden, die Hij heeft verworven. Maar zij treden in het bezit daarvan pas door het geloof.¹²⁸

Toch bestaat er een aanmerkelijk verschil met Kuyper. Kuyper legde een zwaarder accent op een ontologische voorstelling van de wedergeboorte, dus buiten het horen van het Woord om. Hij stelde met behulp van statistieken de wedergeboorte als regel in de prille jeugd, in verband met de predestinatie. Bavinck hield, mede door zijn contacten met Kromsigt en Oorthuys,

125 *De Heraut*, 20 februari 1887. In Zondag 33 schreef Kuyper over de waarachtige bekering: 'Het proces der bekeering valt in twee groote stukken uiteen: het ééne waarbij de Wet ons doodt, en het andere waarbij het Evangelie ons opwekt en levend maakt. De Catechismus noemt het: het afsterven van den ouden mensch, en het opstaan van den nieuwen mensch. Want wel is reeds in de wedergeboorte de dood overwonnen en het leven ons ingeplant, maar zonder dat we het wisten of merkten. En merken gaan we dit pas in onze bekeering. Vandaar dat bij een heldere bekeering, die in klare bewustheid plaats grijpt, geheel het proces der wedergeboorte in de bekeering weer naar boven komt, en nu eerst als door onszelven ondergaan wordt' (*De Heraut*, 20 december 1891).

126 A.J. Rasker, *ibid.*, p. 197.

127 A.J. Rasker, *ibid.*, p. 200.

128 H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek*, III, p. 574.

nauwer vast aan de relatie van Woord en wedergeboorte. Hij fundeerde - anders dan Kuiper - de kinderdoop dan ook niet in de wedergeboorte, maar in de objectieve sfeer van de verbondsbelofte. Zo hield hij ook vast aan de rechtvaardiging (justificatie) in de tijd uit en door het geloof, tegenover Kuipers leer der rechtvaardiging van eeuwigheid.¹²⁹

Hervormde Kerk

Ook in de voormalige Hervormde Kerk leefde het gevoel van de embryoleer. Ze kwam sterk tot uiting in de persoon van Ds. Severijn. De Hervormde Kerk bestaat niet meer, maar het gevoel van deze predikant is in de nieuwe Protestantse Kerk in Nederland terug te vinden. Severijn dacht over de wedergeboorte op de wijze als Kuiper. Het zou hierbij gaan over een vernieuwing van de psychische mens door een ingestort pneumatisch levensbeginsel. Dr. J.G. Woelderink komt hem hierin tegen en legt er alle nadruk op, dat het bij de wedergeboorte gaat om een leven uit de belofte Gods. Niet een nieuw levensbeginsel in de mens, maar het Woord van het Evangelie is volgens 1 Petrus 1:23 het zaad der wedergeboorte.¹³⁰

Dus ook in de Hervormde Kerk was er discussie over het onderwerp dat we nu bespreken. Nu is dit onderwerp daar nauwelijks meer aan de orde. Met de fusie in 2004 van de Gereformeerde Kerk, de Evangelisch Lutherse Kerk en de Nederlands Hervormde Kerk zijn ook die dwalingen geaccepteerd. Die van de embryotheologie is herkenbaar in de visie op het verbond. Dit verbondsautomatisme leert min of meer dat nagenoeg iedereen bij de doop wedergeboren is; uiteraard verondersteld. Deze ontwikkeling is terecht kwaad in de ogen van de afgescheiden kerken geweest, maar wie heeft er erg in dat zij zelf zo dwaalt. Ik noem u er één die het opmerkte en daar tegen waarschuwde, we zullen straks nog van hem lezen, dr. Hermann Friedrich Kohlbrugge. De Heere mocht er ons aller oog voor openen.

Laat de leer van Kuiper toch varen. Kuiper heeft met zijn beroep op Comrie ontzaglijk veel verwarring gesticht in het kerkelijke leven. Zo'n leer wil er wel in. Die is vleesstrelend en behaagt de mensen. Die snijdt niet in het vrome vlees. Men denkt grond onder de voeten te hebben en is in de waan dat men een echt kind van God is. O, o, wat een zielsbedrog. De ene is ultraorthodox, de ander is hypercalvinist, en weer een ander een gedegen rechtzinnig kerkmens. Maar zolang men verondersteld gelovig en verondersteld wedergeboren is, is men nog buiten de ware kennis van God. Zonder Christus is men vreemd aan de verbonden der belofte (Ef. 2:12). Wat een ontgoocheling zal dat geven. Hopelijk gebeurt het aan deze kant van het graf, dan kunnen er nog wonderen gebeuren.

129 A.J. Rasker, *ibid.*, p. 200.

130 A.J. Rasker, *ibid.*, p. 265.

Ds. G.H. Kersten (1882-1948)

Ds. Kersten was vele jaren de bekendste predikant van de Gereformeerde Gemeenten. Hij kan wel worden gezien als kerkelijk leider van die denominatie. De hoeveelheid werk die hij verzette, is nauwelijks voorstelbaar. De rij wapenfeiten is indrukwekkend. Naast de omvangrijke arbeid die aan het predikantschap in een grote gemeente verbonden was, verzorgde hij het hoofdredacteurschap van twee bladen: *De Saambinder* en *De Banier*. Het lidmaatschap van de Tweede Kamer werd in de jaren twintig en dertig eveneens met grote toewijding vervuld. Ook gaf hij leiding aan de besturen van de Staatkundig Gereformeerde Partij en de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs. Hij was jarenlang de belangrijkste docent aan de Theologische School. Dus voor kerk en staat heeft hij zich volledig ingezet. Hij gold als een zeer werkzaam persoon, die zich op alle mogelijke manieren dienstbaar stelde. Ook organisatorisch heeft Kersten veel betekend. Hij heeft het theologisch klimaat in de Gereformeerde Gemeenten (in Nederland) voor een groot deel gestempeld.

Hij schreef ook een dogmatiek. Tussen de bedrijven door, wellicht, en zonder een goede theologische opleiding. Ook weer met eigen accenten. Een beperkt onderzoek ervan leverde al heel wat minpunten op. Het is duidelijk dat hij niet alleen gebruik gemaakt heeft van de dogmatiek van Kuiper, maar vooral ook van die van Bavinck. Veel zaken die Kersten noemt, zijn ook door Bavinck beschreven. Een aantal keren bleek hij niet meer te bieden dan een al dan niet selectief uittreksel van Bavinck. Hij was dus in de mildste zin genoemd een kopiist. Soms begreep hij dingen niet echt goed.

Wat betreft de wedergeboorte schrijft een onderzoeker: 'Opvallend is dat Kersten tegen de veronderstelde wedergeboorte als zodanig niet veel bezwaar inbrengt.' Menig keer zou Kersten volgens hem de indruk geven dat hij de zaken naar zijn hand wilde zetten. Hij erkende doorgaans niet openlijk dat de oude gereformeerden verschillende opvattingen hadden. De keuzes die hij maakte, werden soms gepresenteerd als zijnde dé opvattingen van de gereformeerde theologen.¹³¹

Introductie embryotheologie

Zo handelde Ds. Kersten ook bij zijn keuze voor de embryotheologie. Hij drong die de gemeenten op, door zich zo goed als uitsluitend op Comrie te richten. Het bleef Comrie, Comrie en nog eens Comrie. Hij noemde Comrie, samen met Brahé en Holtius, zelfs een 'kampioen voor de gereformeerde

131 P.L. Rouwendal in: Gerrit Hendrik Kersten, *Grenswachter en gids van de Gereformeerde Gemeenten*, p. 137-151.

leer'. Ik zal heel kort aangeven hoe Comrie betreffende dit onderwerp de huistheoloog van de Gereformeerde Gemeenten (in Nederland) is geworden.¹³²

We lezen in *De Saambinder* van 27 oktober 1927 de vraag: 'Is er een voorbereiding voor de wedergeboorte?' Het antwoord is: 'Neen'. Uit het antwoord nemen we over:

Ge hoort over de wedergeboorte allerlei voorstellingen, o.a. dat iemand eerst dán wedergeboren wordt, als hij in de bevestiging van zijn staat door het geloof gerechtvaardigd wordt. Onthoude toch een ieder, dat de wedergeboorte eene geboorte is; en zoomin nu iemand volwassen geboren wordt, zoomin wordt iemand wedergeboren in een bevestigden staat. Onze vaderen leerden duidelijk en klaar, dat iemand wordt wedergeboren, als God hem uit den dood doet overgaan in het leven. Welke voorbereiding nu zou er bestaan voor iemands levendmaking? Wij zijn dood; ai, zeg wat kan ons doen opstaan of voor die geestelijke opstanding ons voorbereiden? Niets; neen inderdaad er bestaat geen voorbereiding voor de wedergeboorte.

Comrie sprak ook zoo: "In dezen nauwen zin leeren onze godvruchtige Godgeleerden, dat alle voorbereidend werk als een oorzaak moet buiten gesloten worden, en dat de wedergeboorte in dezen opzichte vóór het geloof moet gesteld worden, als de wortel en het beginsel uit hetwelk het ware geloof voortspriet." Men leze zijn Eigensch. des geloofs, pag. 110 en 111 en zijn Catechismus pag. 401.' (...)¹³³

Op dit artikel kwam direct commentaar. Geen wonder, want in die tijd werden in die kerken de oudvaders nog volop gelezen. Op 10 november, dus na twee weken al, kwam *De Saambinder* met een vervolg over dit onderwerp. Ds. Kersten was blijkbaar geïrriteerd, maar herzag zijn standpunt niet. Hij begon zijn relaas met de briefschrijvers als ondeskundig en eigenlijk ook wel

132 Op 9 juli 1925 schreef Ds. Kersten in *De Saambinder*: 'Ook beveel ik u met groote vrijmoedigheid de werken aan van den godzaligen Comrie. Wilt ge preeken lezen, lees dan: Verhandeling van eenige eigenschappen des zaligmakenden geloofs en Verzameling van Leerredenen; preeken waarin ge zielevoedsel vinden zult en die u heenwijzen naar den eenigen Naam, die den menschen tot zaligheid gegeven is.'

133 Vergelijk Ds. Kerstens citaten in dit hoofdstuk eens met de leer van Kuyper aangaande de onbewuste wedergeboorte vóór het geloof (zie de citaten uit de Zondagen 7 en 33 op pag. 104 en 105). Wat we hier constateren valt ons in geen enkel opzicht mee. Ds. Kersten is ook wel 'De Kuyper van de Gereformeerde Gemeenten' genoemd (zie H. Zweistra, *De leer van de rechtvaardiging van de goddeloze*, 71).

een beetje als onbekeerd te kwalificeren.¹³⁴ En hij kwam weer met Comrie:

Te onderscheiden zij wat God werkt in Zijn uitverkorenen van de bewustheid en de zekerheid des geloofs. Een pasgeboren kindeke is erfgenaam, zoowel als de oudste zoon des huizes; doch al erfde die pasgeboorne miljoenen, hij is het zich niet bewust; hij wordt ook onder voogden en verzorgers gesteld. Zoo is elk wedergeboorne een erfgenaam Gods en een mede-erfgenaam van Christus; maar hoe velen van Gods kinderen verkeeren te dien opzichte in groote donkerheid en twijfel.¹³⁵

Welnu, het behaagt den Heere hen een weg te leiden, waarin hun geloof wordt gesterkt; de kennisse wast; het betrouwen wordt gesterkt. Hij wil hen zelf bevestigen; hen overreden dat zij deel aan Christus hebben en aan de verzoening in Zijn bloed; dat hun namen zijn geschreven in het boek des levens; dat zij zijn uit Hem geboren. Niet ten opzichte van het absolute werk Gods nu, maar wel in betrekking het geloofsleven van het volk is er sprake bij onze Godgeleerden van het dragen van verborgen leven dat eerst later tot vol aanzijn komt.

Zoo spreekt Comrie van de wedergeboorte in ruimeren zin als betekenend niet alleen de levendmaking van den zondaar, maar ook het herstellen van Gods beeld in hem en de volmaking van het werk Gods in de ziele in welken opzicht het in zich insluit geloof, bekeering en alle andere genadens des Heiligen Geestes die uit deze bron vloeien. Doch dat doet niets af, nog eens, van het feit dat de wedergeboorte, de overgang uit de duisternis tot Gods wonderbaar licht, geen voorbereiding kent. Wij zijn dood of levend; duisternis of licht; wedergeboren of niet wedergeboren; een van de twee. En tot die levendmaking, tot die wedergeboorte kunnen wij niets toedragen. Zij is het absolute werk Gods in Zijn volk. Ik besluit met Comries woorden. Houdt in gedachten dat de wedergeboorte een onmiddellijk gewrocht is van den Heiligen Geest ...'

134 Ds. Kersten schreef: 'Gaarne ben ik bereid op gemaakte bedenkingen te antwoorden, maar het zou mij aangenaam zijn den goeden toon te bewaren. Aan opgeblazen groote woorden hebben wij niets. Laat ons eens rustig overdenken, en dan moeten wij het er over eens zijn, als de wedergeboorte die weldaad is, die ons uit den dood doet overgaan in het leven, dan kan er van voorbereiding geen sprake zijn. Dat nu één der briefschrijvers niets begrijpt van de oefeningen des geloofs, is voor hem zelf zeer te bejammeren. Hij leze eens wat onze vaderen schreven en de Heere zegene die geschriften voor hem. De conclusietrekkerij: ik ben wedergeboren en dus een kind Gods en dus gerechtvaardigd, moge vol te houden zijn bij een historieel geloof, Gods volk leert anders. Terecht haalde die briefschrijver aan (verstond hij het nu maar eens) in welken gij ook nadat gij geloofd hebt zijt verzegeld. De verzegeling is dus een weldaad die op het geloof volgt.'

135 Denk bij deze 'groote donkerheid en twijfel' aan het embryoschema in hoofdstuk 1.

Een soortgelijke beschrijving is eveneens opgenomen in Ds. Kerstens dogmatiek.¹³⁶

Herdruk Eigenschappen

In 1930 verzorgde Ds. Kersten een herdruk van Comries werk *Verhandeling van eenige Eigenschappen des Zaligmakenden Geloofs*. Uiteraard bij *De Banier*. Hij schreef er ook een voorwoord in en noemde het 'een bijzonder voorrecht een nieuwe uitgave van de werken van Dr. Alexander Comrie te mogen inleiden'. Ds. Kersten gaf ook een korte toelichting op doel en inhoud, met enkele cursiveringen:

Van groot belang is het te weten, dat Comrie de Eigenschappen des Geloofs heeft uitgegeven tot onderrichting der gemeente in een belangrijke zaak, die ook in deze tijden sommigen niet duidelijk schijnt. 'Want (zo schrijft Comrie in de verklaring van den Catechismus, pag. 411) vindende dat deze en gene onder u, in een begrip stonden, dat wij *geen leven hebben* voor dat wij dadelijk Christus aannemen, en dat wij door dat dadelijk aannemen eerst Hem ingelijfd worden, zoo gaven wij de *Eigenschappen des Geloofs* uit. Waarin deze zaak zoo klaar in de eerste predikatie is voorgesteld, dat verre de meesten nu begrijpen, dat de inlijving vóór de geloofswerkzaamheid van het aannemen gaat.' Comrie onderscheidt de *hebbelijkheid* van de *daad* des geloofs. In de wedergeboorte wordt het geloof als een hebbelijkheid in de ziel ingestort, en door dit ingewrochte geloof zijn ze uitverkorenen in Christus. Deze hebbelijkheid des geloofs oefent zich echter in de *geloofsdaden*, waardoor Gods volk 'hoe langs hoe meer met Christus als het ware *geconsolideerd*, of nauwer en nauwer verenigd wordt'. Deze onderscheiding biedt een bijzondere vertroosting aan de oprechte, hoewel bestreden en bekommerde zielen, terwijl anderzijds zij krachtig aanspoort tot het vastmaken van zijn roeping en verkiezing (...) G.H. Kersten.

136 'Wel spreken sommigen onzer Godgeleerden als Comrie van een embryo, doch dan hebben zij het oog op het geloovig bewustzijn van den wedergeborene, niet op de wedergeboorte zelve. Men onderscheide toch het genadewerk Gods, dat Hij in Zijn uitverkorenen verheerlijkt, van het bewustzijn dier uitverkorenen van dit werk. En nu kan er in den wedergeborene soms langen tijd groote donkerheid en twijfel zijn aangaande hetgeen de Heere in hem wrocht. Het ongeloof heeft in zulk een stand dikwerf de overmacht en niettegenstaande het geloof in hem geplant is en zijn oefeningen heeft, verheft zich gedurig de twijfel daarover, of, wat in zijn ziele is, wel zaligmakend is (...) Maar deze donkerheid in het volk van God doet het levendmakend werk des Geestes niet teniet. Zij zijn uit God geboren, allen die uit den dood geroepen werden tot het leven. Zij zijn erfgenamen en een heer van alles, hoewel zoo langen tijd de erfgenaam een kind is, hij niet verschilt van een dienstknecht (Gal. 4:1).' G.H. Kersten, *De Gereformeerde Dogmatiek*, II, p. 88-89.

Als we dit lezen, dan zouden we kunnen denken dat Kersten dit boek vooral heeft uitgegeven om de embryotheologie in de gemeenten een vaste plaats te geven. Het werd in 1932 zelfs als premieboek bij de Banierkalender aangeboden.

Voortgang embryoleer

Op 23 juni 1938 berichtte *De Saambinder* dat een classisvergadering een ouderling had terechtgewezen, die leerde dat de wedergeboorte verbonden was met de rechtvaardigmaking en de bewuste vereniging met Christus: 'Ten rechte heeft toen de classes geoordeeld, dat deze stelling tegen de Schrift streed; het werk des Heiligen Geestes aanrandde; en den grond dier zaligheid leggen ging in de oefeningen des geloofs en alzoo in de werken in plaats van in Christus.¹³⁷

Op 30 mei 1940 werd 'de aloude Gereformeerde Belijdenis' er zelfs bij gehaald:

De wedergeboorte heeft plaats in de levendmaking. Vóór de wedergeboorte is er geen geestelijk leven, zijn wij dood. De wedergeboorte geschiedt in één oogenblik, in het standelijke van Gods welbehagen. Zij is de vernieuwing, nieuwe schepping, opwekking uit de dooden en levendmaking. Wie anders leert, wedspreekt de aloude Gereformeerde Belijdenis.

Nog verder afgedwaald

We hebben eerder al geschreven: van dwalen komt dwalen. Men is zonder het te beseffen steeds verder van God en Zijn Woord afgedwaald. We zouden haast zeggen: was het bij de dwalingen van Comrie nog maar gebleven. Maar Ds. Kersten zelf is nog veel verder afgedwaald. Ds. W.J. van den Brink te Ede verrichtte hiernaar een grondig onderzoek en zijn conclusies liegen er bepaald niet om. Ter illustratie willen we er enkele citeren.

- Het blijft frappant dat Kersten met grote stelligheid enerzijds verdedigt dat in de wedergeboorte God de zondaar heeft vrijgesproken en met God verzoend is, terwijl hij anderzijds stelt dat in de beleving Gods recht nog openstaat en de levendgemaakte zondaar nog met God verzoend moet worden. De ontvangen vrijspraak in de wedergeboorte heeft dus bij Kersten geen enkele betekenis voor het geloofsleven. Het is dus mogelijk dat de zonden vergeven zijn in de

137 'Toen eenigen tijd geleden een ouderling van een onzer gemeenten de voorstelling gaf, als zou de wedergeboorte eerst daar plaatsgrijpen, waar het volk Gods met volle verzekerdheid der ziele Christus als zijn eigendom door het geloof zich toe-eigenen mag en gerechtvaardigd wordt in de vierschaar zijner consciëntie, toen heeft een onzer classen zich met kracht tegen dien ouderling gesteld en hem genoopt zijn stellingen terug te nemen.'

wedergeboorte, maar dat God ‘opnieuw’ terugkomt op de bedreven zonden door middel van Zijn wet, als de zondaar gerechtvaardigd wordt.¹³⁸

- Kersten heeft, voor zover we konden nagaan, nergens verantwoording gegeven van zijn keuze om bij de dadelijke rechtvaardigmaking te kiezen voor de definitie die Wilhelmus à Brakel daaraan geeft en het spoor van Comrie te verlaten.¹³⁹
- We concluderen dat Kersten wel wil vasthouden aan de definitie, dat bij het wezen van het geloof het vertrouwen behoort, dat de zonden vergeven zijn, maar dat hij anderzijds er in de praktijk van uitgaat, dat dit voor het bewustzijn verborgen is. De wedergeboorte blijkt voor de persoon in kwestie zo onbewust te zijn, dat het niet mogelijk is om troost daaraan te ontlenu; vooral omdat Kersten beschrijft dat de vruchten van de wedergeboorte zich openbaren in onrust, treuren over de zonde, inleven van de schuld; de wedergeboorte wordt nooit verbonden met het gelovig zien op Christus of het ervaren van vrede in het hart.¹⁴⁰
- Na het beleven van de afsnijding is er pas sprake van de ware vereniging of inlijving in Christus. Alleen Gods kinderen, in wie dus al het geloof in de wedergeboorte is gegeven en waarin zij met Christus verenigd werden, wordt het gegeven om *opnieuw* met Christus verenigd te worden.¹⁴¹
- De geschiedenissen uit Gods Woord worden op zo’n bijzondere wijze vergeestelijkt, dat hiermee alle geestelijke ervaringen, behorend bij de rechtvaardigmaking in de vierschaar van de consciëntie, bewezen moeten worden. De allegorische methode is voor Kersten onmisbaar geworden om zijn visie overeind te kunnen houden. Bij Comrie zijn we zulke passages niet tegengekomen; bijbelse geschiedenissen worden nooit zo vergeestelijkt, dat daarmee de bevinding van de vromen bewezen moet worden. We zien hier bij Kersten de invloeden van het gezelschapsleven sterk naar voren komen en Gods Woord (b)lijkt niet meer geworden te zijn dan een boek dat van pas komt om de vereiste bevinding der heiligen te bevestigen. Het kan niet anders of Kersten moet daarbij in moeilijkheden komen. Regelmatig zien we namelijk in de kanttekeningen of in de geschriften van Comrie een andere uitleg.¹⁴²

138 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 51.

139 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 52.

140 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 81.

141 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 85, 86.

142 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 66.

- Zo'n verwrongen uitleg treffen we vooral aan als het gaat om de zekerheid van het geloof. In navolging van Calvijn wil Kersten stellen dat er in het wezen van het geloof zekerheid is. Dit wezen van het geloof, namelijk een zekere kennis en een vast vertrouwen dat alle zonden vergeven zijn, hebben al Gods kinderen. Het wezen van het geloof verbindt Kersten namelijk aan de gave van het geloofsvermogen. Nu blijkt echter, dat zich niet al Gods kinderen van deze zekerheid bewust zijn. Er bestaat bij Kersten dus een 'onbewuste' zekerheid des geloofs. Immers door de oefeningen van het geloof moet deze zekerheid verkregen worden. (...) Er is hier sprake van een duidelijke contradictio in terminis. In de wedergeboorte ontvangt men de geloofshabitus, waaraan het wezen van het geloof verbonden is, namelijk dat alle zonden vergeven zijn, en toch weet de wedergeborene dit niet.¹⁴³
- De uiteindelijke conclusie die we moeten trekken, nu we Comrie en Kersten met elkaar hebben vergeleken, is dan ook dat op sommige punten er zeker overeenkomsten zijn, maar dat op andere, fundamentele zaken van de gereformeerde geloofsleer, Kersten is afgeweken van de lijn van Comrie en soms zelfs van de leer van de Schrift. Daarmee zijn de drie sola's (sola gratia, sola fide en sola scriptura) van de Reformatie, die nog beleden werden in de Nadere Reformatie, voor een groot deel verdonkerd en verloren gegaan in de bevindelijke reformatie.¹⁴⁴

We gaan dit afsluiten, want de droeve lijst met afwijkingen is moeiteloos uit te breiden. De gezelschapstheologie kreeg meer en meer de overhand. Wat bij Comrie in de kiem aanwezig was, is bij Ds. Kersten een dogma, een leerstuk geworden. Met de theologische uitgangspunten zoals Comrie die met name in zijn latere leven verwoord heeft, is Ds. Kersten een eigen weg ingeslagen. Hij poogde de theologie van het gezelschapsleven te combineren met de opvattingen van Comrie. Op deze wijze is de dynamiek en het onbevangen verkondigen van het Evangelie, zoals we dat bij Comrie nog aantreffen, verloren gegaan. Ds. Kersten heeft er door zijn vele geschriften en preken (en met name door zijn *De Gereformeerde Dogmatiek voor de gemeenten toegelicht*) voor gezorgd, dat de door hem gegeven beschrijving van het geestelijk leven, normatief is geworden in een groot deel van de gereformeerde gezindte. De schade die hij hiermee in het kerkelijke leven veroorzaakte, is zeer groot. Toch moet het mogelijk zijn om terug te keren tot de leer der Reformatie. God mocht ons daartoe opwekken.

143 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 66.

144 W.J. van den Brink, *ibid.*, p. 93.

De komst van dr. Steenblok

Ds. Kersten droeg bij het ouder worden belangrijke taken over aan dr. C. Steenblok. Die was in 1943 vanuit de Gereformeerde Kerken tot de Gereformeerde Gemeenten overgekomen. In de Gereformeerde Gemeenten was een machtsstrijd aan de gang, o.a. over de opvolging van Ds. Kersten. Steenblok werd in 1944 docent aan de theologische school en in 1945 hoofdredacteur van *De Saambinder*. Men kan denken dat hij in korte tijd een grote plaats in het kerkverband had gekregen, maar het valt op dat steeds de naam van Ds. Kersten moest vallen als het om een invloedrijke functie voor Steenblok ging. Dat streek andere predikanten uiteraard tegen de haren in, ook al omdat een deel van de gemeenten hem niet accepteerde. Bovendien kende hij maar één mening: de zijne. Een onderzoeker schreef: 'Feitelijk zette hij een isgelykteken tussen zijn opvattingen en (de leer van) de Schrift.'¹⁴⁵ Bij hem zien we een verder toespitsen van de leer.

a. Kort na zijn overkomst zorgde Steenblok al voor grote onrust. Hij hield op 12 april 1944 een lezing over het onderwerp *Christus en de algemene genade*. Dat leerprobleem was vrij jong en pas door Kuyper onder de aandacht gebracht van de Gereformeerde Kerken. 'De lezing van dr. Steenblok kenmerkt zich door typisch scholastische onderscheidingen.'¹⁴⁶ Deze lezing riep een storm van protest op, ook Ds. J. Fraanje sprak hem openlijk tegen. Steenblok wist blijkbaar niet dat dit onderwerp in de Gereformeerde Gemeenten totaal niet leefde, en ook niet dat hij afweek van de gangbare opvatting van dit kerkverband. Doorgaans werd daar gepreekt dat de algemene genade door Christus verworven is.

b. De strijd over de algemene genade ging vervolgens over in een strijd om het *algemeen aanbod van genade*. Steenblok schreef een reeks artikelen over de leeruitspraken van 1931 en behandelde daarin het verbond op de hem eigen wijze: theoretisch, polemisch, vol citaten van oudvaders, en gebruikmakend van een methode die deed denken aan de scholastiek. Maar actie roept altijd reactie op en daarom ging Ds. R. Kok de verantwoordelijkheid van de mens en het algemene aanbod van genade meer benadrukken.¹⁴⁷

De leer van dr. Steenblok

Wetenschappers constateerden fundamentele afwijkingen van de leer der vaderen. Dr. K. van der Zwaag maakte er een overzicht van. Ds. J. van der Haar verweet Steenblok dat hij Calvijn nauwelijks noemde en die ook nog eens onvolledig en eenzijdig citeerde. Ook wees hij op de tegenstellingen

145 P.L. Rouwendal, *Dr. C. Steenblok*, p. 17.

146 M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk*, p. 111.

147 P.L. Rouwendal, *ibid.*, p. 36-57.

tussen Calvijn en Steenblok en hij verzuchtte: 'We worden steeds hypercalvinistischer.' Van 'aanbieden' moest Steenblok in zijn exegese niets hebben, hij maakte er 'voorstellen' van. Prof. W. van 't Spijker concludeerde dat er een uitvergroting van de verkiezing optrad. Ds. I. Kieviet wees op de tweërlei aanbieding der belofte bij Calvijn, 'maar bij Steenblok was het helaas geworden: alles of niets.' Dr. K. Exalto vond dat Steenblok het aanbod losmaakte van het bevel des geloofs. Hij sprak over 'keihard rationalisme'. Dr. P. de Vries concludeerde over Steenblok: 'Hij legt geen duidelijke relatie tussen de prediking als bediening van de verzoening en het offer van Christus. Dat maakt hem feitelijk nog extremer dan de Engelse hypercalvinisten'. En: 'Een mens moet volgens hem weten ware ellendekennis te bezitten alvorens hij tot Christus mag gaan. Dat houdt in dat een mens moet weten zalig te zijn vóór hij tot de Zaligmaker mag gaan. Steenblok blijkt het mogelijk te achten wedergeboorte en geloof van elkaar te scheiden.'

Ds. Van der Haar constateerde nog meer verschillen met Calvijn. Bij Calvijn was de leer van de predestinatie niet de inhoud, maar de achtergrond van de prediking. Bij Steenblok stond niet de rechtvaardigmaking, maar de predestinatie, met als nevenpool in de theologische ellips, de wedergeboorte centraal. Ook Graafland signaleerde ingrijpende verschuivingen ten aanzien van de Reformatie. Volgens hem nuanceerde Steenblok allerlei ruime begrippen en interpreteerde hij ze vanuit de eeuwigheid. Als Zanchius spreekt van 'verkondigen', maakte Steenblok ervan 'bekend maken'. Als Brakel schrijft over onbekeerden en goddelozen, sprak Steenblok over 'verworpenen'. We zien het weer: citeren vereist eerlijkheid en voorzichtigheid. Men gebruikt citaten vaak alleen maar voor een discussie en in een context waarvoor ze niet bedoeld zijn: mijn kerkje heeft de waarheid.¹⁴⁸

Naast de veelvuldige kritiek die bezijden dit kerkverband gebezigd wordt, zijn er ook die een wat positievere insteek hebben. De heer P.L. Rouwendal wil Steenblok nog wel plaatsen binnen de grenzen van de gereformeerde traditie. Hij vindt dat K. Exalto en C. Veenhof hem niet hadden willen begrijpen. Wel concludeert hij dat Steenblok als theoloog duidelijk in de schaduw stond van Kuyper en Bavinck, dat hij in het niet viel bij Calvijn en Voetius, en dat hij zelfs in de Gereformeerde Kerken, waar vele predikanten een dergelijke opleiding hadden genoten, in dat opzicht geheel niet opviel.¹⁴⁹ Met dit alles week men, behalve met de filosofische embryoleer, nóg weer verder af van de leer van de reformatoren (en ook van Comrie, die juist nadruk legde op de aanbieding van Gods genade in Christus Jezus). Steenblok moest als gevolg van de crisis in de Gereformeerde Gemeenten, op

148 K. van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, p. 662-663, 672-674.

149 P.L. Rouwendal, *Het Aanbod van Genade*, 140.

de Synode van 11 en 12 januari 1950 zijn functie als hoofdredacteur neerleggen. Er ontstond in 1953 een scheuring, die leidde tot de oprichting van een nieuw kerkverband, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Ook in later tijden werden Comries gedachten over het ‘embryo’ nog wel geciteerd.¹⁵⁰ Maar een serieuze uitleg was het helaas niet. In feite ging het alleen maar om een bevestiging van een bepaalde visie en traditie. Het denken over de embryotheologie, de visie op het aanbod van genade en de algemene genade, leek steeds meer te worden gezien als hét onderscheidingspunt van die denominatie. Het was een kwestie van trouw de erfenis van Steenblok en de embryoleer bewaren. Dat bleek ook in 1979 toen duidelijk werd dat een van de predikanten, Ds. A. van den Berg, leerde ‘dat de wedergeboorte plaats vindt als Christus geopenbaard wordt aan de ziel’. Het valt ons op dat hierbij herhaaldelijk de naam wordt genoemd van Ds. C. de Jonge, predikant van de Oud Gereformeerde Gemeente te Kampen, bij wie Ds. Van den Berg in vroeger jaren gekerkt zou hebben. Deze Kamper prediker liet een zuiver gereformeerde prediking horen, die niets van doen had met de embryoleer. Helaas was het resultaat van alle besprekingen dat de embryoleer werd gehandhaafd en Ds. Van den Berg het kerkverband ging verlaten, daarbij gevolgd door twee andere predikanten, A. Wink en J. de Groot.¹⁵¹

Ds. L. Rijksen

In Steenbloks plaats werd Ds. L. Rijksen benoemd als hoofdredacteur. Ook hij hield de embryotheologie in ere. *De Saambinder* publiceerde op 11 december 1952 in de vragenrubriek het beeld van *een eikel* om zijn standpunt te verduidelijken.

H. te B. vraagt wat verstaan moet worden onder de ‘hebbelijkheid des geloofs’. Antwoord: Alle tijden door is er veel twist geweest over het geloof en wat eronder moet worden verstaan. Het is daarom zeer nodig goed te onderscheiden tussen het wezen en de oefening des geloofs, zowel als tussen het geloof en de gelovige. Het zaligmakende geloof (want hierover gaat het immers) wordt op een bovennatuurlijke wijze in de wedergeboorte door de Heilige Geest in de ziel ingeplant, waardoor de vereniging met Christus tot stand komt. En gelijk de eikel geheel de boom in zich bevat, zo ook heeft het geloof in zijn eerste inplanting alles in zich, wat in de verdere geloofsoefening door de voortdurende werking des Heiligen Geestes tot het kennen van en opwassen in Christus dient (...).

150 *De Wachter Sions*, 22 maart 1968 en 22 juni 1989.

151 A. van Belzen, *Terugblik*, 114.

Ds. A. Moerkerken

Deze embryotheologie is nog springlevend. Gebruikte Ds. Rijksen het beeld van een eikel, de huidige rector van de Theologische School, ds. A. Moerkerken, gebruikt het beeld van een *bloembol* en een *klein kind* en werkt alles nog gedetailleerder uit:

Wat is een waar geloof? Als we het antwoord bezien, dan moeten we er oog voor hebben dat de ouden gezegd hebben dat er verschil is tussen de hebbelijkheid en de dadelijkheid van het geloof. Er is verschil tussen de planting van het geloof en de oefeningen. Begrijpen jullie dat, jongens en meisjes? Ik zal het voor jullie nog duidelijker zeggen. In november kun je een bloembol in de tuin planten. Jullie hebben allemaal wel eens een bloembol gezien. Daar zit geen kleur aan, geen stengel, geen bladeren, geen reuk. Er is niets aan te zien. En toch zit heel die bloem er al in. De kleuren, de stengel, de bladeren, het stuifmeel, de kelk, de geur zelfs. Alles zit in die bol begrepen, maar je ziet het niet. Die bol gaat de aarde in en verdwijnt een hele tijd. Het is net of er niets in de grond zit. Je vergeet het. Maar dan, in het voorjaar, zie je ineens een groen sprietje opkomen. Dat is er niet bij gevoegd, dat komt uit die bol. Er komt een stengeltje en langzaam ga je kleur zien die die bloem zal krijgen. En als het wat later is, het heeft geregend en de zon heeft geschinen, dan staat er een tulp of welke bloem dan ook. Zo is het nu ook met het geloof ...

Nog een beeld? Een klein kind van een paar uur oud heeft oogjes, als het gezond is. Het kan die oogjes ook al opendoen, maar het kindje ziet je niet. Het heeft oogjes, maar het zien komt later. Een mens kan oren hebben, maar hoort niet. Er is verschil tussen het gehoor en het horen. Er is verschil tussen het gevoel en het voelen. Er is verschil tussen de reuk en het ruiken, tussen de smaak en het smaken. En zo is er verschil tussen het geloof en het geloven. Dat geloof is als het ware die bol, met eerbied gesproken, die God de Heilige Geest in de wedergeboorte komt te planten in het hart van de zondaar. Dan kunnen er tijden overheen gaan dat we in het leven van zo'n mens donkere aarde zien. Maar de planting van het geloof is er. Wat is nu nodig? Dat door de inwerkende kracht van de Heilige Geest die plant van het geloof een bloem gaat worden met geur, schoonheid en kleur. Met andere woorden: het geloof moet geloven worden. De hebbelijkheid van het geloof moet tot dadelijkheid van het geloven komen, tot de oefeningen van het geloof.

In Zondag 7 wordt, met eerbied gesproken, gezegd wat er in die bloembol zit. Er wordt in Zondag 7 ook beschreven wat er gebeurt als

die bol gaat ontkiemen en als de oefeningen van het geloof er zijn. Dat wordt ons hier beschreven. Die oefeningen van het geloof - we mogen ook zeggen 'de daden van het geloof' - dat zijn er drie. We laten het beeld los. Bij een bloem heb je een wortel, een steel, een kelk, geur en kleur. Maar bij het geloof zijn er maar drie oefeningen, drie geloofs-daden: kennis, toestemming en vertrouwen.¹⁵²

De theorie van de bloembollen

Ik wil iedereen de goede raad geven om zich niet in te laten met de theorie van de genoemde bloembollen. Nee, dat is niet de leer der godzaligheid, en daarom vraag ik u: omhels de theologie van het kruis, zoals ons de heilige Schrift leert (1 Kor. 2:2). Deze spreekt ons van de Bloem en de Plant van Gods verlustiging, namelijk de Roos van Saron en de Lelie der dalen (Hooglied 2:1). Christus, Zijn zoen- en kruisdood, staat daar centraal (2 Kor. 5:18-20). Niet de bloemboltheorie, maar de bloedpraktijk is wat Gods Woord ons leert. Zonder bloedstorting is er geen vergeving. Het bloed van Jezus Christus, Gods Zoon, reinigt van alle zonden. De bloembol van de dwaalleer van de embryokerken sterft in de grond van een eigen genoegzame godsdienst, terwijl Gods keur- en lievelingen, door hun verlossing, als planten gaan bloeien en geuren naar en in de liefde van Christus. Zij wortelen in Christus, de Levensvorst, en zijn geplant in de grond van Gods genade. Het Woord, dat in hun harten gezaaid werd, draagt een rijke vrucht van geloof en bekering. Ze zijn gesteld in de voorhoven des Heeren, in het huis onzes Gods. Ze staan in de hof der Kerk. Deze weldaad vloeide uit Christus. Hij is het Tarwegraan, dat na Zijn sterven en dood vrucht draagt uit de kracht van Zijn opstanding. Alzo is het met Zijn volk, dat met Hem sterft en leeft. Bij deze leer moeten we het houden.

Predik het Woord

Het klinkt allemaal prachtig: een onbewust geloof, een zaadjesgeloof, een stekjesgeloof, een eikelgeloof, een bloembollengeloof. Je begint bijna te geloven dat je al wedergeboren bent, want wie is niet eens bewogen, bekommerd of benauwd over zijn eeuwig lot. Je gaat overboord, maar verdrinken is er niet bij, daarom is er ook geen vis en ook geen wonder. Je blijft drijven met het hoofd boven water. Dit is goed voor de tuinman, maar dit is niets voor de zaaier. De zaaier zaait goed zaad, het zaad van Gods Woord. Van bloembollen heb ik geen verstand, van zaaieren wel, dat heeft God mij geleerd. Dat zaaieren is het voluit verkondigen van het Evangelie van Christus. De akker van deze tegenwoordige boze wereld moet betreden, geploegd, gezuiverd,

¹⁵² A. Moerkerken, *Ons troostboek*, p. 105, 106.

bezaaid, bedauwd en geoogst worden. Tot dit werk heeft God mij geroepen. Hij sprak niet: ga aan het filosoferen, maar: 'Predik het Woord; houd aan tijdiglijk, ontijdiglijk' (2 Tim. 4:2). 'De oogst is wel groot, maar de arbeiders zijn weinige' (Luk. 10:2). 'Een ander is het die zaait, en een ander die maait' (Joh. 4:37). De Heere Jezus dankte de Vader ervoor dat Hij deze dingen voor de wijzen en de verstandigen verborgen had, en dezelve den kinderkens geopenbaard had (Luk. 10:21). Helaas viel ook Comrie in de valstrik van de wijsbegeerte. Maar ik zeg u nadrukkelijk dat Comrie de voornoemde fantasieën niet heeft gewild. Als hij echt had geweten dat zijn verheerlijkers hiermee de brede weg op gingen, dan weet ik zeker dat hij zijn tong had afgebeten, en zijn hand had afgehouden waarmee hij de dingen schreef die tot deze leer aanleiding gaven.

We zouden al die dwalingen apart kunnen weerleggen, maar als u de eerste hoofdstukken van dit boek hebt gelezen, zal u dat zelf weinig moeite kosten. Het gaat mij er in dit geval om, dat u er een beeld van krijgt hoe de embryotheologie de afgescheiden kerken is ingeslopen. Die is een deel van hun identiteit geworden en de exegese van Gods Woord moet hieraan worden aangepast.

Ds. E. du Marchie van Voorthuysen

We zullen nu een citaat weergeven van een predikant die de embryoleer tot in de wortel doorgrondde en veroordeelde. Een leraar die van die leer geen spaan heel liet. Het is Ds. E. du Marchie van Voorthuysen, die zei:

In de staat der gerechtigheid was de mens bekleed met het beeld Gods. Dat zijn we kwijtgeraakt, dat is verwoest. Dacht u dat dit beeld hersteld werd door een tekst of een vers?

In deze tijd heeft alles genade ... Levendmaking buiten recht, genade ten koste van recht: iedereen schijnt genade te hebben. Een beetje godsgemis, een beetje schuld bewenen, een beetje betrekking op het volk, een beetje gezelschap bezoeken, af en toe een versje opgeven, en dan zeggen ze: 'Nou, dat heb je niet van jezelf, dat is wel een vrouwtje met genade of een levende jongen. En levendgemaakt is wedergeboren en die gaan niet meer verloren. God houdt Zijn werk in stand. Een Borg voor de schuld is niet meer nodig. Het is wel goed als je dat er later bij leert, en je moet er wel naar staan, maar als je het níet leert is het ook wel goed. God is vrij ...'

Zo gaat het tegenwoordig. O, als dat toch allemaal waar was, wat een massa levende zielen zouden we dan hebben, dan zou het geen donkere tijd zijn. O, Van der Groe, wat ben jij toch een zwartkijker geweest, en Justus Vermeer, wat ben jij toch een droefgeestige man geweest.

Maar dat is niet waar hoor, geloof er maar niets van. Als er een oprechte bekommerde onder zit, die krijgt het benauwd en gelooft er niets van. Kerken vol mensen vinden dat prachtig, maar zonder de toegerekende, volkomen gerechtigheid van Christus zal er niet één voor God kunnen bestaan, want Die vraagt Zijn beeld terug.¹⁵³

Getuigenis van een priester

Wilt u nog een commentaar? Nu eens uit een heel andere kring? Uit Brazilië bijvoorbeeld? Dan geef ik u, overigens alleen ter illustratie, een getuigenis van een voormalige priester. Het is Ds. H.J. Hegger, destijds directeur van de stichting *In de Rechte Straat*. Wat zegt hij over dit onderwerp?

Wij, priesters, wisten dat we het verliezen zouden van de protestantse theologen wanneer wij met hen zouden discussiëren over de Schrift. Want wij waren er ons terdege van bewust dat zij de Bijbel veel beter kennen dan wij. Daarom probeerden wij hen altijd ertoe te brengen om de degens te kruisen met argumenten uit de rede, want daarin waren wij veel sterker.

De opleiding van een priester bestaat uit twee jaar filosofie en vier jaar theologie. Wij werden getraind in de logica van Aristoteles en ik heb later de wijsbegeerte van Aristoteles moeten doceren in Brazilië. Wij leerden hoe je een ander kon betrappen op redeneerfouten. We hadden zelfs hele rijmregels in het Latijn, die wij vanbuiten leerden, waarin de mogelijkheden van redeneerfouten werden weergegeven.

Ik vind dat de Reformatie haar kracht verliest wanneer ze zich overgeeft aan scholastiek. Natuurlijk mogen en moeten wij ons verstand inschakelen om dieper door te dringen in de bedoeling van de Schrift. Maar we ontsproten als we uit de Schrift conclusies trekken en die aan elkaar rijgen tot een theologisch stelsel. Vooral ook als we zo'n al of niet bevindelijk stelsel aan elkaar opleggen. *De scholastiek is de eigenlijke oorzaak van de vreselijke verdeeldheid onder de protestanten. Gods Woord maakt één, woorden van mensen brengen scheiding* (cursivering van mij, A.K.)

Zo vind ik het jammer dat zowel Comrie als Abraham Kuyper zich beroepen op het onderscheid tussen 'habitus' (letterlijk: hebbelijkheid) en 'actus' (daad) zoals dat door Aristoteles is uitgewerkt in zijn zedenleer. Beiden hebben dat onderscheid toegepast op het geloof als habitus en het geloof als actus. Kuyper kwam daardoor tot zijn leer over de veronderstelde wedergeboorte (...) ¹⁵⁴

153 Preek over Luk. 23:11.

154 *Reformatorsch Dagblad*, 4 en 19 november 1998.

Door en door Kuypériaans

Van de eerder geciteerde schrijvers geldt dat hun leer in dit opzicht in de grond door en door Kuypériaans is. Volgens hen zou men dus wedergeboren zijn zonder geloof! Of voor zover ze van geloof spreken, is dit niet het geloof dat de Bijbel bedoelt. Let op: iemand kan veel van Christus kennen en toch weer in de wereld terugvallen (2 Petr. 2:20). Dan was het een puur verstandelijke, en geen zaligmakende kennis. Je kunt Hem inderdaad aannemen door een geloof, doch dat doen sommige tijdgelovigen ook. Maar Gods kinderen doen het door een oprecht en zaligmakend geloof, en wel tot rechtvaardigmaking en heiligmaking. Dat, en dat alleen is bijbels. Nee, dat past niet in de embryoleer! Daar kun je onbewust wedergeboren worden, zonder geloof! Wedergeboren zonder een bewuste inlijving in Christus. Gods Woord en onze vaders spreken heel anders over de wedergeboorte en het geloof. Het ware geloof houdt een kennen van Jezus Christus in. De overgang uit de dood der zonden tot het leven in Christus, sluit een aannemen van Jezus in. We lezen in Johannes 6:47: 'Voorwaar, voorwaar zeg Ik u: Die in Mij gelooft, heeft het eeuwige leven.' Deze gelovigen zijn de nieuwgeboren kinderkens (1 Petr. 2:2). Ze zijn uit het geloof wedergeboren, want een andere wedergeboorte bestaat er niet. Of kun je bekeerd zijn zonder geloof? Wedergeboren zonder geloof? We lezen in Johannes 1:12 en 13 zo duidelijk: 'Maar zovelen Hem aangenomen hebben, dien heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden, namelijk *die in Zijn Naam geloven*; welke niet uit den bloede, noch uit den wil des vleses, noch uit den wil des mans, maar uit God geboren zijn.' Wie dus niet door het geloof Christus is ingeplant, is niet wedergeboren. Simpelweg is iemand nog in het vlees en niet in de Geest, als hij Christus niet ingelijfd is.

Die het anders leren, leren met Kuypier een veronderstelde wedergeboorte. Ze leren een weg buiten de bewuste geloofsvereniging met Christus om. Zodoende gaan er ook bijna geen mensen meer verloren. Ze worden opgebouwd met niets en ze zijn bekeerd waar God de Zijnen onbekeerd maakt; ze leven waar de gelovigen de dood ondervinden. Zo heeft elk mens zijn eigen godsdienst en de een praat de ander maar na. Alleen degenen die in Christus Jezus zijn, die zijn 'een nieuw schepsel; het oude is voorbijgegaan, zie, het is alles nieuw geworden' (2 Kor. 5:17). Deze mensen kregen vergeving; zonder deze vergeving zijn we nog onder het oordeel, geliefden, besef dat toch. Laat u niets wijsmaken, want zonder bloedstorting is er geen vergeving. Als God u onder dit oordeel weghaalt, wordt uw leven geheel anders. Dan is God uw leven, dan is alles nieuw geworden. U bent opnieuw geboren, wedergeboren, en waarlijk tot God bekeerd. En deze geboorte is onlosmakelijk aan Christus verbonden, waardoor u dan, door het geloof, in Zijn dood gedoopt bent en met Hem opstond. U leest dit in Romeinen 6, dat we in hoofdstuk 3

behandelden. Lees vooral ook de kanttekeningen bij vers 3 en 4. Daar gaat het over de ECHTE wedergeboorte. Laat alle andere leringen varen, want ze bederven uw ziel, omdat ze niet uit God en niet naar de Schrift zijn. U komt er voor eeuwig mee om.

Verkeerd uitgangspunt

In de embryotheologie laat men de kern van Gods Woord buiten beschouwing en de kanttekeningen eveneens. Het is alles Comrie wat de klok slaat. Maar predikanten moeten niet preken en schrijven naar de zin en mening van Comrie, maar naar de zin en mening des Geestes, die weergegeven is in Gods Woord en de Belijdenis der kerken.

De embryofilosofie is iets heel anders dan wat onze vaders schreven. Ze heeft een heel ander uitgangspunt dan de heilige Schrift. De grondslag deugt niet. Embryogeleerden laten het geloof beginnen, waar het nog niet is gewerkt door de Heilige Geest. Die geleerden zitten maar te wroeten in het verborgen werk des Geestes. Met een verstandelijk vermogen willen ze het onverklaarbare verklaren. Ze willen het voorbereidende werk des Geestes een plaats geven waar God dat niet wil hebben. Ze bouwen, waar God afbreekt. Ze laten de tak groeien aan een boom waarvan God hem af snijdt. Ze gaan een mens erbinnen zetten, waar God die erbuiten zet. Ze spreken iemand zalig, die God verloren doet gaan (Pred. 3:6). Degenen die nog onder de wet zijn, plaatsen ze onder de genade. Ze noemen hen rechtvaardig, waar God leert dat ze goddeloos zijn. Tegen Gods Woord en de ware bevinding in, leren ze een constructie waarbij een rechtvaardige gerechtvaardigd wordt. Ze leren achter de rug van Comrie, een heiligmaking voor de rechtvaardigmaking. Ze doen er alles voor om een mens maar bedekt, onder de schijn van liefde tot de kleintjes in de genade, binnen het raamwerk van Gods heil te zetten. Wat hebben we aan zo'n waanidee? Zo'n wedergeboorte bestaat niet.

Daarom, lezer, blijf toch bij Gods Woord en de leer van onze rechtzinnige en godzalige vaders. Hopelijk mogen mijn waarschuwingen velen tot zegen zijn. Mensen bij wie het een waar werk is, willen er niet zomaar bij gezet worden, die lopen bij zo'n leer vandaan, want ze voelen dat ze erbuiten staan. Aan het begin van dit boek heb ik over dergelijke jongeren geschreven. Sla mijn waarschuwingen toch niet in de wind. De embryotheorie is een heilloos pad.

Ik besluit dit hoofdstuk met enkele zinnen van prof. dr. W. van 't Spijker, geschreven in de inleiding van de nieuwe uitgave van de *Institutie* (Houten, 2009). 'Zo wordt dan ook begrijpelijk wat de bron was van Calvijns heftige verzet tegen de scholastieke theologie. Daarin zette hij de lijn van Luther voort: men kan slechts een ware theoloog worden en blijven, wanneer men

het wordt zonder Aristoteles. Toen in later tijd, met name in de zeventiende eeuw, Aristoteles terugkeerde binnen de gereformeerde theologie was dit dan ook een teken dat men de eenvoud en schriftuurlijkheid van de theologie zoals Calvijn die beoefende, was kwijtgeraakt.'

Het is de duivel blijkbaar grotendeels gelukt om het licht voor de latere kerk al spoedig te doven. Men ontstak een ander licht (van de rede of het verstand) en men ging het doolpad van de eigen opvattingen en inzichten op. Het wordt al erger in onze tijd, want je weet niet meer wat je tegenwoordig aan vreemde leringen hoort. Men kent de leer van de paulinische geschriften bijna niet meer. Dit is ook een van de vruchten van het misverstaan en het verlaten van onze zuivere belijdenisgeschriften. Men heeft een boekengeloof en een kerkgeloof, hardnekkige tradities, verkeerde dogmatieken en leeruitspraken, kortom: een eigen soort bevinding.

Conclusie: Als al deze dingen mis zijn, zijn er natuurlijk nog veel meer dingen mis. Denk maar aan de visie op het aanbod der genade. En hoe wordt er over de belofte gedacht? Wordt het Evangelie voorwaardelijk gemaakt? Strookt de visie op het verbond met de leer der Reformatie? Overheerst de verkiezing de theologie? Verengt en versmalt men de boodschap van het Evangelie aan zondaren? Het één hangt aan het andere vast.

Daarom, lees en herlees de geschriften der godvruchtige ouden. Houd het bij de leer der Schrift; onderzoek de leer der apostelen, kerkvaders en reformatoren. U zult dan ontdekken waarom er zo'n donkerheid en diepe duisternis over de kerken van Nederland gekomen is. Ik smeeik u dit, omdat ik vurig hoop dat u uw ziel als een buit uitdraagt en u niet voor eeuwig verloren gaat.

HOOFDSTUK 11

Gedachten over het embryo

In het vorige hoofdstuk zag u een aantal predikanten ieder op hun eigen manier de embryotheologie verwoorden en gebruiken. De onbewuste wedergeboorte, met alle gevolgen van dien. Wedergeboorte zonder geloof, van eeuwigheid gerechtvaardigd, je hoort erbij. Dit lezen we in de Bijbel niet. Waar halen ze het dan vandaan? Bij Comrie, natuurlijk. Ja, maar we moeten niet Comries woord, maar Gods Woord preken. Als we op de betogen letten, zien we dat ze zich maar weinig en ook nog op een onjuiste wijze op het Woord van God beroepen. Het is louter verstandelijk redeneren en filosoferen.

Voordat we verdergaan, willen we nagaan waar het woord embryo op ziet. Ja, een embryo, wat verstaat men daar eigenlijk onder? Hiervoor moeten wij de wetenschappers raadplegen. Van de embryologie weten we dat dit de wetenschap is die de ontwikkeling van de ongeboren vrucht bestudeert. De oude naam ontwikkelingsgeschiedenis stamt uit de tijd waarin men dacht dat een nieuw organisme zich langzaam vrijmaakte uit een aantal omhulsels, zich ontwikkelde.

Ontwikkelingsfase

Tegenwoordig weten we dat in de periode vóór de geboorte de vorming van weefsels en organen geleidelijk plaatsvindt. We zien dat na de bevruchting het ei zich in de baarmoederwand vasthecht. Ruim twee weken na de bevruchting zijn alle embryonale weefsels al aanwezig. Na drie weken is er een primitief hart gevormd en na vijf weken is de lengte toegenomen tot 8 mm. In het hoofd zijn de ogen zichtbaar; het hart deelt de ruimte in de romp met de snelgroeiende lever, en de aanleg van armen en benen is duidelijk zichtbaar. Na zeven weken is het embryo al duidelijk als een menselijk wezentje herkenbaar; ogen, oren en neus zijn aanwezig, evenals armpjes en

beentjes. Na acht weken zijn vrijwel alle organen en weefsels gevormd: vanaf die tijd spreekt men van een foetus. Dus de embryonale fase is de eerste ontwikkelingsfase van de ongeboren vrucht.¹⁵⁵

Menselijk denken

Van dit natuurlijk proces leidden Comrie en diens volgelingen het proces van de wedergeboorte af. Het berust allemaal op het menselijk denken. Die redenering vindt geen grond in Gods Woord, want de heilige Schrift laat zich in geen geval zo verklaren. Toen God met Zijn Geest in de reformatoren kwam, heeft Hij deze hoog begenadigde en rijk begaafde mensen niets dergelijks geleerd. De opvattingen van het onverlichte verstand betreden het veld van de valse mystiek. Trouwens, in de theoloog Comrie vindt u, mijns inziens, dit ook niet in die mate. Het Evangelie werd ruim en zuiver door hem gepredikt. Zijn preken zijn doortrokken van Gods liefde en genade. De Christus wordt er rijkelijk in verhoogd en verheerlijkt. Maar hier zien we wat voor een erfenis zijn filosofische opvattingen bij de gereformeerden hebben achtergelaten.

De fantasie

Een stekje, een zaadje, een eikeltje en een bloembol. Aan het voorbeeld in de embryotheologie koppelt men het leven in de plantenwereld, maar men vergeet dat het bij de planten om enkelvoudig leven gaat. Ze leven door groeien en bloeien. Het doet geen pijn als je erop trapt. Ze hebben geen enkel gevoel, maar toch leven ze. Bij de dieren is dit een tweevoudig leven. Ze hebben een lichaam en een geest des levens, maar geen verstand of ziel. Ze hebben wel gevoel en een wonderbaar instinct. De mens echter heeft een lichaam en ziel en is begiftigd met verstand. Die heeft dus een drievoudig leven. Wat moeten we oppassen met dergelijke voorbeelden. Het is net zo verkeerd als wanneer we de Drie-eenheid van God met water in de vorm van vloeistof (1), ijs (2) en damp (3) gaan vergelijken.

Dus nogmaals de vraag: kunnen we het beeld van de embryotheologie in de Bijbel vinden? Nee, en daarom voel ik tegen dit leermodel zo'n weerstand opkomen in mijn hart. De Heere waarschuwt mij voor hun opvattingen over de wedergeboorte. Gods Geest twist er met mij over; Hij staat mij niet toe om deze leer te aanvaarden. Dit geeft mij vanbinnen benauwdheid.

Een ongevormde klomp

Laten we dan eens in Psalm 139 gaan lezen. Hier gaat het over het ongeboren kind, het embryo. Deze tekstwoorden zien op het grote wonder der

155 *Grote spectrum Encyclopedie*, p. 57.

schepping van een mens. Ons zijn is naar Gods voorkennis en wetenschap. Aan het embryo wordt niet direct een vorm en een gestalte toegeschreven. David noemt het een ongevormde klomp, welke door de Heere geformeerd is. Deze ongevormde massa wordt door de Grieken *Cijêma* genoemd, want het embryo wordt door hen vanaf het tijdstip der ontvangenis tot aan het ogenblik der geboorte *foetus* genoemd.

Deze wonderlijke formatie ziet er niet zozeer op om onze wedergeboorte aan te duiden, maar op Gods alvermogen, wijsheid en kracht. Het gaat hier om de eer Gods, die zich in al Zijn doen en werk openbaart. We klimmen tot het hogere op als Hij tot onze laagte afdaald. Gods wetenschap is onbepaald en strekt zich uit over alle, ja, zelfs de kleinste dingen. Dit was van het grootste belang voor David. God ziet ons in het kleinste detail van ons pas beginnende leven. Zelfs van de aanvang van ons leven, van deze donkere kamer af tot aan het einde van ons leven, kent Hij ons pad. Niets kan Hem ontgaan. Dit was David tot troost in al zijn moeite, strijd en verdriet.

Als we dan toch zo geestelijk willen zijn als Comrie, dan moeten wij hierbij denken aan de mens die voor zijn nieuwe geboorte nog dood is. Wat bedoel ik hiermee? Wel, het nog zijn in de baarmoeder is een afbeelding van onze *doodsstaat*. Ons leven in de oude natuur is, in de geestelijke zin des woords, een doodzijn. Deze baarmoeder is een kerker waarin we liggen opgesloten in onze geestelijke doods- en zondestaat. We liggen daar onooglijk en verdoe-melijk voor God. Pas wanneer we wedergeboren worden, zien we het licht. Dan licht en schijnt de zon over ons. Er is blijdschap omdat het kind geboren is, zegt de Heere Jezus (Joh. 16:21). In dit tekstvers opent zich een ruim veld tegen de leer van de embryotheologie.

Pinksterlingen

In Handelingen 2 vernemen we van de uitstorting van God de Heilige Geest, onder de prediking van Petrus, maar we kunnen niets lezen van een bijzondere uitwerking op een verondersteld wedergeboren mens. Hoe zat het dan bij die jongelingen, jongedochters en ouden? We zien ook hier het Oude Testament in volmaakte harmonie met het Nieuwe Testament. In beide gevallen is er geen sprake van een embryoleven onder de kinderen Gods. Zij die de Heere vreesden, waren Hem als een kudde waarmee Hij Zich kennelijk ophield. Ook wilde Hij Zijn volk met zulke uitnemende gaven bedelen. Deze gelovigen beleefden deze zaken heel bewust. God werd in hen door Christus verheerlijkt. Ze wisten in Wie ze geloofden en ze verheerlijkten God voor Zijn onuitsprekelijke gaven. Dit geldt ook voor de andere kinderen Gods in de schriftgedeelten, waar de Heere in die vorm over hen spreekt. Dit komt ook in hun persoonlijke leven tot uiting.

Als een kind

Paulus spreekt van wasdom en kennis van de Heere Jezus. Hij had hier zelf de ondervinding van. We lezen daarvan in 1 Korinthe 13:11: 'Toen ik een kind was, sprak ik als een kind, was ik gezind als een kind, overlegde ik als een kind; maar wanneer ik een man geworden ben, zo heb ik tenietgedaan hetgeen eens kinds was.' Hier gaat het heel anders toe dan heden ten dage. Er zijn predikanten die ons willen laten geloven dat we eindeloos als een wedergeboren embryo over de wereld kunnen gaan, dat we waarschijnlijk nooit tot de bewuste kennis van Christus komen; misschien gebeurt dat nog in een later stadium, maar dat is een zeldzaamheid.

De apostel spreekt hier echter op een gezonde manier over geloofszaken. Deze dingen behoren tot een diepgaand bevindelijk leven, want het is een gelijkenis van onze opwas in kennis en genade van God. Ons kind-zijn verdwijnt naarmate we ouder worden. We komen hierdoor tot de geestelijke volwassenheid. In de grijze ouderdom dragen wij nog vruchten (Psalm 92:15). Zo kunnen we ook zeggen dat er moeders in Israël en vaders in Christus zijn.

Te grote nieuwsgierigheid

Wat hebben we toch aan dat filosofisch geredeneer. Het heeft een groot deel van de gereformeerde gezindte bedorven. Het zette haar op een verkeerd spoor en het heeft zijn navolgers op een vals fundament geplaatst. De grondslag deugt niet. We zien het effect ervan in onze dagen. De prediking mist een goede grondslag bij hen die zich zo in Comrie beroemen. We horen soms opmerkingen over een beginnend leven, die kant noch wal raken. Het zijn zogenaamde waarheden waarvan Christus, noch Zijn Geest, de auteur is. Ze komen er vaak zelfs niet eens dichtbij. En vreemd genoeg, men houdt ze voor waar en van God.

We twifelen niet aan de goede bedoelingen van Comrie, maar hierin ging hij te ver. Nergens komen we die filosofische uitdrukking *embryo* tegen ten opzichte van een ware geloofskennis van Christus. Als dit van zo groot belang zou zijn als zijn voorstanders ons willen laten geloven, zou God de Heilige Geest er wel grote nadruk op hebben gelegd. Nee, het lijkt ons een te grote nieuwsgierigheid naar de verborgenheden Gods. Waar het op aankomt, heeft de Heere in Zijn Woord onverhuld laten verwoorden. En dat is: 'Geloof in den Heere Jezus Christus, en gij zult zalig worden, gij en uw huis' (Hand. 16:31).

Conclusie: De embryokerken hebben blijkbaar het idee dat hun leer nu wel voldoende ontwikkeld is. Ze hebben eigen dogmatieken, leeruitspraken en tientallen jaren discussie achter de rug. Herhaaldelijk vallen ze terug op de

kerkleiders van toen en die van nu. Het lijkt een kwestie van trouw de erfenis te bewaken, alsof er geen Calvijn geleefd heeft, geen Owen en geen Olevianus bestaan hebben. Zo worden de kostbaarheden van de gereformeerde religie in hoog tempo van ons weggenomen.

HOOFDSTUK 12

Verhouding wet en Evangelie

Het kan soms zomaar gebeuren dat we onder een zogenaamd bevindelijke preek zitten, maar toch moeten zeggen: 'Hé, wat de dominee zegt is fout.' We kunnen ineens met de leer van de veronderstelde wedergeboorte worden geconfronteerd. We kunnen ineens horen dat de tekst oneigenlijk vergeestelijkt is. We gaan naar huis. En wat doen we dan?

Thuis slaan we de Bijbel open. We lezen de tekst eens na. We slaan de kanttekening op en nemen Matthew Henry. Wat lezen en wat zien we? Het is anders dan ons gezegd was. Laten we Calvijn er nog eens op naslaan, of Luther erop nalezen, en Augustinus eens onderzoeken, of John Owen. Hé, er klopt niets van. U snapt het al. Vooral het boek Ruth en de geschiedenissen van Jakob, Zachéüs en de blindgeborene moeten het ontgelden. De omwandeling van Jezus met de discipelen wordt ook al niet goed begrepen. En nog zoveel meer. Soms draait een preek uit op een bekeringswegje met wat teksten erbij. We gaan bedroefd naar huis. De goede dingen uit de preek zijn ook weg.

Wat zei de dominee over de wedergeboorte? Hij verwees u naar Comrie (actus en habitus). Nu leest u Comrie; een godzalige leraar. Comrie heeft in de leer wel onderscheidingen toegepast, maar de zaken niet van elkaar losgemaakt. Dat hebben de predikanten van later wel gedaan. Zijn zogenaamde navolgers radicaliseren Comrie. O, waren ze nog maar als Comrie, dan zou er nog een andere prediking worden gehoord.

De derde weg

Het is inmiddels wel duidelijk dat men de juiste verhouding van *wet en Evangelie* niet meer verstaat. De goede orde die God in Zijn Woord heeft aangebracht in de drie stukken van onze ellende, verlossing en dankbaarheid, wordt daar niet goed begrepen. Men heeft zich duidelijk in de war laten brengen door de filosoof Comrie. Men heeft bij de twee wegen die Christus ons leerde, een *derde* weg geconstrueerd: de *via media* (middenweg). Naast

het enige fundament heeft men een andere grondslag gelegd, waarop men meent te kunnen gaan en staan. Men denkt met een onbewust geloof, een veronderstelde wedergeboorte, voor een heilig en rechtvaardig God te kunnen bestaan.

De leer der scholastiek weerlegd

In de scholastiek gaat het gezag der kerk boven dat van de heilige Schrift. Zoals de kerk het leert, moet het gehandhaafd worden. Deze leer is normatief voor het christelijk leven en handelen. Hoe anderen denken, doet niet ter zake: wij denken en leren het zo en daarmee uit. Zo is het bij Rome en zo horen we ook deze toon, waar men de embryotheologie als grondslag der kerk heeft.

De scholastiek is van oordeel dat de wedergeboorte aan de bekering voorafgaat. Ze kan als de wortel ervan worden aangemerkt. Calvijn leert precies het omgekeerde: voor Calvijn is de wedergeboorte vrucht van het geloof.¹⁵⁶ Dit blijkt ook in hoofdstuk 3 van het derde boek van de *Institutie*, waarboven in het opschrift staat: 'Dat wij door het geloof wedergeboren worden.' Door die verkeerde voorstelling van de wedergeboorte komt het ook, dat er in onze kringen zo weinig zekerheid van het geloof wordt gevonden. Men bezigt allerlei argumenten om Gods werk aan de ziel in twijfel te trekken. Men behoort onder het volk van God, dat zich wel wedergeboren denkt, maar niet of weinig van het geloof verzekerd is. Men leert zo dat het geloof als zodanig altijd verzekerd is, maar dat de gelovige zich daarvan niet altijd bewust is. Maar de gedachte dat men gelovig kan zijn zonder persoonlijke geloofsverzekerdheid, een gevoel dat wijd verspreid is in de kerken van onze dagen, wordt door Calvijn ten enenmale verworpen.

Calvijn was er vast van overtuigd, dat men na de arbeid van de apostelen geen nieuwe leerstukken meer mocht vaststellen. Toch hebben de Gereformeerde Kerken in 1905 enige nieuwe leerstellingen vastgesteld, o.a. dat het supralapsarisme evengoed gereformeerd is als het infralapsarisme, hoewel de Synode van Dordrecht alleen het infralapsarisme als de leer van de Gereformeerde Kerken had verklaard. Andere nieuwe leerstellingen waren de leer van de eeuwige rechtvaardiging, van de onmiddellijke wedergeboorte en van de veronderstelde wedergeboorte bij de doop.¹⁵⁷ Calvijn had toen veelal het oog op de roomse geestelijkheid, maar wat hij zegt is een waarschuwing voor alle tijden, ook voor ons. Calvijn zegt ons dat God aan de mensen het vermogen ontnemt om een nieuw leerstuk tevoorschijn te brengen, opdat

156 H.J. Couvee, *Calvijn en Calvinisme*, p. 176.

157 *Acta* van de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland, gehouden te Utrecht 1905, p. 84-86.

Hij alleen ons in de geestelijke lering tot Meester zou zijn, gelijk Hij alleen waarachtig is, Die niet kan liegen en bedriegen.

Het neo-calvinisme vindt echter het archimedische punt in de wedergeboorte, van waaruit dan heel het christelijke leven als uit een kiem organisch opbloeit (men denke aan Kuypers biologische terminologie en helaas ook aan de leer van de embryokerken), zonder dat theologisch voldoende rekening wordt gehouden met Gods Woord.¹⁵⁸ God leert ons dat dit leven, wil het voortbestaan, van ogenblik tot ogenblik het middelpunt boven zich moet zoeken, in de openbaring van Gods genade, die de zondaar, ook de vrome zondaar, rechtvaardig spreekt. Dat leven komt alleen van God. Uit kracht van een inwonend beginsel zal er nooit iemand kunnen leven. Dit geldt zowel van het natuurlijke als van het geestelijke leven. God is de Bron van alle leven en goed. Leraars, houd op met de leer van de embryotheologie. U weet niet waar u in verstrikt bent. Verkondig de bloedtheologie en u krijgt vrucht op uw werk!

In de leer bij Olevianus

Nu gaan we onze aandacht geven aan Caspar Olevianus: een van de opstellers van ons belijdenisjuweel de *Heidelbergse Catechismus*. In zijn boek *Geschriften* geeft deze leraar en schrijver een kostelijke uiteenzetting van de geloofsleer, die geheel stoelt op Gods Woord. Hij schrijft heel anders dan de embryokerken. Je krijgt weer adem, als je dit leest. Het is net of je de stem van de Meester weer hoort.

Op een dierbare wijze geeft hij het woord van Christus weer, Die zegt in 1 Johannes 5:9-12: 'Indien wij de getuigenis der mensen aannemen, de getuigenis Gods is meerder; want dit is de getuigenis Gods, welke Hij van Zijn Zoon getuigd heeft. Die in den Zone Gods gelooft, heeft de getuigenis in zichzelf; die God niet gelooft, heeft Hem tot een leugenaar gemaakt, dewijl hij niet geloofd heeft de getuigenis die God getuigd heeft van Zijn Zoon. En dit is de getuigenis, namelijk dat ons God het eeuwige leven gegeven heeft; en ditzelve leven is in Zijn Zoon. Die den Zoon heeft, die heeft het leven; die den Zone Gods niet heeft, die heeft het leven niet.' Olevianus schrijft in het 15e artikel op bladz. 298:

De hemelse Vader biedt Zijn uitverkoren gemeente door het Evangelie Christus niet slechts aan (want zo Hij niets meer deed, zouden ook zij Hem niet aannemen, Joh. 1:11), maar Hij scheidt ook door de prediking van het Evangelie het geloof in hun harten (Joh. 1:13 en 5:25). Zoals de Heere de blindgeborene niet slechts de zon aanbood, maar hem tevens ook door Zijn kracht het gezicht schonk, waardoor hij

158 H.J. Couvee, *ibid.*, p. 191.

zich in haar aanschouwing mocht verheugen (Joh. 9:26). Zo wordt de Zoon van God, als de Zon der gerechtigheid aan de wereld aangeboden, waarin Hij geen anderen vindt, dan die dood zijn in de zonde en ongerechtigheid, doof en blind. Daarom maakt Hij de uitverkorenen door Zijn kracht levend, horend en ziende, door het geloof in hen te scheppen, tengevolge waarvan zij Hem gewillig aannemen, omhelzen en tot hun eeuwige blijdschap genieten mogen (Ef. 2:5; Jes. 60:1-3 en 61:1-3; Luk. 4:18; 2 Kor. 4).

Want door het Evangelie is de Heilige Geest krachtig in ons werkzaam, Die ons Christus inlijft door het geloof in ons te scheppen, waardoor we de aangeboden Christus aannemen met Zijn eeuwige gerechtigheid, die Hij ons toerekent (Dan. 9:24; Filipp. 3:9), en met de Geest der heiligmaking, Die van Christus nooit kan afgescheiden worden, waardoor Hij ons vernieuwt tot bekering. Deze bestaat in de doding van de oude en in de levendmaking van de nieuwe mens, hetwelk altijd zaligmakend is (Rom. 6:5, 6).

Maar aangezien de heiligmaking of de vernieuwing naar Gods beeld in dit leven onvolmaakt is, zodat zij het Goddelijk gericht of de gestrengheid der Wet niet kan doorstaan, ofschoon zij ook van Christus, door het geloof aangegrepen, afkomstig is, zo komt zij nochtans niet op rekening der gerechtigheid voor God, maar alleen de toegerekende gerechtigheid van Christus, die volmaakt is. Ja, die alle gerechtigheid der Wet te boven gaat en daarmee alleen kunnen we bestaan voor God (Rom. 5:1, 2; 2 Kor. 5:21).

Hierin blijkt niet alleen het juiste inzicht van deze grote reformator in de leer van de nieuwe geboorte, maar tevens dat hij ons ook *het algemeen en onvoorwaardelijk aanbod der genade* op de juiste bijbelse wijze bijbrengt.

In de leer bij Luther

Nu een kort, maar treffend woord van Luther:

Christus aandoen in de zin van het Evangelie is geen kwestie van navolging, maar van nieuwe geboorte en nieuwe schepping; dan moet ik Christus Zelf aandoen, dat wil zeggen Zijn onschuld, Zijn gerechtigheid, Zijn wijsheid, Zijn macht, Zijn heil, Zijn leven, Zijn geest, enz. We dragen de dierenvellen van Adam, dat is een stoffelijk omhulsel en het kleed der zonde; wij zijn allen onderworpen aan en verkocht onder de zonde, in ons is een verschrikkelijke blindheid, onwetendheid, verachting en haat van God. Verder zijn wij vol boze lust, onreinheid, begeerte, enz. Dit kleed, deze verdorven en zondige natuur, hebben wij door afstamming van Adam geërfd; Paulus spreekt dan over de oude mens, 'die moet uitgedaan worden met zijn werken', Ef.

4:22, Kol. 3:9. Wij moeten van zonen van Adam tot kinderen van God worden. Dat gebeurt niet door het kleet wat te veranderen, niet door welke wetten of werken dan ook, maar door de wedergeboorte en de vernieuwing, die in de doop geschiedt. Daarom spreekt Paulus in deze brief in hoofdstuk 3:27: 'Want gij allen, die in Christus gedoopt zijt, hebt Christus aangedaan.' En in Titus 3:5 staat: 'Heeft Hij ons zalig gemaakt (...) naar Zijn barmhartigheid, door het bad der wedergeboorte en vernieuwing des Heiligen Geestes.' Er wordt namelijk in de gedoopten een nieuw licht en een nieuwe vlam ontstoken, er ontstaan nieuwe en vrome gevoelens, vreze Gods, vertrouwen op God, hoop, enz., er ontstaat een nieuwe wil. En dat is dan pas waarachtig en overeenkomstig het Evangelie Christus aandoen.¹⁵⁹

Het einde der wet

Lees ten slotte eens hoe de apostel Paulus haarscherp beschrijft wat het is om *in* Christus of *buiten* Christus te zijn. Hij zegt in Romeinen 10:4: 'Want het einde der wet is Christus, tot rechtvaardigheid een iegelijk, die gelooft.' Met 'wet' wordt de wet van Mozes bedoeld. Het is er ver bij vandaan, dat God de zondaren de wet gaf om door haar een gerechtigheid te verkrijgen die voor God bestaanbaar is. God gaf de wet aan Israël om Zijn volk ervan te overtuigen, dat het volstrekt onmogelijk is om door haar gerechtvaardigd te worden. Deze wet klaagt ons aan en is een verdoemende en dodende macht. We moeten denken aan een wet die ons de spiegel voorhoudt, waardoor we onze zonden zien. Aan die wet is de uitdrukking van Gods heilige wil verbonden. Ze eist een volmaakte gehoorzaamheid, willen we voor God rechtvaardig zijn. Door aan haar eisen te voldoen, kunnen we door werken het eeuwige leven bereiken. Dit geldt echter alleen onder die voorwaarde, dat er niet de minste smet of vlek van enige zonden aan die eigengerechtigheid kleeft. Vaak staat de benaming van wet voor het geheel van de Schrift (zie hoofdstuk 3:20, 28, 31; 7:7-12). Christus is het Einde der wet door haar te vervullen, met de bedoeling en het resultaat dat er een gerechtigheid is voor een ieder die gelooft. De wet levert ons over aan Christus. Ze drijft ons uit naar de genade, die in Christus Jezus is. Dus als de wet haar werk aan ons volbracht heeft, staat Christus gereed om ons uit genade, zonder enige verdienste onzerzijds, aan te nemen. Dit is haar doel. In Christus houdt de wet op in haar verdoemende kracht. Hier begint de genade tot rechtvaardigheid voor de gelovige ziel. Wie gelooft in Gods genade, die door Christus geschonken wordt, is behouden.

159 M. Luther, *De brief aan de Galaten*, p. 222, 223.

Conclusie: Met deze scherpe onderscheiding van het onder de wet zijn en onder de genade zijn, kunnen we de embryotheologie met de volste overtuiging naar het rijk van de fabelen verwijzen. We verwerpen die met het oog op de heilige Schrift. Dit is Gods waarheid en die is geheel anders dan de genoemde ernstige dwaalgedachte uit de filosofie. We moeten wet en Evangelie op die wijze niet vermengen.

DEEL 3

HEILSORDE EN HEILSPREDIKING

HOOFDSTUK 13

De ‘heilsorde’ bij de embryotheologie

In dit hoofdstuk zal ik een samenvatting van de heilsorde geven, zoals die in de embryokerken geleerd wordt. Liever deed ik dat niet, maar het is absoluut nodig om u duidelijk te maken wat er met de leer van die kerken aan de hand is. De scholastieke inslag van de leer van Comrie heeft de afgescheiden kerken ver van de kerk der Reformatie af gevoerd. Vandaar dat ik het verschil tussen de embryotheologie en bloedtheologie nog eens duidelijk wil uitleggen.

Ik wil eerst iets aangeven van het theologisch eigene van de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Daarna zal ik wat citeren uit het boekje *Louter genade*, dat is uitgegeven op last van de Generale Synode 2001/2002 van de Gereformeerde Gemeenten. Betreffende de Gereformeerde Gemeenten in Nederland zal ik iets weergeven uit *De Gereformeerde Dogmatiek* van dr. C. Steenblok. We kunnen deze gegevens dus wel zien als een officiële weergave van hun standpunten. We nemen de vrijheid om het bijbelse standpunt daar tegenover te stellen.

Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland

Bij de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland is er nooit een eigen leer geweest. We vinden er gelukkig geen dogmatiek of leeruitspraken, want ze willen niet wijzer zijn dan de kerk- en de oudvaders. Ik kan hierna dus geen officiële leerstellingen behandelen, zoals van andere kerken wel wordt gedaan.

De Oud Gereformeerde Gemeenten vormen een noodverband. Men kende daar het Ledeboeriaanse verlangen om weder te keren naar de vaderlandse kerk zodra de Heere een herstel in de Hervormde Kerk zou bewerken. Dit gevoelen is nu teniet gemaakt met de vorming van de Protestantse Kerk in Nederland. De Oud Gereformeerde Gemeenten hebben zich vooral in

vroeger jaren steeds gericht op de Nadere Reformatie. De laatste decennia zijn de puriteinen daar meer in betrokken. Men is er niet zozeer gebonden aan een bepaalde modaliteit. De predikanten zijn uiteraard wel gebonden aan de heilige Schrift en de authentieke belijdenisgeschriften. Ze zijn aan hun roeping verplicht om Gods Woord onverkort te handhaven. Sommigen van hen hadden de embryotheologie overgenomen, mogelijk door het lezen van verkeerde preken en kerkbladen, anderen hebben dat niet gedaan, maar daar juist tegen gewaarschuwd.

Er is wel eens gesteld dat er net zo veel richtingen als predikanten zijn. Daar is wel eens wat meewarig over gedaan, maar dat is toch aanvaardbaar, want bij de oudvaders zijn er eveneens accentverschillen, en soms geen kleine ook. Gelukkig waren (en zijn) er ook meerdere docenten die de embryoleer nooit hebben aanvaard. We noemen u slechts de namen van Ds. C. Smits en Ds. E. du Marchie van Voorthuysen. Deze leraars hadden niet alleen genade van God ontvangen, maar ze hadden ook een goede opleiding gehad. Ze waren ook niet beïnvloed door de algemene tendens van het gedachtegoed van Comrie uit de andere kerken. Ze hadden een bredere kijk op het kerkelijke leven en de daar heersende theologie. Ze hadden nog een waarschuwend stem in dit kerkverband. Ze wilden dat we ons van die embryoleer distantiëren, want het is een gevaarlijke leer die overal binnengeslopen is. Wapen u ertegen, want indien een kerk eenmaal de embryoleer aangenomen heeft, dan is de schade niet te overzien. Hij legt ons een verkeerde grondslag aan, waarop de theologie steunt, en alles moet in die stijl gewrongen worden om naar de leer der kerk (gelijk Rome deed) verklaard te kunnen worden.

Jammer genoeg moeten we constateren dat de invloed van de embryoleer zich ook binnen de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland liet gelden. Vooral in de gemeenten waar men de oudvaders niet meer leest. Het verzuimen van het lezen van de preken van de goede oude schrijvers is niet alleen kerkordelijk verboden, maar het is ook funest voor de kerken. Gelukkig zien we hier de laatste jaren een positieve verschuiving optreden, zodat de embryoleer aan invloed verliest.

Gereformeerde Gemeenten

De Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten gaf, naar aanleiding van publicaties van dr. ir. J. Blaauwendraad, gehoor aan de vraag om in genoemd boekje dus 'nog eens duidelijk uit te spreken wat binnen de gemeenten altijd is geleerd ten aanzien van verbond, beloften en prediking. Zo zou naar ouderen en jongeren toe opnieuw duidelijk gemaakt kunnen worden hoe over deze zaken naar Schrift en Belijdenis gedacht dient te worden.' Ds. J.J. van Ekeveld besloot zijn inleiding met de wens: 'Het is immers van groot belang dat onze jeugd in deze wezenlijke zaken schrif-

tuurlijk en confessioneel wordt voorgelicht.¹⁶⁰ Met deze wens zijn wij het geheel eens: het moet altijd schriftuurlijk en confessioneel zijn.

Laten we eens zien wat de opstellers van genoemd boekje *Louter genade* zoal van de wedergeboorte en de prediking van de orde des heils belijden.

- a. In de prediking zal dienaangaande duidelijk moeten worden, dat 'het ontgrondende, ontblotende, verbrijzelende en vernederende werk des Heiligen Geestes in het hart van de zondaar' (synoderapport 1977) geen voorwaarde is, waaraan de mens moet voldoen, maar vrucht is van die wedergeboorte.¹⁶¹
- b. Met nadruk wordt door de commissie gesteld, dat die ontgroning, ontbloting, verbrijzeling en verbreking geen 'aan de levendmaking van de zondaar voorafgaande bevindingen zijn, die hem geschikt zouden maken voor het ontvangen van de genade Gods'. Het zijn geen 'door de mens te vervullen voorwaarden, voorafgaande aan het komen tot Christus.' Het zijn integendeel vruchten van de Geest der wedergeboorte.¹⁶²
- c. Ten aanzien van de prediking van de orde des heils zegt het rapport ten slotte: 'De Heere heeft een heilige orde, waarin Hij Zijn volk bekeert, hoewel de leidingen en wegen, die Hij met Zijn kinderen gaat, verschillend kunnen zijn. Helaas moet worden opgemerkt, dat door sommigen deze orde en het prediken van de noodzakelijkheid van een innerlijke doorleving van deze orde des heils wordt aangemerkt als het prediken van een 'bekeringschema'.¹⁶³

Deze stellingen werden geschreven in verband met de vele kritiek op de leer van de Gereformeerde Gemeenten, ook vanuit hun eigen gelederen. De wedergeboorte staat in genoemd boekwerkje maar heel summier beschreven. Helaas! Toch zien we: eerst de wedergeboorte en dan pas het ontgrondende, ontblotende, verbrijzelende en vernederende werk des Heiligen Geestes. Dit is weer de embryotheologie ten voeten uit. U merkt direct dat dit niet overeenstemt met Gods Woord. Het is veel erger dan wat nuanceverschillen, want het raakt de grondslag van de ware christelijke principes, belijdenis en beleving. Vandaar ook dat we tot het schrijven van dit boek kwamen.

160 J.J. van Eekeveld e.a., *Louter genade*, p. 10.

161 J.J. van Eekeveld e.a., *ibid.*, p. 51.

162 J.J. van Eekeveld e.a., *ibid.*, p. 64.

163 J.J. van Eekeveld e.a., *ibid.*, p. 65.

Gereformeerde Gemeenten in Nederland

Betreffende de Gereformeerde Gemeenten in Nederland citeren we over de wedergeboorte enkele vragen en antwoorden uit dr. Steenbloks Dogmatiek.

Vraag 1649:

Hoe wordt bij de wedergeboorte onderscheiden?

1. In engere zin, als de levendmakende daad Gods, voorafgaand aan het geloof, dat als gave daarin geschonken wordt en tot voorwerp heeft de nog dode, hoewel uitverkoren zondaar, Ef. 2:1.
2. In ruimere zin, die de bekering meer insluit, die noodzakelijkerwijs uit de wedergeboorte in engere zin vloeit en uit het geloof voortspuit.
3. In de ruimste zin, als in heel bijzondere zin, de herschepping van hemel en aarde, Matth. 19:28.

Vraag 1651:

Wat is het onderscheid tussen de actieve en de passieve wedergeboorte, de regeneratio activa en passiva?

De eerste is het wederbarend genadewerk Gods, gelijk aan de kracht-dadige inwendige roeping en de tweede, de passieve wedergeboorte is de vrucht daarvan, de nieuwe mens, die naar God geschapen is, het geheel van de ingestorte hebbelijkheden van het nieuwe leven.

Vraag 1662:

Hoe is de verhouding van wedergeboorte tot rechtvaardigmaking, heiligmaking, geloof en bekering?

1. Ze valt wat de tijd betreft samen, en is dus gelijktijdig daar met de dadelijke rechtvaardigmaking, maar logisch volgt ze er op, daar de personele toerekening van Christus en Zijn gerechtigheid logisch of zakelijk voorafgaat aan de geestelijke inlijving in Hem, hoewel ze gelijktijdig plaatsgrijpt met de schenking van het zaligmakend geloof.
2. Ze is het begin van de dadelijke en lijdelijke heiligmaking.
3. Wat geloof en bekering betreft geldt: In de wedergeboorte is de verkoren zondaar geheel lijdelijk, worden de gaven aangebracht en in de bekering en geloofsdaden wordt hij medewerkend onder en met de genade.

Vraag 1667:

Wat is het verschil over de zogenaamde dormante of onbewuste wedergeboorte en het spreken van een embryo? (...)

Het embryo (Comrie) houdt in, dat het gelovig bewustzijn van de

herborene met vele donkerheden bezet kan zijn. Men onderscheide het genadewerk Gods zelf in en door de wedergeboorte en het bewustzijn, het verzekerd zijn van dat werk aan het hart. Ze zijn vaak besloten en kunnen niet uitkomen. Dit nog niet krachtig doorbreken in het gestaltelijk leven, doet het levendmakend werk des Geestes echter niet te niet.

Vraag 1674:

Hoe wordt die voorbereiding (tot de wedergeboorte, volgens vraag 1671 van Steenblok, A.K.) nader bepaald door Comrie?

Comrie zegt ervan, Catech. Uitg. de Banier, pag. 409: (...) ¹⁶⁴

U ziet het: dit belijden en deze leerstellingen wijken af van de leer der Schrift. Dr. Steenblok heeft in zijn dogmatische voorstelling van de wedergeboorte hetzelfde idee als Ds. Kersten.¹⁶⁵ De wedergeboorte in engere zin, die Dr. Steenblok suggereert, bestaat helemaal niet. De Bijbel spreekt er met geen enkel woord over. Wat is het dan wel? Ik zal het u zeggen. Zijn visie op de wedergeboorte komt grotendeels overeen met de heidense filosofie, die we eerder besproken hebben. Het is de leer van de scholastiek, u weet wel, afkomstig van Aristoteles. Deze leer kreeg helaas een plaats in het christelijke denken van de embryokerken. Steenblok staat hierin, zoals we al uitgelegd hebben, min of meer op één lijn met het kerkgenootschap (de Gereformeerde Kerken) waar hij vandaan komt. Hij wijkt met zijn veronderstelde wedergeboorte ook nog eens ver af van de reformatoren en de Belijdenis. Het ergste is dat hij zich duidelijk van Gods Woord verwijdert. Dat blijkt ook uit zijn verkeerde verwijzing naar Efeze 2:1. Die tekst betekent iets heel anders dan Dr. Steenblok ons wil laten geloven bij het punt: *wedergeboorte in engere zin*. Onze Dordtse vaders leren ons daar in de kanttekening een verlossing uit de dood der zonde door onze rechtvaardigmaking en wedergeboorte (zie hoofdstuk 3 van dit boek). Die verlossing geschiedt dus *bewust* en niet *onbewust*; door een *bewuste* rechtvaardigmaking en een *bewuste* wedergeboorte (let ook op de volgorde). Het zal u duidelijk zijn dat hij hier op een verkeerde grondslag staat. Zijn leer verschilt op dit punt van onze gereformeerde Belijdenis. Het systeem van Comrie zit er helemaal in. Dr. Steenblok slaat met deze leerstellingen op hetzelfde aambeeld als de synodalen. In bepaalde zaken gaat hij zelfs nog verder, denk maar aan zijn visie op *het aanbod der genade* en ook op *de algemene genade*. (Hier valt wel een apart boek over te schrijven.) Ik zie steeds meer in dat elke aparte theologie

¹⁶⁴ C. Steenblok, *De Gereformeerde dogmatiek*, p. 333, 336-338.

¹⁶⁵ Zie ook de overeenkomst tussen Dr. Steenbloks antwoord op vraag 1667 en de weergave van Ds. Kersten, zoals kort verwoord in noot 136.

de kerken steeds een stap verder van de aloude Belijdenis vandaan voert. Daarom, lees en herlees de geschriften der godvruchtige ouden. U zult dan ontdekken waarom er zo'n donkerheid en diepe duisternis over de kerken van Nederland gekomen is. Ik smeed u dit, omdat ik vurig hoop dat u uw ziel als een buit uitdraagt en u niet voor eeuwig verloren gaat.

'Bekeringsschema'

De gereformeerde vaders zagen de overtuiging van zonde als een voorbereiding tot het geloof, maar deze embryocoalitie beschrijft die als een vrucht van de wedergeboorte. Heeft Van der Groe dan zijn *Toetssteen* voor niets geschreven, waarin hij talloze overtuigingen ontmaskert als werk van satan? Het oude volk van God zei heel duidelijk: het tweede (de rechtvaardigmaking) moet gebeurd zijn om te weten wat het eerste (de overtuiging) is; het einde moet het begin opklaren en niet andersom.

Ik zal de embryoleer in algemene bewoordingen nog wat behandelen naar aanleiding van het genoemde '*bekeringsschema*'.

a. Wedergeboren zonder Christus

In hun heilsorde heeft men dus eerst de wedergeboorte, dan de overtuiging van zonde en dan pas het komen tot Christus. Het geloof in Christus staat niet meer vooraan. Bij die zogenaamde wedergeboorte is volgens de embryogeleerden al sprake van het genadeleven. Dit is het begin van de weg, waarop de standen van het genadeleven worden beleefd. In die kerken is het dus mogelijk dat men het leven bezit, zonder Christus te kennen. Men kent Hem niet, maar men is toch geestelijk levend. Dat komt omdat de mens dan uit geestelijk oogpunt (onbewust) Christus ingelijfd is, maar hij moet nog een hele weg gaan voordat hij Hem ook werkelijk kent. Gods Geest plantte het geloof in zijn hart, maar bewuste, bevindelijke kennis is er nog niet, dat komt later. Wat een dwaling! Een eenvoudig mens, dat van niets weet, maar zijn Bijbel eenvoudigweg goed leest, kan u al zeggen dat dit belijden geen waarheid is. Waarom zeg ik dit? Ach, bij veel 'bevindelijke' predikanten is de 'bevindelijke' leer verworpen tot de embryonale leer van Abraham Kuyper, vermeerderd met wat wettische ellendekennis. Een wettisch buigen houdt men voor de wedergeboorte; bij Kuyper verondersteld. Onder het motto: oude, zuivere waarheid, zitten ze helemaal op de verkeerde weg. Embryonale habitus (de bloembol) zou zonder actus (dadelijk geloven) ook het kennen, het toestemmen en het vertrouwen behelzen! Waarom dan ook geen embryonale ellendekennis? Wat hebben we Gods Geest toch nodig, want Hij alleen kan ons in alle waarheid leiden. Hij mocht die geestelijke blindheid, die er in de kerkverbanden heerst, nog willen opheffen.

b. Engere en ruimere zin

In de embryokerken kent men een wedergeboorte in *engere zin* en *ruimere zin*. Wat wordt hiermee bedoeld? De hervormers kennen deze onderscheiding niet, althans, we kunnen er niet van lezen. Het meest eenvoudige antwoord op deze vraag is: men bedoelt met een wedergeboorte *in engere zin* de levendmaking van een dode zondaar uit genade en *in ruimere zin* is die wedergeboorte de heiligmaking. Zij strekt zich over het gehele leven uit. Nu, de Bijbel heeft het ook niet over zulk een wedergeboorte, maar in afgeleide zin is dit nog te bezien. Er kan in de Bijbel van een begin, een volharden en een einde des geloofs gesproken worden. Christus is de Auteur van dit zaligmakende geloof (Hebr. 12:2). We moeten vooropstellen dat men in de embryotheologie heel iets anders onder de levendmaking verstaat dan in de leer van de Reformatie. Men verbindt de levendmaking niet direct aan de ware geloofsvereniging met Christus. Het gaat bij hen over een veronderstelde wedergeboorte met een onbewust geloof in Christus.

Deze gedachte steunt op de habitusgedachte van Comrie. Comrie achtte deze constructie nodig, want hij wilde met zijn leer niet onder de remonstranten geschaard worden, maar Gods Woord handhaven. Hij meende er goed aan te doen om de wedergeboorte vóór het geloof te stellen, als wortel of beginsel waaruit het geloof spruit. Daartussen ligt een hele weg van overtuiging en bekommering voor de reeds wedergeboren en rechtvaardige gelovige. Helaas is het alles schijn, want het is verondersteld, foutief benoemd en geleerd. Zo ze niet met de wet verward of vermengd wordt, komt de heiligmaking heel ver buiten beeld te staan. Calvijn daarentegen, die in het geheel niet scholastisch denkt, laat de wedergeboorte en heiligmaking samenvallen. Zo lezen we ook in artikel 24 van onze Nederlandse Geloofsbelijdenis. De Dordtse Leerregels leggen ook alle nadruk op het begin van het nieuwe leven dat God *zonder ons, in ons* werkt. Zij deden deze uitdrukking in het kader van hun strijd tegen de remonstranten. Ze wilden met dat *begin van het geloof*, het karakter van genade benadrukken. U moet echter niet denken, dat dit geloof, als het beginpunt van het geestelijke leven, iets met de *habitusgedachte* van Comrie te maken heeft. Dordt heeft deze opvatting over het geloof nooit willen verzelfstandigen, want hun wedergeboorteleer staat in het grote raamwerk van de rechtvaardiging van de goddeloze. Dit is geheel anders dan bij Comrie, die in zijn leer een rechtvaardige laat rechtvaardigen. Trouwens, Comrie was zelf ook vuurbang dat zijn habitusleer met de leer van de *gratia infusa* van Rome verward werd. Helaas, hij ontkwam niet aan de strik van de scholastiek. Dus de wedergeboorte begint daar waar God het geloof werkt, en zij eindigt als men in de hemel is. De hervormers zetten altijd het geloof in Christus centraal. Waar de embryotheologen de wedergeboorte noemen als beginsel van het geestelijke leven, noemen de

hervormers die overtuigingen een *voorbereidend* werk. Alleen door een waar geloof in Christus is men pas wedergeboren; dit is voor hen het beginpunt van het ware leven voor de ziel. Ze gaan bijbels te werk en het Woord Gods is de norm van hun leven en belijden. De opvattingen van de andere belijders steunen op het menselijke denken of de menselijke bevinding. Willen we met onze mening en ervaring niet bedrogen uitkomen, dan moeten we die toetsen aan Gods Woord. Stemmen deze daar niet mee overeen, dan moeten we die verwerpen. Daarom verwerpen we de zo-even genoemde opvatting. Het gaat bij onze godvruchtige vaders om een totaal van de bekering. Dat is een bekering die God begint en die God voltooit. Dan hoeven we niet te vrezen voor een embryobekering en al die andere *schijngeboorten*, die niets anders dan wind baren. Men wordt bekeerd, vroom, en levend buiten Christus om. Hun oneigenlijke bekering en wedergeboorte is aan het leven van de rijke jongeling gelijk. Hun voorgegeven nederigheid is de ergste vorm van geestelijke hoogmoed. Misschien hebben we hier wel het verschrikkelijkste voorbeeld van zelfbedrog. O, ik hoop zo dat hun ogen nog bijtijds opengaan.

c. Heilsorde en standenleer

Ten aanzien van de *heilsorde*, die ze ook wel *standenleer* noemen, leren ze dingen waarvan de Bijbel volstrekt vreemd is. Het is te erg om te noemen. Ze leren dat de pas wedergeboren zondaar Christus niet kent. Dat is de situatie in de eerste stand. Daarvóór was de staat des doods. Er is volgens hen die de embryotheologie voorstaan, geen toeleidende weg tot Christus, maar een toeleidende weg *in* Christus, Die men nog niet kent. Ze hebben waarschijnlijk nog nooit gelezen, dat niemand tot Christus komen kan, tenzij de Vader hem trekke. Jawel, zeggen ze, toen waren ze al Christus ingelijfd, maar ze wisten het nog niet. Ze weten zeker ook niet dat Christus gezegd heeft dat Hij, wanneer Hij verhoogd zal zijn, ze allen tot Zich trekken zal. Dit past niet bij hun leer. De wedergeborene, die Christus al ingelijfd is maar Hem nog niet kent, wordt door de Vader tot Christus en door Christus tot Zichzelf getrokken. O, wat een dwalingen toch! Volgens hen zijn er kinderen, jongelingen en vaders. De pas wedergeborenen zijn kinderen, de jongelingen kennen de openbaring van Christus aan het hart, en de vaders zullen dan wel gerechtvaardigde mensen zijn. O, o, waar halen ze die fantasieën vandaan!

d. Zien is geen hebben

Vervolgens leren zij dat er in het genadeleven van Gods wedergeboren kind de openbaring van Christus is. Dit gebeurt dan volgens de lange moeitevolle weg tot Christus. Maar helaas, de teleurstelling is groot. *Zien is nog geen hebben*. Dat Christus heeft gezegd: 'Zalig zijn de ogen, die zien hetgeen gij ziet' (Luk. 10:23) is niet aan de orde. Ze hebben daar hun eigen visie. En om

hun leer goed te begrijpen, moeten we de *Catechismus* van Comrie eerst goed lezen en vooral ook de eerste twee preken uit de *Eigenschappen*. Ach, ze nemen met die erfenis van de filosoof Aristoteles exclusief een geheel eigen plaats in het kerkelijke leven in. We kunnen beter naar Gods Woord luisteren. In Johannes 6:40 staat: 'Dit is de wil Desgenen Die Mij gezonden heeft, dat een iegelijk die den Zoon aanschouwt en in Hem gelooft, het eeuwige leven hebbe, en Ik zal hem opwekken ten uitersten dage.' Dan is zien hebben! De oude Simeon zag Christus, waar anderen niets in Hem zagen. Het was een zalig zien, zijn en worden. Zo was het met Jakob, in het Oude Testament. Met Thomas, na Christus' opstanding. Degenen die dit ontkennen, menen, denk ik, dat ze met de discipelen een spooksel zien (op zee), of een geest (na Zijn opstanding) of een vreemdeling (de Emmaüsgangers). Wanneer dit zo is, zal Hij van hen spoedig worden waargenomen, anders vrees ik dat zij door zichzelf of door de leraars uit de latere tijd verkeerd onderwezen zijn. In ieder geval worden we door de Heere hier niet in bedrogen.

Het kan wel zijn dat we in onze nood de zaligheid wel eens buiten onszelf zien liggen. Dan ervaren we nog ons gemis. Dit is niet het eigenlijke zien des geloofs, dat de gebetenen hadden toen ze opzagen naar de koperen slang. Dit is niet het zien en het aanschouwen van Hem, Die zij doorstoken hebben. Dit zien is een verwachting van hen die op God hopen, opdat Hij hun genadig zij. In onze kringen wordt er veel gesproken over een geopenbaarde Christus en een geschonken Christus. Maar ik geloof niet dat de Heere Zich tot redding en verlossing aan de ziel openbaart en later zegt: 'Ik heb Mij en de zaligheid in Mij nog niet echt geschonken.' De Heere houdt er, met eerbied gezegd, geen schijnvertoning en geen onechte verlossing op na. De Heere sprak zalig, die niet gezien en nochtans geloofd (zullen) hebben. Wij wandelen dan ook door het geloof en niet door aanschouwen. Dat laatste komt nog, want dan zullen we God van aangezicht tot aangezicht zien. Nu zien we Hem nog als door een spiegel in een duistere rede. Zo werd Isaac Ambrosius in staat gesteld een boek van weinig minder dan duizend bladzijden te schrijven, genaamd: *Het zien op Jezus*. Laten we het maar bij deze oude en zuivere leer houden.

e. Bedekte schuld

Hoe zit dat dan met de schuld? O, die is bedekt. In dit stappenplan is dit weer een stap verder. Dat gebeurt als het geweten vrijgesproken wordt van schuld en straf. Kennis van Christus is daarvoor niet voldoende. De meeste van Gods kinderen komen niet zo ver, maar geen nood, ze gaan wel naar de hemel, zij het met schrik, want ze zijn alreeds een wedergeboren kind van God. Nee, dit is nog een volgende stand. Weet u wat Gods Woord de hoogste stand van het genadeleven noemt? De voor ons zo grote en geoefende aarts-

vader Abraham noemt het ons als hij zich *stof* en *as* noemt. Er was niemand van een vrouw geboren, meerder dan Johannes de Doper. Hij zegt dat Christus moest wassen en hij minder worden. Laten we dit maar voor ogen houden. Doch, helaas gaat dit bij het systematiseren niet op; daarbij gaat het altijd vooruit en nooit achteruit. Waar worden volgens de embryoleer de zonden dan vergeven? Op aarde hoeft het niet, zo wordt uitdrukkelijk beweerd, en in de hemel is geen zonde. Waar vindt die vergeving dan plaats? Wat zeggen de filosofen ervan? Gebeurt dat misschien ook onbewust? Of is dat niet nodig? Men zou toch moeten weten dat de verzoening door Christus' bloed het hoofdthema van Gods Woord is. Ze kunnen toch weten dat er zonder bloedstorting geen vergeving is; geen verzoening dan door voldoening. Ze moeten toch weten dat de heilige Schrift leert: genade *door* recht en niet *voor* recht. Ze moeten toch weten dat de bedekking van schuld, zoals genoemd in Psalm 32, naar het Hebreeuwse grondwoord *bedekken*, betekent: als met een kleed; dat God de zonden van Zijn uitverkoren volk nooit meer gedenkt; dat Hij ze begraaft als in een graf. Bedekt, als in de rode zee van Christus' rein, heilig, zoet, zalig offerbloed van Zijn liefdehart (Micha 7:18 en 19). De zonden liggen allemaal bedekt onder de mantel van de gerechtigheid van Christus. En God schrijft onder die rekening: het is volstaan; nooit zal Ik er meer aan gedenken. En de Heilige Geest onderschrijft en verzegelt dat.

O, o, wat zijn ze er in die kerkverbanden ver bij vandaan. Je zou er ontsteld van worden. Het tast Gods eer aan; het krenkt Hem op het diepst. En dan de gedachte aan al die bedrogen zielen, die met mooie woorden afreizen naar de rampzaligheid. Wie zwijgt, maakt zich medeschuldig. O, keer weder tot God.

f. Scheiding tussen inlijving en openbaring

Wat bedoelen we met de hierboven genoemde uitdrukking *inlijving* en *openbaring*? Het gaat hier om de inlijving in Christus en de openbaring van Christus. In de embryotheologie scheidt men deze zaken vaneen. Dat is volstrekt tegen Gods Woord in. De inlijving in Christus en de openbaring van Christus vallen volgens de heilige Schrift samen. Daarom is die leer van de comrianen op zo veel plaatsen weersproken, dat het onmogelijk is om al de schriftuurplaatsen te citeren.¹⁶⁶ Neem bijvoorbeeld het beeld van Christus als Hij over de wijnstok met de ranken spreekt (Joh. 15), of van Paulus als hij in Efeze 5 over de mystieke vereniging van Christus met Zijn

¹⁶⁶ In dit verband zal ik een minder bekende tekst aanhalen. In Jesaja 57:15 zegt de Heere: 'Want alzo zegt de Hoge en Verhevene, Die in de eeuwigheid woont en Wiens Naam heilig is: Ik woon in de hoogte en in het heilige, en bij dien die van een verbrijzelden en nederigen geest is, opdat Ik levend make den geest der nederigen, en opdat Ik levend make het hart der verbrijzelden.'

gemeente spreekt. Paulus, bij wie het Gode behaagd heeft Zijn Zoon in hem te openbaren, schrijft in Romeinen 6:11: 'Alzo ook gijlieden, houdt het daarvoor, dat gij wel der zonde dood zijt, maar Gode levend zijt in Christus Jezus, onzen Heere.' De kanttekening zegt dat de gelovigen de kracht ontvangen door den Geest van Christus om voor God en ter ere Gods te leven en de zonde meer en meer te doden. Dit moet genoeg zijn; het behoeft geen nadere verklaring. U moet er goed aan denken dat deze zaken en de vruchten die hieruit voortkomen, er niet kunnen zijn of God moet met ons verzoend zijn. Nu moeten we er wel erg in hebben, dat zowel de afsterving van de oude mens als de opstanding van de nieuwe mens uit het geloof voortkomt. Niemand kan de zonde haten en tot God komen of hij moet God liefhebben. En niemand heeft God lief of hij moet met het geloof begiftigd zijn. De gelovige gelooft stellig, dat God barmhartig is en in genade aanneemt allen die zich bekeren tot God en met een waar geloof tot Hem de toevlucht nemen. Hieruit blijkt dat het geloof niet van de bekering kan worden uitgesloten. Het geloof is altijd aanwezig in de leer der bekering en in het stuk der dankbaarheid.¹⁶⁷ Natuurlijk vergeten we hierbij niet dat God de opperste en de voornaamste oorzaak van de ware bekering is.

Het moet u duidelijk zijn dat we bij een waar en zaligmakend geloof pas van de levendmaking kunnen spreken. Paulus zegt hiervan in Galaten 2:19 en 20: 'Ik ben door de wet der wet gestorven, opdat ik Gode leven zou. Ik ben met Christus gekruist; en ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij; en hetgeen ik nu in het vlees leef, dat leef ik door het geloof des Zoons Gods, Die mij liefgehad heeft en Zichzelven voor mij overgegeven heeft.' Ursinus zegt in zijn *Schatboek* dat het hierbij gaat om de dood van de oude mens. De voorbereiding op deze levendmaking gaat eraan vooraf. Kort gezegd bestaat deze uit een erkentenis van de zonde en de toorn Gods en in een leedwezen hierover. Deze dingen kunnen overigens ook bij de verworpenen zijn, denk aan Achab, enz. Vervolgens dat er een bedroefdheid daarover is, niet over de straf, zoals bij Kaïn, Farao, Saul, Judas, enz., maar zoals bij de verloren zoon, enz. Zulken vervallen door deze droefheid niet tot wanhoop, maar worden door het geloof weer opgericht. Bij de droefheid naar God nemen zij hun toevlucht tot God om Christus' wil, en worden behouden. Bij de goddelozen was het leedwezen en de weemoed over de zonden geen deel van de bekering. Het was ook geen voorbereiding op de bekering, maar een wegvluichten van God en een poort der wanhoop. Tot zover Ursinus. Dit is een heel andere taal dan we vaak in onze rechterflank horen.

We lijken allemaal wel heel rechtzinnig in onze kerken, maar we zijn het niet. Het begon bij een verkeerd verstaan van deze waarheid. Vervolgens

¹⁶⁷ Z. Ursinus, *Het Schatboek*, II, p. 213.

dwaalde men al meer af. Het resultaat liegt er niet om. Die onzuivere leer zit overal doorheen geweven. De mensen uit onze gezindte kunnen, zo lijkt het, door deze leer, die door de jaren heen in onze hersens gepeperd zit, niet meer gezond en schriftuurlijk denken. O, ik hoop zo dat de Heere ons hiervan verlossen wil. Daarom: lees Gods Woord en de goede geschriften van onze vaders. Laat de embryoleer varen en keer terug tot Gods Woord.

g. Toeleidende weg

Uit de voorgaande zaken blijkt dat er volgens de embryokerken geen toeleidende weg *tot* Christus is, want de zondaar was (in de wedergeboorte) reeds Christus ingelijfd. We moeten volgens hen een toeleidende weg *in* Christus leren kennen. Zonder dit, kan er volgens hen in principe geen openbaring van Christus plaatshebben. Teleurstellend is dan ook nog eens het feit, dat we nog niet echt gerechtvaardigd zijn, want dat zal hopelijk later nog eens gebeuren. Maar daar kun je nog niet geheel zeker van zijn. O, we zijn bijna terug bij Rome; in elk geval gedeeltelijk. We zullen Gods Woord maar weer laten spreken. Om maar één tekst te noemen: we lezen in Johannes 6:37: 'Al wat Mij de Vader geeft, zal tot Mij komen; en die tot Mij komt, zal Ik geenszins uitwerpen.' Laten we nu eens naar bisschop J.C. Ryle luisteren in zijn verklaring van het Evangelie van Johannes. Deze ster aan Gods hemel schrijft:

Wat betekent komen? Het betekent die beweging der ziel, die plaats heeft, wanneer een mens, zijn zonden gevoelende, en bevindende dat hij zich zelve niet kan redden, van Christus hoort, tot Christus zich wendt, op Christus vertrouwt, Christus vasthoudt, en met zijn gehele persoon op Christus steunt om behoudenis. Als dit gebeurt, wordt er in de taal van de Schrift van een mens gezegd, tot Christus te komen. Wat bedoelde de Heere met het zeggen: Ik zal hen geenszins uitwerpen? Hij bedoelde dat Hij niet zal weigeren iemand te behouden die tot Hem komt, wat die ook moge geweest zijn. Zijn vroegere zonden mogen groot geweest zijn, zijn tegenwoordige zwakheid en zondigheid nog zo groot zijn; maar komt hij tot Christus door het geloof? Dan zal Christus hem in genade aannemen, hem vrijelijk vergiffenis schenken, hem onder het getal van zijn lieve kinderen plaatsen, en hem het eeuwige leven geven.¹⁶⁸

Laten we die troosteloze embryoleer verlaten en deze waarheid Gods navolgen. Wat hebben onze oude schrijvers die waarheid toch goed begrepen. Hoe eenvoudig kwam God ons met Zijn getuigenis voor. Hoe onmisbaar is ook Gods Geest.

168 J.C. Ryle, *Het evangelie van Johannes*, p. 219, 220.

h. Voorbereidende werk der wet

Het volgende misverstand is dat men niet meer preekt dat door de wet alleen het voorbereidend werk begint. Ze noemen dit de zaligmakende overtuiging door de Heilige Geest, dus na de wedergeboorte, zoals zij dat veronderstellen. Hiermee wordt de dwaling voor de hoorders verhuld. Men hoort bekende klanken van de waarheid, maar de leraars bedoelen er iets heel anders mee dan Gods Woord ons leert. En het erge, waardoor we zo gedrongen zijn om tegen deze leer te waarschuwen en te strijden, is: men legt met deze zogenaamde wedergeboorte en inlijving een verkeerd fundament. Die grondslag houdt het niet voor de eeuwigheid. Ze brengen uw ziel in een groot gevaar. Laten we nog eens naar Ursinus luisteren. Hij geeft zo zuiver weer, wat God ons in Zijn Woord leert. Hij schrijft:

Er zijn twee delen in de bekering, namelijk een doding of afsterving van de oude mens of van het vlees, en een levendmaking of opstanding van de nieuwe mens of van de geest. Dat leert de apostel in Rom. 6:4-6, Ef. 4:22-24 en Kol. 3:9v. Zo spreken wij beter met de apostel, dan met degenen die de verbrijzeling en het geloof tot delen van de bekering maken. Onder de verbrijzeling verstaan zij de doding en onder het geloof verstaan zij die blijdschap, welke volgt op de beoefening van rechtvaardigheid en nieuwe gehoorzaamheid. Dat zijn de vruchten des geloofs, maar in geen geval het geloof zelf. En de verbrijzeling gaat aan de bekering vooraf, en is de bekering zelf niet noch een deel ervan, maar alleen een voorbereiding tot de bekering, en dat alleen bij de uitverkorenen, en niet bij anderen. De oude mens is de bedorven natuur van de mens. De nieuwe mens is de natuur van de mens, die naar Gods beeld weer opgericht is.¹⁶⁹

Heilsfeiten

Nu wil ik ook nog iets zeggen over de heilsfeiten. Je hoort het nogal eens: het moet Kerst worden, het moet Pasen worden in de ziel, enz. Vele predikanten geven hieraan een geestelijke betekenis, die Gods Woord niet kent. Men verklaart de gang van de discipelen, tijdens de omwandeling van de Heere Jezus, te subjectief. Men gaat uit van een soort 'modelbekering', die naar de standen van het geestelijke leven is opgezet. Dat is geen gezonde uitleg van Gods Woord. Zo verliest men het contact met de werkelijke betekenis van de tekst en de eenvoud van het Evangelie. Gods Woord wordt zodanig 'vergeestelijkt', dat er geen ware geestelijkheid meer overblijft. De geschiedenis zelf en de personen die erin voorkomen, worden stokpaardjes voor een vervalste schriftuitleg. De leer der Schrift wordt aangepast naar de basisprincipes van

169 Z. Ursinus, *ibid.*, II, p. 210.

de embryotheologie. De voorbeelden hiervan zijn te over; denk aan Jakob, Ruth, Nicodémus, enz. Ook de handel en wandel van de discipelen in hun omgang met hun grote Meester en Zaligmaker, worden aan de inzichten en opvattingen van de embryoleraars aangepast. Die embryotheologanten heersen over de tekst en de geschiedenis van Gods Woord, in plaats dat de Schrift hun uitlegger is. Het resultaat is dat de heilsfeiten bij hen uit hun verband worden gerukt, verzelfstandigd, verkeerd toegepast en verdraaid worden. Men raakt hierdoor steeds verder van Gods Woord af. Leer en leven komen op ondeugdelijke gronden te staan.

Uiteraard is er in de ziel wel een groei en een opwas in genade en kennis: een verdieping van het geestelijke leven. De gelovigen krijgen meer licht in de gangen van hun Vorst en Koning. Dit alles komt door de kracht Gods en het werk van de Heilige Geest. Dit geschiedt *ná* de echte overgang in Christus. Het is dus niet: eerst komt dit en dan komt dat. Mensen blijven vaak hangen bij het profetisch of bij het koninklijk ambt van Christus, maar ze blijven vreemd aan Zijn hogepriesterlijke arbeid. Op het laatste komt het wel bijzonder aan, want daar ligt onze verzoening door het bloed van Jezus. Buiten dat, is alles verloren. Nee, Gods Kerk ligt in God verklaard. Het is Christus en Die gekruist voor hen. Daarin rust hun geloof.

Wel kun je van de discipelen zeggen dat ze eerst nog niet in voldoende mate verstonden wat er in en na de dood van Christus zou gebeuren. Ze gaven steeds weer blijk van hun onbegrip. Pas toen de Heilige Geest was uitgestort, hebben ze daarin veel meer licht gekregen. In die zin kun je over het genadeleven van de Kerk zeggen dat sommige zaken voor hen onduidelijk kunnen zijn, omdat ze nog niet zo geoefend zijn. Maar in wat zij in wezen bezitten, zit alles begrepen wat nodig is om gekend te worden tot zaligheid. Maar ze moeten het allemaal nog beter leren verstaan. De wijze waarop dit geschiedt is geen systeem, maar wel een goede orde. In de orde des heils is het geen kwestie van een trap op klimmen, maar juist van minder worden, terwijl Christus méér wordt. Degenen die echt rechtvaardig voor God zijn, zijn de meest kleine mensen. Hoe meer ik van God ontvang, hoe kleiner ik word. Met hetgeen de Heere in je leven werkt en verklaart, gaat het er niet om dat je er wat mee wordt, maar het gaat een wonder voor je worden, alles wat je van God ontvangt.

Eerste en tweede voorbijgang?

Ik wil nog even op het vorige doorgaan en u een belangrijk voorbeeld hierin noemen. We vinden dat in Ezechiël 16:6, waar staat: *'Als Ik nu bij u voorbijgang, zo zag Ik u, vertreden zijnde in uw bloed, en Ik zeide tot u in uw bloed: Leef; ja, Ik zeide tot u in uw bloed: Leef.'* Wat doen veel embryotheologen? Ze zetten ook deze tekst naar hun hand. Ze achten deze woorden voor de

levendmaking van een mens, die na verloop van tijd (als de levendgemaakte zondaar) gerechtvaardigd wordt (vs. 9, 10) in de tweede voorbijgang (vs. 8). Deze tekstverzen schijnen zich goed voor hun verklaring te lenen, zodat men deze leer met beide armen heeft omhelsd. Maar ik herhaal: wat zegt Gods Woord en wat zeggen de oude en goede verklaarders?

De Schrift toont aan dat het hier om het behoud van Gods kerk gaat, die ons als onooglijk wordt voorgesteld, toen zij in de tijd van Jozef, in het getal van 75 zielen, tot Egypte afkwam. Gods oog was en bleef op Zijn volk, ook al was het dit onwaardig. Tegen de wil van Farao in, wilde de Heere dit overblijfseltje naar de verkiezing der genade behouden. Door Zijn verborgen kracht behield Hij het in het leven, anders was het daar omgekomen (Calvijn). Hij wendde Zich tot dit volk en zond Mozes, Zijn knecht. Hij wilde dat het zou leven en niet sterven, noch uitgeroeid worden. Vandaar dat de Heere met een voor het oor van het volk onhoorbare stem (Calvijn) zegt: 'Leef.' Het volk is bestemd om te leven en niet gedoemd onder te gaan. Zo lag het in Gods besluit (Henry), waarin Hij hun het heil beschikte (Calvijn). Daarom ontfermde Hij Zich over Zijn volk ter wille van Zijn eeuwige liefde (Polus e.a.). Het woord 'leef', dat herhaald wordt, is om de *waarheid* van Zijn zeggen te benadrukken. Hij zou Zijn volk doen leven door de verlossing met Zijn sterke hand. Hij deed dat in Christus, de Rechterhand van Zijn gerechtigheid.

De kanttekenaren zeggen bij deze tekst: 'Gij zult leven (dit betekent: gij zult leven in de toekomst en niet sterven in Egypte, het is ten stelligste zeker dat gij zult leven, A.K.), niettegenstaande dat gij zeer verdorven en ellendig zijt. Het is een bevel (let op, A.K.) inhoudende een belofte des levens; van welke manier van spreken zie Ps. 37 op vers 3; Spr. 3 op vers 25. De Heere wil zeggen: Hoewel gij zeer onrein en mismaakt zijt, en ligt als in het midden des doods, nochtans zal Ik maken (let weer op: het moet dus nog geschieden, A.K.) dat gij zult leven. Dit is steeds vervuld, volgens het verbond der genade, hetwelk God met Abraham heeft opgericht.'

Dit laatste houdt in dat de Heere Zijn verbond vernieuwde (vs. 8) bij Horeb. Hij had het volk reeds eerder in het verbond met Abraham opgenomen (Calvijn). Toen het volk nog in Egypte was, werd het groot en kwam het tot een grote sierlijkheid (vs. 7). In de tijd der minne, toen het volk nog in het dienst- en slavenhuis was, breidde de Heere beschermend Zijn vleugels over hen uit en verloste Israël (vs. 8) uit al de benauwdheid (Ps. 107). Hij nam de schaamte en schande weg, die het volk in Egypte onderging (vs. 9). Hij maakte het tot een heerlijk koninkrijk in Kanaän. Het kwam in de ware vrijheid en onder goede regeerders als David. Uiteindelijk zou de beloofde Messias geboren worden. Dit is de beknopte verklaring van deze verzen. U ziet wel dat dit een heel andere verklaring is dan die door de zogenaamde

geestelijken uit latere tijd, in de Kuyperiaanse trant, is gegeven. Calvijn waarschuwde heel ernstig voor die spitsvondigheden van mensen en het allegoriseren van dit zinnebeeldige bijbelgedeelte. De embryogedachte is in strijd met wat de profeet zegt. Men kan er zo niet mee bezig zijn of men moet de Schrift verdraaien.¹⁷⁰

Toe-eigenende genade

We zien dat genoemde denominaties een wedergeboorteleer hebben, een heilsorde, die de Bijbel niet kent en die door de rechtzinnige leraars niet gepredikt is. Men legt een ander fundament dan dat van de gekruisigde Jezus Christus en de verlossing door Zijn bloed. Ik zal er één eenvoudig voorbeeld van geven.

Iemand vertelde mij over de begrafenis van een oude vrouw. Zij was een nette vrouw, die bezig was met eeuwige dingen. Sommigen geloofden daarom dat die vrouw wel een ander leven kende; ze was ernstig en eerbiedig, kende overtuigingen, en ze was diep onder de indruk van dood en eeuwigheid. Zelf had ze nooit veel over het geestelijke leven gesproken. Na de begrafenis vroeg een oude man, die de begrafenis niet had kunnen bijwonen: 'Heeft de dominee op het graf nog iets van haar gezegd?' 'O ja,' was het antwoord, 'hij heeft haar makkelijk en ruim begraven, hoewel die vrouw zich nooit iets heeft durven toe-eigenen; dominee zei dat zij altijd een buitenstaand mens was gebleven, maar hij kon het toch heel goed overnemen en heeft haar makkelijk mogen begraven.' 'Nou,' zei de oude man, 'van die vrouw wil ik niets zeggen, want dat past mij niet, maar die dominee moet zijn zaakjes maar eens nakijken, want het geloof is een toe-eigenende genade, en als je daar niet van weet en dat niet kent, kun je er staat op maken dat het niet gebeurd is.' Zie, zo ver zijn we nu al weg. Predikanten - in dit geval een gezaghebbend leraar van een zeer grote gemeente - spreken zalig op wat overtuigingen, dat is dan de wedergeboorte, en iedereen gelooft het, want de dominee heeft het gezegd.

Rechtvaardigingen

We willen eerst nog even wijzen op het feit dat de Bijbel maar *twee* rechtvaardigingen kent, terwijl de embryokerken er wel *vijf* van gemaakt hebben. God Woord leert er dus twee:

170 J. Calvijn, Ezechiël, com., dl. 6, p. 26, 405, 410, 411. Lees ook de genoemde verklaringen van M. Henry, *Het Oude Testament, verklaring Ezechiël - Maleáchi*, dl. VI, p. 86 en Polus e.a., *Verklaring van Ezechiël en Daniël*, dl. XI, p. 131, enz. Zie ook wat Comrie doet met dit tekstgedeelte in de eerste preek van de *Eigenschappen*. De zaken die hij daar beschrijft zijn wel goed, maar passen daar niet; het is inlegkunde. Hij legt daar, zoals gezegd, een verkeerde grondslag, omdat hij schrijft over onbewuste levendmaking en de rechtvaardiging van het ware geloof afscheidt.

- a. De ene is door de wet: 'Want de hoorders der wet zijn niet rechtvaardig voor God, maar de daders der wet zullen gerechtvaardigd worden' (Rom. 2:13).
- b. De andere is de rechtvaardigheid des geloofs, omdat men uit de wet niet gerechtvaardigd kan worden (Rom. 3:22; Rom. 4:5). Dus er blijft één rechtvaardigheid over, namelijk die van het geloof (Rom. 5:1). Deze ontvangt men van Christus (Rom. 4:25; Rom. 5:16, 18). Dit is niet de rechtvaardiging van een gelovige, noch van een rechtvaardige en ook niet van een wedergeborene, maar van de *goddeloze*. En dat uit genade.

Gods Woord kent wel de *verordining* van onze rechtvaardigheid van eeuwigheid (Luk. 22:29).

- Deze rechtvaardigheid ligt van eeuwigheid gereed om aan de zondaar onverdiend geschonken te worden (Ef. 1:5).
- Deze rechtvaardigheid werd door Christus verworven aan het kruis (Ef. 2:16; Kol. 1:20).
- Deze rechtvaardigheid wordt door God geschonken, door Christus medegedeeld, door de Heilige Geest toegepast en door het geloof toegeëigend. Dit geschiedt in de tijd, wat ook wel 'het dodelijkst tijdsgericht' wordt genoemd (Ps. 116:5 ber.).

De Gereformeerde Gemeenten (in Ned.) kennen vijf rechtvaardigmakingen:

1. van eeuwigheid;
2. van Christus in de opstanding;
3. van de wedergeboorte (lijdelijk);
4. van het geweten (in de vierschaar);
5. van Christus' wederkomst (publiek).¹⁷¹

De laatste kan gebillijkt worden, maar de andere zijn onbijbels. De *eerste*, omdat het over de *verordining* van onze rechtvaardigheid gaat. De *tweede*, omdat die weldaad niet persoonlijk is toegepast. De *derde*, omdat men daar niet echt, maar slechts verondersteld wedergeboren is. De *vierde* is waar, maar ze staat niet in het goede verband: hier wordt niet een goddeloze, maar een rechtvaardige gerechtvaardigd; dat is dus niet waar. Dit maakt dat de *vijfde* ook niet waar is, want die mens is door de vier eerdere opvattingen bedrogen. Hij merkt dit echter pas, als God het niet verhoedt, bij de hemel-poort. Laten we toch eerlijk zijn en ons niet op een dwaalspoor laten zetten. Deze aan Gods Woord vreemde zaken laten zien, dat Gods uitverkoren zondaren al rechtvaardig zijn voordat ze gerechtvaardigd zijn. Bij de eerste

¹⁷¹ G.H. Kersten, *De Gereformeerde Dogmatiek*, II, p. 181-195.

drie rechtvaardigmakingen weten ze daar nog niet van, dat geschiedt pas bij de vierde. Dat is helaas maar voor een enkeling. Wat u van deze leer wilt zeggen, laat ik aan u over, maar ik vind het verschrikkelijk. Het is mijn vurige wens, dat de leraars zich inderhaast van deze dwalingen ontdoen. Doe het openlijk en ontkom aan de smet die op uw naam ligt. Vraag en verkrijg vergeving bij God door het bloed van Christus.

Gedevalueerd

De *bloedtheologie* is tot *embryofilosofie* gedevalueerd (afgevalueerd). In die embryoleer wordt het ongeborn kind wedergeboren genoemd. Vervolgens hakt men dit kind in stukken (middels de overtuigingen van Gods Geest), waarna het een nadere weldaad krijgt. Wonderlijk genoeg heeft het kind opeens ogen om op Christus te zien, doch helaas, dit is te kort.

Nóg een beeld bij deze leer. Denk maar aan een boer, die de akker met goed zaad bezaait. Enige (onbepaalde) tijd later komt hij terug en ploegt (de wet) de hele akker weer om, om vervolgens de oogst binnen te halen. Wat doen de personen die de embryoleer voorstaan? Ze zaaïen een braakland. Ze laten het ploegen na. Dat doen ze pas als het zaad der wedergeboorte in de akker geworpen is en door de dauw des hemels bevrucht is. Daarna komen ze met de ploeg en zij keren het hele zaakje weer om. Daarna gaan zij elke dag kijken of het zaad opkomt. Met groot verlangen zien zij uit naar de zomer om te oogsten. Zij vergroten ondertussen de schuren, omdat zij een goede en een rijke oogst verwachten. Hebt u ooit een boer op die wijze zien werken? U snapt het meteen: zo leert de Bijbel ons nergens. Zo werkt God niet; nu dan, laat varen die leer. U zult zeggen: waarom schrijft u dit, hiermee beledigt u goede mensen (Matth. 15:12). Nee, dat doe ik niet, het gaat helemaal niet om mensen, het gaat om u, om úw eeuwig, ééuwig heil en om de redding van uw onsterfelijke ziel. Lees dit vers van 'vader' Ledeboer en u zult het begrijpen.

*Wij strijden voor de Dordtsche leer,
Omdat zij is van God den Heer!
En wat daarbuiten is valt weg,
Want dat is 's menschen overleg!
't Zijn vonden uit bedorven brein,
Bezijden Jezus' heilfontein!
Welzalig die ontvangen mag
Een licht dat hij nog nimmer zag,
Want de natuur die leert het niet,
Wat schoons Gods volk in Jezus ziet,
Zijn bloed, Zijn kruis, Zijn dood en leer,
Zijn strijdig met onz' eigen eer!*

HOOFDSTUK 14

De heilsorde bij de bloedtheologie

Nu zult u mij de vraag stellen: kent de Schrift ook een heilsorde? Jawel, Gods Woord kent ook een heilsorde. Die orde is niet zo lang als die van de embryotheologie. Maar hij is wel helder, uiteraard geheel bijbels, en ook voluit gepredikt door de goede godgeleerden.

Wat zegt de Bijbel door middel van de apostel Paulus over de orde des heils (salutes)? Paulus zegt ons dat onze zaligheid in de eeuwigheid verankerd ligt en dat ze in de tijd uitgewerkt en vervuld wordt.

Ten aanzien van de gouden keten van ons heil zegt hij in Romeinen 8:29-30:

Want die Hij tevoren gekend (1) heeft, die heeft Hij ook tevoren verordineerd (2) den beelde Zijns Zoons gelijkvormig te zijn, opdat Hij de Eerstgeborene zij onder vele broederen. En die Hij tevoren verordineerd heeft, dezen heeft Hij ook geroepen (3); en die Hij geroepen heeft, dezen heeft Hij ook gerechtvaardigd (4); En die Hij gerechtvaardigd heeft, dezen heeft Hij ook verheerlijkt (5).

Laten we de *kanttekeningen* hierbij eens lezen.

- (1) Namelijk voor de Zijnen, gelijk Joh. 10:14, 27. Dat is, die Hij van eeuwigheid in Christus heeft verkoren ten eeuwigen leven, vers 33. Rom. 11:2. Ef. 1:4. 1 Petr. 1:2.
- (2) Namelijk niet alleen in het lijden, maar ook inzonderheid in de heiligmaking en verheerlijking die daarna zal volgen, 1 Kor. 13:12; 15:48. 2 Kor. 3:18.
- (3) Namelijk tot het geloof en de gehoorzaamheid des geloofs door een krachtige roeping, vers 28.
- (4) Namelijk voor Zich, door het geloof; gelijk dit woord in dezen gehelen brief in deze materie wordt genomen, en het oogmerk des apostels medebrenge. Want deze rechtvaardigmaking is de naaste trap tot de verheerlijking.

- (5) Namelijk hier in de beginselen door de heiligmaking en aanne-
ming tot kinderen, en hiernamaals door de volle bezitting van
dezelve heerlijkheid, vss. 17, 21. 2 Kor. 3:18.

Ernstige, zeer ernstige vraag: leest u hier één woord over de embryotheologie? Leest u van de onbewuste wedergeboorte? Van de engere en nauwere zin? Van de rechtvaardigmaking van eeuwigheid? Leest u hier dat de rechtvaardigmaking niet echt nodig is?

Korte uitleg

Wat lezen we hier dan wel? Als we deze woorden uitleggen door Schrift met Schrift te verklaren, dan zien we ze als volgt: de roeping wordt gehoord uit het Woord Gods (Rom. 10:17); de roeping komt tot allen uitwendig door middel van de prediking van het Evangelie (Jes. 53:1). Tot zover is er nog geen sprake van enige verandering in de ziel van een mens. Dat geschiedt als de Heilige Geest Zich aan dat Woord paart. Dan is de zondaar nog niet levend gemaakt, maar hij wordt opgewekt en ontwaakt. (Zie het schema op pag. 176.) Hij is nog onder de wet en niet onder de genade. Dat verandert als hij inwendig geroepen, gerechtvaardigd en wedergeboren wordt. Deze zaken vallen samen. De roeping komt inwendig bij de uitverkorenen door de Heilige Geest, Die de zondaar eerst overtuigt van zonden (Joh. 16:8). Daarna trekt de Vader hem uit de duisternis tot Zijn wonderbaar Licht, en dat is Christus (Kol. 1:13). De Heilige Geest wekt de zondaar op tot het geloof om die roeping te kunnen volgen (1 Kor. 2:13-16). Door dit geloof neemt hij (bewust) Christus aan en wordt zo wedergeboren. U leest het duidelijk in Gods Woord: 'Maar zovelen Hem aangenomen hebben, dien heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden, namelijk die in Zijn Naam geloven; welke niet uit den bloede, noch uit den wil des vleses, noch uit den wil des mans, maar uit God geboren zijn' (Joh. 1:12, 13).

Door het geloof worden we gerechtvaardigd: 'Wij dan gerechtvaardigd zijnde uit het geloof, hebben vrede bij God door onzen Heere Jezus Christus' (Rom. 5:1). Door het geloof zijn we levend gemaakt en leven wij. 'Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven; maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem' (Joh. 3:36). Verder zien we dat we rechtvaardig zijn, want we zijn door het geloof in Christus, gewassen en gereinigd in Zijn bloed (Rom. 5:9) en alzo met God verzoend (Ps. 65:4). God heiligt Zijn Kerk door Zijn Geest (1 Petr. 1:2). De verheerlijking ziet op het hiernamaals, als we met lichaam en ziel delen in de volle heerlijkmaking (1 Kor. 2:9). Wat is Gods Woord toch duidelijk. Wat verschilt Gods Woord toch hemelsbreed van de embryotheologie.

Ellendekennis

Gods Woord leert ons drie stukken: ellende, verlossing en dankbaarheid. De brief van de apostel Paulus aan de Romeinen levert in zijn indeling een duidelijk bewijs. Hij toont eerst de toestand van het ganse mensdom, leert vervolgens de verlossing in Christus Jezus en in hoofdstuk 12 volgt het derde stuk: de dankbaarheid en de levensheiliging. De Heidelberger Catechismus volgt deze lijn strak en nauwgezet. Dit is de leer der heilige Schrift en ook de ondervinding der heiligen. Dit komt sterk tot uitdrukking in de bekering der zondaren en in het leven van Gods kinderen. We noemen u slechts het welbekende voorbeeld van de tollenaar achter in de tempel. Ook na genade oefent de Heere Zijn Kerk gedurig in deze drie stukken. Ellendekennis kan niet gemist worden, anders hebben we geen vergeving van zonden nodig en zonder verlossing kan er geen sprake zijn van dankbaarheid. Ledeboer zegt dat onze grootste ellende is, dat we onze ellende niet kennen.¹⁷² Ellendekennis staat natuurlijk niet op zichzelf. Ze is pas zuiver als ze ons tot Christus brengt.

Overtuigingen

Hieruit kunnen we afleiden, dat er overtuigingen zijn die niet tot Christus leiden. Ze worden wel de algemene overtuigingen genoemd. Ze kunnen heel diepgaand zijn en veel verschrikkingen in de ziel veroorzaken. Ze kunnen de mens, als ze weer over zijn, nog harder maken dan die voorheen al was. Ze kunnen iemand ook aan de strop brengen. Dan drijven ze een mens van God af, in plaats van dat ze tot Christus leiden. 'Want de droefheid naar God werkt een onberouwelijke bekering tot zaligheid' (2 Kor. 7). 'Al wat Mij de Vader geeft, zal tot Mij komen; en die tot Mij komt, zal Ik gezinszins uitwerpen' (Joh. 6).

Tegenwoordig zien we vaak dat mensen als gevolg van die embryotheologie, te veel blijven hangen in gemoedsbewegingen en emoties. Daar bouwen ze hun bekering op en daarmee denken zij het leven te hebben. Ze worden graag getroeteld en gekoesterd met de naam van 'bekommerde kerk'. Maar het Woord zegt ons duidelijk dat een mens pas zalig is als hij tot Christus komt. Hij kan niet buiten Christus om zalig worden. Christus' kruis en bloed is ons het hoogst noodzakelijk om God te kunnen ontmoeten. Het geloof maakt ons Christus en al Zijn weldaden deelachtig.

Niets is zaligmakend, dan het geloof in Christus. Al hetgeen we daarbuiten denken te hebben, kan voor God als grond voor de zaligheid niet bestaan.

172 L.G.C. Ledeboer, *Een klein vragenboekje voor kinderen*, p. 4.

Overtuigingen zijn de bekering niet (Mead)

Als ontdekkingen niet tot Christus leiden, moet u het dus maar nakijken. We zullen dit illustreren met enkele fragmenten van de puritein Matthew Mead. U moet er niet op rekenen, dat hij in zijn schrijven iets van de embryoleer heel laat. Mead zegt in zijn boek *De bijna-christen ontdekt* o.a. het volgende:

Sta naar een doorzettend werk der overtuiging. De bijna-christen heeft net zo goed zijn overtuiging als de ware Christen. Anders zou hij nooit zover gekomen zijn. Maar het zijn geen oprechte overtuigingen, anders zou hij daarin niet zijn blijven steken. God wil de ziel waarlijk gevoelig hebben over de bitterheid van de zonde, eer ze de zoetigheid van de genade zal smaken. (...)

Er zijn zekere eigenschappen die komen tussen de ziel die dood is in zonden, en het werk der bekering en vereniging met Christus, waardoor de ziel wordt bekwaam gemaakt om de Heere Jezus Christus te ontvangen. Want niemand wordt onmiddellijk uit zijn doodstaat overgebracht en in staat gesteld om te geloven in Jezus Christus. Er zijn enige eigenschappen die hier tussenbeide komen.

Nu, ware overtuigingen zijn de rechte eigenschappen om de zondaar Christus te doen ontvangen. Hij kwam niet om te roepen rechtvaardigen, maar zondaars tot bekering. Dat is, zulken die zien dat ze zondaar zijn, en daardoor in een verloren staat zijn. Hij is gezonden en gezalfd om te verbinden de gebrokenen van hart, en om de treurigen te troosten. (...)

Rust nooit in overtuigingen voordat ze eindigen in bekering. Hierin gaan veel mensen verloren. Zij rusten in hun overtuigingen en houden die voor bekering: alsof de zonde vergeven was omdat men die zag. Of alsof een gezicht van gebrek aan genade, het rechte werk der genade zelf was.

Het is een opmerkelijke plaats in Hos. 13:13: 'Hij is een onwijs kind; want anders zou hij geen tijd in de kindergeboorte blijven staan.' De plaats van de kindergeboorte is de baarmoeder. Zoals het kind uit de baarmoeder voortkomt, zo wordt de bekering uit de baarmoeder der overtuiging geboren. Als het kind tussen de baarmoeder en de wereld blijft staan, dan is dat gevaarlijk, en het leven van moeder en kind is in gevaar. Zo is het wanneer een zondaar rust in overtuigingen, en niet verder gaat, maar in de kindergeboorte blijft steken. (...)

Als u onder overtuigingen leeft, pas dan op om daarin te rusten. Sta niet lang in de plaats van de kindergeboorte. Het is waar dat overtuiging de eerste stap is tot bekering, maar het is *de bekering zélf niet*. Een mens kan zijn overtuigingen tot in de hel met zich meenemen! Wat is het erg om op het sterfbed te moeten zeggen: ik was overtuigd

van mijn gebrek aan Christus, en van Christus' gewilligheid om te vergeven en zalig te maken, maar helaas, ik heb die overtuigingen niet opgevolgd. (...)

Daarom dan: is de Geest des HEEREN in u begonnen te werken? Bent u ooit overtuigd geweest van het kwaad der zonde, van de onmacht van alle dingen onder de hemel om u te helpen? Van de volheid en gerechtigheid van Jezus Christus? Van de noodzakelijkheid om op Hem te rusten tot verkrijging van genade en vrede, heiligmaking en zaligheid? Bent u ooit wezenlijk van deze dingen overtuigd geweest? Och, zo lief als u uw zielen hebt, als u ooit hoopt zalig te worden, bedien u dan van deze overtuigingen, en wees ervan verzekerd dat u er niet in rust voordat u tot de volle vereniging met de Heere Jezus Christus bent gekomen, en alzo zult eindigen in een ware en volkomen bekeering. Dan zult u niet alleen bijna, maar ook geheel een Christen zijn.¹⁷³

De mate van de ellendekennis en de overbuiging

Er is een tijdsmoment dat al de uitverkorenen, vroeg of laat, het met God eens gaan worden, doordat ze een welgevallen krijgen aan de straf voor hun ongerechtigheid (Lev. 26:41, 43). Het gezegde van Luther: 'Hoe word ik ooit tot God bekeerd' wordt dan verruild met de woorden van Calvijn: 'Hoe komt God aan Zijn eer?' Willen we ons met de woorden van de Schrift uitdrukken, dan gaan we met Psalm 51 zeggen: 'Uw doen is rein, Uw vonnis gans rechtvaardig.' Daar is een mens pas eerlijk gemaakt voor God. Hij is daar een doem- en helwaardig mens. Als wij op dit punt komen dat we het van God mogen verliezen, kan de Heere ons geen kwaad doen. Hij doet het nooit verkeerd als Hij doet naar wat wij verdiend hebben. Bij een wettisch berouw gaat het er heel anders aan toe.¹⁷⁴ Daar vindt men het zo erg om naar de hel te gaan, maar als je ziet dat Gods Zoon uit liefde voor jouw schuld gestorven is, dan smelt je helemaal weg en ween je je leeg.

De droefheid naar God

Dus de droefheid naar God werkt een onberouwelijke bekeering tot zaligheid, we hebben het al gezegd. Het moet u duidelijk zijn, dat er zonder deze droefheid geen sprake kan zijn van een ware bekeering. Over deze heilzame droefheid bestaan veel valse denkbeelden. Vele mensen hechten veel waarde aan hun droefheid en tranen. Anderen zoeken troost in hun ellenden en houden dit op een ziekelijke wijze voor hun bekeering. Ze komen nooit en te nimmer tot Christus. Er zijn er ook die denken dat een blote droefheid de

173 J.M. Vermeulen, *Twaalf puriteinse meesterwerken*, dagboek, 29-31 oktober.

174 Z. Ursinus, *ibid.*, II, p. 210.

bekering zelf is. Dat is ze niet. Het is een veronderstelde bekering. Anderen denken dat er een bekering zonder droefheid is. Ook zij tasten mis. Veel kerkmensen denken tot hun schade: eens bekeerd, altijd bekeerd. Van een ware en dagelijkse bekering zijn ze vreemd. Voor anderen wordt de echtheid van de bekering aan een zekere mate van verschrikkingen en kwellingen getoetst. Niet de mate, maar de echtheid is in het belang van onze ziel, in haar wederkeer tot God. Men dient in een verzoende betrekking met God te komen door het bloed van Jezus Christus, Gods Zoon. Wie dit mist, gaat voor eeuwig verloren.

U zult misschien vragen of de reformatoren de boete en het berouw vóór of na het geloof plaatsten. Calvijn kende een boetvaardigheid vóór het geloof. Die boetvaardigheid bestaat in een verbreking des harten en een verootmoediging voor Gods aangezicht. Men vreest voor Gods oordeel en beweent de zonden. Pas als we onszelf leren mishagen, ons leven haten en om onze zonden treuren, zullen we ons tot God bekeren. Hoewel er in het eerste smaken van deze droefheid iets bitter is, wordt het voor ons nuttig en begeerlijk. Deze droefheid voert ons in de weg van waarachtige bekering tot de zaligheid. Calvijn spreekt hier duidelijk over het voorbereidende werk van God en de toeleidende weg tot de zaligheid in God. Hij benadrukt echter meer nog het berouw dat uit het geloof voortvloeit. Dat geloof is alleen mogelijk in de gemeenschap met Christus. Dat duurt het hele leven en bestaat in de dagelijkse afsterving van de oude en de opstanding van de nieuwe mens. Het eerste (*mortificatio*) bestaat uit een hartelijk leedwezen over en een haten en vlieden van de zonden, en het tweede (*vivificatio*) bestaat in een hartelijke vreugde in God.

Calvijn heeft dus niet de onbewuste inlijving in Christus als uitgangspunt. Hij kent geen veronderstelde wedergeboorte. Calvijns bijbelse theologie staat haaks op de embryotheologie van Comrie en nog meer op die van Kuypers, Kersten en Steenblok. De theologie van Calvijn dient u te bestuderen en die van de andere genoemde leraars dient u op dit punt te verwerpen.¹⁷⁵

De noodzaak van onze verlossing door Christus

U ziet dat we niet moeten blijven hangen in gemoedsbewegingen en emoties. Velen denken hierop, gesteund door de embryotheologen, hun bekering

175 Lees hierover meer in J. Calvijn, *Zendbrieven van Paulus, Romeinen en I-II Korinthe*, 374, 375. Calvijns gedachten komen overeen met de kanttekeningen van 2 Korinthe 7:10. Daarin zien we dat deze droefheid voorkomt in het stuk der dankbaarheid, maar ook in het stuk der ellende. Ook Luther kende deze boetvaardigheid en hij schreef dat de echte verbrijzeling de liefde van de rechtvaardigheid inhoudt. Hij hield daarnaast ook vast aan een voorafgaande wetprediking, die een zogenaamde passieve verbrijzeling oplevert in de bekering van een mens. Hij noemde dit het eerste moment in de bekering. H. Bavinck, *ibid.*, III, 597.

te bouwen. Ze denken daarmee het leven te hebben. Dat is een groot gevaar, want het Woord leert dat een mens pas zalig is als hij tot Christus komt, als hij niet buiten het kruis en bloed van Christus om kan. Ik wil niet bepalen hoe die ellende moet gaan, maar denk er niet te licht over. De Heere zegt hier Zelf van: *'Indien dan de Zoon u zal vrijgemaakt hebben, zo zult gij waarlijk vrij zijn'* (Joh. 8:36). Zou u ook willen weten hoe de Zoon van God u vrij kan maken? Gevoelt u de brandende begeerte reeds in de ziel om Hem als Middelaar te kennen? Bezwijkt uw ziel van sterk verlangen naar deze Zaligmaker van zondaren? Bij de meesten van ons is dit helaas niet het geval. Maar toch zijn er, die in het verborgene hongeren en dorsten naar Jezus. Dit is het werk des Geestes, dat de ziel met een ontzaglijke drijving naar Jezus doet begeren. Hij verwekt in het hart der uitverkorenen de hoop op verlossing van de zonden, die hen zo diep smarten. De schuld van zodanigen is ondraaglijk geworden. De boeien der zonden kwellen hun ziel met grote ontzettingen. Deze ontdekking doet hen aan de lippen der leraars hangen, die hen in Gods Naam onderwijzen. Zij hebben de leraars lief die hun het goede van God verkondigen. Ze verlangen ernaar, dat hun gezegd wordt wat de weg is die zij moeten gaan. Hun bede is opwaarts tot God om die weg der zaligheid, door Zijn goede hand geleid en door Zijn Geest bestuurd, te mogen betreden. Zij zullen Gods leraars aanklampen en vragen om hun goede raad. Zij smeken de leraars om de weg aan te wijzen, waardoor zij wederom tot genade kunnen komen. Het gaat op leven en dood: zeg mij toch in Wie de verlossing is; van Wie boodschapt u dit heil?

Zo zit de ontdekte ziel onder het Woord van God. Zo luistert hij naar een of meerderen der kinderen Gods. Zo zucht hij als hij het Woord van God leest. Zo bidt hij tot de Heere. Wie is Hij toch, Die mij van de zonde kan verlossen en van deze last bevrijden? Bij Wie is raad, bij Wie is heil? O, geef mij antwoord indien gij het weet. O, indien u het niet weet en dit werkelijk uw grote behoefte en verlangen is, dan zal ik het u zeggen: *onze Heere Jezus Christus*. Deze is de Middelaar, Die u tot God kan terugbrengen. Hij is de Verzoener, bekwaam om u te redden. Hij is de Zaligmaker, machtig om u te verlossen. Hij is de Verlosser, Wiens liefde tot het verlorene oneindig groot is. Alleen de gekomen Zoon van God kan uw Heiland zijn. Er is geen andere naam onder de hemel gegeven door Welke wij zalig moeten worden. Jezus is Zijn Naam, waarmee men Hem noemen zal. Zaligmaker van vóór de grondlegging der wereld af. Hij brengt Zijn verlost van het grootste kwaad tot het hoogste goed. Daartoe was Hij van de Vader gezalfd met de Heilige Geest. Christus is de Messías, Die komen zou. Hij draagt het ambt van Middelaar. Hij is de grote Profeet, Die ons altijd leren zal, de grote Apostel van onze belijdenis. Hij is de grote Hogepriester van het huis Gods, Die ons met Zijn eigen bloed met God verzoent. Nu zit Hij aan Gods rechterhand als onze

hemelse Advocaat. Hij zal als Koning tot in eeuwigheid regeren. Hij is het, Die u moet vrijmaken.

Roeping

We moeten dus uit de duisternis van ons verloren bestaan getrokken worden, om deel te krijgen aan de verlossing door Christus. Dit geschiedt door een krachtdadige roeping van God. Vergeet hierbij niet dat de wedergeboorte met die Goddelijke roeping gepaard gaat. Je kunt niet zeggen dat het één losstaat van het ander, zoals ook mijn woorden niet van mijn adem gescheiden kunnen worden. Als je roeping en wedergeboorte van elkaar losmaakt, kun je niet meer van bekering spreken. De uitwendige roeping komt tot allen die onder de prediking zitten, maar bij sommigen gebeurt er wat, door de kracht van de Geest: dat is de inwendige roeping. Het geloof is immers uit het gehoor en het gehoor door het Woord van God. Velen volgen Christus niet, terwijl ze wel geroepen zijn. Daaruit zien we dat de prediking tweërlei uitwerking heeft. Aan de roeping wordt pas gehoor gegeven als de kracht des Geestes zich eraan paart, zodat men Christus kan volgen. De roeping komt dus tot de hoorder en die ontvangt het geloof, want het geloof is uit het gehoor, door het Woord van God.

Christuskennis

Een mens kan zonder de kennis van Christus niet zalig worden; er is geen zaligheid buiten Christus. Waar geloof is, is een zekere kennis van Hem. Daar is geen twijfel of onzekerheid mogelijk. Ik weet in Wie ik geloof. Zal ik dan een vreemde God ontmoeten? Wel moeten we hierin onderscheid maken. Er is een toevluchtnemend geloof, waardoor men tot Christus vlucht (Matth. 15:28), Die mijn zonden kán vergeven (Luk. 5:28). Er is ook een verzekerd geloof in Christus, Die mijn zonden vergeven hééft. Het gaat erom dat er geloof in Christus is. Dat alleen is zaligmakend, hoe gering, zwak of klein het ook is. Elk lid, tot het kleinste toe, kent geloofsverbinding met Jezus. Christus is natuurlijk wel een verborgen Persoon. Hij is echter zozeer niet verborgen, dat men niet tot Hem kan naderen. Hij staat op Sarons vlakte als een roos. Men hoeft geen moeilijke tocht te maken, geen peilloze diepte in te gaan of een grote hoogte te beklimmen om Hem te zien en te bewonderen. Het is door de trekkende liefde des Vaders en het zaligmakende geloof, dat ik Hem zie. Heb ik Hem eenmaal gezien, dan begeer ik Hem altijd te aanschouwen.

De trekkende liefde en de rechtvaardiging des geloofs

Hoe komt de verloren zondaar tot Jezus? zult u mij wellicht vragen. Overal waar Christus Jezus en Die gekruisigd wordt gepredikt, worden er zielen tot God bekeerd en zondaren tot Christus getrokken. Stervende trekt Christus

ze tot Zich. Met smeking en geweent lopen ze op Hem aan. Door schuld-besef verslagen zal Hij hen in Zijn bloed ontmoeten en hen ten Redder zijn. Onweerstaanbaar worden ze op Hem aangetrokken. Dan zullen ze Hem zien aan het kruis. Daar aanschouwen ze Hem, Die zij doorstoken hebben en zij zullen over Hem rouwklagen als met de rouwklage over een enige zoon; en zij zullen over Hem bitterlijk kermen, gelijk men bitterlijk kermt over een eerstgeborene. Door schuldbesef verslagen buigen ze voor de gekruiste Borg neer aan de voet van het kruis. Hun ziel is met berouw vervuld. Met leedwezen bewenen en belijden zij hun zonden. Ze verfoeien zich in stof en as en zijn met schaamte vervuld. Zo trekt God ze uit de macht der duisternis tot Zijn wonderbaar licht. Hij verbreekt de heerschappij der zonden en maakt ze tot Zijn onderdanen. De Vader heeft hier de hand in. Christus gaf hiervan verslag toen Hij zei: 'Al wat Mij de Vader geeft, zal tot Mij komen; en die tot Mij komt, zal Ik geenszins uitwerpen.'

Nee, ze komen niet uit zichzelf; ze beginnen niet uit zichzelf of door aanraden van anderen te lopen. Hij leidt hun veroordeelde en gevonniste zielen door Zijn hand tot Christus. Hij verlicht hun verstand en opent het oog voor Zijn gekruiste Zoon. Ze zien Hem blank en rood aan het kruis. Zijn liefelijk gelaat en beminnelijk oog rust op hen. Zijn met doornen gekroonde hoofd knikt hun toe als Hij zegt: 'Dit deed ik voor u, daar gij anders de eeuwige dood had moeten sterven.' Ze worden door Christus omhelsd met de handen die van de nagels doorgraven zijn. Zij worden gekust met de kussen van Zijn verzoening, liefde en vrede. Ze sterven met Hem in Zijn dood, om met Hem te leven door Zijn opstanding. Schoongewassen in het bloed van deze gezegende Middelaar zijn ze blank als een lelie. Ze hebben hun onreine zielen gewassen en gebaad in de vijf fonteinen van Zijn gekruisigd lichaam. Zij hebben geproefd van dit gezegende bloed, en gegeten van dit gekruiste lichaam. Ze hebben gedronken van de kelk des heils, toegereikt uit de hand van de Drie-enige God. Nu is het vrede. De schuld is betaald en de zonden zijn verzoend. Hij deelt met hen de eeuwige erfenis. O, lief kruis; o, gezegende Borg; o, zoet bloed. O, mijn Heere Jezus Christus: Gij zijt mijn Goël, mijn Heere en mijn God. Niets kan ons verlossen dan Jezus. Nooit raakt deze bron van de Goddelijke liefde in Jezus uitgeput. Dit is de bloedtheologie. Gelukkig als u dat bevindelijk weten mag.

Zondag 7 en 23

We zien steeds weer dat predikanten de Zondagen 7 en 23 uit elkaar trekken. Zij volgen de verkeerde leerstellingen van de embryotheologie. Gods Woord en de Catechismus leren ons anders. Het is onjuist om te zeggen dat de Zoon Zijn Kerk vrijmaakt in de wedergeboorte (Zondag 7) en de Vader hen vrijspreekt in de rechtvaardigmaking (Zondag 23). Dit zijn weer de nieuwe

beweringen van het godsdienstige geslacht. Zij begrijpen de samenhang van deze beide Zondagen niet. Zij verstaan ook niet dat de Vader hen in Christus vrijspreekt. Deze vrijspreekning geschiedt tegelijk met het geloof. De Vader spreekt hen vrij op de verdienste van Christus. Zijn zoenoffer is daarvoor de geldende reden en grond (Rom. 5:9). Het ware geloof verlaat zich geheel en al op Christus. God rekt hun dit tot gerechtigheid (Rom. 3:24-26). De gelovige omhelst Christus tot zijn zaligheid en God rechtvaardigt hem uit genade om Christus' wil (Rom. 8:1). Deze rechtvaardiging is een vrijspreekende daad van God (Rom. 8:31-33). De gelovige weet dit door de Heilige Geest en de verklaring van het Evangelie (Jes. 40:1). Zo zijn ze nu rechtvaardig voor God *door of uit* het geloof in Christus (Rom. 1:17). God rekt hun hier de gerechtigheid van Christus toe en spreekt hen dadelijk vrij in Christus, de opgestane Levensvorst (Rom. 8:34). Dat is niet iets wat later gebeurt.

Daarom is het in onze kringen een verkeerde gewoonte geworden om in Zondag 7 over de geopenbaarde Christus en in Zondag 23 van een geschonken Christus te spreken. Het is geen nadere weldaad die slechts een enkeling ten deel valt. Ook kreeg de onderscheiding van *wezen* (Zondag 7) en *welwezen* (Zondag 23) een ruime ingang in de gereformeerde gezindte. Gods Woord kent deze lering met haar ruime assortiment van (onder)scheidingen niet. Zondag 7 en Zondag 23 zijn onafscheidelijk één. Leest u de zondagafdelingen van de Heidelberger er maar op na en onderzoek de belijdenisgeschriften; u zult het niet tegenkomen. Trouwens, ook Ds. C. Smits, predikant van de Oud Gereformeerde Gemeente te Hardinxveld-Giesendam, was deze mening toegedaan. Hij sprak in zijn Catechismusverklaring: 'Eigenlijk wordt in Zondag 23 precies hetzelfde geleerd als in Zondag 7. Het is niet zo, zoals het weleens verklaard wordt: nu ben je in Zondag 7 gekomen, maar niet in Zondag 23. Dit is in het geheel niet de bedoeling van de opstellers geweest. In Zondag 7 wordt dit als leerstuk verkondigd, maar in Zondag 23 is het een persoonlijke vraag: hebt gij nu de bate ervan?'¹⁷⁶ U ziet het: hij sprak in de lijn der reformatoren.

Weet u welke lijn Ursinus volgde als hij over het geloof sprak?

1. De *voorbereiding* tot het geloof Zondag 2-6;
2. De *noodzaak* van het geloof Zondag 7 vr./antw. 20;
3. Het *wezen* van het geloof Zondag 7 vr./antw. 21;
4. De *grondslag* van het geloof Zondag 8 vr./antw. 25;
5. Het *voorwerp* van het geloof Zondag 9-22 (de 12 artikelen);
6. De *vruchten* van het geloof Zondag 23;
7. De *oorsprong* van het geloof Zondag 25 vr./antw. 65;
8. De *leidraad* van het geloof Zondag 25 vr./antw. 67.

¹⁷⁶ C. Smits, *De Heidelbergse Catechismus*, p. 344.

De wedergeboorte

Met het verstand is het niet mogelijk om de wedergeboorte te beschrijven. De zaken die hier voorkomen zijn voor de natuurlijke mens verborgen. We hebben de Heilige Geest nodig om kennis te krijgen van deze zaak. De Heere Jezus toont aan dat het werk van de Heilige Geest gelijk is aan de wind, waarvan we het geluid wel horen, maar niet weten vanwaar hij komt en waar hij heengaat. Helaas, het verstand wil het onverklaarbare verklaren. Ook Comrie deed eraan mee en het eindigde in een Babylonische spraakverwarring, in een diepe duisternis. U moet weten dat waar het verstand eindigt, het geloof begint. Nu is het niet mijn bedoeling onder dit kopje nog veel over de wedergeboorte te schrijven, want daarover heb ik aan het begin (wedergeboorte in de Schrift, enz.) en het einde (Nicodémus) van dit boek al geschreven. Maar in verband met de orde des heils zeggen we u, dat u niet hoeft te dwalen als u de heilige Schrift en onze goede belijdenisgeschriften aanhoudt. Deze leren dat we door het geloof wedergeboren en gerechtvaardigd worden. In de Heidelberger zien we bijv. in Zondag 3 (vraag en antwoord 8) dat we in het stuk der ontdekking, waar de onderwijzer over de kennis van onze ellende spreekt, nog niet wedergeboren zijn. Hij spreekt pas van verlossing als we wedergeboren zijn. Dus als we verlost zijn van alle zonde, schuld en straf, zijn we wedergeboren. Dit is toch duidelijk genoeg. U ziet weer dat die embryotheorie enkel dwaasheid is.

Wanneer is de zondaar dan wedergeboren? Dat kunnen we in Zondag 7 lezen. De onderwijzer handelt daar over het geloof. Het geloof is het kernwoord in de Bijbel en bij onze goede oudvaders, als er over onze wedergeboorte en rechtvaardiging gesproken wordt. Wedergeboorte staat niet op zich, zoals men nu wil laten voorkomen. In Zondag 7 is de zondaar echt wedergeboren en gerechtvaardigd. God de Heilige Geest werkt het geloof in het hart, waardoor de zondaar de vergeving der zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid van God geschonken wordt. De vergeving van zonde, enz., wordt niet pas in Zondag 23 geschonken, want daar beschrijft de onderwijzer wat in Zondag 7 gebeurt. Dadelijk, zodra we geloven, worden onze zonden vergeven. Denk bijv. aan de verlamde aan de voeten van Jezus. De onderwijzer schrijft in Zondag 7 niet over een geopenbaarde Christus, Die de zondaar in een later stadium (in de vierschaar) vrijspreekt. Hier al schenkt God ons vergeving omwille van het offer van Christus, waardoor Hij werd verzoend. Hier (in Zondag 7) spreekt God ons vrij in Christus, de gekruisigde Zoon van God. Hier ligt onze schuld niet bedekt als onder een wolk, maar wordt hij bedekt door het bloed van Jezus. God komt er nooit op terug. Wie het anders leert, maakt de Bijbel en zijn geloofsleer tot leugen, en richt eigenzinnig een onbijbelse leer op (o.a. de embryotheologie) en wekt Gods toorn op. Zullen we het beter weten dan God? Als nu deze wederge-

boren en gerechtvaardigde zondaar van zijn geloof spreekt, zegt hij met de Twaalf Artikelen te geloven in de *vergeving der zonden*. In Zondag 21 legt de gelovige uit en doet de gelovige belijdenis van wat hij met het geloof in de vergeving van zijn zonden bedoelt. Hij geeft dus aan wat hij gelooft, voordat de onderwijzer in Zondag 23 over de rechtvaardigmaking spreekt. Hij is al gerechtvaardigd, en dat door het geloof alleen. De onderwijzer begint hier niet over een tweede rechtvaardiging te spreken, maar hij legt de eerste uit. Dit doet hij op grond van de Schrift en omdat hij niet rooms is. Wilt u het anders leren, dan doet u dit dus tegen de Schrift in en bent u hierin rooms. Als deze verklaring over de wedergeboorte u nog niet genoeg is, haal ik een schone uitdrukking van Paulus aan, waarin hij de wedergeboorte in één zin noemt, namelijk: 'Om hun ogen te openen, en hen te bekeren van de duisternis tot het licht, en van de macht des satans tot God; opdat zij vergeving der zonden ontvangen, en een erfdeel onder de geheiligden, door het geloof in Mij' (Hand. 26:18). Hier verklaart hij de hele heilsorde. Let vooral op het keerpunt. Dat ligt bij de overgang van het ene naar het andere rijk: het is een geloofsovergang.

Nadere weldaad?

U ziet dat Gods Woord de vierschaarbeleving niet als een nadere weldaad beschrijft. De Bijbel en het leven des geloofs, geloof me, kennen geen tweede rechtvaardiging. De Roomse Kerk heeft wél de leer van de dubbele rechtvaardigmaking. Deze opvatting en leer is, zoals we in dit boek ruimschoots beschreven hebben, een uitvloeisel van de leer der scholastiek. Dat is wat Calvijn en Luther loslieten nadat ze de roomse godsdienst hadden verlaten, maar later haalde men de scholastiek door de achterdeur weer in huis.

We moeten oppassen met al die verklaringen en belevingen van mensen over de rechtvaardiging. Velen hebben hier een verkeerde voorstelling van. De een denkt aan een fysische werking en de ander aan transfusie (overgieting) of transmutatie (een overgaan van het een naar het andere). Vaak heeft men het over een visionair gebeuren of mystieke ondervinding. We willen hier niet nader op ingaan, want het is te moeilijk en te omslachtig om dit even uit te leggen, maar het is zeker dat het een juridisch gebeuren betreft. Het heeft een forensische, een rechtelijke betekenis. Dat is ook de lijn der Schrift: 'Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? God is het, Die rechtvaardig maakt? Wie is het die verdoemt?' (Rom. 8:33, 34).

Wanneer de mens als schuldenaar wordt aangeklaagd, dan gaat God de zonde door Zijn Geest ordentelijk voor ogen stellen. God wordt zijn Rechter. De mens wordt in zijn consciëntie gedagvaard voor de heilige Rechter en leert inzien dat hij een kind des toorns is. Hij wordt door zijn geweten beschuldigd, door satan aangeklaagd en door de wet veroordeeld. Alle

elementen van het vrijspreken van een zondaar doen zich hierin voor: de zondaar in zijn overtuiging; de wet in zijn verdoemende kracht; het geweten aangeklaagd voor God, zijn heilige Rechter; satan als de benauwer van zijn ziel en de beschuldiger voor God. Er is een brandende hel onder hem en een gesloten hemel boven hem. God toornst in gerechtigheid en spreekt het vonnis uit. De ziel verwacht zijn einde in de rampzaligheid en beschuldigt en veroordeelt zich voor God. Hij buigt zich voor de Heere neer, erkent Zijn Naam, billijkt Zijn rechtvaardig oordeel en bidt God aan. Christus komt tussenbeide als Borg en eist deze ziel op, want Hij heeft hem met Zijn bloed gekocht. God ziet Christus aan, spreekt de zondaar vrij en neemt hem aan tot Zijn kind. De ziel is herboren. Overgoten met de genade en liefde van God, zingt hij God eer en lof. Dat is dus de vierschaargedachte. Christus treedt op als Borg, Die, omdat de schuld op Hem gelegd was, de zondaar met God verzoent. Hij is zijn hemelse Advocaat.

Aparte beleving?

Als van de rechtvaardiging een aparte beleving wordt gemaakt, scheidt men de zaken vaneen. We moeten niet vergeten dat de verzoening met God ook onze rechtvaardiging is. De rechtvaardigmaking is op haar beurt weer hetzelfde als het verkrijgen van de vergeving. De rechtvaardigmaking is eenmalig. Ze geschiedt door Christus en het offer van Zijn bloed. Alleen en altijd is in Christus onze vrijspraak. Het gericht heeft zich aan het kruis al voltrokken. Het zwaard, dat in eerste instantie tegen de mens ontwaakt was, trof Hem. In Zijn offer is God bevredigd. De gerechtigheid, die Christus hierdoor verwierf, rekent Hij de zondaar toe, in het dodelijkst tijdsgewricht. De zondaar ontvangt en omhelst Christus met het van God geschonken geloof. Hij neemt Hem aan tot zijn zaligheid. Christus, de Zoon Gods, maakt de zondaar vrij, de Vader van Christus spreekt hem vrij en de Heilige Geest verklaart hem vrij. Wat is er met de zonde? Verzoend. Wat is er met de schuld? Betaald. Waar is Gods toorn? Gestild. Wat volgt hier? De vrede. Wat ging voorop? Gods recht. Wat verkreeg de zondaar? Vrije genade. Wat zijn we nu? Waarlijk vrij, verlost, God heeft ons welgedaan (Jes. 44:22). Wat nu? Betaal God uw gelofte en offer Hem dank.

Aanneming tot kinderen

We konden uit het voorafgaande al opmerken, dat de wederaanneming tot kinderen met onze rechtvaardiging de werkelijkheid wordt. Wij waren niet Zijn kinderen, zoals de voorstanders van de embryotheologie suggereren, maar worden het door deze echte nieuwe geboorte. Zo vinden we het ook bij Paulus als hij zegt: ... *opdat wij de aanneming tot kinderen verkrijgen zouden* (Gal. 4:5b). Hoe ben ik dan een kind van God? Ten eerste: krachtens

verkiezing. Daardoor wordt een vijand een kind, en een dienstknecht wordt een zoon. Ten tweede: krachtens het welbehagen Gods. Uit vrije gunst roept God de zondaar, rechtvaardigt hem door het geloof in Christus' bloed, en heiligt die en anderen Hem tot een volk, opdat ze Gods kinderen genaamd worden. Ten derde: door de barmhartigheid Gods. Daardoor worden ze wedergeboren tot een levende hoop door Gods genade. Ten vierde: door vrijkoping door het bloed en de offerande van de Borg aan het kruis van Golgotha. Ten vijfde: door vrijmaking uit de boeien des duivels. Hij haalt ze uit het gevangenhuis van deze helse cipier en verlost ze van de banden der hel. Door Zijn vervloeking heerst de wet niet over de vrijgekochten des Heeren. Als de Zoon u zal vrijgemaakt hebben, zult gij waarlijk vrij zijn. Ten zesde: door de rechtvaardigmaking. Hij ontheft ons van schuld en bekleedt ons met Christus' gerechtigheid. Zo verkrijgen we de vergeving der zonden door Zijn bloed. De Vader spreekt ons vrij op grond van de verdienste van Christus, Zijn Zoon. Ten laatste: we krijgen van ons kindschap de verklaring door de derde Persoon van het Goddelijke Wezen. Hij is de Geest der aanneming tot kinderen, door Welke wij roepen: Abba, Vader. Zo worden we wettige erfgenamen van het Koninkrijk der hemelen. Hij verleent ons het recht der kinderen en schenkt ons een vrije toegang aan de troon der genade. Dit recht wordt ons verleend in Jezus Christus, Die onze Zaligmaker van God geworden is. Wij lagen verklaard in Zijn eeuwige liefde en werden kind door toebrenging in de tijd. Hij is Gods eniggeboren Zoon, de Schootzoon des Vaders. Er zijn geen anderen nevens Hem. Wij zijn kinderen uit de geboorte des Geestes. Wij zijn en blijven Zijn schepsel ook in deze heerlijke staat van dit gezegend kindschap. Wij zijn kinderen om Zijnentwil, vanwege Zijn liefde, genade, offer en bloed. Kinderen zijn wij alleen uit genade. In Christus zijn we zalig door het geloof, hetwelk is Gods gave. Kinderen zijn wij dankzij God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

Ware vrede en rust

We willen nog even stilstaan bij wat de genade van onze rechtvaardiging inhoudt. We ontmoeten hier op aarde veel wederwaardigheden en benauwdheden van het hart. De bozen doen ons vaak geweld aan of beraadslagen onze ondergang. Dan weer worden we opgeschrikt door de influisteringen van satan. De verdorvenheden van ons hart stichten veel kwaad in onze ziel. Ze bezorgen ons veel onrust en spanning. Vooral de zonden vormen een zware last; van dit kwaad ondervinden we veel hinder en een voortdurende strijd. In onszelf hebben we geen verweer tegen deze grote menigte. Een godvruchtig mens neemt daarom de toevlucht tot God. Hij verkeert steeds aan de troon der genade om barmhartigheid te vinden en geholpen te worden ter bekwamer tijd. Hij doet dit met een beroep op Gods belofte. Met

het oog op Christus, stort hij zijn ziel uit voor God. Het ontbreekt hem niet aan vrijmoedigheid, omdat de Heere Zelf de gelovigen vriendelijk nodigt tot de fonteynen des heils en het water des levens. Daar verkrijgt hij de ware zielenrust. Hij rust in God, in Wie het Woord te prijzen is. Hij vindt rust in Zijn Zoon, in Wiens borgwerk hij vrede mag vinden. Hij krijgt rust in de Heilige Geest, als Trooster hem gegeven. Meer dan een moeder troost, vertroost de Heere de Zijnen. Met innerlijke barmhartigheid en Vaderlijk meedogen ontfermt God Zich over hun zielen. Door de staf van Zijn Woord en in de kracht van Zijn Geest, leidt Hij hen aan de wateren der rust. Zo worden ze stilgemaakt voor God, want Hij openbaart Zich daar *aan* en *in* de ziel. 'Daar', zegt de ziel, 'verlaat ik mij op God, mijn Toevlucht en mijn Burcht; mijn God, op Welke ik vertrouw; ik word als een gespeend kind gevoed uit de borsten der vertroosting.' Daar wordt de geredde zondaar omhelsd door de liefderijke goedheid Gods. Hier wordt hij gekoesterd in de liefde van God en van Zijn beminde Schootzoon. Hij wordt gestreeld door de rechterhand van Gods gerechtigheid. Hij wordt gesust door de melodie van het heilige Woord des Heeren. Hij weet zich gedrukt aan de boezem van Gods welbehagen en aan de borst van het Evangelie van Christus. Een zalig gevoel dringt door tot in het diepst van zijn ziel. Het is dat van de geborgenheid, veiligheid en bewaring. Het is het gevoel van rust, vrede en kalmte. Het is het zalige gevoel van de genade, liefde en gunst van God. Het hart voelt zich erdoor verruimd en verkrijgt er kracht en sterkte door en wordt als een jonge held, die loopt in de strijd. Het gemoed wordt aangedaan met een zeer grote blijdschap in God. Het doet hem zingen van Zijn goedertierenheid. Dan zingt hij in God verblijd en verheugt hij zich in de Heiland, Die naar waarde nooit te danken is. Hij zal met zijn ganse hart Zijn eer vermelden, want de Heere is zijn Licht, zijn Heil, zijn Zaligheid, zijn Vrede en zijn Levenskracht. Weet u, door genade, hier ook van, lezer(es)? Ach, u merkt natuurlijk wel dat dit allemaal totaal anders is dan de embryotheologie leert.

Het danklied

We mogen in dit schrijven de dank aan God niet missen. We weten immers uit welke nood en dood God ons door Christus heeft verlost. In het dodelijkst tijdsgewricht redde Hij onze ziel en droogde onze tranen. Zo komen wij ertoe te zeggen dat er een ogenblik is in Zijn toorn en een leven in Zijn goedgunstigheid. Eendrachtig moeten de Zijnen Hem, Zijn Naam, werk en eer prijzen. Hun ongerechtigheid is verzoend, hun schuld is uitgedelgd en van hun straf worden ze genadig ontheven. Dit geeft hun een troostrijk gevoel van vrede, heil en liefde. Gods gunst bestraalt hun ziel en Zijn genade verblijdt hun hart. God neemt hun tranen weg. Hun smart geneest en hun leed houdt op. Zo doet de Heere hen zingen van Zijn goedertierenheid en

waarheid. Hun ziel verheugt zich in God en Zijn heil. Verder troost Hij hen met Zijn Zoon, Zijn Geliefde, in Welke Hij een welbehagen heeft. Hij leed borgtochtelijk en stierf plaatsbekledend. Luisterrijk en heerlijk was ook Zijn opstanding tot onze rechtvaardigheid. Weergaloos was Zijn triomf over graf, dood en hel. Troostrijk sprak Hij voor Zijn hemelvaart Zijn jongeren aan over de komst van Gods Geest. Nooit zal Hij de Zijnen begeven of verlaten. Altijd zal Hij met hen zijn tot aan de voleinding der wereld. Verheugend is Zijn hemelvaart en troostrijk Zijn voorbeding aan des Vaders rechterhand. Hoe heerlijk is Zijn Naam en aanbeddelijk is Zijn majesteit en heerlijkheid. Waar zullen we ophouden? Waar in zien we Hem niet tot onze troost? Er is geen einde, want alles wat aan Hem is, dat is gans begeerlijk.

Zo is het ook met de Heilige Geest. Van onze wedergeboorte door Hem mogen we geen vreemdeling blijven. Door Hem ontvangen wij een nieuw hart, geest en leven. Nadat Hij ons van zonden, gerechtigheid en oordeel overtuigd heeft, maakt Hij ons Christus en al Zijn weldaden deelachtig. Hij verenigt ons met Hem door de gave van het zaligmakend en rechtvaardigend geloof, waardoor we Christus ingelijfd worden. Daardoor stort Hij dadelijk de liefde Gods in het hart. Tot onze troost leert Hij ons bidden en verklaart Hij ons de heilige Schrift. Hij blaast de ziel het leven aan, opdat we naar God leren zuchten en roepen. Hij leidt ons op de weg der gerechtigheid en heiligt onze ziel voor Jezus, ons gezegend Hoofd, waarvan de Kerk het lichaam is en de gelovigen de leden zijn. Hij verlicht ons oog voor de geestelijke dingen van Gods hemels Koninkrijk. Hij geeft kracht in tegenspoed en troost in de verzoeking en listen des satans. Hij verzekert ons dat we kinderen Gods zijn en erfgenamen van het Koninkrijk Gods. Hij blijft in ons tot in der eeuwigheid. Hij verzegelt ons dat het werk Gods in ons de waarheid is en dat dit van ons niet zal weggenomen, maar in ons voleindigd zal worden.

De heilige wandel

De liefdesgemeenschap met God komt uit in een heilige wandel. Na de verzoening met God, nodigt de Heere uit tot een nieuw leven, waarin een ootmoedige wandel gekend wordt met God. Dit moet de gevallen zondaar als het kostbaarste van alles wat hij aan genoegens kent, in acht nemen. Wat moeten wij daarbij in het oog houden? Wel, dat God heilig is. Hij zegt ons: zijt heilig, want Ik ben heilig. Zoek Hem dan tot uw heiligmaking, welke geschiedt door Zijn Geest. Voorts moeten wij in het oog houden dat God rechtvaardig is en rechtvaardig handelt. Dit vereist Hij ook van Zijn volk. Zij dienen hun hart te zuiveren van het kwaad en recht te doen aan hun naaste. Dit kan alleen door het geloof in Christus, door Wie God de goddeloze rechtvaardigt. Uit Hem moet u in Christus gerechtvaardigd worden, om rechtvaardig voor God te zijn. Zo zullen ze rechtvaardig handelen en

wandelen, gelijk God rechtvaardig is en de rechtvaardigheid doet. En die gerechtvaardigd is, dat hij nog gerechtvaardigd worde, met het oog op het leven der heiligmaking. De kinderen Gods moeten dit in hun armoede uitleven, daar hun nieuwe gehoorzaamheid aan God nog maar zwak en gebrekkig is. Ze moeten gedurig gereinigd worden door het bloed en de Geest van Christus. Dit zal hen voorzichtig doen zijn in al hun doen en laten voor God en de mensen. Ze kunnen maar niet lichtvaardig denken als ze zich geplaatst weten voor het aangezicht van de heilige Verbonds Jehova. Omzichtig gaan ze te werk in de toenadering tot God. Bedachtzaam zijn ze dan voor Hem in hun woorden en werken. Ze moeten zorgen dat er door hun zondige verkeerdheden, geen verwijderingen ontstaan. Daarom zij hoogmoed verre van hen geweerd. Onverschilligheid past niet in het leven en wandelen met God. Het hart is teer en zorgzaam ten aanzien van deze dure plicht. Willen ze door genade het liefst aan de boezem Gods verkeren, dan moeten ze nederig en ootmoedig zijn. Daarom dienen ze zich op een zodanige wandel met God voor te bereiden. Ze moeten bereid zijn Hem steeds te gedenken, want de overdenking van Hem is zoet. Ze behoren Hem voortdurend te benodigen, want Zijn komst is het die hun heil volmaakt. Als Hij vertoeft te komen, moeten ze Hem met lijdzaamheid verwachten, naar Hem uitzien met alle bidding en smeking. Zo geven ze er blijk van dat Zijn gezelschap hen het meeste waard is. Het geeft uiting aan het sterke verlangen naar God en Zijn gemeenschap.

Daarom, vraag de Heilige Geest of Hij uw hof wil doorwaaien, opdat uw Liefste tot uw hof kome. God komt altijd in Christus, en nooit anders dan in Christus of het moet in Zijn vlamme toorn en wrekende gerechtigheid zijn. O, daar zijn zoveel misvattingen in onze dagen. Men denkt buiten Christus God te kunnen ontmoeten. Men denkt zich wedergeboren zonder een verzoend God in Christus deelachtig te zijn. Wat een schromelijke vergissing doet zich hier voor, en wat een grote teleurstelling gaat men tegemoet, als dit bij God vandaan niet verandert. Denk hierbij weer aan de embryotheologie. Het komt voort uit een grove onwetendheid en de list van satan om de waarheid voor de ziel te verduisteren en hem in deze dwaling vast te houden. Nu gaat het van: ja, maar die zegt het zus en die leert het zo, maar God zal zeggen: gaat weg van Mij, vervloekte, in het eeuwige vuur, waar de worm niet sterft en het vuur niet uitgeblust wordt, want Ik heb u nooit gekend.

De ware vrijheid

Nu willen we zien waarin de vrijheid van de kinderen Gods bestaat en hoe ze ook bewaard moet worden. Paulus zegt hiervan in Galaten 5:1: *'Staat dan in de vrijheid met welke ons Christus vrijgemaakt heeft, en wordt niet wederom met het juk der dienstbaarheid bevangen.'* U kunt nu langzamer-

hand wel weten, lezer, dat God de Zijnen door een sterke hand heeft bevrijd van alle slaafse banden. Wat zegt nu de apostel tot deze gelovigen, die in de vrijheid der kinderen Gods staan? Hij vermaant hen die vrijheid niet te verliezen. Ze moeten in die vrijheid blijven staan, waarmee Christus hen vrijgemaakt heeft. Ze moeten zich niet door andere mensen, leraars of door uzelf, tot dienstbaarheid laten brengen. Ze moeten niet terugvallen in de wet. Ze moeten oppassen dat ze hierdoor niet de grote en heerlijke genade en de werken van hun Zaligmaker vergeten. Hij is hun een dierbare Vriend. Verlustig u in Zijn verzoenend werk. Verblijd u in Zijn zaligheid. Verwonder u over uw vrijheid. Geef die nimmer prijs. Verheerlijk uw Koning. Leef in deze vrijheid. Haal diep adem en zie vrij om u heen. Neem geen oorzaak in uw vrijheid om te zondigen. Wees niet wetteloos, maar wandel in de liefde tot God en uw naaste. U mag uw vrijheid niet misbruiken. Wees niet hardvochtig, noch humeurig, maar zachtmoedig en nederig. We worden geroepen in Christus Jezus te roemen en niet op het vlees te betrouwen. We willen anderen opwekken de Heere te vrezen en te geloven in de naam des Zoons van God. We hebben er vermaak in om met God te wandelen, Zijn dienst waar te nemen en Christus, het Lam, te volgen, overal waar het Hem belieft.

Wat betekent dit staan in de vrijheid, met welke Christus ons vrijgemaakt heeft? Het betekent dat u een vrij gebruik mag maken van het hemelse wetboek. Dat is dat lieve Woord van God dat we de Bijbel noemen. U krijgt van God het recht om onbeperkt gebruik te maken van al de beloften Gods; ze zijn u in Christus ja en amen. Ze geven u veel steun in uw strijd en zielsverdriet. Deze vrijheid maakt u een welkome gast aan de tafel des Heeren. De Meester is daar en Hij roept u tot de gemeenschap Zijner liefde. Hij geeft u al de vrijheid om, op welk uur en welke tijd dan ook, aan de troon der genade te komen. Werp daar al uw bekommernis op de Heere, want Hij zorgt voor u. Geen van uw verzoeken zal Hij weren en geen bede zal Hij afwijzen. Zoek uw zonden van Hem vergeven te zien, om Christus' wil. Pleit op Zijn beloften. Vraag van Hem Zijn zegen. Krijg kracht in de beproeving en sterkte in de verdrukking. U mag komen in de donkerste nacht van uw ellende. U vindt troost in de hevigste moeilijkheden. U wordt gelaafd in uw heftigste dorst. U vindt schaduw in de brandende hitte van de woestijn van deze wereld. Maak gebruik van deze vrijheid, want u verkreeg het recht der kinderen. U bent een erfgenaam van God, door Jezus Christus. Wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing is u in Christus geworden. God maakte u vrij, in Zichzelf en uit louter genade. Hij gaf u de vrijheid om vrij te zijn in Hem. Hij schonk u Zijn Geest en waar de Geest des Heeren is, daar is vrijheid. Sta dan in deze uw vrijheid.

Doop en verbond

We hebben al aangetoond dat onze wedergeboorte alles met de doop te maken heeft. De doop is het badwater van onze wedergeboorte. Zo richt God met ons een verbond der genade op. Lezer, het is ons nodig dat we wezenlijk in het verbond der genade overgaan. Ursinus leert ons dit verbond als de gemeenschap tussen God en de ware gelovigen, welke gegrond is in de verzoening door Christus. Guido de Brès wijst ons erop, dat allen die in dit genadeverbond zijn, delen in de goederen des heils. Met Ralph Erskine kunnen we zeggen dat het hierbij om de leden van de onzichtbare Kerk gaat, die uit loutere gunst van de Heere grote en vele voorrechten ontvangen. Deze goederen komen alleen toe aan de burgers der stad Gods, want niemand heeft daar recht op dan hij of zij die een medeburger der heiligen wordt en een huisgenoot Gods (Ef. 2:19). Erskine duidt aan dat de Vorst des vredes de Heere van die stad Gods is, waarvan Zijn onderdanen de gelovigen en Zijn volk de inwoners zijn. Zij zijn allen hun Koning gelijk, Die in het midden van die stad woont, omdat zij naar Zijn beeld veranderd zijn. Hij maakte Zijn Kerk heerlijk omdat Hij hen onverdiend grote eer aandeed. Zo hebben zij hier op aarde reeds vrede in hun consciëntie.

Schoon zegt Erskine, dat zij toegang hebben tot des Konings tafel en zij gehoor ontvangen bij hun Prins, zonder een lastige opwachting aan het hof, gelijk het in de wereld gaat. Paulus zegt dat wij in Christus, als we Hem ingelijfd zijn, de vrijmoedigheid hebben en de toegang met vertrouwen door het geloof aan Hem (Ef. 3:12). We verkrijgen van Hem de vrijheid van spreken, en mogen ons gehele hart blootleggen voor Hem, in de plicht van de gebeden en dankzeggingen. We hebben alzo de vrijheid om tot God te naderen als onze Vader met kinderlijke vrijmoedigheid en zonder slaafse vreze. We oefenen zo een gegronde verzekering, dat onze personen en onze betrachtningen bij God aangenomen worden. Kortom, om het met Erskine te zeggen: wij hebben een voorrecht van een ongetwijfeld recht op de stad van het nieuwe Jeruzalem daarboven. Iedere ware burger ontvangt hier brieven van geleiding van zijn Prins. Dood, noch hel kunnen hun weg verhinderen. Zij hebben huns Konings paspoort en daarom zullen zij voorwaarts gaan. Zij zijn 'gezegend met alle geestelijke zegeningen in de hemel in Christus' (Ef. 1:3). Dus niet alleen met tijdelijke zegeningen of uiterlijke voorrechten, maar ook met geestelijke zegeningen.¹⁷⁷

Goede werken

We gaan deze heilsorde vervolgen met enkele woorden over de goede werken. Paulus zegt zo duidelijk: *'Want wij zijn Zijn maaksel, geschapen*

177 R. Erskine, *Al de werken van R. en E. Erskine*, dl. I, p. 76, 77.

in Christus Jezus tot goede werken, welke God voorbereid heeft, opdat wij in dezelve zouden wandelen' (Ef. 2:10). De gezaligde zondaar is dus een waar gelovige; hij is het maaksel Gods. Er is hier sprake van de nieuwe geboorte uit God; van de vernieuwde mens die herschapen is naar de beeltenis Gods. Dit wordt in Gods Woord een tweede of nieuwe schepping genoemd. Goede werken zijn dan noodzakelijk een vrucht van de wedergeboorte. God heeft ons niet geroepen tot onreinigheid, maar tot heiligmaking. De vrijheid waarin God Zijn Kerk plaatst, mag niet ter oorzaak van het vlees gebruikt worden. Veelmeer hebben we elkander te dienen in de liefde. We weten ons met de apostel Paulus daarin onvolmaakt. Hij jaagde ernaar of hij het ook grijpen mocht, waartoe hij van Christus Jezus gegrepen was. Maar hij wist tevens dat God machtig is om alle genade in de Zijnen overvloedig te doen zijn, opdat zij in alles tot alle goed werk overvloedig mogen zijn.

Zo wil God ook een ieder naar zijn werk vergelden. Zij verkrijgen het eeuwige leven, die het met volharding in goeddoen, heerlijkheid en eer, en onverderfelijkheid zoeken. Door het geloof zijn hun werken God welbehagelijk in Christus Jezus. In Hem dragen zij vrucht en nemen zij toe in kennis van God, in Wie het eeuwige leven is. God heeft Zijn Kerk hiertoe bereid. Zij zijn de vaten van Zijn barmhartigheid. Hij schreef Zijn wetten in hun verstand. In hun harten heeft Hij de onuitwisbare letter van Zijn liefdegebod getekend met de griffie van de Heilige Geest. Uit Zijn Woord maakt God Zijn wil bekend. Door Zijn Geest onderricht Hij hun harten. Door het geloof volgen zij Hem na. Zo alleen wandelen zij in het licht van het Goddelijke aangezicht. God is de Auteur, maar ook de Voleinder van hun geloof. Zij ontvangen wat van Hem geschonken is. Dat geldt niet alleen de rechtvaardigmaking, welke geschiedt door het geloof, maar ook van de heiligmaking, zonder welke niemand God ziet. Zo zullen de rechtvaardigen uit hun geloof leven. Dit geloof put uit de volheid van Christus. Uit Hem krijgen zij wat zij in zichzelf niet vinden. Zo leren zij niet naar het vlees, maar in de Geest te wandelen. Ze haten de zonde. In Christus zijn ze met God verzoend. Door Zijn bloed worden zij gerechtvaardigd. Door Zijn dood is hun leven. In Zijn leven is hun kracht. Alzo zullen zij in nieuwigheid des levens wandelen. Dit kan niet anders dan tot eer en heerlijkheid van God zijn.

Heiligmaking

Hoewel ik al over goede werken en de wandel met God geschreven heb, wil ik apart nog even wijzen op de heiligmaking. Dit onderwerp krijgt meestal (te) weinig aandacht. Ook dit moet in het leven van Gods volk gestalte krijgen. We moeten aan de wereld niet gelijkvormig worden (Rom. 12:1). We moeten godzalig leven en onze harten in liefde aan de Heere wijden. We moeten

niet schromen om ons aan God op te offeren met een Hem welbehaaglijke offerande. Vooral in de embryokringen gaat het voornamelijk om het zogenaamde beginnende leven. Als je vraagt hoe je tot Christus komt, is hun dat vreemd. Ze blijven steken in ontroeringen en overtuigingen. Die worden zo breed uitgemeten, dat men het practikale godzalige leven niet meer kent, zoals door Paulus verkondigd en hierboven beschreven. Dat merk ik ook tijdens de preek. Als ik spreek over tranen en berouw, dan herkennen ze dat nog wel, maar als ik spreek over het leven met Christus in de heiligmaking, de oefeningen des Geestes en des geloofs, dan weet men het niet meer. Hierbij komt natuurlijk dat in de embryoleer de heiligmaking vóór de rechtvaardigmaking wordt geplaatst, dus ze denken al voor God te kunnen gaan leven zonder gerechtvaardigd te zijn. Ik noem dat alleen maar zelfverbetering. Ze leven in overtuigingen buiten Christus om, ze voelen zich wedergeboren, maar nog niet gerechtvaardigd. Dat betekent dus dat niet een zondaar, maar een wedergeborene gerechtvaardigd moet worden. Zo'n denkbeeld is strijdig met de Schrift. Alleen door de rechtvaardigmaking wordt een ziel rechtvaardig voor God. Die leert hem in heiligheid te leven, want anders wil men door de werken der wet gerechtvaardigd worden. De mens die deze dingen doet, is nog onder de wet en niet onder de genade. De Heere moet hem eerst afsnijden van zijn werken en leven, dan pas wordt hij overgezet in Christus en wordt hij als een zondaar rechtvaardig voor God, door het geloof in Jezus. Hij wordt dus niet als een wedergeborene of een half bekeerd mens gerechtvaardigd, maar als een goddeloze.

O, die grote verwarring komt allemaal doordat we niet meer weten wat onze vaders geleerd hebben. Het bevindelijke leven is verzelfstandigd geworden en wordt tot waarheid verheven. De één spreekt de ander na en gaat dat voor waarheid houden wat het soms niet is, waardoor Gods volk in verwarring en duisternis terechtkomt. Het is nodig om aan de ware leer vast te houden. Gods Woord is de waarheid en daaruit komt onze bevinding voort.

Kernzaken in de Bijbel

Als we al deze zaken genoemd en gelezen hebben, is het goed om nog een korte samenvatting te geven. U moet er wel op letten dat in deze lijn bepaalde zaken samenvallen, maar het lijkt ons goed om ze apart te noemen. De fout is daarbij vaak geweest, dat mensen deze zaken gingen verzelfstandigen. De meningen hierover werden verdeeld, zodat ze er natuurlijk ook nog eens over begonnen te twisten. Helaas hebben die onbesneden harten elkaar al heel veel verbeterd en verketterd. Maar Gods Woord is het einde van alle tegenspreken; dat Woord is het richtsnoer van ons leven; dat Woord feilt niet. We zien daar geschreven:

De uitwendige roeping door middel van Gods Woord (Jes. 53:1; Matth. 23:37; Rom. 10:17; 2 Kor. 5:11; Gal. 3:2, 5; Hebr. 2:3).

Wat werkt God in het hart van de zondaar als hij nog **onder de wet** is? (Ps. 33:9; Jer. 23:29; Rom. 6:15-23).

In dit stuk der ontdekking letten we op de drie Goddelijke Personen, namelijk: het werk van de Zoon, het Woord (zie 1 en 2), het werk van de Heilige Geest (zie 3 en 4), het werk van de Vader (zie 5).

1. de opwekking uit de dood der zonden en misdaden (Hand. 9:4; Joh. 5:25);
2. de ontwaking uit zijn diepe doodslaap (Luk. 15:17-19; Joh. 11:43; Ef. 5:14);
3. de opening der ogen (Gen. 3:7; Hand. 26:18);
4. de overtuiging van zonden voor een heilig en rechtvaardig God (Hand. 2:37; Joh. 16:8);
 - Godskennis (Jes. 6:5);
 - ellendekennis (Klaagl. 3:1; Hebr. 12:6);
 - zelfkennis (Jer. 17:9);
5. de toeleidende weg tot Christus (Jes. 55:6, 7; Luk. 15:17-20; Joh. 6:35, 38, 65); Door middel van de genoemde zaken doet de Heere de zondaar tot Christus komen. Het kan ook genoemd worden:
 - de trekkende liefde des Vaders (Hos. 2:13; 11:4; Joh. 6:37, 44; Kol. 1:13);
 - de droefheid naar God (Matth. 11:28; 21:32; Jer. 31:9; 2 Kor. 7:10);
 - de afsnijding van alles wat God en Christus niet is (Luk. 9:24; Rom. 9:28; Joh. 15).

De zondaar komt nu **onder de genade** (Rom. 6:15; Gal. 5:18).

1. de inwendige roeping door Gods Woord en Geest (Matth. 11:28; Rom. 10:17; Rom. 11:29). Deze roeping ligt verborgen (Joh. 3:8) in de uitwendige roeping en komt tot uiting in:
2. de schenking van het geloof in Christus (Ef. 2:8; Joh. 3:14-16; Filipp. 1:29), waardoor we:
 - Hem (bewust) ingeplant zijn (Ps. 110:3; Rom. 11:24; Joh. 15);
 - (bewust) wedergeboren zijn (Joh. 1:12, 13);
 - behouden zijn (Mark. 16:16; Ef. 2:8);
 - gerechtvaardigd zijn (Rom. 5:1);
 - levendgemaakt zijn (Kol. 2:13; Ef. 2:1 enz.), want: 'Ditzelve leven is in Zijn Zoon' (1 Joh. 5:11) en: 'Die den Zoon heeft, die heeft het leven; die den Zoon Gods niet heeft, die heeft het leven niet' (vs. 12);
 - God zaligmakend kennen, want: 'Een iegelijk die liefheeft, is uit God geboren en kent God' (1 Joh. 4:7; zie ook 2 Kor. 4:6);
 - een nieuwe schepping zijn, want: 'Indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel' (2 Kor. 5:17);

3. de aanneming tot kinderen (Rom. 8:15, 16);
4. de heiligmaking (2 Kor. 7:10; Hebr. 12:14);
5. de heerlijkmaking (Rom. 8:17-23; Openb. 21:9-11 enz.).

Hier mag Gods Kerk met Paulus recht zeggen: 'Maar uit Hem zijt gij in Christus Jezus, Die ons geworden is wijsheid van God, en rechtvaardigheid en heiligmaking en verlossing; opdat het zij, gelijk geschreven is: Die roemt, roeme in den Heere' (1 Kor. 1:30, 31).

We zijn ons ervan bewust, dat in een samenvatting als deze, enige aanmerkingen kunnen worden gemaakt. We gaven al aan dat verscheidene geloofszaken samenvallen. Ze moeten niet strikt van elkaar gescheiden worden. Toch beantwoordt deze samenvatting aan mijn bedoeling. We willen de mensen een indruk geven van de orde, waarin God Zijn Kerk het heil en de zaligheid schenkt. Daarbij komt de uitdrukking 'toeleidende weg tot Christus' ons misschien ongelukkig voor. Doch de zaak is duidelijk. We zien dat de Heere ons, door Zijn dierbare Geest en in de weg van de waarachtige bekering, leidt tot Christus en het geloof in Hem. De Heilige Geest is een Geest van dienstbaarheid tot vreze (Rom. 8:15), maar net zo goed de Geest des geloofs (2 Kor. 4:13).

Waar moeten we nu de droefheid naar God plaatsen? De kanttekenaren achten deze droefheid een vrucht van het rechtvaardigend geloof en niet een werk der wet. Toch noemen zij in een bewijstekst de gelijkenis van de verloren zoon. Dit was voor mij voldoende reden om dit thema ook te plaatsen onder het kopje: onder de wet. Het staat echter als op de grens.

Voor verder onderzoek kunnen we de verklaring van Calvijn over 2 Korinthe 7:10 ter hand nemen. U ziet bij hem verwoord wat we op pag. 159 en 160 schreven onder het kopje: *De droefheid naar God*. Calvijn zegt dat deze droefheid wordt veroorzaakt door vrees voor Gods oordeel (zie ook Jak. 4:9, 10). Hij zegt dat Paulus deze droefheid noemt als oorzaak van de bekering. Uit de kennis van onze zonden worden we ernstig bedroefd. Volgens Calvijn begint de bekering dus met droefheid, die het hart van de mens verbetert en uiteindelijk zijn gemoed vernieuwt. Hij prijst het berouw om zijn vrucht die daaruit voortkomt: de zaligheid. De Heere werkt dat we, door de bekering vernieuwd zijnde, van de dienstbaarheid der zonden verlost worden. Door het geloof gerechtvaardigd zijnde, worden we ook van onze vervloeking verlost.

Ten slotte: We hebben u in het kort iets laten zien van de wegen die de Heere met Zijn volk houdt. Als u dit vergelijkt met de zogenaamde heilsorde van de embryotheologie, dan ziet u zeer grote verschillen. Raak daar toch niet in verstrikt. O jeugd, jongeren, jullie vormen voor de toekomst een nieuw geslacht. Je staat bloot aan allerlei verleiding. Hou je toch aan de heilsorde van de bloedtheologie. Laten we toch op bijbelse wijze spreken en preken.

HOOFDSTUK 15

Heilsprediking

Gelukkig zijn er in de vorige eeuwen ook tal van predikers geweest die de zuivere tonen van het Evangelie der waarheid hebben laten horen: de zuivere heilsprediking. Predikers die niet besmet waren met de embryofilosofie. Het is onmogelijk om ze allen in dit boekje een stem te geven, toch willen we er enkele noemen. Predikanten met een bijzondere boodschap voor de kerk van Nederland. Een getuigenis dat we niet mogen vergeten.

Ds. L.G.C. Ledeboer (1808-1863)

De leer van Ds. Ledeboer vond navolging bij o.a. de leraars uit de Oud Gereformeerde Gemeenten. Hoewel hij geen dogmaticus was, heeft hij wel enige uitspraken gedaan over de wedergeboorteleer. Hij lag daarmee op één lijn met de oudvaders en leerde op grond van Gods Woord dat de wedergeboorte niet losstaat van de verzoening met God.¹⁷⁸ Het was voor hem niet alleen de leer, maar ook de beleving. Daarom willen wij u er nu graag een voorbeeld van geven hoe God van een dood, zondig, vijandig mens een levend mens maakt. In die discutabele leer van de eerder genoemde kerken, wordt naar hun waan immers een mens levendgemaakt (Zondag 3), aan hem wordt Christus geopenbaard (Zondag 7) en ten slotte wordt hij nog gerechtvaardigd (Zondag 23). Dat laatste acht men niet meer nodig. Hij is al enigszins gered, want Christus is hem reeds geopenbaard. Hij moet echter wel naar de rechtvaardigmaking blijven staan. Ledeboer had grote moeite met die leer (of liever gezegd: hij had er een afschuw van). Hij liet dit blijken in zijn inleiding op de brief over *De rechtvaardigmaking des zondaars voor God*. Daarin komt uit dat hij een grote stuiting gevoelde met de opvatting van Ds. C. van den Oever (in de lijn van Ds. E. Franssen en Dr. C. Steenblok enz.) over

178 L.G.C. Ledeboer, *Verzamelde Geschriften*, II, p. 313, 316.

dit onderwerp.¹⁷⁹ Hij had zich er uit vrees niet over uitgesproken, toch kon hij zich met Ds. Van den Oever niet verenigen. Van den Oever schreef hem dat hij over dit onderwerp nog een stukje wilde schrijven, doch Ds. Ledeboer wilde daar niet op ingaan. Ledeboer had niet veel met die *meningen* en *gedachten* van die mensen op. Hij hield het bij Gods Woord. Hij verwoordde wat dit stuk betreft, de grondzuil van hetgeen waarmee de kerk staat of valt, namelijk de rechtvaardiging door het geloof. Hij zegt hiervan het volgende aan een vraagsteller:

Gij *vraagt mij in* een brief over de rechtvaardigmaking des zondaars voor God, *of deze* door het geloof *alleen geschiedt*. Hier kan de vraag drieërlei zijn: eerst wat het Woord daarvan zegt; ten tweede wat ik daarvan gepredikt heb; en ten derde wat ik daarvan heb onderzonden. Als deze drie dingen niet tezamen overeenstemmen, dan zijn de twee laatste prullen en krielboelen uit de hel en het werk des satans, hoe schoon ook nagebootst, gelijk de wolven de stem des herders nabootsen, om zo de schapen te verlokken.

Dit zegt genoeg. Pas toch op; doe hier uw lering op. De verschillen waren bij de afgescheidenen onderling radicaal en diepgaand. Helaas zien we deze verschillen niet meer. De beïnvloeding van die embryotheologie is zo sterk, dat ook de Oud Gereformeerde Gemeenten dreigen erin op te gaan. O, als ze met de leer van de embryocoalitie meegaan, is het met hen gebeurd. Dan zijn ze de naam van de kerk van de Reformatie onwaardig.

Hoor nu hoe Ledeboer het stuk van de rechtvaardiging als een goddeloze voor God beleefd en doorleefd heeft. We letten vooral op het keerpunt en denken daarbij aan Zondag 33, die handelt over de waarachtige bekering. Hij schrijft:

Wij spreken nu ook niet van den tijd hoe lang hij in het een en ander kan blijven staan, - daar is God vrij in, gelijk Hij het in alles is - ook niet bepaaldelijk in het woelen en tobben van den zondaar, daar de een langer onder verkeert dan den ander, of ook zichzelf bedriegende met valsche overleggingen, schoon altijd daar weder afgestoten op 's Heeren eigen tijd. Eenmaal komt er een tijd dat hij tot het einde aan alles raakt, hij wordt besloten en al nauwer bepaald en gedrongen (ik spreek bij ondervinding) als een stad die belegerd en uitgehongerd wordt; nergens uitkomst, hulp noch raad: niets voldoet hem; alles ontvalt hem daar hij het leven nog bij houden konde; nu wordt hem onder dit alles een uitkomst aangewezen, die deure der hoope in het dal Achor's (betekent: angst en benauwdheid), een weg buiten hem, een ander moet voor hem tusschen treden en de eeuwige klove vullen;

179 C. Graafland, *Van Calvijn tot Barth*, p. 274.

er komen beloften, openingen, hope van verlossing bij vlagen in de ziel als bliksems in den nacht, maar hij ligt onmachtig neder, ontdekking, troost voor die openingen, gedachten van behoudenis, dit moet hem nader geschonken worden. De Geest blaast (o ja!) waarheen Hij wil; het wordt geheel nacht bij hem, de wet gaat door merg en been en door de overleggingen des harten; hij staat aan alles schuldig, hij moet omkomen als er geen verlossing komt.

Dat nu moet ondervonden en kan niet beschreven worden. Dat duurt zo lang als het de Heere behaagt, totdat zijn hart, met de tollenaar, gebroken wordt; zijn zielestand wordt hem benomen en belet en ontvalt hem, menende om te komen, letterlijk stervende aan alles in dat ogenblik.

Nu komt het leven in de dood, Christus openbaart zich aan zijn ziel, onbegrijpelijk, onbeschrijfelijk, nieuwe hemel, nieuwe aarde, nieuw hart, nieuw leven, nieuwe ogen, alles om hem, in hem, boven hem in gevoel nieuw, geheel nieuw. Zij juichen in den hemel: *'een kind is ons geboren'*, of liever, gelijk de ziel dat ondervindt: er is blijdschap in den hemel over een zondaar die zich bekeert. Eene nieuwe Goddelijke natuur is hij deelachtig geworden; hij kan en moet Vader zeggen in Christus; zijne zonden zijn hem vergeven, nu eerst looft, juicht, prijst en dankt hij, hij ontvangt den nieuwen keursteen met den nieuwen naam er op geschreven, als pand en bewijs. De ganse Bijbel is hem een geopend boek, Gods volk zijn volk, alles is hem gegeven; zijn hart, oor en mond, ziel en ingewanden, verstand, zin en wil, harts-tochten en genegenheden gaan allen recht uit naar den Bloed-Bruidgom Jezus Christus; die Naam leert hij dan verstaan, wat zeg ik, hij is met Christus opgewekt en een erfgenaam des eeuwigen levens geworden, en heeft deel gekregen aan de erve der heiligen in het licht; zijn leven en sterven is boven; zo schuw hij was, zo vrijmoedig is hij nu; het is nu enkel lof en dank en psalmlied; geloof openbaart zich in liefde en hopen, o ja! het geloof is al aan 't stromen, de hoop bezit en de liefde verslindt hem soms tot bezwijken; de droefheid is verwisseld in vreugde en het gewaad des lofs heeft hij verkregen voor enen benauwden geest; voor een doorn is een dennenboom opgegaan; de Geest getuigt met zijnen geest dat hij een kind Gods is geworden.

Ds. Th. van der Groe (1705-1784)

In vergelijk met de leer van Comrie en diens embryogedachten, kunnen we gerust zeggen dat we nu weer kunnen ademhalen. We zijn nu bij Van der Groe: een eenling in de nadagen van de Nadere Reformatie, die het hoofdthema der reformatoren handhaafde, namelijk dat tot het wezen des geloofs onafscheidelijk de zekerheid behoort. Hier horen we weer de bijbeltaal. Je

voelt bij het lezen van zijn boeken direct aan, dat we hier op het rechte spoor zitten. De Schrift en haar eenvoud komt hier kennelijk weer openbaar. In zover we bekend zijn met de leer der Reformatie, zien we gelijk dat deze leraar in de lijn van onze oude theologen staat. Waakzaam als hij was, luissterde hij zelfs de kleinere verschillen op, en hief hij om die reden tegen al het afwijken in de leer der waarheid, dat zich toen al overal deed gelden, de waarschuwendende stem op. Hoe duidelijk leert hij ons dat we ons verloren moeten weten om behouden te worden. Dit verlorenzijn is een vrucht van de prediking der wet.¹⁸⁰ Bij hem wordt Christus ons noodzakelijk.

Hierbij blijft het niet, want alles moeten we loslaten en alles moeten we verliezen om Zijnentwil. Zo komt het tot een volle overgave aan Hem. Nooit is er rust voor de ziel, voordat we bewust in Hem geloven.¹⁸¹ We lezen bij hem dat aan deze vereniging met Christus, de kennis van Christus voorafgaat. Want hoe zouden wij in Hem kunnen geloven, wanneer wij Hem niet eerst kennen? Van nature zijn wij echter blind voor Hem. In de grond der zaak weten wij niet, dat Hij er is. Daarom moet Christus aan de ziel worden geopenbaard, zodat wij Hem met verlichte ogen des verstands aanschouwen. Deze kennis ontsteekt dan het geloofsvertrouwen in Christus. Daaruit blijkt, dat het de echte levende kennis is.

Er is dus een wezenlijk verschil tussen deze levende kennis, en de dode, valse, beschouwende kennis. In de ware kennis sterft de mens aan zichzelf. Als er geen levende kennis is, komt men echter nooit tot het aannemen van Christus, of het moet een geveinsd aannemen zijn, waar geen kennis van verlorenheid aan voorafgegaan is. Juist waar de mens tot niets wordt, daar wordt Christus alles. Dat 'Christus alles en Christus alleen' krijgt bij Van der Groe een diep reformatorische uitwerking. Dit blijkt als hij spreekt over de geloofswerkzaamheden met de ambten van Christus, met de naturen en staten van Christus. In Christus vindt de ziel rust. Daarom zal het geloof bij Christus het langst stilstaan. En het zijn de beste predikers, die geen andere stof hebben dan Christus.¹⁸²

Van der Groe legt, gelijk de reformatoren, een zwaar accent op de geloofs-zekerheid. Volgens Gods Woord en de bevinding der heiligen, noemt hij dan ook de eerste wezenlijke genade die God in de roeping bewijst, de vereniging met Christus door het geloof. De aard van deze vereniging met Christus is zekerheid. Er is geen geloof zonder vereniging met Christus, en er is geen vereniging met Christus zonder zekerheid.¹⁸³

180 Th. van der Groe, *Voorrede* op de werken van R. en E. Erskine, dl. 4 *Over het aannemen en gebruikmaken van de belofte*, p. 2 v.

181 Th. van der Groe, *Toetssteen van ware en valse genade*, I, p. 91.

182 C. Graafland, *Zekerheid des geloofs*, p. 240.

183 C. Graafland, *ibid.*, p. 241.

Dit staat haaks op wat Comrie en vooral zijn navolgers leren. Ik zeg u dat het niet voor niets is, dat degenen die echt Gods Woord, met Augustinus en de leraars uit de Reformatie lezen, de spijze niet meer kunnen verdragen die men aanreikt met het zuurdesem van de veronderstelde wedergeboorte. Maar voor degenen die niets liever willen dan op deze bedrieglijke gronden staan, is het zoete koek.

Dus we zien duidelijk dat Van der Groe in dit opzicht een andere kant uitging dan Comrie. Ook Comrie legde de nadruk op de vereniging met Christus, maar verbond daarmee zijn constructie van *habitus* en *actus fidei*. Van der Groe, die in het geheel niet wijsgerig dacht, ging veel meer uit van de geloofsdaad. Wel sprak hij over een *hebbelijk* grondbeginsel van het geloof, waaraan het te danken is dat de gelovige nooit tot wanhoop komt. Ook noemde hij een enkele maal het *zaadachtelijk* geloof,¹⁸⁴ dat aan de bekering voorafgaat, maar deze aspecten treden in het geheel van zijn geloofsbeschouwing nauwelijks naar voren. Centraal staat de bewuste geloofsvereniging met Christus.

Vandaar dat ook de wedergeboorte uit deze geloofsvereniging met Christus voortvloeit, en dus op het geloof volgt. De wedergeborene is het nieuwe schepsel in Christus. Hierdoor komt de wedergeboorte heel dicht bij de rechtvaardiging te staan. Beide zijn uit Christus, de een reëel, de ander door toerekening, maar beide door het geloof.¹⁸⁵ Ook worden wedergeboorte en heiliging nauw met elkaar verbonden, terwijl de bekering door Van der Groe als een totaalbegrip wordt gebruikt, waarin hij alles samenvat: ontdekking van zonde, vereniging met Christus, vrede met God.¹⁸⁶

Trouwens, Van der Groe stelde in zijn uitgave *Het oprecht en zielzaligend geloof* dat hij achting had voor theologen als Schortinghuis, Brakel, Koelman, Van der Kemp, Hellenbroek en Verschuir, 'maar dat de oude theologen, zoals Luther en Calvijn, Teellinck en Van Lodenstein, bij hem *nog al eenige ponden swaerder wogen*'.¹⁸⁷

Ds. J.P. Paauwe (1872-1956)

Onder hen die zuiver Gods waarheid predikten, was ook Ds. J.P. Paauwe. Iemand die zijn stem verhief tegen alles wat in de kerken aan dwaling geleerd werd. Een man die met Luther zei: 'Mij is geleerd dat de rechtvaardigmaking aan het eind staat. God leert dat ze aan het begin gevonden wordt.' Daar kwam dus heel veel tegenop. Hij vertelde daarover eens: 'Iemand had

184 Th. van der Groe, *De waarachtige bekering*, p. 4.

185 Th. van der Groe, *De Heidelbergse Catechismus*, I, p. 45.

186 Th. van der Groe, *De waarachtige bekering*, p. 6, 10-13; C. Graafland, *De zekerheid van het geloof*, p. 242.

187 Th. van der Groe, *Beschrijving van het oprecht en zielzaligend geloof*, p. 182.

mij eens een brief geschreven, waarin hij het opnam voor de zogenaamde - zo wordt het dan uitgedrukt - bekommerde kerk. Ik heb deze brief beantwoord op de volgende wijze. "U wilt met mij spreken over deze dingen? Ik ben bereid dit te doen, maar dan moet u één boek meebrengen, één boek is voldoende (van een leraar met enig gezag), waarin u uw opvattingen verdeeld vindt." Op de afgesproken tijd kwam hij bij me. Ik zeg: "Waar is het boek?" "Heb ik niet." "Niet gevonden? Durf je dan toch bij mij te komen?" Het onderhoud was spoedig gedaan.¹⁸⁸

Ds. Paauwe heeft helder over de wedergeboorte gesproken. We willen het u graag eens laten lezen. Wat zei Ds. Paauwe? Vergelijkt u het maar met wat we in de eerste hoofdstukken uit de Schrift en de kanttekeningen citeerden. Hij noemde de wedergeboorte het kenmerk van de rechtvaardigmaking.

God geeft in Christus de uitverkoren, geroepen zondaar drie weldaden. Hij geeft er wel meer, maar Hij geeft vóór alle andere hem drie weldaden. De eerste is de vergeving der zonden, de uitdelging van de schuld. De tweede weldaad, die God in Christus de zondaar die geroepen is, schenkt, is het recht op het eeuwige leven. Het recht op het tijdelijke, op het geestelijke, en op het eeuwige leven. Bij deze twee zegeningen blijft het niet. God geeft nog een derde, en dat is de wedergeboorte. En omdat de wedergeboorte (niet wat de tijd betreft, maar wel wat de orde betreft) de derde weldaad is, zo is zij het kenmerk van de rechtvaardigmaking, het kenmerk van de vergeving der zonden en van het recht op het eeuwige leven. Dus het is onmogelijk dat de wedergeboorte aan de rechtvaardigmaking zou voorafgaan. Maar even onmogelijk is het dat iemand zou gerechtvaardigd kunnen zijn zonder de wedergeboorte deelachtig te wezen. De wedergeboorte is het kenmerk van de rechtvaardigmaking. Daarom zegt de apostel Paulus (als u wilt, dan kunt u de aantekeningen aan de rand zelf opslaan): 'Zo is er dan nu geen verdoemenis voor degenen die in Christus Jezus zijn, die niet naar het vlees wandelen, maar naar den Geest.' Hieruit volgt dat de rechtvaardigmaking met de wedergeboorte of vernieuwing een gevolg is van de vereniging met Christus.¹⁸⁹

Ds. E. du Marchie van Voorthuysen (1901-1986)

Die leer van de Reformatie is natuurlijk ook de leer van de hervorming. We vinden deze ook zo ernstig verwoord bij Ds. E. du Marchie van Voorthuysen. Hij sloot zich aan, nadat hij eerst predikant was geweest in de Christelijke Gereformeerde Kerken, bij de Oud Gereformeerde Gemeenten in

188 J.H. Koolschijn, *Leven en werk van Ds. J.P. Paauwe*, p. 74.

189 C. Valk, *Ds. J.P. Paauwe, zijn leven en prediking*, p. 218.

Nederland. We zien hem in zijn leer in de lijn der Reformatie staan, vandaar dat we ook hem over de wedergeboorte willen horen spreken. Enkelens van u kennen hem misschien nog wel, als een man die in veler oog te radicaal overkwam. Als u echter die gemoedelijke godsdienst uit de kerken tegenkomt, zal zulk een gedrag voor u heel goed verklaarbaar en begrijpelijk zijn. De achtergrond speelt hierin als zodanig een grote rol. Stond je in de voormalige Hervormde Kerk, dan moest je optrekken tegen de remonstrantse leer. Zit je onder de roomsen, dan moet je strijden met het pelagianisme. Behoor je bij de afgescheidenen, dan moet je de degen der waarheid kruisen met hen die de embryoleer voorstaan. Ook hierom willen we nog een fragment van Ds. Du Marchie van Voorthuysen laten lezen. U ziet dat het lijnrecht tegen de embryotheologie in gaat en deze op alle onderdelen door hem verworpen wordt. Goed geschoold als hij is, zegt hij:

Kuyper leerde de veronderstelde wedergeboorte. Tegenwoordig wordt de leer van de veronderstelde rechtvaardigmaking gedreven. En dat niet zomaar in de Gereformeerde Kerken; nee, dat vindt je bij de rechterflank van wat men noemt de zwaardere gemeenten. Daar kun je van Adam afgesneden zijn zonder het te weten, daar kun je in Christus ingelijfd zijn zonder het bewust te zijn. Zonder dat je het weet, ben je in Christus levend gemaakt. Ik kan het niet geloven, ik wil het niet geloven. Wanneer het mogelijk is dat een vrouw een kind zal baren zonder pijn, en zonder dat ze het weet; dat ze een kind gebaard zal hebben zonder dat ze er ooit iets van gevoeld heeft, dan moet u nog maar eens komen praten. Maar dan zal ik het nóg niet geloven.

Waar lees je dat er een onbewuste overgang is in Christus? Waar leren de reformatoren dat? Ik zeg niet: waar wordt het geleerd, maar ik vraag alleen waar de reformatoren dat leren. Waar staat dat in de belijdenisgeschriften? Waar staat dat in de Catechismus? Weet je wat er in de Catechismus staat? Dat er drie stukken nodig zijn die gekend moeten worden om getroost te leven en te sterven. Drie stukken, niet drie toestanden. Dát is de enige troost.¹⁹⁰

Wat deze drie stukken betreft wil ik u erop wijzen, dat de embryotheologen ook hierin de *Heidelberger Catechismus* niet volgen. Zij stellen in plaats van drie wel vijf stukken die nodig zijn te kennen om zalig te worden. Men begint met een wedergeboorte in engere zin, dan volgen ellendekennis, de openbaring van Jezus, de rechtvaardigmaking en ten slotte de dankbaarheid. Ze blijven in hun theologie meest hangen bij de eerste drie stukken, de laatste twee komen nauwelijks aan de orde. O, die gracht, die gracht, die gracht! Lezer, lezeres, pas toch op voor die gracht (Matth. 15:14; Luk. 6:39).

190 Ds. E. du Marchie van Voorthuysen, *In stilheid tot U*, p. 120.

Dr. H.F. Kohlbrugge (1803-1875)

We gaan deze reeks besluiten met iets uit het boekje *Leer des heils*, waarin Dr. H.F. Kohlbrugge, in de vorm van vraag en antwoord, spreekt over de wedergeboorte. Kohlbrugge werd als hersteld-luthers proponent afgezet, omdat hij een predikant van remonstrantisme had beschuldigd. Ondanks herhaalde verzoeken werd hij niet toegelaten tot de Hervormde Kerk, hoewel hij gepromoveerd was. Hij werd in 1848 predikant van de Nederländisch-Reformierte Gemeinde te Elberfeld. Deze beproefde prediker heeft vanuit Duitsland veel invloed uitgeoefend, vooral ook in Nederland. Zijn preken worden in de erediensten nog graag gelezen. In het genoemde boekje lezen we in:

Vraag 315: *Hoe staat het, met betrekking tot deze waarheid, met dengene, die in Christus gelooft?*

Antwoord: Hij houdt het daarvoor, dat hij de oude mens afgelegd en de nieuwe mens aangedaan heeft.

Vraag 316: *Wanneer heeft dit eigenlijk plaatsgevonden?*

Antwoord: In de kruisiging en opstanding van Christus, waarin Hij alles Gode teruggebracht en alles hersteld heeft, wat door onze schuld bedorven was, nadat wij van God afgefallen waren.

Vraag 317: *Wanneer wordt een mens de vrucht van dit werk deelachtig?*

Antwoord: Hoewel het heil van Christus voor ons aanwezig is, zo komt er nochtans in ons leven een zeker tijdstip, waarop wij door de Geest des geloofs in dit heil overgezet worden en van de dood in het leven overgaan. Dat is de gehele omzetting eens mensen, welke hem tevreden maakt met de gerechtigheid die voor God geldt, een omzetting, die ook *wedergeboorte* heet.¹⁹¹

Vraag 318: *Wie werkt deze wedergeboorte?*

Antwoord: God, door mededeling van Christus' Geest.¹⁹²

191 Romeinen 13:11: 'Dewijl wij de gelegenheid des tijds weten, dat het de ure is dat wij nu uit den slaap opwaken; want de zaligheid is ons nu nader dan toen wij eerst geloofd hebben.'

Kolossenzen 1:6: (Het Woord der waarheid, namelijk des Evangelies) Hetwelk tot u gekomen is, gelijk ook in de gehele wereld, en het brengt vruchten voort, gelijk ook onder u, van dien dag af dat gij gehoord hebt en de genade Gods in waarheid bekend hebt.' Efeze 5:8: 'Want gij waart eertijd duisternis, maar nu zijt gij licht in den Heere.' Efeze 2:13: 'Maar nu in Christus Jezus, zijt gij, die eertijds verre waart, nabij geworden door het bloed van Christus.'

192 1 Petrus 1:3: 'Geloofd zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, Die naar Zijn grote barmhartigheid ons heeft wedergeboren tot een levende hoop, door de opstanding van Jezus Christus uit de doden.' Efeze 1: 13: 'In Welken (Christus) ook gij zijt, nadat gij het Woord der waarheid, namelijk het Evangelie uwer zaligheid, gehoord hebt; in Welke gij ook, nadat gij geloofd hebt, zijt verzegeld geworden met den Heiligen Geest der belofte.'

Vraag 319: *Wat is het middel waarvan God zich daartoe bedient?*

Antwoord: Het woord van Zijn genade, hetwelk ik geloven mag, juist dan, wanneer ik geen grond meer onder mijn voeten vind, ook geen leven meer in eigen hand heb, en de hemel boven mij gesloten is, gelijk geschreven staat: 'Gijlieden zijt om niet verkocht, gij zult ook zonder geld gelost worden', Jesaja 52:3.

Vraag 320: *Wat is het kenmerk van uw wedergeboorte?*

Antwoord: Dat ik mijn God vreze, mijn naaste eer en liefhebbe, ook mij met mijn wedergeboorte niet trooste, maar met de eeuwige trouw en ontferming Gods.

Het zal u duidelijk zijn dat deze leer de leer der Reformatie is. Nee, Kohlbrugge leerde geen embryofilosofie. Laten we tot zijn leer der Reformatie terugkeren. Och, houdt u zich toch alstublieft niet meer op met het bedrog van die embryotheologie en alles wat daarbij hoort. In die theologie houdt men uit liefde voor de zogenaamde bekommerden, de doden in het leven, en vermoordt men tegelijk de ware levenden. Leraars, houd ermee op om zulke dingen te verkondigen. Het is u altijd zo voorgehouden en geleerd, maar neem er afstand van, en leer de gemeente weer de oude beproefde waarheid, die naar de godzaligheid is. Praat de voorgangers niet langer na, maar word gevoed en gesterkt uit het Woord, dat ons van vrije genade spreekt. Door de Heilige Geest zult u achter en in de waarheid komen.

Een les van Kohlbrugge

Ik wil dit hoofdstuk vervolgen met een getuigenis van Kohlbrugge. Laten wij eens luisteren naar een fragment uit zijn levensverhaal. Deze uit de Hervormde Kerk verbannen prediker, kreeg van Brummelkamp de uitnodiging zich bij de afgescheidenen te voegen. Let nu goed op het antwoord: Kohlbrugge attendeerde Brummelkamp erop dat hij vóór de Afscheiding persoonlijke omgang met hen had, maar dat de afgescheidenen die omgang hadden beëindigd. 'Ik bleef altijd thuis om een iegelijk met des Heeren Woord en met de vertroostingen, waarmede de Heere mij vertroostte, te dienen. Zij hebben mij, de een voor, de ander na, verlaten, zich stotende aan dat Woord.' Kohlbrugges prediking was dus duidelijk anders dan die van de afgescheidenen. Zijn befaamde prekenserie uit Romeinen 7, en vooral zijn zogenaamde koomapreek over vers 14, had bij de afgescheidenen veel kwaad bloed gezet: 'Want wij weten dat de wet geestelijk is, maar ik ben vleeselijk, verkocht onder de zonde.' (Het gaat hier over de komma na het woord 'vleselijk'). Da Costa had hem zelfs een antinomiaan genoemd. Maar de Heere had Kohlbrugge laten zien dat 'juist zij die het meest van de gerechtigheid van Christus spraken, zo weinig tot de gerechtigheid Gods, geopenbaard in het Evangelie des Gezalfden, kwamen.' Hij verweet hen dat ze meenden

‘den Heere een tempel te bouwen, maar juist dien terzijde legden, die van die gerechtigheid getuigde naar de wille Gods en op Zijne heilige last.’ Wat schreef Kohlbrugge daarom over de afgescheidenen, die op dit punt van Gods Woord waren afgeweken? Ik vraag u opnieuw: let goed op!

Zeg aan die mannen, Brummelkamp! Zeg aan die mannen des Heeren Woord:

1. De akker waarop, en de zaaijer door wien de afscheiding het eerste gezaaid werd, en gelijk zij gezaaid werd, zijn vervloekt van den Heere Zebaoth, den sterken en geweldigen God, Die met Zijn getuigenis niet laat spotten, Die woont bij dengenen, die eene verslagen en verbroken geest is, en die voor Zijn woord beeft (...).

2. De leer uwer Gemeente is niet de leere Christi, is niet een wandelen naar Geest, maar naar vleesch, en de geest, die nog onder u is uitgegaan, is een logengeest in den mond aller uwer Profeten, en uwe werken zijn niet vol bevonden voor God; maar gijlieden hebt des Heeren Wet verlaten en loopt goden na, die geen goden zijn, maar Baäl (Peors). (...) Ontbindt de geheele Afgescheidene Gemeente als zoodanig, onderwerpt u aan de leere Christi in waarheid. Doet dat evangelie, die Jezus, die Geest die gij hebt, uit uw midden weg, want het is niet het Evangelie des volzaligen Gods (...).

En voor zoveel gij leraren van die gemeenten zijt, zo zet u zelf nog eens af, en onderzoek des Heeren Woord, en onderwerp u aan Zijn getuigenissen. Maar zo waarachtig als de Heere leeft, zoals gij nu bestaat, leert en werkt en bezig zijt, gij zijt Zijn apostel niet, maar bedriegt uzelf en anderen, en wordt bedrogen door leringen die wel een schijn der waarheid van zich geven, maar gij zult er geen vrijmoedigheid mee hebben voor den Heere, als Hij geopenbaard zal worden aan de waarachtige getuigen.’

Trouwens, ook Ds. Kersten heeft Kohlbrugge beschuldigd van een verkeerde visie op de heiligmaking. In zijn *Dogmatiek* heeft hij daar meer dan een pagina voor uitgetrokken. ‘Kohlbrugge (...) sloeg reeds te weinig acht er op, dat de wedergeborene door de kracht des Heiligen Geestes zich tot God bekeert en Zijn geboden betracht.’ Het is maar de vraag wat men onder de wedergeborene verstaat. Kohlbrugge had het goed begrepen, maar toch werd hij veroordeeld. Zo gaat het nu nog. Degenen die een goede leer brengen, worden op het geestelijke schavot gebracht en onthoofd. U hebt trouwens uit de conclusies van Ds. Van den Brink (zie pag. 111-113) kunnen lezen hoever Ds. Kersten zelf van de leer der Reformatie en zelfs ook van de leer van Comrie afgeweken is.¹⁹³

193 G.H. Kersten, *De Gereformeerde Dogmatiek*, II, p. 213-214.

(Vervallen) kerken

Kohlbrugge zag zijn Elberfeldse gemeente als een noodoplossing, zo zag Ds. Ledeboer het trouwens ook. Maar de afgescheidenen hebben niet naar Kohlbrugge geluisterd. Ze zijn doorgedaan met hun eigen kerken te stichten en hun leerstukken in eigen dogmatieken vast te leggen. Bij Kohlbrugge ging het over Romeinen 7, maar wat zeggen de afgescheidenen van nú over bijvoorbeeld Romeinen 6, van de trappen van de wedergeboorte? Wie preekt dat nog zoals de kanttekeningen leren? (Zie hoofdstuk 3 van dit boek.) Maakt u zelf de toepassing maar, het is echt niet zo moeilijk. En wat is er van de afgescheidenen terechtgekomen, na ruim 150 jaar?

- a. De *Gereformeerde Kerken* (de kerken van Kuyper, een geweldig bolwerk toentertijd), hebben de waarheid totaal losgelaten. Wat in die kerken uiteindelijk heeft plaatsgevonden, is met geen pen te beschrijven. Ze zijn opgegaan in de Protestantse Kerk in Nederland, een kerk zonder een rechte Belijdenis. Embryoleer: iedereen verondersteld gelovig enerzijds of iedereen verondersteld wedergeboren anderzijds.
- b. We zien ook dat de *Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt*, ontstaan in 1944, de waarheid hebben verlaten. Ze hadden eigen bolwerken, eigen organisaties, een eigen politieke partij, eigen scholen, ze noemden zich de ware kerk, sloegen zich op de borst, maar wat is ervan over? Formeel gezien, niets!
- c. In de jaren zestig ontbrandde in deze denominatie een conflict over onder andere de binding aan de belijdenisgeschriften, vastgelegd in het Ondertekeningsformulier voor ambtsdragers. Dit leidde rond 1970 tot het ontstaan van de *Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt* buiten verband, nu de *Nederlands Gereformeerde Kerken*. Wat is er daar van de waarheid over? Van de aloude, beproefde leer der vaders? Weet u het? Kerk na kerk is omgegaan. Dat proces stopt niet!
- d. Vergelijk ook de *Christelijke Gereformeerde Kerken* van nu en zestig jaar geleden. Wat is er nog van over? Ook bijna niets. Het ene deel werkt samen met de *Nederlands Gereformeerde Kerken*, een ander deel met de *Hersteld Hervormde Kerk*, weer een andere groep met de *Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt* en de rest is hopeloos verdeeld. Waar leest men Van der Groe nog? Waar Shepard? Bijna allemaal verbondskinderen. Hele groepen belijdeniscatechisanten komen, zogenaamd bekeerd, aan de verbondstafel, alleen op grond van het afleggen van openbare belijdenis.
- e. Nu de laatste kerken nog, de *(Oud) Gereformeerde Gemeenten (in Nederland)*. De embryotheologie is niet veel beter dan de leer van

de verbondskinderen: bekeerd door wat overtuigingen, wedergeboren zonder geloof, gerechtvaardigd van eeuwigheid. We geloven wel dat God Zijn Kerk bewaart. Altijd zal er een overblijfsel zijn naar de verkiezing der genade. Ook zal het aan Zijn getuigen onder de leraars niet ontbreken. Er zal er altijd wel één zijn die een waar-schuwend stem opheft om het volk zijn overtreding bekend te maken. Over het algemeen echter zijn de kerken in een toestand gekomen als de kerk van het Oude Testament. Voor en na de ballingschap tot aan de komst van Christus was deze kerk afgodisch, sektarisch, hoerachtig; van de genade vervallen.

In onze dagen lijkt het ware leven uit God bijkans weg. Gods getrouwe dienstknechten zijn weinig en Gods kinderen zijn de aarden flessen gelijk geworden. In zoverre dat er nog van enige rechtzinnigheid sprake is, missen we de kennis, liefde en vreze van God. Dit komt tot uiting in de ontheiliging van de dag des Heeren en van de beide sacramenten. Ook de predikanten uit de gereformeerde gezindte gebruiken die dag al om van de ene naar de andere plaats te jakkeren. Ze reizen stad en land af om iemand tot een jodengenoot te maken. Hun preken (embryo) worden aangepast naar de smaak van het publiek, hetzij 'zwaar' of 'licht'. Ze doen hun best om niet God, maar de mensen te behagen (1 Thess. 2:4, 15). Over de waarachtige beke-ring behoeft bijna niet meer gesproken te worden, want men gaat ervan uit dat men door wat overtuiging al wedergeboren is. Dit alles geschiedt onder het motto: wij hebben de waarheid, terwijl de preken eigentijds en oppervlakkig zijn. Zo is de zuivere leer der vaderen haast uit Nederland weggeraakt. Oudvaders worden bijna nergens meer gelezen. De dominees preken naar het hart van de dode belij-ders. Het is alles embryo, embryo, habitus, actus wat de klok slaat. De zuivere leer van de wedergeboorte, waar hoor je die nog? Ze is al grotendeels weg. De genade is geen vrije genade meer. Het is de vrome mens om wie het gaat. De goede dominee moet het onderwerp van het gesprek zijn. Ja, maar mijn dominee is bekeerd, zult u zeggen. Denkt u dat ze dat van Kuyper ook niet gezegd hebben? Ja, maar mijn dominee preekt zo zuiver. Denkt u dat ze dat van Bavinck ook niet zeiden? Mensen, houd ermee op. Volg Christus na. Aan alles komt een eind. Uw kerk, uw dominee, uw godsdienst, het neemt een einde. En dan? Dan komt de eeuwigheid. Zou het gaan met uw embryogevoel? Het zal niet gaan. Die embryoleer draagt niets bij tot uw zaligheid. Integendeel, ze houdt u er vandaan. Houd u toch bij de zuivere gereformeerde waarheid en voorkom, door de genade van God, uw ondergang. Wees gewaarschuwd.

Staan of vallen

O, o, het is uitermate droevig. Ook de laatste kerken zijn veel verder weg dan ze denken. Als die niet meer weten wat de ware wedergeboorte is, wat weten ze dan nog wel? Luther zei het vijfhonderd jaar geleden al: met de *rechtvaardiging van de goddelozen door het geloof alleen*, staat of valt de kerk. Wordt dit niet geleerd, dan valt ze, en is dit wel het geval, dan staat ze. Nu, maak zelf maar de toepassing.

O, zeker, men ontkent Christus niet, maar men kent Hem ook niet en toch is men Hem ingelijfd. Deze dingen vind je in de hele Schrift niet en hoor je bij geen enkele zuivere leraar. Lees Shepard, Hooker, enz. en u vindt niets van dit alles. Wat eerst in de kiem aanwezig was en nog niet zo opvallend geleerd werd, is nu jammer genoeg een vaststaand feit geworden in die kerken. Een boek van Comrie vindt, zoals laatst bij de hertaling van *De Eigenschappen*, veel ophef in die kringen, maar als het *Schatboek* opnieuw verschijnt, heerst er de stilte. Over *De Toetssteen* of *De bijna-christen ontdekt*, wil men liever niet eens meer praten. Laat ik het zo eens zeggen: men belijdt vandaag het geloof van onze vaders, dat op de zuivere gronden van de Schrift steunt, niet meer, maar men gelooft liever in de belijdenis van zijn eigen kerkverband.

Critici

Enkele critici hebben deze gang van zaken in hun kerkverbanden opgemerkt en de afwijkingen geanalyseerd, zodat ieder het grote verschil met de Reformatie kan opmerken. Maar de kerken willen er niet aan, ze vinden het wel goed zo, en ze willen geen nader onderzoek. In plaats van deze misvatting uit de weg te ruimen en de zielen hun toevertrouwd, eerlijk te behandelen, gaan ze voort op deze heilloze weg. Het overgrote deel volgt deze leidlieden blindelings na. Zelfs zij die het van de Heere geleerd hebben, nemen de gezegden over. Ze nemen aan wat ze moeten verwerpen en laten los wat ze moeten aannemen.

Deze leer bracht grote duisternis in de kerk. Waar echt geestelijk leven is, komt het niet meer tot een doorbraak en tot meerdere wasdom. Men heeft totaal geen oog voor een rechte overgang uit het rijk van de vorst der duisternis in het koninkrijk Zijner liefde. Men kent of leest *De viervoudige staat* van Boston niet meer, die met zijn bijlagen afkapt wat men daar nu inzegt. Het algemene werk van Gods Geest wordt niet meer van het zaligmakende werk onderscheiden. Men geeft grond onder de voeten waar geen grond is. Er wordt gepleisterd met loze kalk. Genade wordt voorwaardelijk gemaakt en de heiligmaking gaat aan de rechtvaardigmaking vooraf. Zodoende wordt de heiligmaking met de werkheiligheid verward. Heiligheid is een wettische dienstbaarheid geworden. Er wordt een werkheiligheid onder het mom van liefde geleerd.

Alle kanten op

Wat is een mens toch dwaas, als hij het licht des Geestes mist. Zonder Hem is hij enkel duisternis. Hij is zo gefixeerd op zijn eigen systeem, dat hij blind is voor het andere uit Gods Woord. Hij maakt de Bijbel zo tot een heel klein geheel. Vandaar dat men het volle Evangelie niet meer predikt en men het Evangelie met de wet vermengt. Van de vrijheid van een christen hoor je helemaal niet meer.

Het heldere licht van het Evangelie lijkt zo langzamerhand bijna (zonder te generaliseren) op alle kansels gedoofd. En weet u wat zo bedrieglijk is? Die leraars zeggen maar halve waarheden. Ja, dat kan dus ook nog! Ds. Du Marchie van Voorthuysen zei daarvan: 'Het oordeel van deze dagen is dat de leraars veel dingen zeggen die waar zijn, ontzettend veel waarheden, maar waar je uiteindelijk nog alle kanten mee uit kunt. Want wat is de wedergeboorte? Waar stel je de levendmaking? De een houdt er dit voor, een ander dat. Zodoende krijg je kerken vol bekeerde mensen, met een beginsel van leven en eigenschapjes van genade. Mensen die niet dit of dat durven ontkennen, van die kleintjes, die als volkje van God worden ingezegend met: houd maar moed, zie maar dat je er wat bij krijgt. Maar mens, zie toch dat je ermee veroemd wordt, om alzo verzoend te worden ...'

Daarom zijn de tafels zo vol avondmaalgangers, meer dan honderd is tegenwoordig al heel gewoon. Soms zijn het mensen van wie te vrezen is dat ze niet eens meer *uiterlijk* begrip van de waarheid hebben; mensen die midden in de wereld leven. Maar predikanten en kerkenraden doen er niets meer aan. De grondstukken der waarheid worden niet meer begrepen, en in het belijden van de waarheid beluisteren we in de huidige kerken een ondertoon, die zo langzamerhand haaks staat op wat God leert.

De goede belijdenisgeschriften staan als museumstukken in de pronkkast van de kerken; ze verstaan hun inhoud niet meer. Ze hebben huisregels bedacht, en dat in een noodkerk, in een inktzwarte duisternis. Men houdt voor leven wat geen leven is, en men denkt zich wedergeboren zonder dat Christus hem heeft verlost. De één is verondersteld wedergeboren, de ander is verondersteld bekeerd of rechtvaardig en weer anderen hebben een verondersteld geloof. Wat een misrekening is dit voor een eindeloze eeuwigheid. De Heere mocht nog veler ogen daarvoor openen.

Leespreken

We willen ook nog iets zeggen over het uitgeven van de hedendaagse preken. Er komt van alles op de markt. Bij het uitgeven van boeken en preken worden citaten soms verwormen gepubliceerd. Men gaat selectief te werk. Wat niet zint, wordt weggelaten. Soms is er niemand die het controleert, corrigeert

of redigeert. Die markt is een rommelmarkt geworden. Veel literatuur is leeg van inhoud, steunt op menselijke inzichten, is plat of bezigt een spreektaal die door het moderne leven wordt beheerst. Er wordt een veelheid van enthousiaste, emotionele en oppervlakkige gevoelens naar voren gebracht. Men geeft de mensen een beetje troost, met een wedergeboorte zonder Jezus en zonder geloof. Kerken en kerkenraden, leraars, doe daar niet aan mee en ontdek de schat die onze vaders hebben nagelaten. Blijf bij de schriftuurlijk-bevindelijke waarheid, bij de bloedtheologie. Alleen bloed, bloed, bloed, dat alleen reinigt van alle zonden!

Ten slotte

We zijn aan het einde gekomen van dit ernstige onderricht. Tot wie richtte ik me in dit schrijven nu precies? Zal ik het u zeggen? Nee, ik laat de kerkvader Cyprianus het u zeggen:

Ik richt me tot jou! Al is het op de valreep, in de laatste tel van dit tijdelijke leven, dat je bidt voor wat je hebt misdaan en smeekt tot God, Die de Ene en Ware is, door te erkennen dat je Hem kent en daar ook in te geloven: je krijgt genade door die erkenning en reddende vergiffenis door dat geloof! Die worden je geschonken door de Goddelijke goedheid. Dan ga je op de rand van de dood nog over tot onsterfelijkheid.

Dat is de genade van Christus, dat is het geschenk van Zijn erbarmen. Hij overwon de dood door de zege van het kruis, Hij kocht de gelovige vrij met de prijs van Zijn bloed, Hij verzoende de mens met God de Vader, Hij liet de sterveling herleven door de hemelse hergeboorte. Laten wij Hem waar mogelijk allen volgen en ons laten voorstaan op Zijn sacrament en teken. Hij is het Die ons de weg van het leven baant, Hij is het Die ons terugvoert naar het paradijs, Hij is het Die ons meevoert naar het Koninkrijk der hemelen!

Met Hem zullen wij altijd leven, dankzij Hem zijn wij tot kinderen van God geworden. Met Hem zullen wij voorgoed jubelen, hersteld door Zijn bloed. Wij christenen zullen samen met Christus roemrijk zijn, in de gelukzaligheid van God de Vader, in de vreugde van eeuwigdurende genieting, voorgoed in Gods aanschijn en God voorgoed dank brengend. Voorgoed vreugdevol, ja, en dankbaar, hoe kan het ook anders? We waren ten dode opgeschreven, maar kunnen nu gerust zijn: we zijn onsterfelijk geworden.¹⁹⁴

194 Cyprianus, *Bidden in een boze wereld*, p. 109, 111.

HOOFDSTUK 16

Het nachtgerep met Nicodémus

We overdenken ten slotte een gedeelte uit Johannes 3, waarin de Heere Jezus een ontmoeting heeft met Nicodémus. In dit nachtgerep wordt een duidelijke verklaring gegeven van de wedergeboorte. Veelal worden de teksten uit dit hoofdstuk lukraak in verband gebracht met de embryoleer, maar laten wij dit boek afsluiten met een bijbelse verklaring.

God volvoert ook in de persoon van Nicodémus Zijn voornemen. Hij is overal het Begin en het Einde van. Hij komt tot de zondaar en brengt hem tot Christus. De Zoon verlaat het Vaderhuis om de zondaar te redden en de zondaar verlaat, door de kracht Gods, het adamshuis om in de Zaligmaker behouden te worden. De Zaligmaker verenigt Zich door genade en liefde met de zondaar en de zondaar wordt verenigd met Christus door geloof en liefde.

Zo eenvoudig ligt de bekering van een zondaar tot God, en zo eenvoudig ligt hier de verzoening van de zondaar met God door het kruis en het bloed van Christus. Hier is in feite alles al mee gezegd, maar omwille van allerlei hardnekkige dwalingen willen we het nog wat nader uitleggen.

De farizeeër

Nicodémus staat voor de God en Christus hatende godsdienst uit die tijd. Let op de toespeling: *een mens uit de farizeeën*.¹⁹⁵ Hij doet zijn naam (volks-overwinnaar) eer aan, want hij is trots en hoogmoedig gelijk al de andere farizeeërs zijn. Hij moet in het sanhedrin een plaats van gezag hebben bekleed¹⁹⁶ en genoot bovendien enige welstand.¹⁹⁷ Zijn nachtelijke tocht geeft

195 Het was niet nodig om te zeggen met wat voor een mens de Heere hier te doen had, want Hij wist Zelf wat in de mens was, Joh. 2:25.

196 Dit kunnen we lezen in Joh. 7:50.

197 Dit kunnen we merken tijdens de begrafenis van de Heere Jezus (Joh.19:39).

uiting aan zijn vrees voor zijn prestige. Hij wil niet graag herkend worden, want zijn naam gaat eraan, als zijn omgang met de Heere voor het sanhedrin uitlekt. Hij schuilt in het duister, niet alleen voor de mensen, maar ook voor zichzelf. Hij vlucht in het onpersoonlijke. In het *wij weten* laat hij de groep aan het woord, namelijk de groep die zich dekt met de leugen der gemeenschap. Geen wonder dat Calvijn hier opmerkt dat de Heere Christus het hart van Nicodémus vol doornen en door veel onkruid verstikt zag.

In dit *wij weten* begaat Nicodémus twee fouten. Hij begint zijn individueel gesprek als afgevaardigde en de vertegenwoordiger van een grote gemeenschap. Hij schuilt achter het masker van zijn zaak, zijn vereniging, zijn partij. Hij camoufleert zich. In de tweede plaats verbergt hij in de woorden *wij weten* zijn innerlijke onzekerheid achter de schijn van zekerheid.¹⁹⁸ De Heere Jezus licht hem door. Hij ontmaskert zijn schijnernst en stelt hem naakt voor Zijn alziend oog. Als met een mes ontleedt Hij haarscherp de kwaal waaraan Zijn patiënt lijdt.

De nacht

De nacht, de tijd dat Nicodémus tot Jezus komt, heeft een verticale werking. Daar is diepte en hoogte in. In de nacht worden veel dingen onzichtbaar en de horizon verkleint zich. Het gezichtsveld is beperkter dan overdag. De nacht is niet alleen om te slapen, maar ook om te peinzen en te denken. In de Bijbel staan veel beslissende nachten opgetekend, denk maar aan Pniël en Gethsémané. De nacht toont wetenschap (Ps. 19). Zo ook in dit nachtgesprek. Er zijn veel innerlijke spanningen en ontladingen. Nicodémus begint zijn gesprek voorzichtig: *Wij weten dat Gij zijt een Leraar van God gekomen*. Hij begint als het ware uit de verte, van oever tot oever. Let op, hij (van het gilde der farizeeërs) vergelijkt Jezus als zijn gelijkwaardige. Hij is immers ook leraar.

De vleiende tong

Als iemand op deze wijze roem aan de Heere geeft, dan moeten we oppassen. Er is niets gevaarlijker in het leven dan roem. Ze zit vol bijbedoelingen en ze veroorzaakt veel misverstanden. Bij menigeen heeft de roem tot zijn ondergang geleid. Men wordt er zodanig door beheerst, dat men zich van de feiten en de waarheid niet meer bewust is. Men is erdoor verblind. De Heere doorziet Nicodémus; Hij is in het geheel niet vatbaar voor de lof die Hij van Nicodémus krijgt. Hij negeert ze niet alleen, maar wijst deze ook af. Wat moet de Heere met de belijdenis van een farizeeër? Moet Hij dankbaar zijn voor deze erkenning? Nee, Hij snijdt ze af en toont aan dat die van geen enkel nut

¹⁹⁸ De Heere maakt dit in vers 3 van dit hoofdstuk openbaar.

en geen enkele waarde is. Helaas willen de embryotheologanten hier graag een beginsel van het geestelijk leven in leggen; ze doorzien de stukken van Gods waarheid niet goed.

Levensbelangrijk

Christus overstijgt nu de gedachten van Nicodémus. *‘Jezus antwoordde en zeide tot hem: Voorwaar, voorwaar zeg Ik u, tenzij dat iemand wederom geboren wordt, hij kan het Koninkrijk Gods niet zien.’* De kanttekening legt ons hierbij uit: *‘Dat is, door den Heiligen Geest van de aangeboren verdorvenheid verlost, en tot een nieuw geestelijk leven vernieuwd wordt.’*

Het woordje *voorwaar* betekent hier *amen!* De Heere wil met het woordje *amen* onze aandacht opwekken. Terwijl men het gewoonlijk aan het slot van een gebed weet geplaatst, is het hier het begin van een rede. Gewoonlijk ziet men pas achteraf welk karakter de gelezen zin heeft. Nu is het een hoorbaar uitroepteken aan het begin van de zin. Denk hier eens over na. Het woordje *amen* is vol van betekenis. Als een trompet wil de Heere met dit woordje in alle ernst onze aandacht oproepen. *amen* wil zeggen: let nu op, want God gaat spreken. Hij spreekt nu van zaken die levensbelangrijk zijn.

Wedergeboorte en het Koninkrijk Gods

Wat zien we nu, Nicodémus? God spreekt nu andere dingen uit dan de dingen waarin u leeft. Ze zijn van een veel hogere orde dan u kunt zien of denken. Ze betreffen het Koninkrijk Gods. Er is geen tussenmoment, middenpositie of middenweg. Wie niet wederom geboren is, staat buiten dit Koninkrijk. Hij kan het niet zien,¹⁹⁹ noch binnengaan.²⁰⁰ De mens mist het vermogen om de waarheid hiervan recht te benaderen. De horizontale geboorte is uit de mens, die vlees en bloed is.²⁰¹ De verticale geboorte is uit God en komt van boven. Christus belichaamt het rijk van God. En al wat Christus over Zichzelf zegt, is dus een uitspraak over het Koninkrijk Gods. Heeft men deel aan Christus, dan heeft men deel aan Gods Koninkrijk en aan het eeuwige leven der zaligheid.

Misverstaan van de wedergeboorte

Het is kenmerkend voor Gods Woord, dat de Heere ons voortdurend onze onwetendheid aanwijst. Duidelijk zien we dat bij Nicodémus. Hij is hier in zijn onherboren staat. Nicodémus is de verstandstheoloog; hij begrijpt niet de dingen die des Geestes Gods zijn; hij kan ze niet verstaan. Hij weet niet hoe

199 Zie vers 3 van dit hoofdstuk.

200 Zie vers 5 van dit hoofdstuk.

201 De evangelist Johannes getuigt hiervan in hoofdstuk 1:13.

een mens, oud geworden zijnde, *opnieuw kan geboren worden*. Zijn verstand is ontoereikend en uit de aarde aards. Daarmee laat de evangelist Johannes de tegenstelling tussen Christus en de wereld zien. Christus gaat nu dan ook niet redeneren over de opvatting van Nicodémus over de nieuwe geboorte, maar spreekt hem aan met Goddelijk gezag. Bijna opzettelijk lijkt Hij de zaak van de wedergeboorte voor hem te verhullen. Hij hult dit gebeuren in een mysterie, en komt met de leer van de onbegrijpelijkheid. Men kan alleen in het Koninkrijk Gods gaan, als hij uit water en Geest geboren wordt. Het water ziet op de doop van Johannes, die als teken dient van het ondergaan, en het sterven en de Geest ziet op het herrijzen en herleven. Heel nuchter leert hier Calvijn dat Christus met de Geest en het water hetzelfde bedoelt.

De sfeer van de wedergeboorte

Er zijn twee sferen. De ene sfeer is, dat hetgeen *uit de Geest* geboren is, geest is. De andere sfeer is, dat hetgeen *uit het vlees* geboren is, vlees is. Vlees staat voor het natuurlijke, menselijke bestaan en geest staat voor het werk van God in de mens, die Hij door genade herschept. Vernieuwing kan alleen plaatshebben vanuit de wedergeboorte des Geestes. Het gaat hier om een godswonder. Geen afstamming naar bloed of ras, geen biologische herkomst, geen traditie of historische continuïteit, hoe waardevol op zichzelf ook, bewerkt de wedergeboorte. Geen bijdrage van menselijk denken en weten, geen uiterste inspanning van de wil kunnen de vernieuwing bewerken. Het is alleen de werking van de Geest Zelf, Die de wedergeboorte, als een wonder van God, tot stand brengt. Wedergeboorte is een menselijke onmogelijkheid en een Goddelijke mogelijkheid. Het valt voor deze joodse leraar niet mee om zichzelf en zijn gehele geestelijke familie als vlees te horen aanduiden. Dus hier is geen sprake van een embryogeval en een onbewuste inlijving in Christus. Zulk een geloof *kán* geen geloof zijn: zo'n geloof is een waangelooft.

De stilte en de wind

Het gesprek stopt even. Er valt een stilte. Je hoort daarbij de stilte van de nacht. Vreemd klinkt ons dit. Het is net of je nu de wind hoort waaien. De Heere neemt de gelegenheid te baat. Ineens klinkt het woord van Christus: *'De wind blaast waarheen hij wil, en gij hoort zijn geluid; maar gij weet niet vanwaar hij komt en waar hij heengaat; alzo is een iegelijk die uit den Geest geboren is.'* Dit ziet niet alleen op de werking van Gods Geest, maar ook op het leven van de wedergeborenen. Ook het leven van de wedergeborenen is zo onherleidbaar en onbegrijpelijk als de opkomende wind. Het ontstaan van de wind en het ontstaan van het nieuwe leven wordt als een mysterie van Gods scheppende macht gezien. De dubbele betekenis van het Griekse *pneuma* en het Hebreeuwse *ruach*, wind en geest, maakt deze beeldende

gedachtegang voor de hand liggend. Het *uit de Geest geboren worden* is een nadere uitwerking van hetgeen we lezen in Johannes 1:13 over het *uit God geboren worden*.

Strijd en vernedering

Nicodémus' hart is vol van verzet; hij is koppig als de meeste farizeeërs. De wind waait, maar Nicodémus probeert die te ontwijken. Hij wil uit de handen van God blijven. Hij begeert geen overgave van zijn ziel aan Jezus. Hij weet niet vanwaar die wind komt, het is hem een raadsel. Machtig is de werking, maar hij verzet zich hevig. Geloof? Allerminst. Een onbewust in Christus ingelijfd worden? Hoe bedenk je het!

Christus maakt Nicodémus duidelijk dat hij het met het hele korps van de farizeeërs *niet* weet. Tegenover zijn: *wij weten* (vs. 2) stelt de Heere: *gij weet niet* (vs. 8). Dit is schokkend voor Nicodémus. Het overtuigt hem niet, maar hij wordt teruggedrongen; hij wijkt achterwaarts. Zijn zelfbewustheid waarmee hij tot de Heere kwam, maakt plaats voor aarzelingen, die in zijn ziel opkomen. Hij weet het niet meer. Hij verliest zijn zekerheid. Nicodémus wil de hoogte in, maar de Heere stoot hem van die hoogte af, in de diepte van het *niet weten*. Nicodémus zegt: *'Hoe kunnen deze dingen geschieden?'* Hij geeft het nog niet op. Met behulp van zijn menselijk voorstellingsvermogen probeert hij het wonder van de wedergeboorte alsnog te begrijpen. Het is een verkeerde vraagstelling. Op deze wijze kan deze vraag niet beantwoord worden. Hier moet de mens mee vastlopen. Ook Nicodémus, de leraar Israëls.

Onderscheid tussen wél en niet weten

De Heere heeft een bres in de hoogmoed van Nicodémus geslagen. Hij maakt die bres wijder en holt hem uit. Bent u nu een leraar, Nicodémus? In Israël nog wel, en weet gij deze dingen niet? Gij moet toch thuis zijn in de boeken van het Oude Testament? Hebt gij nooit in Jeremía 31:33 gelezen, hoe er over de wedergeboorte wordt gesproken? Las u nooit Ezechiël 18:31 van dat nieuwe hart en die nieuwe geest? Vroeg David hierom niet, toen hij in zijn leedwezen over de begane zonden met Bathséba de Heere bad om herstel en vernieuwing? (Ps. 51:12). Steeds wordt in Gods Woord gesproken over de vernieuwing en de geboorte van boven, maar toch was deze spreekwijze onbekend bij de rabbijnen in die periode. Daartegenover staat wel des Heeren woord: *'Wij spreken wat Wij weten, en getuigen wat Wij gezien hebben'* (vs. 11). De Heere laat ons hiermee zien dat er een groot proces aan de gang is, waarin Hijzelf optreedt met Zijn getuigenis.²⁰² Het Evangelie zal

202 Zie vers 11b; zie ook 3:32, 33.

al de eeuwen door iets anders verkondigen dan wat er in de synagoge geleerd wordt. Synagoge en kerk staan tegenover elkaar. In het *Wij* van Christus, staat het profetisch Israël tegenover het schriftgeleerde Jodendom.²⁰³

Einde gesprek

Het is niet duidelijk wanneer het gesprek eindigt. Het lijkt erop dat het gesprek ten einde is, hoewel de Heere Zijn rede vervolgt. Het moment komt dat Nicodémus zwijgend vertrekt. Hij is klem gelopen. Er gaat veel in hem om. Nu gaat het erop aankomen. Hij wordt geconfronteerd met de vraag: is er geloof of is er géén geloof? Hier komt het opan. Zonder geloof kan niemand Gode behagen. Gelooft hij wel, dan wordt hij door God gerechtvaardigd en heeft hij het eeuwige leven. Bij ongeloof is hij Hem ongehoorzaam en blijft de toorn Gods op hem (Joh. 3:36). We hoeven niet uit te maken hoe het innerlijk voor Nicodémus was, want wij hebben genoeg aan onszelf. Hoe zal het met ons gaan? Nog tweemaal wordt in de Bijbel over Nicodémus gesproken. Het wordt in die passages duidelijk, al komt hij niet tot een echte belijdenis, dat dit onderwijs hem ten goede gekomen is.

De uitleg

Nicodémus verstond de uitleg van de wedergeboorte niet, toen de Heere hem van het Koninkrijk Gods sprak. Als hij van het Koninkrijk Gods op aarde niets verstond, hoe kon hij dan het hemelse van dit Koninkrijk verstaan? De hemelse dingen waren nog verborgen, namelijk die van Zijn wederkomst en het toekomende Koninkrijk. Nicodémus was aan de aarde gebonden en kon tot de hemel niet opklimmen, maar dat hoefde ook niet, want Jezus kwam tot hem. Het is net of de Heere Jezus zei: de hemel, Nicodémus, ontsluit zich niet door menselijk denken (filosofie), mystiek, morele getrouwheid, maar door de verschijning en de openbaring van Jezus Christus, Gods Zoon, het vleesgeworden Woord. Wat in de wedergeboorte vereist wordt, is het geloven in de Zoon van God. Nogmaals, de verschijning van Jezus Christus, als de Mens geworden Zoon, en het geloof in Hem, zijn de voorwaarden voor de wedergeboorte. Bij het ware, zaligmakende geloof vindt het wonder plaats. God is er Zelf de Vervuller van, want Hij schenkt wat Hij eist.

Het voorbeeld van de wedergeboorte

Nu onderwijst de Heere ons verder over de ware wedergeboorte. Deze is dadelijk verbonden aan Christus Zelf. De Heere neemt hiervoor het beeld uit het Oude Testament. Het zien op *de koperen slang* is een uitstekend voor-

203 E.L. Smelik, *Het Evangelie naar Johannes*, p. 82.

beeld van de wedergeboorte. Wie als gebeten door de slang naar de koperen slang opziet, wordt genezen. Dit zien op de slang doet leven. Alzo is het ook met Christus. Hij moest aan het hout verheven worden. Wie door het geloof opziet, zal leven. Zo niet, dan sterft hij de eeuwige dood. Vóór die tijd ligt hij in de dood, ook al leeft hij. Hij leeft pas als hij Christus leeft. Leeft hij Christus, dan leeft hij God. Leeft Hij God, dan leeft hij Christus. We hebben nog nooit geleefd, als we Christus niet hebben geleefd. De Heere onderstreept dit zelf ook nog eens in vers 15: *‘Opdat een iegelijk die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe.’* In de grondtekst noemt de Heere hier het object eigenlijk niet, het gaat hier om de houding van de ziel.

De reikwijdte der genade

De reikwijdte van de genade heeft zich vergroot. Alle beperking valt weg. Nu volgt de kern van het Evangelie. Christus formuleert deze kern in de woorden: *‘Want alzo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe’* (vs. 16). Hier schieten woorden tekort. We hebben niet het vermogen om de grootheid hiervan te beschrijven en de inhoud hiervan te schatten. Hier is alleen plaats voor een diepe verwondering.

We gaan niet verder met onze verklaring van de volgende teksten. We willen alleen nog zeggen dat we buiten de Zoon geen leven hebben en daarom zijn we buiten Hem *niet* wedergeboren. De constructie van een inlijving zonder Hem te kennen, gaat niet op. Er is geen andere wijze tot behoud, dan door een waar, zaligmakend en levend geloof in Christus. Wie niet gelooft, is onder het oordeel. De wereld ligt onder het oordeel. Het oordeel *komt* niet, maar het oordeel *is* er. De enige uitweg ligt in de Naam van de eniggeboren Zoon van God: *‘Die in Hem gelooft, wordt niet veroordeeld, maar die niet gelooft, is alrede veroordeeld, dewijl hij niet heeft geloofd in den Naam van den eniggeboren Zoon Gods’* (vs. 18). Hier valt de beslissing. Is er duisternis, dan wandelt men in de duisternis; is er licht, dan wandelt men als een kind des lichts, in het licht. De kwaaddoener haat het licht, hij geeft zich niet bloot, want hij wil niet ontmaskerd worden, maar voor Gods kind is alles eerlijk en oprecht. Zij doen de waarheid, en de waarheid maakt hen vrij. Zij zijn eerlijk aan de weet gekomen dat God hun Verlosser, Christus hun Zaligmaker en de Heilige Geest hun Heiligmaker is. Zo heeft God iets groots in hen verricht. In de wedergeboorte herstelde Hij Zijn beeld in hen, door het bloed van Christus verzoende Hij hen, en door de Heilige Geest vervolmaakte Hij hen.

Ten slotte: Geliefde lezers, de Heere geve u te verstaan wat we u in dit boek hebben uitgelegd: 'Voorwaar, voorwaar zeg Ik u, tenzij dat iemand wederom geboren wordt, hij kan het Koninkrijk Gods niet zien.' Niet de filosofie van Aristoteles, van Plato, van Maccovius, van Comrie en diens navolgers, die moet u verwerpen. Smeeke om de ware wedergeboorte: niet verondersteld, niet onbewust, maar bijbels, bewust. Alleen het onbedrieglijke Woord des Heeren (Sola scriptura) moet u zaligmakend geloven (Sola fide). Omhels en volg alleen de Belijdenis die op dat Woord gegrond is. Belijd alleen de leer van vrije genade (Sola gratia). Omhels alleen Christus tot uw zaligheid (Solutus Christus). Dan alleen kunt u in waarheid zeggen met 1 Petrus 1:3: 'Geloofd zij de God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, Die naar Zijn grote barmhartigheid ons heeft wedergeboren tot een levende hoop, door de opstanding van Jezus Christus uit de doden' (Soli Deo gloria).

Literatuurlijst

- Aalders H. Wzn., G.J.D., *Bijbels Handboek*, Kampen 1983.
- Ambrosius, I., *Zingen met mijn geest en ook met mijn verstand*, Budel 2005.
- Amersfoort, J. van, *Syllabus van het college Geschiedenis van de Vroege Kerk*, Utrecht cursus 1988/89.
- Augustinus, A., *Als korrels tussen het kaf*, Budel 2007.
- Augustinus, A., *Van aangezicht tot aangezicht*, Budel 2010.
- Augustinus, A., *Liegen en leugens*, Budel 2010.
- Augustinus, A., *Goed onderwijs*, Budel 2011.
- Augustinus, A., *Geef mij te drinken*, Budel 2010.
- Augustinus, A., *Leven in Hoop*, Budel 2011.
- Bakhuizen van den Brink, J.N., *Handboek der kerkgeschiedenis*, Den Haag 1965-1968.
- Bart, A.A., *Waar staan de Gereformeerde Gemeenten?*, Rhenen 2007.
- Bavinck, H., *Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen 1911.
- Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*, II, Kampen 1983.
- Born, A. van den, *Bijbels Woordenboek*, Roermond, 1966-1969.
- Bos, T., *De Dordtsche leerregels*, Kampen 1915.
- Boston, Th., *'s Mensen natuur in haar viervoudige staat*, Utrecht 1978.
- Bouma, C., *De brieven van den apostel Paulus aan Timótheüs en Titus*, Utrecht 1983.
- Brink, W.J. van den, *Rondom de rechtvaardiging*, De visie op 'de rechtvaardiging door het geloof' van A. Comrie en G.H. Kersten vergeleken en toegelicht, maart 2002 (enigszins herzien maart 2005).
- Buchanan, J., *The doctrine of justification*, 1867; repr., Carlisle/Pennsylvania, 1984.
- Calvijn, J., *Institutie*, Delft, z.j. (vert. dr. A. Sizoo).
- Calvijn, J., *Algemene Zendbrieven* (Johannes. Com.), Goudriaan 1973.
- Calvijn, J., *Ezechiël, commentaar*, dl. 6, Goudriaan 1973.
- Calvijn, J., *Het evangelie van Johannes*, Goudriaan 1978.
- Calvijn, J., *De evangeliën van Mattheüs, Marcus en Lukas*, dl. III, Goudriaan 1979.

- Calvijn, J., *Zendbrieven van Paulus, Romeinen en I-II Korinthe*, Goudriaan 1972.
- Comrie, A., *Verzameling van Leerredenen*, Rijssen 1977.
- Comrie, A., *Stellige en praktikale verklaring van den Heidelbergschen Katechismus*, Nijkerk 1856.
- Comrie, A., *Brief over de Rechtvaardigmaking des zondaars*, Ede 1990.
- Comrie, A., *Verhandeling van eenige Eigenschappen des Zaligmakenden Geloofs*, Rotterdam 1930.
- Couvee, H.J., *Calvijn en Calvinisme*, Zeist 1936.
- Cyprianus, *Bidden in een boze wereld*, Budel 2006.
- Eckeveld, J.J. van, e.a., *Louter genade*, over verbond, beloften en prediking, Houten 2002.
- Erskine, *Al de werken van R. en E. Erskine*, dl. I, Veenendaal 1977.
- Florijn, H. en Mastenbroek J., (red.) *Gerrit Hendrik Kersten, Grenswachter en gids van de Gereformeerde Gemeenten*, Kampen 2008.
- Frank, K.S., *Grundzüge der Geschichte der Alten Kirche*, Darmstadt 1984.
- Golverdingen, M., *Om het behoud van een kerk*, Houten 2004.
- Graafland, C., *Van Calvijn tot Barth*, 's-Gravenhage 1987.
- Graafland, C., *De zekerheid van het geloof*, Amsterdam 1977.
- Greijdanus, S., *De brief van den apostel Paulus aan de gemeente te Rome*, Utrecht 1983.
- Groe, Th. van der, *Beschrijving van het oprecht en zielzaligend geloof*, Rotterdam z.j.
- Groe, Th. van der, *Toetssteen van ware en valse genade*, I, Gouda 1938.
- Groe, Th. van der, *Leerreden over de bekering*, Rotterdam z.j.
- Groe, Th. van der, *De Heidelbergse Catechismus*, I, Gorinchem 1930.
- Groe, Th. van der, *Voorrede op de werken van R. en E. Erskine*, dl. 4 *Over het aannemen en gebruikmaken van de belofte*, Nijkerk 1859.
- Harting, D., *Grieks-Nederduitsch woordenboek*, Utrecht zj.
- Henry, M., *Bijbels dagboek*, Houten 2011.
- Henry, M., *Het Oude Testament, verklaring Ezechiël - Maeáchi*, dl. VI, Goudriaan zj.
- Impeta, C.N., *Christelijke Encyclopedie*, Kampen 1957.
- Kevan, E.F., *The Grace of Law*, 1963; repr. Michigan 1976.
- Jong, O.J. de, *Geschiedenis der Kerk*, Nijkerk 1980.
- Kersten, G.H., *De Gereformeerde Dogmatiek voor de gemeenten toegelicht*, z.p. 2010.
- Koolschijn, J.H., *Leven en werk van Ds. J.P. Paauwe*, Den Haag 1981.
- Ledeboer, L.G.C., *Verzamelde Geschriften*, II, Utrecht 1977.
- Ledeboer, L.G.C., *Een klein vragenboekje voor kinderen*, Houten 1980.
- Lekkerkerker, A.F.N., *Com. op Romeinenbrief*, Nijkerk 1962.
- Luther, M., *De brief aan de Galaten*, Houten 1992.

- Marchie van Voorthuysen, E. du, *In stilheid tot U*, Houten 1986.
- Moerkerken, A., *Ons troostboek*, Houten 2004.
- Nauta, D., *Christelijke encyclopedie*, Kampen 1960.
- Owen, J., *The Greater Catechism* (1645).
- Owen, J., *The Works of John Owen*, London 1987.
- Pieters, W., *Het geloof bij Comrie*, Scriptie, Ede 1979.
- Polus e.a., *Verklaring van Ezechiël en Daniël*, dl. XI, Amsterdam 1748.
- Praamsma, L., *De kerk van alle tijden*, Franeker 1979.
- Rasker, A.J., *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795*, Kampen 1986.
- Rhijn, M. van, *Studiën over Luther's rechtvaardigingsleer*, Groningen, Den Haag 1921.
- Rotterdam, A., *Sions Roem en Sterkte*, Rotterdam 1934.
- Rouwendal, P.L., *Dr. C. Steenblok*, Kampen 2010.
- Ru, G. de, *De rechtvaardiging bij Augustinus*, Wageningen 1966.
- Ruiter, J.A. de, *Naschrift op Th. van der Groe, De rechtvaardiging door het geloof*, Urk 1978.
- Rutherford, S., *Toevlucht*, Utrecht 2011.
- Ryle, J.C. *Het Evangelie van Johannes*, Amsterdam 1886.
- Smelik, E.L., *Het Evangelie naar Johannes*, Nijkerk 1965.
- Smits, C., *De Heidelbergse Catechismus*, Houten 1996.
- Spier, J.M., *Van Thales tot Sartre*, Kampen 1959.
- Spijker, W. van 't, *De Nadere Reformatie*, 's Gravenhage 1986.
- Sprey, K., *Bijbelse Encyclopedie*, Kampen 1956.
- Steenblok, C., *De Gereformeerde dogmatiek*, Gouda 1986.
- Trigland, J., *De Ware Religie*, 1633.
- Unnik, W.C. van, *Bijbelse Encyclopedie*, Kampen 1956.
- Grote Spectrum Encyclopedie, Utrecht/Antwerpen 1974.*
- Ursinus, Z., *Het Schatboek der verklaringen van de Heidelbergse Catechismus*, Houten 1989.
- Valk, C., *Ds. J.P. Paauwe, zijn leven en prediking*, Den Haag 2007.
- Vergunst, A., *Neem de wacht des Heeren waar*, Houten 1983.
- Vermeulen, J.M., *Twaalf puriteinse meesterwerken*, Meteren 2010.
- Watson, Th., *De hoofdsom van de geloofsleer*, Barneveld 2000.
- Zwaag, K. van der, *Afwachten of verwachten*, Heerenveen 2003.
- Zweistra, H., *De leer van de rechtvaardiging van de goddeloze volgens Joh. Calvijn, W. Teellinck, W à Brakel en A. Comrie*, 5 oktober 2005.

Persoonsnamenregister

A

Aalders H. Wzn., G.J.D., 82
Aalst, G.J. van, 101
Alaric, 61
Ambrosius, 11, 12, 65
Ambrosius, I., 145
Amersfoort, J. van, 62
Amesius, G., 78
Anselmus, 69
Athanasius, 12
Aquino, Th. van, 66, 81, 83, 85
Aristoteles, 22, 61, 63, 69, 81, 82, 83, 84,
87, 89, 92, 95, 103, 120, 123, 141, 145
Arminius, 77, 78
Augustinus, A., 11, 12, 22, 23, 27, 28,
29, 31, 45, 52, 54, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 76, 79, 83, 84, 85, 129, 182

B

Bakhuizen van den Brink, J.N., 69, 71,
77
Bart, A.A., 86, 90
Bavinck, H., 66, 103, 105, 107, 115,
160, 189
Belzen, A. van, 116
Berg, A. van den, 116
Binning, H., 25
Blaauwendraad, J., 138
Born, A. van den, 34
Bos, T., 45, 46
Boston, Th., 18, 24, 89, 190

Bouma, C., 32, 34
Brahé, J.J., 107
Brakel, W. à, 112, 115, 182
Brès, G. de, 42, 173
Brink, W.J. van den, 11, 89, 90, 111,
112, 113, 187
Brummelkamp, A., 186, 187
Buchanan, J., 66
Bunyan, J., 25

C

Caelestius, 61
Calvijn, J., 11, 13, 19, 20, 22, 28, 45,
58, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 84, 88,
92, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 113, 114,
115, 122, 123, 128, 129, 130, 143, 151,
152, 159, 160, 166, 182, 194, 196
Charnock, S., 45
Chrysostomus, 12
Clemens, 65
Comrie, A., 12, 20, 21, 64, 66, 67, 70,
71, 72, 73, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113,
116, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 127,
129, 137, 138, 140, 141, 143, 145, 152,
160, 165, 180, 182, 187, 190
Costa, I. da, 186
Couvee, H.J., 130, 131
Cyprianus, 192

D

Duns Scotus, J., 66

E

Eckeveld, J.J., van, 138, 139

Epicurius, 23

Erskine, 18, 24, 80, 89, 173

Exalto, K., 115

F

Flacius, M., 71

Fraanje, J., 114

Frank, K.S., 61

Fransen, E., 178

G

Golverdingen, M., 114

Gomarus, F., 77, 79

Graafland, C., 77, 89, 91, 92, 100, 115,
179, 181, 182

Gray, A., 25, 42

Greijdanus, S., 38

Groe, Th. van der, 19, 80, 119, 142,
180, 181, 182, 188

Groot, J. de, 116

Grote, G. de, 12

H

Haar, J. van der, 114, 115

Harting, D., 33, 34

Hegger, H.J., 120

Hellenbroek, A., 182

Henry, M., 87, 129, 151, 152

Hieronymus, 12

Hollatius, D., 72

Holtius, N., 107

Hooker, Th., 190

I

Ignatius, 65

J

Jong, O.J., 61, 66

Jonge, C. de, 116

Josefus, F., 34

K

Kemp, J. van der, 182

Kersten, G.H., 20, 103, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 141, 153, 160,
187

Kevan, E.F., 20

Kieviet, I., 115

Koelman, J., 182

Kohlbrugge, H.F., 12, 45, 106, 185,
187, 188

Kok, R., 114

Koolschijn, J.H., 183

Kort, A., 13

Kromsigt, P.J., 105

Kuyper, A., 20, 25, 31, 79, 92, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 114, 115, 120, 121,
131, 142, 160, 184, 188, 189

L

Ledeboer, L.G.C., 154, 157, 178, 179, 188

Lekkerkerker, A.F.N., 64

Lodenstein, J. van, 182

Lombardus, P., 83

Lubbertus, S., 78

Luther, M., 45, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
76, 78, 79, 83, 102, 122, 129, 132, 159,
160, 166, 182, 190

M

Maccovius, J., 78, 79, 80

Marchie van Voorthuysen, E. du, 119,
138, 183, 184, 191

Mead, M., 18, 101, 158

Melanchthon, Ph., 68, 69, 70, 71, 72

Moerkerken, A., 100, 117, 118

N

Nauta, D., 70

Nietzsche, F.W., 23

O

Oever, C. van den, 178, 179
 Olevianus, C., 40, 128, 131
 Oorthuys, G., 105
 Osiander, A., 70, 71, 76, 77
 Owen, J., 19, 20, 74, 76, 80, 128, 129

P

Paauwe, J.P., 182, 183
 Pelagius, 61, 62
 Pieters, W., 90
 Plato, 61, 69, 82, 83, 91
 Polus, 151
 Praamsma, L., 12, 70, 82, 83, 84

R

Rasker, A.J., 104, 105, 106
 Rhijn, M. van, 85
 Rijksen, L., 116, 117
 Rotterdam, A., 43
 Rouwendal, P.L., 79, 107, 114, 115
 Ru, G. de, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70,
 71, 72, 73, 74, 76
 Ruiter, J.A. de, 80
 Ryle, J.C., 148

S

Scholten, J.H., 103
 Schortinghuis, 182
 Severijn, J., 106
 Shepard, Th., 80, 188, 190
 Smelik, E.L., 198
 Smits, C., 138, 164
 Spier, J.M., 83
 Spijker, W. van 't, 92, 115, 122
 Sprey, K., 83

Steenblok, C., 20, 25, 79, 103, 114, 115,
 116, 137, 140, 141, 160, 178

T

Teellinck, W., 182
 Tertullianus, 65, 66
 Trigland, J., 79

U

Unnik, W.C. van, 12
 Ursinus, Z., 40, 41, 42, 45, 102, 147,
 149, 159, 164, 173

V

Valk, C., 183
 Veenhof, C., 115
 Vergunst, A., 100
 Vermeer, J., 119
 Vermeulen, J.M., 10, 159
 Verschuur, J., 182
 Voetius, G., 79, 88, 97, 115
 Vries, P. de, 115

W

Watson, Th., 17, 19, 45
 Wink, A., 116
 Witsius, H., 97
 Woelderink, J.G., 106

Z

Zanchius, H., 88, 115
 Zeno, 23
 Zwaag, K. van der, 114, 115
 Zweistra, H., 108

